

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

**ΤΜΗΜΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ, ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**«Φιλοσοφία διεθνών σχέσεων και διεθνής κοινωνία:
Ηγεμονικές δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού»**

Σαράντης Κουγιού

ΑΘΗΝΑ 2011

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

*«Φιλοσοφία διεθνών σχέσεων και διεθνής κοινωνία:
Ηγεμονικές δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού»
του
Σαράντη Κουγιού*

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

Αν. Καθηγητής ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΧΑΤΖΗΣ (κύριος επιβλέπων)

Ομότιμος Καθηγητής ΠΕΤΡΟΣ ΓΕΜΤΟΣ

Αν. Καθηγητής ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΚΟΤΣΗΣ

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	3
Περίληψη – Abstract	4
Ευχαριστίες	5
Πρόλογος	7
1. Η ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων και η διεθνής συνεργασία	12
1.1 Η σημασία της ισχύος στη ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων	14
1.2 Κρατική κυριαρχία και ηγεμονική ισχύς	29
1.3 Διεθνής αναρχία και διεθνής τάξη	35
1.4 Η διεθνής αναρχία ως οργανωτική αρχή του διεθνούς συστήματος	43
2. Μηχανισμοί διατήρησης της διεθνούς τάξης και προαγωγής της διεθνούς συνεργασίας	53
2.1 Παγκόσμια κυβέρνηση	54
2.2 Η ισορροπία της ισχύος	64
2.3 Ο συνασπισμός των μεγάλων δυνάμεων	71
2.4 Η συλλογική ασφάλεια και κριτική στο ρόλο των μεγάλων δυνάμεων και του ηγεμόνα	76
3. Η προσέγγιση της διεθνούς συνεργασίας με ρεαλιστικούς όρους	85
3.1 Ανάλυση της διεθνούς συνεργασίας με βάση το παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου	92
3.2 Η διεθνής συνεργασία ως πρόβλημα συντονισμού	101
3.3 Η διεθνής συνεργασία ως πρόβλημα «πειθούς» και «διασφάλισης»	104
3.4 Διεθνείς θεσμοί και ηγεμονία	110
3.5 Η συζήτηση εντός του ρεαλισμού για τη σύγκρουση και τη συνεργασία	122
4. Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας	135
4.1 Οι δύο βασικές παραλλαγές της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας	140
Ηγεσία και σταθερότητα του διεθνούς οικονομικού συστήματος	141
Η ρεαλιστική παραλλαγή της θεωρίας	150
4.2 Κριτική στις βασικές υποθέσεις της θεωρίας και ιστορική εξέτασή της	159
Παρακμή του ηγεμόνα και συλλογικά αγαθά	159
Ιστορικά παραδείγματα της θεωρίας και το φιλελεύθερο διεθνές εμπόριο	167
5. Διεθνής κοινωνία, συνεργασία και ηγεμονία	173
5.1 Ο ρόλος του ηγεμόνα στη συνεργασία στη διεθνή κοινωνία	178
5.2 Η ήπια άσκηση της ηγεμονικής ισχύος και η ανάπτυξη των ηγεμονικών δομών συνεργασίας και ανταγωνισμού	189
Επίλογος – Συμπεράσματα	199
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	206

Περίληψη – Abstract

Η παρούσα διδακτορική διατριβή έχει σκοπό την ανάλυση του ρόλου του ηγεμονικού κράτους στη δημιουργία και λειτουργία των δομών της διεθνούς συνεργασίας και ανταγωνισμού, και στη διερεύνηση των συνθηκών υπό τις οποίες είναι πιθανότερο η ηγεμονία να είναι «ήπια» ή «καταναγκαστική». Ο ανταγωνισμός για την ισχύ και οι επιπτώσεις της διεθνούς αναρχίας, αποτελούν τα βασικά προβλήματα στην ανάπτυξη της διεθνούς συνεργασίας που θέτουν οι ρεαλιστικές προσεγγίσεις. Μέσα από την επεξεργασία των βασικών υποθέσεων του ρεαλισμού γίνεται δυνατή η ανάπτυξη της κοινωνικής διάστασης του ρόλου του ηγεμόνα και οι συνθήκες της ήπιας και συναινετικής άσκησης της ηγεμονίας. Η υπάρχουσα θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εμπλουτίζεται με την έννοια της διεθνής κοινωνίας που τα μέλη της χαρακτηρίζονται από «στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας» που κάνουν δυνατή την ήπια άσκηση της ηγεμονίας.

Λέξεις κλειδιά: διεθνής αναρχία, κρατική ισχύς, ηγεμονισμός, ορθολογισμός, διεθνής συνεργασία, διεθνείς θεσμοί, διεθνή καθεστώτα, θεωρία παιγνίων, διεθνής κοινωνία, θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, φιλελευθερισμός, θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης.

Ευχαριστίες

Οφείλω να ευχαριστήσω τα μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής κ.κ. Ομ. Καθηγητή Πέτρο Γέμτο, Αν. Καθηγητή Γεώργιο Γκότση, και ειδικά τον κύριο επιβλέποντα, Αν. Καθηγητή κ. Αριστείδη Χατζή. Η συνεργασία μας κατά την εκπόνηση της παρούσας διδακτορικής διατριβής υπήρξε ουσιαστική και καθοριστική.

Επίσης, οφείλω να ευχαριστήσω τον Καθηγητή και τ. Πρόεδρο του Τμήματος, κ. Διονύσιο Αναπολιτάνο, που μου συμπαραστάθηκε καθοριστικά στην εκπόνηση αυτής της διδακτορικής διατριβής.

Το Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης αποτελεί ένα ιδανικό ακαδημαϊκό περιβάλλον για κάθε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό φοιτητή. Τη διαφορά την κάνουν αναμφισβήτητα οι άνθρωποι του. Αισθάνομαι τυχερός που είχα την ευκαιρία να ολοκληρώσω το διδακτορικό μου σε αυτό το Τμήμα και είμαι ευγνώμων για τα εφόδια και τις εμπειρίες που αποκόμισα.

*Αφιερώνεται στη μνήμη της μητέρας μου,
στη Ζωή Βλάχου.
Μου έμαθε τι σημαίνει να κάνεις «αυτό που πρέπει»,
και όχι απλά ότι μπορείς.*

Πρόλογος

Η παρούσα διδακτορική διατριβή αποσκοπεί στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνονται και λειτουργούν οι δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού, σε ένα διεθνές σύστημα όπου υπάρχει ένα ηγεμονικό κράτος. Δηλαδή ένα κράτος που έχει τη θέληση και την ικανότητα να διατηρεί τους βασικούς κανόνες των διακρατικών σχέσεων. Σύμφωνα με τη ρεαλιστική προσέγγιση της ηγεμονίας, ένα ηγεμονικό κράτος μπορεί ακόμα και να αλλάξει αυτούς τους βασικούς κανόνες αν είναι προς τα συμφέροντα του (Keohane & Nye 1989: 44). Ο τρόπος με τον οποίο ένα ηγεμονικό κράτος μπορεί να διαμορφώσει τις δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού, αφορά στον τρόπο με τον οποίο μπορεί να χρησιμοποιήσει την ανώτερη ισχύ του στις διεθνείς σχέσεις: Με τρόπο ήπιο, που στηρίζεται στη διαπραγμάτευση και στη συναίνεση, και με τρόπο καταναγκαστικό, δηλαδή με την χρήση της ισχύος του για να επιβάλλει τους διακανονισμούς που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του.

Ο βασικός ρόλος του ηγεμόνα στη διεθνή συνεργασία αφορά στην επίλυση των προβλημάτων συλλογικής δράσης των κρατών προς την επίτευξη συλλογικών στόχων. Ο ηγεμόνας αναλαμβάνει να καταστήσει μία μεγάλη ομάδα κρατών «προνομιούχο» και να παρέχει ένα συλλογικό αγαθό¹, επωμιζόμενος ένα δυσανάλογο κόστος σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη (Olson 1991). Το ερώτημα είναι υπό ποιες συνθήκες ένα ηγεμονικό κράτος θα χρησιμοποιήσει την υπεροχή του σε ισχύ, για να ασκήσει καταναγκασμό εις βάρος των υπολοίπων κρατών, ώστε να αλλάξει τους υπάρχοντες διακανονισμούς προς το συμφέρον του.

Οι παραπάνω τρόποι διαμόρφωσης και λειτουργίας των ηγεμονικών δομών συνεργασίας και ανταγωνισμού, αντιστοιχούν στην «ήπια» και στην «καταναγκαστική» ηγεμονία, που αποτελούν σημείο αναφοράς στις βασικές παραλλαγές της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, που επιδιώκει να αναλύσει τη σημασία του ηγεμόνα για τη συνεργασία στις διεθνείς σχέσεις και στη διεθνή πολιτική οικονομία.

¹ Γενικά στη παρούσα διατριβή, προτιμάται ο όρος «συλλογικό αγαθό», καθώς λόγω της διεθνούς αναρχίας δεν παρέχονται «δημόσια αγαθά» στα κράτη από μία τυπικά ανώτερη τους αρχή. Ο όρος «δημόσιο [*public*] αγαθό» χρησιμοποιείται αν αναφέρεται στο πρωτότυπο αγγλικό κείμενο που παραπέμπεται.

Με βάση τη ρεαλιστική προσέγγιση διεθνών σχέσεων, η διεθνής συνεργασία αντιμετωπίζει δύο βασικά προβλήματα: (1) Τη διεθνή αναρχία, δηλαδή την απουσία μιας εξουσίας υπεράνω των κρατών που να ρυθμίζει τις σχέσεις τους και (2) τον ανταγωνισμό για την ισχύ. Τα κράτη επιδιώκουν την ισχύ ως αυτοσκοπό, ή ως μέσο, για τη διατήρηση της ανεξαρτησίας τους και την κατοχύρωση της ασφάλειάς τους. Ο νεορεαλισμός (Waltz 1979) θεωρεί ότι τα κράτη ενδιαφέρονται και για τα σχετικά κέρδη από τη συνεργασία, διότι είναι αβέβαια για τις μελλοντικές προθέσεις των άλλων, που στο μέλλον θα μπορούσαν να απειλήσουν την ασφάλεια και την ανεξαρτησία τους. Αναφορικά με τον ηγεμόνα, δεν υπάρχει μία τυπική εξουσία που να τον περιορίζει στην άσκηση της ισχύος του, ώστε να εξυπηρετήσει τα στενά του συμφέροντα, αν το αποφασίσει.

Ο ρεαλισμός στις διεθνείς σχέσεις είχε επικεντρωθεί στις επιπτώσεις της ανταγωνιστικής φύσης των διεθνών σχέσεων. Η υπέρβαση των προβλημάτων της διεθνούς αναρχίας και του ανταγωνισμού για την ισχύ, θεωρήθηκε μέχρι τώρα ότι μπορεί να επιτευχθεί με την ισορροπία της ισχύος, το συνασπισμό μεγάλων δυνάμεων (*concert*) και τη συλλογική ασφάλεια, ή την παγκόσμια κυβέρνηση. Η παρούσα ανάλυση αναδεικνύει τις αδυναμίες αυτών των επιχειρημάτων. Η επιστημονική συζήτηση έχει αναπτύξει τη δυνατότητα του ρεαλισμού να ενσωματώσει τη διεθνή συνεργασία. Η αρχική απλοϊκή περιγραφή των διεθνών σχέσεων ως ένα πεδίο ανταγωνισμού για την ισχύ υπό συνθήκες διεθνούς αναρχίας, έχει εξελιχθεί σε μία περαιτέρω διερεύνηση των παραγόντων που οξύνουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών. Τα κράτη ανησυχούν για την ασφάλεια τους όταν υπάρχει η πιθανότητα σύγκρουσης, δεν λειτουργούν με βάση το γεγονός ότι δεν υπάρχει μία ανώτερη εξουσία που να μπορεί να αποτρέψει έναν ενδεχόμενο πόλεμο (Brooks 1997). Όσο τα κράτη έχουν συμβατά συμφέροντα και δέχονται ότι η ασφάλεια τους δεν κατοχυρώνεται μονομερώς, αλλά με συνεργασία, τότε δεν υπάρχει κάποιος περιορισμός στις βασικές υποθέσεις του ρεαλισμού που να αποκλείει τη συνεργασία.

Ο θεσμικός νεοφιλελευθερισμός στις διεθνείς σχέσεις έχει προσπαθήσει να αναδείξει το ρόλο των διεθνών θεσμών (Keohane 1984). Οι διεθνείς θεσμοί μπορεί να αντικατοπτρίζουν τους συσχετισμούς ισχύος υπό τους οποίους δημιουργήθηκαν, αλλά επειδή η εγκαθίδρυση τους έχει ένα κόστος και επιτελούν τη σημαντική λειτουργία της

παροχής πληροφόρησης για την πρόθεση των κρατών να συνεργαστούν, τα κράτη θα επιλέξουν τη διατήρηση τους και μετά την αλλαγή των συσχετισμών ισχύος που τους δημιούργησαν. Η συνεργασία μετά την ηγεμονία, είναι εφικτή μέσω των διεθνών θεσμών, που μπορούν να παράσχουν το πλαίσιο επίλυσης του προβλήματος της συλλογικής δράσης ακόμα και η ισχύς του ηγεμόνα δεν του επιτρέπει να καταστήσει μια ομάδα προνομιούχο.

Το βασικό ερώτημα για τους διεθνείς θεσμούς είναι αν αποκτούν ένα δικό τους ρόλο στη διεθνή συνεργασία, που μπορεί να υπερβεί τους συσχετισμούς ισχύος μεταξύ των κρατών. Η βιβλιογραφία είναι βαθιά διχασμένη σε αυτό το σημείο. Οι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις ότι οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να διαδραματίσουν ένα αυτόνομο ρόλο στις διεθνείς σχέσεις, ενώ οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν το αντίθετο (Mearsheimer 1994/95 πρβλ. Keohane & Martin 1995). Στις διεθνείς σχέσεις, κανένας διεθνής θεσμός δεν έχει τυπικά ανώτερη εξουσία από τα κυρίαρχα κράτη που αποτελούν μέλη του και δεν μπορεί να τα εξαναγκάσει να συμπεριφέρονται με βάση τυπικούς κανόνες. Μπορεί να διευκολύνουν τη συνεργασία μεταξύ των κρατών και να έχουν σημαντικό ρόλο στην επίτευξη συμφωνιών, αλλά η διαπραγμάτευση των συμφωνιών και η λειτουργία των διεθνών θεσμών, τελεί τελικά υπό την αίρεση των πολιτικών συσχετισμών ισχύος των κρατών και των συμφερόντων τους.

Ο ηγεμόνας έχει δύο επιλογές για να διαμορφώσει τη διεθνή τάξη, τους θεσμούς της, και τελικά τις δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού: Να επιδιώξει τη διαπραγμάτευση και τη συναίνεση, ή να ασκήσει καταναγκασμό. Στην πραγματικότητα ένας ηγεμόνας χρησιμοποιεί και τους δύο τρόπους, ανάλογα με την περίπτωση. Η κατάχρηση της υπεροχής του και η άσκηση καταναγκασμού, είναι κατά τους ρεαλιστές πάντα μία πιθανότητα. Το ζητούμενο είναι υπό ποιες συνθήκες είναι πιθανότερο μία ηγεμονία να είναι «ήπια» ή «καταναγκαστική». Η βιβλιογραφία έχει προσπαθήσει να απαντήσει σε αυτό το ερώτημα με βάση το φιλελευθερισμό και τη δημοκρατία. Ένας ηγεμόνας με αυτά τα χαρακτηριστικά έχει την τάση να ασκεί ήπια ηγεμονία (*benevolent hegemony*). Το ανοικτό διεθνές οικονομικό σύστημα αυξάνει την αλληλεξάρτηση, ενώ η θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης υποστηρίζει ότι οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους. Για τα δύο αυτά επιχειρήματα υπάρχει αντίλογος και ιστορικά παραδείγματα που δεν τα επιβεβαιώνουν. Για αυτόν τον λόγο είναι σκόπιμο να διερευνηθούν περαιτέρω οι

συνθήκες υπό τις οποίες ένας ηγεμόνας μπορεί να ασκεί «ήπια» ή «καταναγκαστική» ηγεμονία.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται οι έννοιες της κρατικής ισχύος και της διεθνούς αναρχίας, που κατά τις ρεαλιστικές προσεγγίσεις αποτελούν δύο βασικά προβλήματα για τη διεθνή συνεργασία. Ο ανταγωνισμός για την ισχύ μετατρέπει τις σχέσεις των κρατών σε ένα παίγνιο μηδενικού ή ακόμα και αρνητικού αθροίσματος. Αναλύεται η έννοια της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις και πως η ηγεμονική ισχύς μπορεί να επιδρά στα άλλα κράτη του συστήματος. Η διεθνής αναρχία σημαίνει ότι δεν υπάρχει μία τυπική εξουσία ώστε να περιορίζεται η πιθανότητα πολέμου και να διασφαλίζει την τήρηση των συμφωνιών. Παρόλα αυτά αναπτύσσεται μία διεθνή τάξη, στη διαμόρφωση της οποίας έχει σημαντικό ρόλο το ηγεμονικό κράτος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι μηχανισμοί που θα μπορούσαν κατά τον ρεαλισμό να μετριάσουν τις συνέπειες του ανταγωνισμού για την ισχύ και τις επιπτώσεις της διεθνούς αναρχίας. Η παγκόσμια κυβέρνηση με υποκείμενα της τα κράτη, τους λαούς, ή τα άτομα αφορά στην υπέρβαση της διεθνούς αναρχίας με την κατάργηση ή τροποποίηση των επιμέρους κρατικών κυριαρχιών. Η αδυναμία επίτευξης της είναι ενδεικτική των ορίων της ηγεμονικής ισχύος. Ένα ηγεμονικό κράτος, όσο ισχυρό και αν είναι δεν μπορεί να εξουσιάζει τα υπόλοιπα κράτη, τους λαούς, ή την ανθρωπότητα. Ακολουθώς αναλύονται η ισορροπία της ισχύος, ο συνασπισμός μεγάλων δυνάμεων και το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας. Από την ανάλυση προκύπτει ότι αυτοί οι μηχανισμοί δεν είναι επαρκείς για να επιλύσουν το πρόβλημα του ανταγωνισμού για την ισχύ και τις επιπτώσεις της διεθνούς αναρχίας, ώστε να προάγουν τη διεθνή συνεργασία και σταθερότητα.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η προσέγγιση της διεθνούς συνεργασίας με ρεαλιστικούς όρους. Επειδή κατά το ρεαλισμό τα κράτη είναι κατά βάση ορθολογικοί δράντες παρουσιάζονται τα βασικά προβλήματα της διεθνούς συνεργασίας (συνεργασίας, συντονισμού, διασφάλισης και πειθούς), με τη μορφή αντιστοιχών παιγνίων: Του διλήμματος του φυλακισμένου, της μάχης των δύο φύλων (battle of the sexes), του κυνηγού (stag hunt), και της πειθούς (suasion). Παρουσιάζεται επίσης η επιστημονική συζήτηση για το ρόλο των διεθνών θεσμών και ο διάλογος εντός της ρεαλιστικής προσέγγισης για την περαιτέρω επεξεργασία των συνθηκών υπό τις οποίες

η αναρχία και ο ανταγωνισμός για την ισχύ μπορούν να αποτελέσουν πρόβλημα για τη διεθνή συνεργασία. Αυτό κάνει δυνατή την προσέγγιση της διεθνούς συνεργασίας με ρεαλιστικούς όρους.

Το τέταρτο κεφάλαιο αποσκοπεί στην κριτική ανάλυση της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, στις δύο βασικές παραλλαγές της. Στη φιλελεύθερη εκδοχή της ηγεσίας, το ηγεμονικό κράτος παρέχει το συλλογικό αγαθό της σταθερότητας του ανοικτού διεθνούς οικονομικού συστήματος. Στη ρεαλιστική εκδοχή της σταθερότητας της διεθνούς τάξης, ο ηγεμόνας παρέχει το συλλογικό της σταθερότητας του διεθνούς συστήματος, έναντι μιας πιθανής προσόδου από τα υπόλοιπα κράτη. Αναλύονται επίσης τα όρια της ήπιας και συναινετικής ηγεμονίας και του καταναγκασμού. Παρουσιάζονται οι προϋποθέσεις για ένα φιλελεύθερο διεθνές οικονομικό σύστημα και τα ιστορικά παραδείγματα της βρετανικής ηγεμονίας του 19^{ου} αιώνα και της αμερικανικής ηγεμονίας μετά το 1945.

Το πέμπτο κεφάλαιο της αναλύει τον τρόπο ανάπτυξης της διεθνούς κοινωνίας κρατών και τις επιπτώσεις της για τις σχέσεις μεταξύ ηγεμόνα και υπολοίπων κρατών. Η ήπια και συναινετική ηγεμονία σε σχέση με την καταναγκαστική, προσδιορίζεται όχι μόνο από τα εσωτερικά χαρακτηριστικά του ηγεμόνα και των υπολοίπων κρατών (ορθολογισμός, φιλελευθερισμός και δημοκρατία), αλλά και από το βαθμό συμμετοχής ενός κράτους στη διεθνή κοινωνία. Όσο περισσότερο συμμετέχει ένα κράτος στην διεθνή κοινωνία, τόσο πιθανότερο είναι να έχει «στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας» και συμβατά σημεία παραχωρήσεων (Harsanyi 1962c) με τον ηγεμόνα και τα υπόλοιπα κράτη. Το γεγονός αυτό αυξάνει τις πιθανότητες ήπιας και συναινετικής άσκησης της ηγεμονίας, καθώς η διαπραγμάτευση μπορεί να είναι αποτελεσματική στην επίτευξη βιώσιμων συμφωνιών συνεργασίας.

1. Η ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων και η διεθνής συνεργασία

Ο ρεαλισμός στις διεθνείς σχέσεις αποτελεί σημείο αναφοράς και σύγκρισης για κάθε άλλη θεώρηση ή θεωρία (μπεχβιορισμός, μετα-θετικιστικές θεωρίες, κτλ.). Ο Jervis (1999: 43) χρησιμοποιεί τον όρο «σχολή σκέψης», ή προσέγγιση, και όχι θεωρία. Οι βασικοί θεωρητικοί του ρεαλισμού είναι ο Hans Morgenthau (1993 [1948]), που ανέπτυξε την προσέγγιση του πολιτικού ρεαλισμού² στη διεθνή πολιτική. Ενώ ο Kenneth Waltz (1979) ανέπτυξε το νεορεαλισμό (*neorealism*), που βασίζεται στις υποθέσεις του πολιτικού ρεαλισμού και έχει ως κεντρικό του χαρακτηριστικό τον ορισμό του διεθνούς συστήματος και της δομής του.

Ο Gilpin (1984: 289-290), θεωρεί το ρεαλισμό ως μία «φιλοσοφική προδιάθεση και ένα σύνολο υποθέσεων για τον κόσμο, παρά μία αυστηρή επιστημονική θεωρία». Οι τρεις βασικές διαπιστωτικές του υποθέσεις αφορούν την ανθρώπινη κατάσταση. Η πρώτη είναι ότι οι διεθνείς σχέσεις είναι κατά βάση συγκρουσιακής φύσεως και ο τελικός κριτής των πολιτικών πραγμάτων είναι η ισχύς. Η δεύτερη υπόθεση είναι ότι η ουσία της κοινωνικής πραγματικότητας είναι η ομάδα-συλλογική οντότητα. Το όνομα της ομάδας αλλάζει διαχρονικά, άλλοτε ήταν η φυλή, η πόλη-κράτος, τα βασίλεια, οι αυτοκρατορίες. Σήμερα είναι τα εθνικά κράτη. Αυτό που δεν αλλάζει είναι ο συγκρουσιακός χαρακτήρας των σχέσεων μεταξύ αυτών των συλλογικών οντοτήτων, που μας οδηγεί στην τρίτη υπόθεση του πολιτικού ρεαλισμού, που είναι η πρωταρχική επιδίωξη της κατοχύρωσης της ισχύος και της ασφάλειας κάθε συλλογικής οντότητας (Gilpin 1984: 290). Οι ρεαλιστές αποδέχονται την ύπαρξη και άλλων αξιών που καθοδηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά, αλλά τονίζουν ότι και οι πιο ευγενείς σκοποί θα χαθούν αν δεν διαφυλαχθεί η ασφάλεια της συλλογικής οντότητας.

Η επιστημονική συζήτηση και η κριτική στον ρεαλισμό, οδήγησε σε διαφοροποιήσεις ακόμα και εντός του ρεαλισμού (ενδεικτικά βλ. Brooks 1997). Η απλοϊκή ρεαλιστική περιγραφή της διεθνούς πολιτικής είναι ότι τα κράτη επιδιώκουν την επιβίωση τους, και ότι το μέσον επίτευξης του βασικού αυτού στόχου είναι η ισχύς (και ειδικότερα η

² Ο Morgenthau (1993 [1948]) ονόμασε τη θεωρία του πολιτικό ρεαλισμό. Αργότερα άλλοι ρεαλιστές θεωρητικοί χαρακτήρισαν τον πολιτικό ρεαλισμό του, «κλασσικό» ή «παραδοσιακό» ρεαλισμό, όροι που επίσης χρησιμοποιούνται ευρέως στη βιβλιογραφία,

στρατιωτική ισχύς), διότι η διεθνής πολιτική χαρακτηρίζεται από τη διεθνή αναρχία. Δηλαδή την απουσία μιας τυπικής εξουσίας υπεράνω των κρατών που θα ρύθμιζε τις σχέσεις τους και θα περιόριζε τη δυνατότητα προσφυγής στη βία και τον πόλεμο. Αυτές οι βασικές θέσεις του ρεαλισμού έτυχαν περαιτέρω θεωρητικής επεξεργασίας από ρεαλιστές και μη ρεαλιστές θεωρητικούς. Το γεγονός αυτό επέτρεψε στον ρεαλισμό να εξειδικεύσει τις συνθήκες που δίνουν έμφαση στο συγκρουσιακό χαρακτήρα των διεθνών σχέσεων και να συμπεριλάβει στην ανάλυση του τη διάσταση της διεθνούς συνεργασίας.

Για να κατανοήσουμε τη ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων αναφορικά με την κρατική ισχύ και την αναρχία, είναι χρήσιμο να γίνει μία αντιδιαστολή με την ιδεαλιστική θεώρηση της διεθνούς πολιτικής του μεσοπολέμου. Μετά τον καταστροφικό Α' παγκόσμιο πόλεμο, «η πολιτική της ισχύος θεωρήθηκε σημείο των παλιών καιρών και κατέστη υβριστικός όρος» (Carr 2000: 148). Τα κράτη και οι ηγέτες τους παρακινούμενα από τον τότε πρόεδρο των ΗΠΑ Woodrow Wilson, δημιούργησαν την Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ). Ένα διεθνή οργανισμό προκάτοχο του σημερινού ΟΗΕ, που θα διασφάλιζε το «κοινό συμφέρον» όλων των κρατών στην ειρήνη. Η ΚτΕ φιλοδοξούσε να αποτελέσει ένα μέσο για τη διατήρηση της ειρήνης, συντονίζοντας τη δράση των κρατών κατά οπουδήποτε κράτους ξεκινούσε έναν επιθετικό πόλεμο. Η ανθρωπότητα όμως δεν απέφυγε τελικά το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Wilson είχε υπόψη του το δόγμα της αρμονίας των συμφερόντων των κρατών και την υπεροχή της ηθικής στη διεθνή πολιτική, που θα υποχρέωνε τα κράτη να ακολουθούν συγκεκριμένους κανόνες ειρηνικής «συμβίωσης». Όπως το υπέρτατο κρατικό συμφέρον³ συμπίπτει με το συμφέρον της κοινότητας, έτσι και τα έθνη υπηρετώντας τα συμφέροντα τους, υπηρετούν την ανθρωπότητα. Ο Carr (2000: 77-78) χαρακτηρίζει αυτή τη θεώρηση της διεθνούς πολιτικής ως «ουτοπική σύνθεση», διότι:

Στη διεθνή πολιτική δεν υπάρχει καμία οργανωμένη δύναμη επιφορτισμένη με το έργο της δημιουργία της αρμονίας και ο πειρασμός να θεωρήσει κανείς δεδομένη την ύπαρξη φυσικής αρμονίας είναι για αυτόν τον λόγο ιδιαίτερα μεγάλος. Αυτή όμως δεν είναι

³ Στα αγγλικά το εθνικό ή κρατικό συμφέρον αναφέρεται ως “self interest” ή “state interest”. Στα ελληνικά έχει επικρατήσει ο όρος «εθνικό συμφέρον». Ο όρος “self interest” δηλώνει το στενό κρατικό συμφέρον, σε αντιδιαστολή με το ευρύτερο συμφέρον που έχει και μία κοινωνική διάσταση. Αποφεύγεται να μεταφραστεί ως «εγωιστικό συμφέρον» επειδή ο όρος είναι κανονιστικά φορτισμένος από την υπόθεση του νεοφιλελευθερισμού για τους «εγωιστές και ορθολογικούς δρώντες» (*rational egoists*) και τα συμφέροντα τους. Το “self interest” αποδίδεται ως εθνικό ή κρατικό συμφέρον ή «στενό συμφέρον», ή απλά ως «συμφέρον».

δικαιολογία για να αποσιωπήσουμε το ζήτημα. Το να καταστήσουμε την εναρμόνιση των συμφερόντων στόχο της πολιτικής δράσης δεν είναι το ίδιο με το να θεωρήσουμε δεδομένο ότι υπάρχει μία φυσική αρμονία συμφερόντων. Και είναι αυτή ακριβώς αυτή η υπόθεση που προκαλεί τόσο μεγάλη σύγχυση στη διεθνή σκέψη. (Carr, 2000: 88)

Πριν τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, πολλά κράτη εμφανίζονταν ότι είχαν ασπαστεί οικουμενικές αρχές ειρηνικής επίλυσης των διαφορών τους, οι οποίες όμως προπαγάνδιζαν ουσιαστικά κεκαλυμμένους στόχους της εξωτερικής τους πολιτικής, που προέκυπταν από τα δεδομένα εθνικά συμφέροντα τους (Carr, 2000:127).

Η ισχύς και ο ανταγωνισμός για την απόκτηση ισχύος, καθώς και η διεθνής αναρχία, αποτελούν σημαντικά προβλήματα για τη διεθνή συνεργασία σύμφωνα με τη ρεαλιστική προσέγγιση. Είναι σκόπιμο να γίνει μία θεωρητική διερεύνηση αυτών των εννοιών και η σύνδεση τους με την ηγεμονία. Έτσι θα καταδειχτεί ότι η ισχύς δεν είναι μεν ένας πολύ σημαντικός, αλλά όχι ο μοναδικός καθοριστικός παράγοντας στη διεθνή πολιτική. Ακόμα και ένας ηγεμόνας παγκοσμίου βεληνεκού δεν μπορεί να επιτύχει τα πολιτικά αποτελέσματα που επιθυμεί, αν δεν ασκήσει την ισχύ του συνετά και δεν την μετατρέψει σε μία επιρροή που δεν στηρίζεται σε άμεσο και απροκάλυπτο καταναγκασμό.

1.1 Η σημασία της ισχύος στη ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων

Ο Carr ανέδειξε τον κεντρικό ρόλο της ισχύος στις σχέσεις των κρατών (Schmidt 2005: 525)⁴. Η προσπάθεια καθιέρωσης διεθνών θεσμών διακυβέρνησης [και διεθνούς συνεργασίας] απέτυχε κατά τον μεσοπόλεμο διότι δεν έλαβε υπόψη της την πραγματικότητα της ισχύος στη διεθνή πολιτική. Για τον Carr (2000: 152):

[Η] ισχύς είναι ένα απαραίτητο όργανο της διακυβέρνησης. Το να διεθνοποιήσεις τη διακυβέρνηση σημαίνει πραγματικά να διεθνοποιήσεις την ισχύ. Και η διεθνής διακυβέρνηση είναι στην πραγματικότητα η διακυβέρνηση από εκείνο το κράτος που παρέχει την απαραίτητη ισχύ για τον σκοπό της διακυβέρνησης.

⁴ Παρά το γεγονός αυτό, ο Carr δεν θεωρείται «γνήσιος» ρεαλιστής, καθώς θεωρεί ότι η ουτοπία της ηθικής και η πραγματικότητα της ισχύος πρέπει να συνδυάζονται και να συμβιβάζονται με την πολιτική (Carr 2000: 141). Η άποψη του Booth (1991a: 531) είναι ότι η διεθνής τάξη δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στην ισχύ, αυτό θα αποτελούσε ένα «μη πραγματικό είδος ρεαλισμού» (*unreal kind of realism*), και ότι οι ρεαλιστές στις διεθνείς σχέσεις συνήθως αγνοούν αυτήν την πλευρά του Carr. Για αυτόν τον λόγο ο Howe (1994) χαρακτηρίζει τη θεωρία του Carr ως «ουτοπικό ρεαλισμό».

Η επίκληση ιδεαλιστικών και ηθικών αρχών δεν απέτρεψε τελικά τον καταστροφικό 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μεταπολεμικά, ο Morgenthau ανέπτυξε τον πολιτικό ρεαλισμό στις διεθνείς σχέσεις (ονομάζεται επίσης και «κλασσικός» ή «παραδοσιακός» ρεαλισμός), θεμελιώνοντας τον σε έξι βασικές αρχές (Morgenthau 1993 [1948]: 4-15):

1. Η πολιτική κυβερνάται από αντικειμενικούς νόμους που έχουν τις ρίζες τους στην αμετάβλητη ανθρώπινη φύση. Μία θεωρία θα πρέπει να ελέγχεται από τη λογική και την εμπειρία και η πραγματικότητα της διεθνούς πολιτικής να αναλύεται λογικά⁵.
2. Κατευθυντήρια αρχή του πολιτικού ρεαλισμού είναι η έννοια του συμφέροντος το οποίο ορίζεται με όρους ισχύος. Η έννοια αυτή κάνει δυνατή τη «διανοητική πειθαρχία» του παρατηρητή.
3. Ο πολιτικός ρεαλισμός δεν δίνει στο εθνικό συμφέρον σε όρους ισχύος, σταθερό και αμετάβλητο νόημα. Εξαρτάται από το ιστορικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο εντός του οποίου ασκείται κάθε φορά η εξωτερική πολιτική.
4. Ο πολιτικός ρεαλισμός αποδέχεται την ηθική σημασία της πολιτικής δράσης. Τα κράτη όμως δεν μπορούν να ακολουθούν οικουμενικές ηθικές αρχές ανεξαρτήτως των περιστάσεων. Στον ρεαλισμό η ηθική πρέπει να συνδυάζεται με τη *σύνεση*, δηλαδή την αξιολόγηση των συνεπειών των εναλλακτικών πολιτικών δράσεων. Αυτή είναι η υπέρτατη αρετή της [διεθνούς] πολιτικής κατά τον Morgenthau.
5. Ο πολιτικός ρεαλισμός αρνείται να ταυτίσει τις ηθικές αξιώσεις ενός έθνους με τους ηθικούς νόμους που έχουν καθολική ισχύ και διαχωρίζει την αλήθεια από τη γνώμη. Η έννοια του εθνικού συμφέροντος οριζόμενο με όρους ισχύος, μας σώζει από την ηθική υπερβολή και τον πολιτικό παραλογισμό.
6. Ο πολιτικός ρεαλισμός διαφέρει ουσιαστικά από άλλες σχολές σκέψης και διαφυλάσσει την αυτονομία της πολιτικής σφαίρας.

⁵ Ο Morgenthau υποστήριξε ότι για να αναλύσουμε τα γεγονότα της εξωτερικής πολιτικής πρέπει να θέσουμε τον εαυτό μας στη θέση του πολιτικού ηγέτη που λαμβάνει μία (όρθο-)λογική (*rational*) απόφαση, με βάση τις λογικές εναλλακτικές (*rational alternatives*) που υπάρχουν για να λύσει ένα πρόβλημα, και να εκτιμήσουμε ποια από αυτές είναι πιθανόν να επιλέξει ένας συγκεκριμένος ηγέτης που δρα λογικά (*in a rational manner*), σε μία συγκεκριμένη περίπτωση. “It is the testing of this rational hypothesis against the actual facts and their consequences that gives theoretical meaning to the facts of international politics (Morgenthau 1993 [1948]: 5).

Τα βασικά στοιχεία του πολιτικού ρεαλισμού είναι η ισχύς, το εθνικό συμφέρον (ορισμένο με όρους ισχύος) και ο ορθολογισμός, δηλαδή η αξιολόγηση εναλλακτικών επιλογών δράσης στη βάση υπολογισμών κόστους-οφέλους, με απώτερο σκοπό την ισχύ. Η ανθρώπινη φύση έχει μία εγγενή τάση στην επιδίωξη της ισχύος και της επικράτησης, το ίδιο ισχύει και για τα κράτη (Morgenthau 1993 [1948]: 35-37).

Το κράτος που θα αποτύχει να κοινωνικοποιηθεί και να εσωτερικεύσει τις κυρίαρχες νόρμες συμπεριφοράς, πληρώνει ένα τίμημα που μπορεί να αφορά και την ίδια του την ύπαρξη. Αν ένα κράτος αποτύχει να εκμεταλλευθεί τις ευκαιρίες επέκτασης και αύξησης της ισχύος του, τότε διακινδυνεύει την πιθανότητα να το επιτύχει αυτό ο ανταγωνιστής του και να αυξήσει τη σχετική του ισχύ (Gilpin, 1981: 86, 88).

Ο πολιτικός ρεαλισμός καταλήγει ότι σκοπός των κρατών είναι η μεγιστοποίηση της ισχύος τους και ότι η ανθρώπινη φύση προκρίνει τη σύγκρουση. Αυτές οι βασικές θέσεις έγιναν αντικείμενο κριτικής και περαιτέρω επεξεργασίας. Αν ίσχυαν γενικά, τότε η ηγεμονία δεν θα ήταν δυνατόν να επιτευχθεί από κάποιο κράτος, ή θα ήταν πολύ βραχύβια, καθώς όλα τα κράτη θα επιδίωκαν να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους και να εξισορροπήσουν την υπεροχή του ηγεμόνα.

Ο κύριος ορισμός της ισχύος που δίνει ο Morgenthau (1993 [1948]: 30) είναι ότι «η πολιτική ισχύς είναι η ψυχολογική σχέση ανάμεσα σε αυτόν που την ασκεί και σε αυτόν που του ασκείται. Δίνει στον πρώτο τον έλεγχο των πράξεων του δεύτερου, δια του αντίκτυπου που έχει ο πρώτος στο μυαλό του δεύτερου».

Ο Robert Gilpin που ακολουθεί σε σημαντικό βαθμό την προσέγγιση του πολιτικού ρεαλισμού, συμπληρώνει τον Morgenthau ότι «η ισχύς, όπως και ο πλούτος, είναι η ικανότητα να παράγονται συγκεκριμένα αποτελέσματα». Επειδή όμως η ισχύς δεν μπορεί να μετρηθεί όπως ο πλούτος, για αυτό οι αντιλήψεις (*perceptions*) για την ισχύ παίζουν σημαντικό ρόλο. Ένας από τους βασικούς σκοπούς ενός πολιτικού ηγέτη, είναι η χειραγωγή των αντιλήψεων των άλλων για τον καταμερισμό της ισχύος ανάμεσα στα κράτη τους. (Gilpin 1975: 24). Έτσι διαμορφώνεται η ψυχολογική σχέση που αναφέρει ο Morgenthau.

Ο ορισμός της ισχύος έχει σημαντικές επιπτώσεις στην θεωρητική διερεύνηση της πιθανότητας διεθνούς συνεργασίας ή ανταγωνισμού. Η ισχύς θα μπορούσε να οριστεί ως οι «πόροι»⁶ που είναι διαθέσιμοι στα κράτη (*the elements of national power approach, power as resources theory*)⁷. Ο Gulick (1967: 24) αναλύοντας την ισορροπία της ισχύος στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα, επισημαίνει ότι η ισχύς ενός κράτους θεωρούνταν τότε ότι μπορούσε να μετρηθεί με βάση τον πληθυσμό, τα εδάφη, τα χρηματικά κεφάλαια, το εμπορικό ισοζύγιο και την κατάσταση του στρατού και του ναυτικού.

Ο Morgenthau (1993 [1948]: 124-165) αφιερώνει ένα κεφάλαιο του βιβλίου του στην ισχύ με τίτλο “elements of national power” και αναφέρει ως στοιχεία της ισχύος την γεωγραφία με την έννοια της γεωγραφικής εγγύτητας ή πρόσβασης, τους φυσικούς πόρους (αυτάρκεια σε τρόφιμα, πρώτες ύλες), τη βιομηχανική παραγωγή, τη στρατιωτική προπαρασκευή (μαζί με τη στρατιωτική τεχνολογία, την ηγεσία, την ποιότητα και το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων) και τον πληθυσμό. Σε αυτά τα μετρήσιμα στοιχεία προσθέτει ποιοτικούς «ανθρώπινους παράγοντες»: τον «εθνικό χαρακτήρα» (τα ξεχωριστά στοιχεία της εθνικής κουλτούρας που διακρίνουν ένα έθνος από τα υπόλοιπα), το εθνικό ηθικό και την ποιότητα της κοινωνίας (το βαθμό πατριωτισμού των μελών της) και της κυβέρνησης (ικανότητα διαχείρισης πόρων με σκοπό την εκπλήρωση των εθνικών στόχων, λαϊκή υποστήριξη εθνικών στόχων).

Η επιδίωξη της ισχύος και το γεγονός ότι κάποιοι πόροι ισχύος (*resources*) είναι πεπερασμένοι (π.χ. έδαφος, φυσικοί πόροι) οδηγεί τα κράτη σε ανταγωνισμό. Όταν τα κράτη επιθυμούν να ελέγχουν εδάφη ή πλουτοπαραγωγικές πηγές εκτός της επικράτειας τους, τότε είναι πιθανός και ο πόλεμος (Jervis 1978: 168).

Αυτός ο ορισμός της ισχύος καθιστά τις σχέσεις μεταξύ των κρατών συγκρουσιακές και αντίστοιχες με ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, όπου τα κέρδη του ενός κράτους σε πόρους ισχύος, είναι απώλειες του άλλου. Ο Gilpin θεωρεί ότι πάντα η

⁶ Πόροι ή πηγές της ισχύος, για λόγους ομοιογένειας στο κείμενο η λέξη *resource* μεταφράζεται ως «πόρος». Δευτερευόντως θα μπορούσε να μεταφραστεί και ως «είδος ισχύος» ή ως «μέσον» επίτευξης στόχων.

⁷ Η προσέγγιση της ισχύος ενός κράτους ως άθροισμα των στοιχείων που την αποτελούν, δηλαδή η “the elements of national power approach,” είναι μία παραλλαγή της “power as resources theory” (Baldwin 2002: 179). Για την “elements of national power approach” βλ. Morgenthau (1993 [1948]: 124-165).

διεθνής πολιτική παίρνει τη μορφή ενός παιγνίου μηδενικού αθροίσματος: «Το ουσιώδες χαρακτηριστικό της πολιτικής είναι ότι η ισχύς είναι πάντα σχετική, το κέρδος ενός κράτους σε ισχύ είναι αναγκαία η απώλεια κάποιου άλλου» (Gilpin 1975: 34). Εξαιτίας της σχετικότητας της ισχύος τα κράτη επιδιώκουν αδιάκοπα τη διατήρηση της σχετικής θέσης ισχύος τους, ή και τη βελτίωση της (Gilpin 1975: 35).

Οι θεωρητικές επιπτώσεις για την ηγεμονία είναι ότι η ηγεμονική ισχύς συνδέεται με την κατοχή πόρων ισχύος. Είναι πιθανόν να ασκείται άμεσα έναντι άλλων κρατών, ειδικά αυτών που δεν είναι σύμμαχοι του ηγεμόνα. Η συνεργασία υποχωρεί έναντι της σύγκρουσης για τον έλεγχο των πόρων της ισχύος. Ο ηγεμόνας θα λειτουργεί περισσότερο ως άρπαγας πόρων (όπως κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας), και δεν θα ενδιαφέρεται τόσο πολύ για τη δημιουργία διεθνών θεσμών, ή για τη νομιμοποίηση της ηγεμονίας του. Από την άλλη μεριά, τα υπόλοιπα κράτη δεν είναι δυνατόν να ανεχτούν μία τέτοια κατάσταση όπου η οικονομική ευημερία τους, ακόμα και η εδαφική ακεραιότητα και η ανεξαρτησία τους, θα τελεί υπό την αίρεση ενός ηγεμόνα.

Η ισχύς είναι συνδεδεμένη με τον ανταγωνισμό για την απόκτηση της. Ο Schelling (1957, 1958, 1960) έχει αποδείξει με το έργο του ότι ακόμα και σε διεθνείς καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από έντονη σύγκρουση, όπως είναι ο πόλεμος περιορισμένης έκτασης (*limited war*), η διάσταση της συνεργασίας είναι πάντα παρούσα. Η θεωρητική ταξινόμηση των παιγνίων σε παίγνια καθαρής συνεργασίας και παίγνια μηδενικού αθροίσματος, δεν ανταποκρίνεται πάντα σε πραγματικές καταστάσεις. Συχνά οι διαστάσεις της σύγκρουσης και της συνεργασίας συνυπάρχουν σε ένα παίγνιο «μικτών κινήτρων» (*mixed motives*) (Baldwin 1979: 186). Το παίγνιο μικτών κινήτρων περιγράφει τη διττή φύση της σχέσης δύο δρώντων ως μία κατάσταση σύγκρουσης, αλλά και αμοιβαίας εξάρτησης, συνεργασίας και ανταγωνισμού (Schelling 1960: 89). Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν ο ανταγωνισμός των δύο υπερδυνάμεων κατά τον ψυχρό πόλεμο. Ο ανταγωνισμός ΗΠΑ και ΕΣΣΔ δεν απέκλειε την επιθυμία συνεργασίας τους για την αποφυγή της κλιμάκωσης της σύγκρουσης σε πυρηνικό ολοκαύτωμα. Αυτό σημαίνει ότι ακόμα και σε καταστάσεις σύγκρουσης, όπου οι δρώντες έχουν συγκρουόμενα συμφέροντα, υπάρχει η πιθανότητα και η δυνατότητα για μία «σιωπηρή διαπραγμάτευση» (*tacit bargaining*) επειδή κυριαρχεί η ανάγκη συντονισμού προς μία κατεύθυνση (Schelling 1957: 22). Αν υπάρχει αυτή η ανάγκη, η σύγκρουση μπορεί να αγνοηθεί σε έναν βαθμό. Ο συντονισμός μπορεί να

επιτευχθεί σε καταστάσεις με συγκρουόμενα συμφέροντα λόγω της ύπαρξης «εστιακών σημείων» (*focal points*), που ο Schelling (1957: 21) απέδειξε ότι υπάρχουν σε κάθε τέτοια κατάσταση. Αυτά τα εστιακά σημεία δίνουν τη δυνατότητα στις προτιμήσεις των δρώντων να συγκλίνουν με βάση τις προσδοκίες τους για το πως ο άλλος αναμένεται να πράξει.

Επιπλέον, ο Glaser (1994/95: 71) θεωρεί ότι το επιχείρημα της μεγιστοποίησης της σχετικής ισχύος, παραβλέπει το δίλημμα ασφαλείας. Αν ένα κράτος επιδιώκει την αύξηση της σχετικής ισχύος του για να κατοχυρώσει την ασφάλεια του, τότε μπορεί να προκαλέσει ανασφάλεια στα υπόλοιπα και να τα αναγκάσει να δράσουν αναλόγως, αυξάνοντας και αυτά την σχετική ισχύ τους. Αυτή είναι η περίπτωση μιας κούρσας εξοπλισμών με σκοπό την αύξηση της στρατιωτικής ισχύος. Δεδομένου ότι κάθε δράση προκαλεί αντίδραση, ο ανταγωνισμός για την αύξηση της στρατιωτικής ισχύος, μπορεί να είναι συχνά ατελέσφορος. Για αυτόν το λόγο τα κράτη μπορεί να προτιμήσουν ένα πάγωμα των εξοπλισμών και μία σταθερότητα στην κατανομή της ισχύος μεταξύ τους.

Ο Mearsheimer (2001: 55) στην ανάλυση του για την ισχύ που βασίζεται στους διαθέσιμους πόρους των κρατών, διακρίνει σε «λανθάνουσα ισχύ» (*latent power*) και στρατιωτική ισχύ. Η λανθάνουσα ισχύ είναι τα κοινωνικοοικονομικά στοιχεία που αποτελούν εισροές στην ανάπτυξη της στρατιωτικής ισχύος. Κυριότερα είναι ο πλούτος και ο πληθυσμός ενός κράτους. Η ισχύς ορίζεται κυρίως ως στρατιωτική ισχύς από τον Mearheimer, καθώς ο «επιθετικός ρεαλισμός» που είναι η ρεαλιστική θεώρηση που ακολουθεί, θεωρεί ότι η *ultima ratio* των διεθνών σχέσεων είναι η δύναμη (*force*) (Mearsheimer 2001: 56). Η στρατιωτική ισχύς είναι θέμα αριθμών οπλικών συστημάτων και ποιότητας υλικού και προσωπικού. Ποιοτικοί παράγοντες όπως το ηθικό και η ποιότητα της ηγεσίας επίσης επηρεάζουν την στρατιωτική ισχύ.

Ο πλούτος ενός κράτους μετράται συνήθως με το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ), που είναι η συνολική αξία της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών ενός κράτους σε ένα έτος. Για τον Mearsheimer (2001: 63) το ΑΕΠ είναι μία καλή βάση μέτρησης της λανθάνουσας ισχύος, με την προϋπόθεση ότι λαμβάνονται υπόψη και παράγοντες όπως ο βαθμός εκβιομηχάνισης μιας χώρας, το μέγεθος του πληθυσμού της, η παραγωγικότητα της εργασίας, κτλ. Ο πλούτος πρέπει να είναι «κινητοποιήσιμος» (*mobilizable*), δηλαδή να αφορά οικονομικούς πόρους που μπορούν να

χρησιμοποιηθούν για την οικοδόμηση στρατιωτικών δυνάμεων και να συνοδεύεται από ένα επαρκές επίπεδο διαθέσιμης τεχνολογίας (Mearsheimer 2001: 62).

Η παραπάνω προσέγγιση της ισχύος ως οι υλικές δυνατότητες που βρίσκονται στη διάθεση ενός κράτους για την εκπλήρωση των σκοπών του, μπορεί να θεωρηθεί ότι αποσυνδέει την ισχύ από το αποτέλεσμα. Συχνά πολύ ισχυρά κράτη δεν έχουν καταφέρει να επιτύχουν τα πολιτικά αποτελέσματα που επιδίωκαν, ακόμα και με τη χρήση στρατιωτικής βίας έναντι υποδεέστερων αντιπάλων. Ο πόλεμος των ΗΠΑ στο Βιετνάμ και ο πόλεμος της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν είναι τα πιο γνωστά παραδείγματα. Στην βιβλιογραφία το φαινόμενο αυτό ονομάζεται «το παράδοξο της μη πραγματοποιήσιμης ισχύος» (*the paradox of unrealized power*) (Baldwin 1979: 163). Η δύναμη που εκφράζεται με την στρατιωτική ισχύ, που επιβεβαιώνεται με την νίκη σε έναν πόλεμο, είναι τελικά μία εκ των υστέρων επιβεβαίωση της ισχύος ενός κράτους (Baldwin 2002: 183). Κατά την άποψη του Gilpin (1975: 24) ο πόλεμος είναι τελικά ένας τρόπος *ex post* καθορισμού της κατανομής της ισχύος. Όμως η στρατιωτική ισχύς δεν μπορεί να ασκηθεί αποτελεσματικά και αποδοτικά σε όλα τα ειδικά πλαίσια πολιτικής. Δεν μπορεί ένα κράτος να απειλεί με τη χρήση στρατιωτικής βίας σε κάθε διαπραγμάτευση οποιουδήποτε θέματος (Baldwin 1979: 181). Τα ισχυρά στρατιωτικά κράτη δεν μπορούν να κάνουν τα πάντα με τη στρατιωτική ισχύ τους, αλλά μπορούν να κάνουν περισσότερα από τα αδύναμα στρατιωτικά κράτη και η αδυναμία άσκησης πολιτικού ελέγχου δεν σημαίνει και στρατιωτική αδυναμία (Waltz 1979: 189).

Το παράδοξο της μη πραγματοποιήσιμης ισχύος αφορά και τα όρια της ηγεμονικής ισχύος. Ένα πολύ ισχυρό κράτος στο διεθνές σύστημα δεν έχει πάντα τη δυνατότητα να επιβάλλει τις προτιμήσεις του στα άλλα κράτη. Μία πρώτη εξήγηση που δίνει ο Baldwin (1979: 163) για αυτό το παράδοξο, είναι η αποτυχία να μετατραπεί η «δυννητική ισχύς» (*potential power*)⁸ σε πραγματική ισχύ λόγω έλλειψης ικανότητας ή θέλησης από μέρους του δρώντα. Το κύριο πρόβλημα στην προσέγγιση της κρατικής ισχύος ως άθροισμα των στοιχείων που την αποτελούν (*elements of national power approach*) είναι ότι εξαρτάται από την ικανότητα ενός κράτους να μετατρέπει τη δυννητική ισχύ, όπως μπορεί να μετρηθεί από τους διαθέσιμους πόρους του, σε πραγματική ισχύ, που έχει ως αποτέλεσμα την αλλαγή της συμπεριφοράς των άλλων

⁸ Σχετική είναι η “*latent power*” κατά τον Mearsheimer (2001: 55).

(Schmidt 2005: 529). Μία δεύτερη εξήγηση είναι ότι οι δυνατότητες (*capabilities*), ή η δυνητική ισχύς, ενός δρώντα εξαρτώνται από το «ειδικό πλαίσιο πολιτικής» (*policy contingency framework*)⁹, εντός του οποίου ασκείται κάθε φορά η ισχύς. Ένας πόρος ισχύος, δεν είναι εξίσου χρήσιμος σε κάθε «ειδικό πλαίσιο πολιτικής» (Baldwin 1979: 164).

Η αξιολόγηση των αιτιών του παραδόξου της μη πραγματοποιήσιμης ισχύος απαιτεί κατά τον Baldwin (1979: 165) την αξιολόγηση της έννοιας της ισχύος ως πόροι που είναι διαθέσιμοι στα κράτη. Το τί συνιστά πόρο ισχύος είναι δύσκολο να ορισθεί επακριβώς, καθώς εξαρτάται από τις περιστάσεις και το πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιείται. Το χρήμα που χρησιμοποιείται στις οικονομικές συναλλαγές μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αγορά οποιουδήποτε αγαθού, όμως η ισχύς δεν είναι σίγουρο ότι θα έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα σε κάθε ειδικό πλαίσιο πολιτικής. Η «μετατρεψιμότητα» (*fungibility*) ενός είδους ισχύος σε ένα άλλο, αφορά την ευκολία με την οποία πόροι ισχύος που είναι χρήσιμοι σε ένα πεδίο πολιτικής, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σε άλλα πεδία πολιτικής (Baldwin 2002: 180). Τα χρήματα, η πληροφόρηση και ο χρόνος έχουν μεγαλύτερη μετατρεψιμότητα από άλλους πόρους ισχύος.

Ένα χρήσιμο σχόλιο του Waltz για την μετατρεψιμότητα της ισχύος είναι ότι τα ισχυρά κράτη έχουν υψηλό βαθμό μετατρεψιμότητας της ισχύος τους. Αυτό που επιδιώκεται από τα ισχυρά κράτη είναι η «διασύνδεση των θεμάτων» που είναι υπό διαπραγμάτευση (*issue linkage*), ώστε να είναι δυνατή η άσκηση της ισχύος του σε μεγαλύτερο πεδίο και εύρος. Έτσι ακόμα και όταν η ισχύς τους σε ένα πεδίο πολιτικής μειώνεται, μπορούν να αναπληρώσουν την ισχύ τους επί των αποτελεσμάτων με διασύνδεση θεμάτων (Stein 1980: 62-63). Οι διαπραγματεύσεις επί ενός ειδικού θέματος τείνουν να ευνοούν τα κράτη που έχουν ένα σταθερό και μακροχρόνιο συμφέρον στο θέμα και ελέγχουν τους σχετικούς πόρους ισχύος. Οι διαπραγματεύσεις με διασύνδεση θεμάτων ευνοούν τα κράτη που θέλουν να επηρεάσουν ένα θέμα, αλλά υστερούν σε επιρροή σε σχέση με αυτούς που κατέχουν τον πόρο ισχύος που είναι υπολογίσιμος στο ειδικό πλαίσιο πολιτικής (Haas 1980: 371). Για παράδειγμα τα

⁹ Ο Baldwin (1979: 164) χρησιμοποιεί την έννοια του “policy contingency framework” των Harold & Margaret Sprout, που μεταφράζεται εδώ ως «ειδικό πλαίσιο πολιτικής».

πετρελαιοπαραγωγά κράτη θα ήθελαν να διαπραγματευτούν μόνο την τιμή του πετρελαίου με τα κράτη που καταναλώνουν πετρέλαιο. Ωστόσο είναι λογικό τα ισχυρά κράτη που αγοράζουν πετρέλαιο, να επιχειρήσουν να συνδέσουν τη διαπραγμάτευση της τιμής του πετρελαίου και με άλλα θέματα όπως η στρατιωτική βοήθεια προς τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη, ή προς τους εχθρούς τους. Τα πιο αδύναμα κράτη μπορεί να είναι πιο ισχυρά σε κάποια πεδία πολιτικής, αν η συνεργασία σε ένα πεδίο πολιτικής μπορεί να διαχωριστεί από τα άλλα (Waltz 2000: 16).

Είναι λογικό να υπάρχει η τάση ένας ηγεμόνας να δημιουργεί πλαίσια διαπραγματεύσεων ((διεθνείς θεσμούς και διεθνή καθεστώτα) και να συνδέει θέματα κατά τις διαπραγματεύσεις.

Η διασύνδεση των θεμάτων κατά τον Haas (1980: 371-2) μπορεί να γίνει με τρεις τρόπους: (α) Την «τακτικιστική διασύνδεση» θεμάτων (*tactical linkage*), που αφορά την συνολική διαπραγμάτευση θεμάτων που μπορεί να μην είναι σχετικά μεταξύ τους με μοναδικό κριτήριο την αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύς. (β) Την διασύνδεση θεμάτων που αφορούν το κοινό σκοπό μιας ομάδας ή συνασπισμού κρατών (*coalition*) και αυξάνουν τη συνοχή αυτής της ομάδας και τη διαπραγματευτική ισχύ της, αν επιδιώκονται από κοινού. Τα θέματα που διασυνδέονται μπορεί να μην είναι απόλυτα σχετικά μεταξύ τους, αλλά η αβεβαιότητα για την έκβαση των διαπραγματεύσεων κάνει επιθυμητή την αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος της ομάδας των κρατών, με τον τρόπο που ο Haas ονομάζει «κατακερματισμένη διασύνδεση» των θεμάτων (*fragmented linkage*). (γ) Η «ουσιαστική διασύνδεση» (*substantive linkage*) των θεμάτων συμβαδίζει με τη γνώση και την πληροφορία για ένα θέμα και συνήθως αποτελεί τη βάση της ανάπτυξης του ειδικού διεθνούς καθεστώτος (*international regime*) για έναν τομέα πολιτικής συνεργασίας. Για παράδειγμα όλοι γνωρίζουν ότι η διαπραγμάτευση της τιμής του πετρελαίου δεν μπορεί να μην επηρεάσει την τιμή της βενζίνης, άρα το διεθνές καθεστώς της αγοράς πετρελαίου ουσιαστικά αφορά την αγορά πετρελαιοειδών και όχι μόνο του πετρελαίου. Λογικά στη διαπραγμάτευση της τιμής ή της ποσότητας εξόρυξης αργού πετρελαίου λαμβάνεται υπόψη και το κόστος των διυλιστηρίων για την παραγωγή βενζίνης και η ζήτηση για βενζίνη ή πετρέλαιο θέρμανσης και φυσικό αέριο, κτλ.

Το κοινό σημείο μεταξύ των τριών τρόπων διασύνδεσης θεμάτων είναι η ισχύς (Haas 1980: 372). Η αξιοπιστία της τακτικιστικής διασύνδεσης θεμάτων εξαρτάται από την αντίληψη των κρατών για τη δυνατότητα του ισχυρού κράτους που την επιχειρεί να ματαιώσει τη συνεργασία. Στην κατακερματισμένη διασύνδεση τα μέλη της ομάδας πρέπει να αποθαρρυνθούν, με παράπλευρες παροχές (*side payments*) ή υποσχέσεις, από το να αποσκιρτήσουν από την επιδίωξη του κοινού σκοπού και αντίστοιχα τα μέλη της αντίπαλης ομάδας πρέπει να πιεστούν αποτελεσματικά για να συμφωνήσουν. Ακόμα και στην ουσιαστική διασύνδεση, η γνώση επί των θεμάτων μπορεί να μην επαρκεί, ή να μην είναι γενικά αποδεκτή, ώστε να στηρίξει τη συναίνεση για τη διασύνδεση τους και τελικά η ισχύς να είναι καθοριστική. Ωστόσο κατά τον Haas (1980: 372) η χρήση της ισχύος μετριάζεται από την περίπλοκη αλληλεξάρτηση (*complex interdependence*)¹⁰ μεταξύ των κρατών, η οποία εξαρχής τα οδήγησε στη διαπραγμάτευση μιας κοινής λύσης σε ένα κοινό πρόβλημα.

Η ισχύς στη διασύνδεση των θεμάτων είναι καθοριστικής σημασίας και για έναν ακόμα λόγο: Η θεωρητική και η εμπειρική ανάλυση υποστηρίζει ότι η διασύνδεση θεμάτων μπορεί να ενισχύσει τη συνεργασία σε ένα πεδίο, αλλά μπορεί επίσης και να την τορπιλίσει. Τα συμφέροντα των κρατών που συνεργάζονται μπορούν να συγκλίνουν, αλλά και να αποκλίνουν. «Αναλυτικά, τότε, δεν υπάρχει λόγος να θεωρήσουμε ότι η διασύνδεση θεμάτων σταθεροποιεί τη συνεργασία» (Gowa 1989: 319). Το θετικό αποτέλεσμα της διασύνδεσης μπορεί να σταθεροποιείται από την ύπαρξη ενός ισχυρού κράτους – ηγεμόνα, που δεν θα επιτρέπει την αρνητική ανατροφοδότηση της συνεργασίας.

Η ισχύς σε μία κατάσταση πραγματικής αλληλεξάρτησης εξαρτάται από την «ευαισθησία» και την «τρωτότητα» του κράτους. Η ευαισθησία αφορά το πόσο γρήγορα και πόσο μεγάλο κόστος έχει για ένα κράτος η αλλαγή της πολιτικής ενός άλλου κράτους σε έναν τομέα. Η τρωτότητα σε μία σχέση ή κατάσταση

¹⁰ Η έννοια της «περίπλοκης αλληλεξάρτησης» ορίστηκε από τους Keohane & Nye (1989: 23-25) σαν το θεωρητικό αντίθετο του ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις και αφορά έναν ιδεότυπο, καθώς ως τέτοιο (μη πραγματικό στην απόλυτη μορφή του) θεωρούν και το ρεαλισμό. Τα χαρακτηριστικά της «περίπλοκης αλληλεξάρτησης» είναι: (1) Τα πολλαπλά κανάλια που συνδέουν τις κοινωνίες, πέρα από τις τυπικές διπλωματικές σχέσεις υπάρχουν άτυποι δεσμοί ελίτ, υπερεθνικοί οργανισμοί και γενικά υπερεθνικές σχέσεις πέρα από τις διακρατικές. (2) Τα θέματα της ατζέντας των θεμάτων δεν είναι αυστηρά ιεραρχημένα, αυτό σημαίνει ότι η ασφάλεια δεν είναι το σημαντικότερο θέμα της ατζέντας. (3) Η στρατιωτική ισχύς έχει περιορισμένη σημασία και δεν χρησιμοποιείται από τις κυβερνήσεις όταν επικρατεί περίπλοκη αλληλεξάρτηση.

αλληλεξάρτησης, αφορά τη σχετική διαθεσιμότητα και το σχετικό κόστος των εναλλακτικών που έχει στη διάθεση του ένα κράτος. Αν κάποιος μπορεί να αγοράσει πετρέλαιο από άλλο κράτος στην ίδια τιμή, τότε δεν έχει μεγάλο βαθμό τρωτότητας από τον προμηθευτή του (Keohane & Nye 1989: 12-13).

Τα ειδικά πλαίσια πολιτικής και η μετατρεψιμότητα της ισχύος, καθιστούν αναγκαίο ο ορισμός της ισχύος να συνδέεται με ένα σκοπό. Αυτό είναι εφικτό για την πραγματική ισχύ που ασκείται σε μία πραγματική κατάσταση. Η ανάλυση των σχέσεων ισχύος με βάση τη δυνητική ισχύ, που δεν συνδέεται άμεσα με πραγματικούς σκοπούς, απαιτεί τουλάχιστον έναν υποθετικό σκοπό με την έννοια ενός υποθετικού ειδικού πλαισίου πολιτικής όπου αναμένεται να ασκηθεί η ισχύς ενός κράτους (Baldwin 1979: 173). Οι πόροι της ισχύος δεν μπορούν να ταυτίζονται με την ισχύ καθαυτή, αλλά αποτελούν την πρώτη ύλη για την οικοδόμηση των σχέσεων ισχύος που προκύπτουν μεταξύ των κρατών (Baldwin 2002: 180).

Σκοπός της ισχύος είναι να «εξαναγκάσει»¹¹ κάποιον, να κάνει κάτι, που αλλιώς δεν θα έκανε. Αυτό είναι το πραγματικό πολιτικό αποτέλεσμα της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις. Για αυτό η ισχύς μπορεί να προσεγγισθεί σαν ένα είδος «αιτιότητας» (*power as a type of causation* - Baldwin 1979: 161).¹² Η ανάλυση του Dahl (1957: 202-203) για την ισχύ, είναι ότι «ο Α έχει ισχύ πάνω στον Β στο βαθμό που μπορεί να κάνει τον Β να κάνει κάτι που αλλιώς δεν θα έκανε». Αυτή είναι η «σχεσιακή» έννοια της ισχύος

¹¹ Η ισχύς προσομοιάζει και με την έννοια της «επιρροής» ή του «ελέγχου» και όχι μόνο του εξαναγκασμού, για αυτό και τα εισαγωγικά. Για τον Baldwin (1979: 162 και 2002), η γενική έννοια της ισχύος καλύπτει στην ανάλυση του και την επιρροή και τον έλεγχο, είναι μεν διακριτές έννοιες, αλλά «εναλλάξιμες» (*interchangeable*). Ο ίδιος ο Dahl αποφεύγει να διαχωρίσει τις έννοιες της «ισχύος», του «ελέγχου», της «επιρροής», ή της «εξουσίας» (*authority*). Αυτό που επιδιώκει είναι «να διερευνήσει την αρχέγονη ιδέα που φαίνεται να βρίσκεται πίσω από όλες αυτές τις έννοιες» (Nagel 1968: 133 υπ. 14, και Dahl 1957: 202, από όπου τα εντός εισαγωγικών στην υποσημείωση αυτή).

¹² Ο Baldwin (1979: 161 και 2002: 178) αναφέρει ότι ο Dahl είναι μεταξύ άλλων θεωρητικών που έχουν αναπτύξει την έννοια της ισχύος ως αιτιότητας (*causal conception of power*). Ωστόσο, ο ίδιος ο Dahl (1957: 203) αναφέρει ότι η προσπάθεια διευκρίνισης μεταξύ του αιτίου (*cause*) και της απλής διασύνδεσης (*mere association*), θα δημιουργούσε στον ορισμό της ισχύος περίπλοκα επιστημολογικά προβλήματα που δεν θα είχαν εύκολη λύση. Για αυτό αποφεύγει την «ταύτιση» ισχύος και αιτίου, ώστε να αποφύγει τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργηθούν. Για τον Waltz (1979: 191) ο ορισμός της ισχύος ως αίτιο συγγέει τη διαδικασία με το αποτέλεσμα. Η ισχύς μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αίτιο μεταξύ άλλων, από τα οποία δεν μπορεί να απομονωθεί. Η επιτυχής άσκηση της ισχύος εξαρτάται από την ισχύ και την στρατηγική του Α αλλά και την ισχύ και τη στρατηγική απάντησης του Β σε κάθε περίπτωση.

(relational).¹³ Με βάση αυτόν τον ορισμό μπορεί να αναλυθεί και η άσκηση της ισχύος του ηγεμόνα, ως ο «Α», επί ενός άλλου κράτους «Β».

Με βάση την «σχεσιακή» έννοια της ισχύος του Dahl, ο Baldwin (2002: 178) επεξεργάστηκε τις διαστάσεις της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις (*dimensions of power*), που είναι: (α) Οι πτυχές της συμπεριφοράς του κράτους Β που μπορεί ο ηγεμόνας να επηρεάσει (*scope*). Η ισχύς του ηγεμόνα μπορεί να μην είναι και τόσο αποτελεσματική σε κάποια πεδία πολιτικής, αυτή η διάσταση έχει την έννοια του «εύρους» της άσκησης της ισχύος στους διάφορους τομείς συνεργασίας. (β) Την έκταση ή πεδίο (*domain*) άσκησης της ισχύος ενός δρώντα, δηλαδή πόσους δρώντες μπορεί να επηρεάσει, στην γεωγραφική του περιφέρεια ή και ευρύτερα (π.χ. παγκοσμίως). (γ) Το ειδικό βάρος της ισχύος (*weight*), δηλαδή την πιθανότητα να επηρεάσει κάποιος έναν άλλο δρώντα, που αφορά και την «αξιοπιστία» (*reliability*) της ισχύος. (δ) Το κόστος (*cost*) εξαναγκασμού και συμμόρφωσης του Α και του Β δρώντα αντίστοιχα. Πιο ισχυρός είναι ένας δρώντας που δεν έχει υψηλό κόστος να εξαναγκάσει κάποιον άλλο. Επίσης όσο υψηλότερο είναι το κόστος για τον Β να κάνει αυτό που εξαναγκάζεται από τον Α, τόσο ισχυρότερος είναι ο Α. (ε) Τα μέσα της ισχύος (*means*) που κατά τον Baldwin είναι οικονομικά, στρατιωτικά, διπλωματικά ή συμβολικά. Ο προσδιορισμός μίας σχέσης ισχύος πρέπει να διευκρινίζει τις πτυχές της συμπεριφοράς των κρατών που μπορούν να επηρεαστούν και την έκταση της ασκούμενης ισχύος (*scope και domain* αντίστοιχα, όπως ορίζονται από τον Baldwin). Το γεγονός ότι η ισχύς είναι πολυδιάστατη κάνει πιο δύσκολο να μετρηθεί η συνολική ισχύς των κρατών, ώστε να καταταχθούν αναλόγως (Baldwin 2002: 178-9).

Η μέτρηση της ισχύος όταν ορίζεται ως σχέση, είναι δύσκολη αλλά όχι αδύνατη. Η ισχύς μπορεί να μετρηθεί αναφορικά με τον αριθμό των δρώντων που μπορεί να επηρεάσει ένα κράτος (*domain*), ποιες πτυχές της συμπεριφοράς τους μπορεί να επηρεάσει, δηλαδή σε πόσα θέματα μπορούν να επηρεαστούν (*scope*) και την πιθανότητα η ισχύς που ασκείται να είναι αποτελεσματική (*weight*) (Baldwin 2002: 181).

¹³ Αντιπαρέβαλλε τη «σχετική» έννοια της ισχύος για τους ρεαλιστές.

Η διάσταση του κόστους της ισχύος που αναφέρει ο Baldwin ανατρέχει στις δύο μεταβλητές που προσθέτει ο Harsanyi (1962a: 68) στις παραπάνω, για την μέτρηση της «κοινωνικής ισχύος»: (1) Το κόστος ευκαιρίας του δρώντα A (ηγεμόνας) κατά την προσπάθεια του να αλλάξει τη συμπεριφορά του δρώντα B (άλλο κράτος). Δηλαδή το κόστος ευκαιρίας της χρήσης της ισχύος του ηγεμόνα επί ενός άλλου κράτους, ή το κόστος της απόκτησης της απαραίτητης ισχύος από τον ηγεμόνα ώστε να επηρεάσει ένα άλλο κράτος. (2) Το κόστος ευκαιρίας του άλλου κράτους αν αρνηθεί να κάνει αυτό που θέλει να του επιβάλλει ο ηγεμόνας. Επειδή αυτό το κόστος ευκαιρίας μετράει την δύναμη των κινήτρων του άλλου κράτους-B να υποκύψει στην επιρροή του ηγεμόνα-A, ο Harsanyi ονομάζει αυτό το κόστος ευκαιρίας «δύναμη (*strength*) της ισχύος (*power*) του A επί του B».

Μία διάσταση της ισχύος που ο Baldwin δεν αναφέρει ρητώς, αλλά υπονοείται στην ανάλυση του, είναι η «βάση της ισχύος» του δρώντα που ασκεί την ισχύ. Ο Dahl (1957: 203) και ο Nagel (1968: 129) την αναλύουν περισσότερο. Η βάση της ισχύος κατά τον Dahl περιλαμβάνει όλους τους πόρους (*resources*) που μπορεί να εκμεταλλευθεί ο ηγεμόνας για να επηρεάσει τη συμπεριφορά ενός άλλου κράτους. Αυτή η βάση της ισχύος είναι «αδρανής», επειδή πρέπει ο A να την εκμεταλλευτεί για να αλλάξει τη συμπεριφορά των άλλων και αυτό γίνεται με τα «μέσα» (*means*) που έχει στη διάθεση του. Δηλαδή απειλές ή υποσχέσεις που η βάση της ισχύος του A του δίνει τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει, ή να απειλήσει ότι θα πραγματοποιήσει.

Για να ξεπεράσει το πρόβλημα της μέτρησης της συνολικής ισχύος ο Mearsheimer, αλλά και άλλοι, χρησιμοποιούν το ΑΕΠ μιας χώρας, το πληθυσμό και την στρατιωτική ισχύ της, μεγέθη απόλυτα μετρήσιμα. Ουσιαστικά πρόκειται για μία διερεύνηση της βάσης της ισχύος των μεγάλων δυνάμεων. Για να είναι πλήρης αυτός ο ορισμός της ισχύος απαιτείται και κάποια σχέση μεταξύ δρώντων. Η Σοβιετική Ένωση δεν είχε τις ίδιες δυνατότητες άσκησης ισχύος επί της Γερμανίας ή της Γαλλίας, ή ακόμα και του Λουξεμβούργου, σε σχέση με όσες είχε επί της Πολωνίας ή της Βουλγαρίας. Οι δύο πρώτες χώρες θεωρούνταν εκτός του πεδίου άσκησης της ισχύος της παρά τη γεωγραφική εγγύτητα, διότι ανήκαν στη σφαίρα επιρροής της άλλης υπερδύναμης.

Στον ορισμό της ισχύος από τον Dahl (1957: 204) αναφέρονται και οι ιδιότητες που πρέπει να έχει η σχέση ισχύος: Απαιτείται μία χρονική καθυστέρηση (*time lag*) μεταξύ

της άσκησης ισχύος από τον δρώντα Α (ηγεμόνας) και την αντίδραση του Β (άλλο κράτος) ώστε να είναι εμφανής ο επηρεασμός του Β, και μία «διασύνδεση» (*connection*) με κάποιο τρόπο μεταξύ Α και Β. Ο Nagel διερεύνησε περαιτέρω τη φύση της σχέσης ισχύος. Ειδικότερα διερεύνησε αν ο Α πρέπει να δράσει με γνώμονα την κατοχή ή την άσκηση ισχύος. Πολλές φορές η ύπαρξη ενός ηγεμόνα και η εκτίμηση των προτιμήσεων του από ένα άλλο κράτος, οδηγούν το δεύτερο στο να πράξει σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του για την προτίμηση του ηγεμόνα, χωρίς αυτός να ασκήσει ισχύ, δηλαδή να κάνει οποιαδήποτε ενέργεια που θα προκαλούσε τη συμμόρφωση του άλλου κράτους. Η εκτίμηση του Β (άλλο κράτος) για την αντίδραση του Α (ηγεμόνα), μπορεί να προκαλέσει μία συμμόρφωση του με αυτήν την εκτίμηση, χωρίς ο Α να ασκήσει την ισχύ του. Γι' αυτό ο Nagel προτείνει την αναμόρφωση του ορισμού της ισχύος που έδωσε ο Dahl: «Ο Α έχει ισχύ επί του Β στο βαθμό που ο Β κάνει κάτι που αλλιώς δεν θα έκανε, λόγω της ύπαρξης του Α και συγκεκριμένων επιθυμιών, προθέσεων, και ικανοτήτων που αποδίδονται [στον Α] εντός της «σφαίρας ύπαρξης» του Β [¹⁴], κατά τη στιγμή που ο Β λαμβάνει την απόφαση του» (Nagel 1968: 130). Και αυτός ο ορισμός δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Nagel (1968: 130) καθώς δεν περιλαμβάνει την «έμμεση ισχύ» που ασκείται από τρίτα μέρη και την ισχύ που προκύπτει από τον έλεγχο της πληροφόρησης. Παραμένει όμως η έννοια της ισχύος ως αιτιότητας καθώς ο Β θεωρείται ότι επηρεάζεται λόγω της ύπαρξης του Α (Nagel 1968: 131).

Αναφορικά με την «διασύνδεση» μεταξύ των δρώντων, ο Nagel Θεώρησε ότι στην περίπτωση της προσμονής από τον Β μιας αντίδραση του Α, απαιτείται μόνο η συναγωγή της πιθανότητας της αντίδρασης του Α από τον Β, και όχι μία επικοινωνία ή ενέργεια από τον Α. Η συναγωγή μπορεί να βασίζεται στη γενική εμπειρία του Β από παρόμοιες καταστάσεις ή παρόμοιους δρώντες με τον Α. Χαρακτηριστικά ο Nagel (1968: 132) αναφέρει ότι ο Α μπορεί να μην γνωρίζει ότι υπάρχει ο Β, αρκεί ο Α να υπάρχει στη «σφαίρα ύπαρξης» του Β. Στην περίπτωση της χειραγώγησης της πληροφόρησης από τον Α, ακόμα και η ύπαρξη του στη σφαίρα ύπαρξης του Β μπορεί να μην είναι απαραίτητη, καθώς απαιτείται μόνο μία «αλυσίδα» επιρροής ή επικοινωνίας μεταξύ του Α και του Β. Ο Α μπορεί να ελέγχει τις πράξεις του Β λόγω

¹⁴ ΣτΣ: Η «σφαίρα ύπαρξης» είναι μετάφραση της λέξης “field”, πρόκειται για το “life space” του Lewin, που αφορά τον χώρο ύπαρξης του Β που αποτελείται από το άτομο και το ψυχολογικό του περιβάλλον όπως το ίδιο το αντιλαμβάνεται (Nagel 1968: 130 υπ. 5).

του ελέγχου των πληροφοριών που ο B λαμβάνει: Ο A μπορεί να παρέχει πληροφορίες στον B που αλλιώς δεν θα λάμβανε, ή μπορεί να του στερεί πληροφορίες που θα λάμβανε. Επίσης, ο A μπορεί να ενισχύει τη ροή πληροφοριών που ο B θέλει να ακούει και να αποδυναμώνει τη ροή πληροφοριών που δεν θέλει, χωρίς η πληροφόρηση του B να λογοκρίνεται (αυτή είναι συνήθως η χειραγώγηση της πληροφόρησης στις δημοκρατίες) (Nagel 1968: 132).

Η διερεύνηση της σχέσης ισχύος που έκανε ο Nagel αποσυνδέει την άσκηση ισχύος από τις κατά περίπτωση προθέσεις του δράντα A και κάνει δυνατή την άσκηση ισχύος χωρίς την πρόθεση αυτή να ασκηθεί. Αυτό το γεγονός δίνει την δυνατότητα να θεωρήσουμε ότι η ισχύς μπορεί να έχει «ακούσιες» επιπτώσεις στη συμπεριφορά των δράντων (Baldwin 2002: 180), γεγονός που οδηγεί στη διερεύνηση της έννοιας της «δομικής ισχύος» (Guzzini 1993, Strange 1994:29) και της ιδεολογικής ισχύος.

Ένα ηγεμονικό κράτος έχει σίγουρα μια ικανή βάση ισχύος ώστε να ασκεί ισχύ επί των άλλων κρατών. Έχει το ΑΕΠ, την τεχνολογία, τον πληθυσμό, τις στρατιωτικές δυνάμεις. Ωστόσο όπως είδαμε η ισχύς είναι και μία σχέση. Ο Gilpin (1975: 37) αναφέρεται σε δύο διαστάσεις της ισχύος: τις φυσικές ή υλικές δυνατότητες των κρατών και την ισχύ ως ψυχολογική σχέση. Το ερώτημα που θέτει ο Gilpin (1975: 37): «ποιος μπορεί να επηρεάσει ποιον να κάνει τι;», είναι το ερώτημα που θέτει και ο Baldwin για να προσδιορίσει την έννοια της ισχύος ως σχέσης. Η ρεαλιστική προσέγγιση της ισχύος περιέχει εν τέλει στοιχεία και των δύο ορισμών της ισχύος που παρουσιάστηκαν. Για αυτόν τον λόγο και ο ορισμός της ισορροπίας της ισχύος, προϋποθέτει ένα σύστημα κρατών (Gulick 1967: 4-5), με την έννοια ότι τα κράτη αποτελούν μέρη ενός συνόλου που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, δηλαδή έχουν σχέσεις που επηρεάζονται από την κατανομή της ισχύος μεταξύ τους. Ο Gilpin (1981: 26) ορίζει το σύστημα ως μία συνάρθρωση ξεχωριστών οντοτήτων που συνδέονται μεταξύ τους με τακτική αλληλεπίδραση.

Η υπεροχή της ηγεμονικής ισχύος δεν μπορεί να οριστεί μόνο ως ανώτερες υλικές δυνατότητες, με βάση την προσέγγιση της ισχύος ως πόρων. Είναι μία σχέση μεταξύ δράντων, του ηγεμόνα και των υπολοίπων κρατών. Ένας ηγεμόνας έχει εξ ορισμού μία υπεροχή ισχύος που θα μπορούσε να αποτελέσει το μέσο του άμεσου εξαναγκασμού, που θα του επέτρεπε να επιβάλλει τη θέληση του επί των υπολοίπων κρατών. Ο άμεσος

εξαναγκασμός είναι λογικό να έχει μεγαλύτερο κόστος για τον ηγεμόνα που τον ασκεί, και η ισχύς δεν επαρκεί για πάντα και έναντι όλων. Η διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ των κρατών, κάνει δυνατή και την έμμεση άσκηση της ισχύος, σύμφωνα με τον ορισμό της διασύνδεσης των δρώντων του Nagel. Για αυτόν τον λόγο η συζήτηση περί ηγεμονίας ενσωματώνει στη συνέχεια και τη συζήτηση περί διεθνών καθεστώτων και διεθνών θεσμών.

1.2 Κρατική κυριαρχία και ηγεμονική ισχύς

Οι διεθνείς σχέσεις των κρατών χαρακτηρίζονται από διεθνή αναρχία, δηλαδή από την απουσία εξουσίας υπεράνω των κρατών που να ρυθμίζει τις σχέσεις τους. Κάθε κυρίαρχο κράτος έχει την αποκλειστική ικανότητα άσκησης εξουσίας στην επικράτεια του και την ικανότητα να αποφασίζει αυτόνομα για τις υποθέσεις του. Η σημασία της διεθνούς αναρχίας είναι κεντρικό πρόβλημα διεθνών σχέσεων. Δεν υπάρχουν τυπικοί περιορισμοί στην άσκηση της ισχύος και στη δυνατότητα προσφυγής σε πόλεμο. Επίσης, δεν υπάρχει τυπική εξουσία στην οποία θα μπορούσαν να προσφύγουν τα κράτη ώστε να διασφαλίσουν την τήρηση των συμφωνιών διεθνούς συνεργασίας. Η αβεβαιότητα για τις προθέσεις του άλλου μέρους να συνεργαστεί και να τηρήσει τις συμφωνίες είναι βασικό πρόβλημα στη διεθνή συνεργασία. Η ισχύς του ηγεμόνα μπορεί να διασφαλίζει ότι τα υπόλοιπα κράτη θα τηρήσουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις συμφωνίες συνεργασίας που έχουν συνάψει μαζί του. Δεν διασφαλίζει όμως ότι αυτή η ανώτερη ισχύς δεν θα χρησιμοποιηθεί καταχρηστικά ώστε να μην τηρήσει ο ίδιος τις υποχρεώσεις του, ή ότι δεν θα θίξει την ανεξαρτησία των υπολοίπων κρατών.

Το γεγονός ότι τα κράτη δεν υπόκεινται σε καμία ανώτερη τυπική υπερκρατική εξουσία, δεν σημαίνει ότι δεν αντιμετωπίζουν περιορισμούς στη διεθνή πολιτική. Η θέση τους στην κατανομή της ισχύος καθορίζει και την ένταση των περιορισμών που υφίστανται. Τα ισχυρότερα κράτη έχουν λιγότερους περιορισμούς από τα πιο αδύναμα. Ακόμα και το ίδιο το σύστημα αλληλεπίδρασης των κρατών μπορεί να αποτελεί έναν περιορισμό. Οι διεθνείς θεσμοί και το διεθνές δίκαιο καθορίζουν την αλληλεπίδραση των κρατών σε μεγάλο βαθμό. Η υπέρβαση αυτών των περιορισμών δεν είναι αδύνατη με τη χρήση ισχύος, αλλά συνεπάγεται ένα κόστος για αυτόν που θα την επιχειρήσει. Η κρατική κυριαρχία είναι ένας τέτοιος θεσμός, που όταν θίγεται, μπορεί να προκληθεί

πόλεμος. Ο ηγεμόνας μπορεί να υφίσταται λιγότερους περιορισμούς, αλλά δεν δύναται να τους υπερβεί τελείως. Η ισχύς του προσκρούει στο τείχος της κυριαρχίας των υπολοίπων κρατών.

Η ειρήνη της Βεστφαλίας (1648), με την οποία τερματίστηκε ο Τριακονταετής πόλεμος, θεωρείται το ορόσημο της δημιουργίας του σύγχρονου διεθνούς συστήματος κυρίαρχων κρατών. Τα κυρίαρχα κράτη που σχηματίστηκαν τότε, είχαν τη χαρακτηριστική ιδιότητα άσκησης αποκλειστικής εξουσίας σε μία προσδιορισμένη γεωγραφική έκταση (Lake 2003: 305). Αυτή είναι η «εσωτερική κυριαρχία» που αφορά την ύπαρξη μιας ανώτερης εξουσίας στο εσωτερικό των κρατών, που ασκείται αποτελεσματικά στην επικράτεια του κράτους. Ουσιαστικά πρόκειται για τις σχέσεις μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνώμενων που ρυθμίζονται από τον καταστατικό χάρτη του κράτους (Jackson 1999: 433). Η «εξωτερική κυριαρχία» αφορά την διεθνή αναγνώριση ενός κράτους, από τα άλλα κυρίαρχα κράτη, ότι αποτελεί τυπικά ισότιμο μέλος της «κοινωνίας των κρατών» (Lake 2003: 305).¹⁵ Αυτό σημαίνει ότι αναγνωρίζεται η εξουσία που ασκείται στην επικράτεια του κράτους και ότι αυτή η κρατική εξουσία δεν υπάγεται, τουλάχιστον τυπικά, σε καμία άλλη ανώτερη εξουσία. Αυτή η έννοια της εξωτερικής κυριαρχίας είναι καθοριστική για τη διεθνή αναρχία: κανένα κράτος δεν έχει τυπική εξουσία πάνω σε άλλο.¹⁶ Οι αρχές της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις άλλου κράτους και η νομική ισότητα των κρατών, αποτελούν μέχρι σήμερα βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου, και καταγράφονται και στο άρθρο 2 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ.

Την κρατική κυριαρχία μπορούμε να την θεωρήσουμε ως μία αρχή, ως ένα θεσμό ή ως έναν θεμελιώδη κανόνα (*grundnorm*) πάνω στον οποίο βασίζεται η οργάνωση του συστήματος ή της κοινωνίας των κρατών (Jackson 1999: 432). Ο ορισμός της κρατικής κυριαρχίας δεν είναι σταθερός και αμετάβλητος διαχρονικά. Η έννοια της κρατικής κυριαρχίας μπορεί να μεταβάλλεται σε κάθε ιστορική περίοδο (Jackson 1999: 433 και Krasner 1995/96: 121).

¹⁵ Η έννοια αυτή θα αναλυθεί θεωρητικά παρακάτω.

¹⁶ Εξουσία ως μετάφραση της λέξης “authority”, είναι το δικαίωμα ή ο τίτλος να κυβερνά κάποιος (Jackson 1999: 433)

Το «εδαφικά κυρίαρχο κράτος» (*sovereign territorial state*) επικράτησε ιστορικά ως θεσμική μορφή συλλογικής οντότητας έναντι άλλων κρατικών μορφών, όπως οι πόλεις-κράτη (*city states*), και οι ενώσεις πόλεων (*city leagues*) (Spruyt 1994: 527-8). Οι ηγεμόνες των «εδαφικά κυρίαρχων κρατών» ήταν ικανοί στο να ασκούν αποτελεσματικά την εξουσία τους στην επικράτεια τους και αυτό έκανε δυνατό τον εξορθολογισμό των οικονομιών τους, με την κοπή νομίσματος για τις συναλλαγές και την καθιέρωση μέτρων και σταθμών για το εμπόριο. Η αποτροπή του φαινομένου του «λαθρεπιβάτη» (*free rider*) έκανε δυνατή την είσπραξη φορολογικών εσόδων για τη χρηματοδότηση αυτών των δημοσίων αγαθών. Αυτός ο οικονομικός εξορθολογισμός μεταφράστηκε σε αυξημένη δυνατότητα διεξαγωγής πολέμου για το εδαφικά κυρίαρχο κράτος. Κατά τον Gilpin (1981: 122) το εθνικό κυρίαρχο κράτος είναι έτσι δομημένο εσωτερικά, ώστε να επεκτείνει την ισχύ του στο εξωτερικό. Τα κράτη και οι πολιτικές και κοινωνικές ελίτ τους, προτιμούσαν να συναλλάσσονται με κυρίαρχα κράτη, επειδή λόγω της αποτελεσματικής αντιμετώπισης του φαινομένου του λαθρεπιβάτη και της αποτροπής της αποσκίρτησης στο εσωτερικό τους, μπορούσαν να δεσμεύονται πιο αξιόπιστα εκ μέρους όλων των μελών τους. Αυτό δεν ήταν δυνατόν για ενώσεις πόλεων όπως η Χανσεατική Ένωση, όπου συχνά οι πόλεις-μέλη δεν εκπλήρωναν τις υποχρεώσεις τους αναφορικά με την εξωτερική πολιτική της Ένωσης για να αποφύγουν το κόστος της (Spruyt 1994: 544-5). Οι παραπάνω δύο παράγοντες οδήγησαν στην εξάπλωση αυτής της αποτελεσματικής θεσμικής οργάνωσης και στην αντιγραφή της από άλλες συλλογικές οντότητες, εκτοπίζοντας έτσι τις πόλεις-κράτη και τις ενώσεις πόλεων.

Τα κυρίαρχα κράτη προτιμούνταν από τα άτομα¹⁷ καθώς παρείχαν ένα περιβάλλον μιας ιεραρχικά δομημένης εξουσίας σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια. Αυτό μείωνε το κόστος συναλλαγών και κατοχύρωνε τα περιουσιακά δικαιώματα, παρέχοντας ασφάλεια δικαίου σε όλα τα μέλη τους, ώστε να συνάπτουν συμβάσεις, ευνοώντας την

¹⁷ Μετά την ειρήνη του Augsburg, τα άτομα «ψήφισαν με τα πόδια τους», δηλαδή μετανάστευσαν στην επικράτεια του ηγεμόνα που προτιμούσαν. Αυτό συνέβαινε για λόγους θρησκευτικούς και δογματικούς. Ίσχυε η αρχή «όποιου η επικράτεια αυτού η θρησκεία» (*cuius regio eius religio*) όπως είχε κατοχυρωθεί στην Συνθήκη του Augsburg (1555). Το πρώτο κυριαρχικό δικαίωμα του ηγεμόνα στην επικράτεια του, ήταν ο ορισμός του επικρατούντος δόγματος (Murphy 1996: 85-86). Για αυτό καθολικοί ή λουθηρανοί-προτεστάντες, αν κατοικούσαν στην επικράτεια αλλόδοξου ηγεμόνα, μετανάστευσαν στη επικράτεια του ηγεμόνα που ήταν ομόδοξος τους. Ο Spruyt (1994: 528) αναφέρει ότι παρομοίως τα άτομα μετανάστευσαν στα κυρίαρχα κράτη που προσέφεραν καλύτερες συνθήκες ανάπτυξης της οικονομικής τους δραστηριότητας και αυτό συνέβαλλε στην εξάπλωση της θεσμικής οργάνωσης του κυρίαρχου εδαφικού κράτους.

ανάπτυξη του εμπορίου (Spruyt 1994: 531). Η εδαφική κυριαρχία αναδείχθηκε σε καταστατική ή συστατική αρχή (*constitutive rule*) του συστήματος των κρατών. Έκανε δυνατή την οργάνωση των διεθνών σχέσεων μεταξύ *de jure* ίσων, αυτόνομων και συμβατών μεταξύ τους, συλλογικών οντοτήτων, προσδιορίζοντας το πεδίο της εσωτερικής πολιτικής και το πεδίο της διεθνούς πολιτικής (Spruyt 1994: 557). Η εδαφική επικράτεια στη διεθνή πολιτική, είναι κατά τον Gilpin (1981: 37) το «λειτουργικό ισοδύναμο» των «περιουσιακών δικαιωμάτων» (*property rights*). Όπως η περιουσία, έτσι και ο έλεγχος της επικράτειας αποδίδει στον κάτοχο της μία σειρά δικαιωμάτων και δυνατοτήτων.

Κατά τον Krasner (1999: 3-4) η έννοια της κυριαρχίας χρησιμοποιείται με τέσσερις διαφορετικούς τρόπους. (1) Η «διεθνής νομική κυριαρχία» (*international legal sovereignty*) αναφέρεται στις πρακτικές της αμοιβαίας αναγνώρισης μεταξύ εδαφικών οντοτήτων που έχουν τυπική νομική ανεξαρτησία. (2) Η «βεστφαλιανή κυριαρχία» βασίζεται στον αποκλεισμό εξωτερικών δρώντων από τις δομές εξουσίας που υπάρχουν εντός της επικράτειας ενός κράτους. (3) Η «εσωτερική κυριαρχία» (*domestic sovereignty*) αναφέρεται στην τυπική οργάνωση της εξουσίας εντός του κράτους και στην ικανότητα των κρατικών αρχών να ασκούν αποτελεσματικά τον έλεγχο στην επικράτεια του κράτους. (4) Η «κυριαρχία της αλληλεξάρτησης» (*interdependence sovereignty*) αφορά την ικανότητα των πολιτικών αρχών ενός κράτους να ρυθμίζουν τις διασυνοριακές ροές πληροφοριών, ιδεών, αγαθών, ανθρώπων ή κεφαλαίου.

Αυτές οι τέσσερις έννοιες της κυριαρχίας συνυπάρχουν και μπορεί μία ή κάποιες από αυτές να παραβιάζεται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι λογικά παραβιάζονται και οι άλλες, αν και μπορεί να συνδέονται μεταξύ τους (Krasner 1999: 24). Ένα κράτος μπορεί να είναι τυπικά αυτόνομο, αλλά *de facto* να ελέγχεται από ένα άλλο δηλαδή να έχει απολέσει τη βεστφαλιανή κυριαρχία του.

Θεμελιώδες χαρακτηριστικό της βεστφαλιανής κυριαρχίας είναι ότι τα κράτη υπάρχουν σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές και οι εθνικές πολιτικές τους αρχές είναι οι μόνες που αποφασίζουν για τις κρατικές υποθέσεις. Αυτή η προσέγγιση της κυριαρχίας αφορά μία ιδανική κατάσταση, καθώς ακόμα και σε απουσία άμεσης εμπλοκής άλλων κρατών στις εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους, τα κράτη λαμβάνουν υπόψη τους στις επιλογές τους την αντίδραση και των υπολοίπων κρατών. Η αλληλεπίδραση μεταξύ

των κρατών δημιουργεί και καταστάσεις αλληλεξάρτησης (*interdependence*). Οι περιπτώσεις «ασύμμετρης εξάρτησης» αποτελούν πηγή επιρροής ή ισχύος για τα κράτη τα οποία εξαρτώνται λιγότερο από τα άλλα σε μία διαπραγμάτευση, όπως ένας ηγεμόνας, και έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν την έκβαση αυτής της διαπραγμάτευσης (Keohane & Nye 1989: 10-11).

Η βεσφαλιανή κυριαρχία μπορεί να παραβιαστεί είτε με πρόσκληση (*invitation*) είτε με επέμβαση (*intervention*). Στην περίπτωση της πρόσκλησης δεν παραβιάζεται η διεθνής νομική κυριαρχία του κράτους, αλλά παραβιάζεται η βεσφαλιανή αυτονομία του κράτους, επειδή οι εσωτερικές δομές εξουσίας υπάγονται εθελοντικά σε εξωτερικούς περιορισμούς (Krasner 1999: 22).

Η αυτονομία ενός κράτους μπορεί να παραβιαστεί εθελοντικά, με την αυτόβουλη συμμετοχή του σε «συμβάσεις» (*conventions*) ή «διεθνείς συμφωνίες» (*contracts*). Οι συμβάσεις είναι εθελοντικές συμφωνίες ότι οι αρχές ενός κράτους θα ακολουθήσουν συγκεκριμένες πρακτικές στις σχέσεις τους με τους πολίτες τους και αφορούν μονομερείς δεσμεύσεις, που δεν εξαρτώνται από την αμοιβαιότητα της τήρησης τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι διεθνείς συμβάσεις για την κατάργηση της δουλείας ή την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Krasner 1999: 30). Οι διεθνείς συμφωνίες είναι συμφωνίες μεταξύ κρατών ή μεταξύ κρατους και άλλων διεθνών δρώντων, όπως διεθνών οργανισμών. Είναι αμοιβαία αποδεκτές, βέλτιστες κατά Pareto και ισχύουν υπό όρους (*contingent*), με βασικό όρο την αμοιβαιότητα στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων. Οι διεθνείς συμφωνίες μπορούν να παραβιάζουν ή να μην παραβιάζουν την βεσφαλιανή κυριαρχία, ανάλογα με τον αν δημιουργούν νομικές υποχρεώσεις στο εσωτερικό ενός κράτους (Krasner 1999: 33).

Η επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις ενός άλλου κράτους προϋποθέτει την ασύμμετρη κατανομή της ισχύος μεταξύ των κρατών (Krasner 1999: 37). Η επέμβαση μπορεί να αφορά «εξαναγκασμό» (*coercion*) ή «επιβολή» (*imposition*). Ο εξαναγκασμός γίνεται με την απειλή επιβολής κυρώσεων, αν το κράτος – στόχος δεν αλλάξει την πολιτική του σύμφωνα με τις επιθυμίες του ισχυρού κράτους. Το κράτος – στόχος μπορεί είτε να υποχωρήσει είτε να αντισταθεί, αλλά σε κάθε περίπτωση η θέση του θα είναι χειρότερη σε σχέση με το *status quo ante* (Krasner 1999: 36). Η επιβολή είναι η λογική κατάληξη του εξαναγκασμού (Krasner 1999: 26). Στην επιβολή, το

κράτος-στόχος εξαναγκάζεται να αποδεχθεί τις απαιτήσεις του ισχυρού κράτους. Αυτό συμβαίνει λόγω αδυναμίας του να αντιδράσει, ή και επειδή το κόστος μη συμμόρφωσης του θα είναι πολύ υψηλό (Krasner 1999: 36). Ο εξαναγκασμός και η επιβολή έχουν το χαρακτηριστικό ότι χειροτερεύουν τη θέση τουλάχιστον του ενός κράτους, για αυτόν τον λόγο κανένα κράτος δεν θα αποδέχονταν αυτοβούλως μία τέτοια συμφωνία που χειροτερεύει τη θέση του, δηλαδή δεν παράγει αποτελέσματα βέλτιστα κατά Pareto (Krasner 1999: 27).

Η παραβίαση της βεσφαλιανής κυριαρχίας έχει επιπτώσεις και στις θεωρίες περί συνεργασίας. Τόσο ο νεορεαλισμός όσο και ο θεσμικός νεοφιλελευθερισμός βασίζονται στις υποθέσεις της αρχής της αυτοβοήθειας (*self help*),¹⁸ και της αυτονομίας των κρατών. Αν αυτές οι υποθέσεις δεν επιβεβαιώνονται εμπειρικά, τότε αυτές οι προσεγγίσεις έχουν προβλήματα στην εφαρμογή τους. Η παραβίαση της ανεξαρτησίας των κρατών σημαίνει ότι οι αποφάσεις που λαμβάνει ένα κράτος περιορίζονται από εξωτερικούς δρώντες. Αυτό σημαίνει ότι οι προτιμήσεις ενός κράτους για συνεργασία ή ανταγωνισμό μπορούν να διαμορφώνονται, όχι με βάση την εσωτερική του πολιτική λειτουργία, αλλά από την ισχύ εξωτερικών δρώντων και από τις προτιμήσεις του εκάστοτε πιθανού ηγεμόνα (Krasner 1999: 53). Κυρίαρχα κράτη σημαίνει ότι αποφασίζουν για τα εσωτερικά και εξωτερικά θέματα τους αυτόνομα (Waltz, 1979: 96). Αποφασίζουν αυτόνομα αν θα τα αντιμετωπίσουν μόνα τους ή αν θα συνεργαστούν με άλλα κράτη, περιορίζοντας την ελευθερία τους και αναλαμβάνοντας δεσμεύσεις απέναντι τους.

Παρομοίως, και η αρχή της αυτοβοήθειας μπορεί να οδηγήσει σε ορισμένες περιστάσεις τα κράτη να επιβάλλουν ή να αποδεχτούν περιορισμούς στην αυτονομία τους. Η αρχή της αυτοβοήθειας και η διεθνής αναρχία, δεν θέτουν περιορισμούς στην επιδίωξη του εθνικού συμφέροντος. Η υπόθεση της αυτονομίας των δρώντων υπονοεί ότι οι πολιτικές που υπονομεύουν την αυτονομία δεν θα πρέπει να ακολουθηθούν. Τίποτα όμως δεν εμποδίζει ένα κράτος να χρησιμοποιήσει τέτοιες πολιτικές, για παράδειγμα στρατιωτικές απειλές, οικονομικά εμπάργκο, ανατροπή εχθρικών

¹⁸ Η αρχή της αυτοβοήθειας στον νεορεαλισμό σημαίνει ότι τα κράτη πρέπει να διασφαλίζουν την επιβίωσή τους με δικά τους μέσα, ή με διακανονισμούς που θα κάνουν τα ίδια (Waltz 1979: 111).

καθεστώτων, ή να αποδεχθεί εσωτερικούς περιορισμούς που θα του επιβληθούν με εξαναγκασμό ή επιβολή (Krasner 1999: 52-53).

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι η κρατική κυριαρχία αποτελεί την καταστατική αρχή του συστήματος κυρίαρχων κρατών και αποτελεί το ελάχιστο πλαίσιο συναίνεσης για τη διεθνή τάξη, βασιζόμενη στην αρχή της νομικής ισότητας των κρατών και την αρχή της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις τους. Η κυριαρχία αντικατοπτρίζει την ύπαρξη ξεχωριστών συλλογικών οντοτήτων και αποτρέπει το χάος που θα προέκυπτε από έναν «πόλεμο όλων εναντίον όλων». Αποτελεί το βασικό νομικό εργαλείο των μη αναθεωρητικών κρατών έναντι αναθεωρητικών και ιμπεριαλιστικών διεκδικήσεων, θέτοντας κάποια, ελαστικά έστω, όρια νομιμότητας στην άσκηση της ισχύος (Spruyt 1994: 552-3). Γύρω από την έννοια της κρατικής κυριαρχίας περιστρέφεται και αναπτύσσεται το δημόσιο διεθνές δίκαιο, που παρέχει μία ελάχιστη ρύθμιση του άναρχου διεθνούς συστήματος και διαμορφώνεται η βάση της αλληλεπίδρασης και των συναλλαγών μεταξύ των κρατών. Επιπλέον, η κυριαρχία αποτελεί το κριτήριο ένταξης μίας συλλογικής οντότητας στο σύστημα κρατών, ως συνέπεια της άσκησης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης (Ifestos 1999: 23).

1.3 Διεθνής αναρχία και διεθνής τάξη

Η διεθνής τάξη που στηρίζεται στην κρατική κυριαρχία είναι ατελής, επειδή δεν υπάρχει μία εξουσία υπεράνω των κρατών, που να ρυθμίζει τις σχέσεις τους. Το γεγονός ότι η κρατική κυριαρχία δεν είναι σταθερή και απαραβίαστη, έχει επιπτώσεις και στον ορισμό της διεθνούς αναρχίας, ο οποίος επίσης δεν μπορεί να είναι απόλυτος.

Οι Wendt & Friedheim (1995: 695) ορίζουν την έννοια της «άτυπης αυτοκρατορίας» (*informal empire*) ως «δομές υπερεθνικής πολιτικής εξουσίας που συνδυάζουν την αρχή της ισότητας της *de jure* κυριαρχίας με την αρχή της ιεραρχίας του *de facto* ελέγχου». Για τον Krasner (1999: 50) «η άσκηση άτυπης (*informal*) εξουσίας είναι πανταχού παρούσα στο διεθνές σύστημα». Μία τέτοια άτυπη εξουσία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ασκεί και ένα ηγεμονικό κράτος, η ισχύς του οποίου μπορεί να συνεισφέρει στη διεθνή τάξη σε παγκόσμιο ή περιφερειακό επίπεδο.

Η αναρχία στις διεθνείς σχέσεις δεν σημαίνει χάος ή «πόλεμος όλων εναντίον όλων». Η κρατική κυριαρχία παρέχει έναν ελάχιστο βαθμό τάξης (Vincent 1988: 199) και το σύστημα κρατών επιδρά περιοριστικά στον πόλεμο. Κατά τον Gilpin (1981: 29) οι συστημικοί περιορισμοί τίθενται από τα ισχυρότερα κράτη, τα οποία έχουν το χαρακτηριστικό ότι επηρεάζουν το σύστημα περισσότερο από όσο επηρεάζονται από αυτό. Ο ηγεμόνας μπορεί λοιπόν να επηρεάσει τη διεθνή τάξη και το διεθνές σύστημα περισσότερο από όσο επηρεάζεται και περιορίζεται από αυτό.

Ο Waltz (1979: 116-7) θεωρεί ότι η τάξη προκύπτει από την παρατηρούμενη σταθερή συμπεριφορά των κρατών, με σημαντικότερη την ισορροπία της ισχύος (και Milner 1991: 70), που αναλύεται παρακάτω ως ένας από τους μηχανισμούς διατήρησης της διεθνούς τάξης.

Ο Gilpin (1981: 26-29) ορίζει το σύστημα ως μία συνάρθρωση ξεχωριστών οντοτήτων που συνδέονται μεταξύ τους με τακτική αλληλεπίδραση, σύμφωνα με κάποια μορφή ελέγχου. Ο έλεγχος που ασκείται στα κράτη με τη μορφή συστημικών περιορισμών, έχει ιστορικά τρεις μορφές ελέγχου ή τρεις τύπους δομών: α) την ηγεμονική (*imperial or hegemonic*),¹⁹ όπου ένα ισχυρό κράτος ελέγχει ή κυριαρχεί επί των πιο αδύναμων κρατών, β) τη διπολική δομή και γ) τη δομή της ισορροπίας της ισχύος, όπου τρία ή περισσότερα κράτη ελέγχουν το ένα το άλλο με διπλωματικούς ελιγμούς, συμμαχίες και πόλεμο. Αυτές οι μορφές ελέγχου ή τύποι δομών προκύπτουν κατά βάση από την κατανομή της ισχύος μεταξύ των κρατών και κυρίως από τις μεγάλες δυνάμεις που διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό τις διεθνείς σχέσεις και τη διεθνή τάξη.

Κατά τον Gilpin (1981: 30) σημαντικό στοιχείο της διακυβέρνησης του διεθνούς συστήματος, πέρα από την κατανομή της ισχύος και τις μεγάλες δυνάμεις, είναι και η ιεραρχία του «κύρους» (*prestige*). Το κύρος είναι η πιθανότητα μία συγκεκριμένη εντολή να εκτελεστεί από μία ομάδα. Η ισχύς και το κύρος λοιπόν διασφαλίζουν ότι τα μικρότερα κράτη θα υπακούουν τις εντολές των μεγάλων δυνάμεων, και ειδικότερα τις

¹⁹ Τα αυτοκρατορικά και τα ηγεμονικά συστήματα είναι δομικά ίδια, αλλά διαφέρουν στο ότι τα αυτοκρατορικά είναι στρατιωτικά ισχυρά και οικονομικά αδύναμα ή υποανάπτυκτα, ενώ τα ηγεμονικά είναι στρατιωτικά και οικονομικά ισχυρά (Spiezio 1990: σελ. 167 υπ.4 και Gilpin, 1981: 129). Την έννοια της οικονομικής υπανάπτυξης θα ήταν χρήσιμο να την προσεγγίσουμε και από την άποψη των περιορισμένων οικονομικών συναλλαγών δια της αγοράς, μεταξύ των κρατών. Αυτό δεν το αναφέρει ρητά ο Spiezio (*ibid*), το κάνει όμως ο Gilpin (*ibid*) όταν αναφέρει τη σημασία της αγοράς για τον ηγεμόνα.

εντολές ενός ηγεμόνα. Η ιεραρχία του κύρους τελικά καθορίζεται από την στρατιωτική και οικονομική ισχύ και το κύρος είναι η «υπόληψη» (*reputation*) για την ισχύ. Ενώ η ισχύς καθορίζεται από τις οικονομικές και στρατιωτικές δυνατότητες των κρατών, το κύρος βασίζεται στις αντιλήψεις (*perceptions*) των άλλων κρατών για τις δυνατότητες των κρατών και την ικανότητα και τη θέληση τους να ασκήσουν την ισχύ τους (Gilpin 1981: 31).

Η διεθνής τάξη συνδέεται με την κρατική κυριαρχία και τη διατήρηση της. Ένα ηγεμόνας έχει αυτόν περιορισμό, ακόμα και αν έχει σφοδρή επιθυμία να δημιουργήσει μία παγκόσμια αυτοκρατορία, η ισχύς του δεν θα είναι αρκετή να την επιβάλλει με τη βία. Η άσκηση της ισχύος πρέπει να γίνεται συνετά αν επιθυμεί να διατηρήσει την ηγεμονική του θέση (κύρος και ισχύ). Για τον Bull (2001:51) αυτός είναι ένας από τους σκοπούς της διεθνούς κοινωνίας:

[Η διεθνής κοινωνία ή κοινωνία κρατών] *υπάρχει, όταν μία ομάδα κρατών που έχουν επίγνωση ορισμένων κοινών συμφερόντων και κοινών αξιών σχηματίζουν μία κοινωνία υπό την έννοια ότι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους να συνδέονται με ένα κοινό σύνολο κανόνων στις μεταξύ τους σχέσεις και να συμμετέχουν στη λειτουργία κοινών θεσμών.*

Η διεθνής κοινωνία προϋποθέτει την ύπαρξη διεθνούς συστήματος, ενώ το αντίθετο δεν είναι απαραίτητο (Smith 1999: 101). Θεμελιώδης σκοπός των κρατών είναι η διατήρηση του ίδιου του συστήματος των κυρίαρχων κρατών. Ένα ηγεμόνας που θέτει φραγμούς στην άσκηση της ισχύος του και δεν επιδιώκει την κατάλυση της κυριαρχίας των υπολοίπων κρατών, είναι λογικό να αντιλαμβάνεται ότι συνδέεται με τα υπόλοιπα κράτη με τον κοινό κανόνα του σεβασμού της κρατικής κυριαρχίας. Η κρατική κυριαρχία αποτελεί σε αυτήν την περίπτωση, τη βάση της διεθνούς κοινωνίας. Η παραβίαση της κυριαρχίας των κρατών μπορεί να γίνει εφόσον οι συσχετισμοί ισχύος το επιτρέπουν, αλλά η επίγνωση κοινών συμφερόντων απαιτεί να αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα και να είναι αιτιολογημένη. Η διεθνής κοινωνία συχνά επέτρεψε να απολέσουν την ανεξαρτησία τους κάποια κράτη στο όνομα αρχών όπως η «αντιστάθμιση» και «η ισορροπία των δυνάμεων». Ο αριθμός των κυρίαρχων κρατών (ή κυρίαρχων ηγεμονιών ή πριγκιπάτων, ή βασιλείων) μειώθηκε στην Ευρώπη κατά το διάστημα από την ειρήνη της Βεστφαλίας (1648) μέχρι το Συνέδριο της Βιέννης (1815) (Bull 2001: 54-56). Ο στόχος της ειρήνης ακολουθεί σε σημασία την διατήρηση του συστήματος κρατών και τη διαφύλαξη της ανεξαρτησίας τους. Χαρακτηριστικά ο Bull

(2001: 56) αναφέρει ότι η λέξη «ειρήνη» στον καταστατικό χάρτη των Ηνωμένων Εθνών συσχετίζεται με την ασφάλεια και την ανεξαρτησία. Τα κράτη επιδιώκουν την ειρήνη που διαφυλάσσει και προάγει τα ζωτικά τους συμφέροντα (Gilpin 1981: 8).

Η διεθνής κοινωνία, όπως κάθε κοινωνία, έχει επίσης συμφέρον στη διατήρηση της τάξης ώστε να επιδιώκονται οι βασικοί στόχοι κάθε κοινωνίας, που είναι: ο περιορισμός της βίας για την προστασία της ζωής, ο σεβασμός της ιδιοκτησίας και η τήρηση των συμφωνιών. Ο περιορισμός της βίας επιτυγχάνεται με την διακρατική συνεργασία και την αμοιβαία αναγνώριση των κρατικών κυριαρχιών, ώστε τα κράτη να διατηρούν το μονοπώλιο άσκησης βίας και να μην αναγνωρίζουν το δικαίωμα άσκησης αυτού του δικαιώματος σε άλλες ομάδες. Επίσης, τα κράτη δέχονται περιορισμούς στο δικό τους δικαίωμα χρήσης βίας, όπως το ότι ο πόλεμος διεξάγεται για ένα δίκαιο σκοπό (νόμιμη άμυνα) και τους περιορισμούς στη διεξαγωγή του πολέμου. Η τήρηση των συμφωνιών προκύπτει από την αρχή του διεθνούς δικαίου *pacta sunt servanda* και ο σεβασμός της ιδιοκτησίας με την αμοιβαία αναγνώριση της κρατικής κυριαρχίας (Bull 2001: 57). Η διεθνής τάξη εξυπηρετεί αυτούς τους σκοπούς.

Η τάξη μπορεί να αναγνωρισθεί λοιπόν στην πρακτική των κρατών. Η απόδειξη για την ύπαρξη διεθνούς τάξης κατά τον Bull, κατοπτρίζεται στην ύπαρξη κοινών συμφερόντων για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών και στη συμμετοχή των κρατών σε διεθνείς θεσμούς. Οι διεθνείς θεσμοί νοούνται για τον Bull ως «[...]μία σειρά από συνήθειες και πρακτικές που έχουν διαμορφωθεί για την πραγμάτωση κοινών στόχων», και περιλαμβάνουν την ισορροπία της ισχύος, τη διπλωματία, το διεθνές δίκαιο, τις μεγάλες δυνάμεις, ακόμα και τον πόλεμο (Bull 2001: 117 και Vincent 1988: 201).

Η διεθνής τάξη συνδέεται σε σημαντικό βαθμό με τους διεθνείς θεσμούς και τα διεθνή καθεστώτα (*international regimes*) που ορίζονται ως:

Σύνολα ρητών ή σιωπηρά αποδεκτών αρχών, νορμών, κανόνων και διαδικασιών λήψης αποφάσεων γύρω από τις οποίες συγκλίνουν οι προσδοκίες των δρώντων σε έναν τομέα των διεθνών σχέσεων. Οι αρχές αφορούν κοινές πεποιθήσεις γεγονότων, αιτιότητας και ευθυκρισίας [rectitude] και κοινές αξίες. ^[20] Οι νόρμες είναι δεδομένες συμπεριφορές με βάση δικαιώματα και υποχρεώσεις. Οι κανόνες είναι ειδικές επιταγές ή απαγορεύσεις

²⁰ Για παράδειγμα το σύγχρονο καθεστώς νομισματικής συνεργασίας βασίζεται στην αρχή των ελεύθερων οικονομικών συναλλαγών.

δράσης. Οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι οι επικρατούσες πρακτικές για τη διαμόρφωση και την εφαρμογή των συλλογικών επιλογών. (Krasner 1982b: 186)

Αυτός ο ορισμός των διεθνών καθεστώτων είναι ευρέως διαδεδομένος και αφορά μία ευρεία έννοια των διεθνών θεσμών, πέρα από τις τυπικές διεθνείς συμφωνίες μεταξύ κρατών που ιδρύουν διεθνείς οργανισμούς για ένα σκοπό. Κατά τον Young (1986: 107) τα διεθνή καθεστώτα θα έπρεπε να θεωρούνται ως «κοινωνικοί θεσμοί» (*social institutions*), που αποτελούν αναγνωρισμένες πρακτικές που αποδίδουν διακριτούς ρόλους και συνδέονται με κανόνες ή κοινωνικές συμβάσεις που καθορίζουν τις σχέσεις μεταξύ των κατόχων των ρόλων.

Τα διεθνή καθεστώτα λοιπόν συμβάλουν στη διαμόρφωση της διεθνούς τάξης, εξ ορισμού αποτελούν «μερικές τάξεις» (*partial orders*) αναφορικά με συγκεκριμένα θέματα (*issue areas*), όπως το διεθνές εμπόριο. Τα κράτη μπορεί να συνεργάζονται μέσω των διεθνών καθεστώτων σε κάποια πεδία, ενώ σε άλλα πεδία να ισχύει η αρχή της αυτοβοήθειας και να αποφασίζουν μόνα τους πώς θα πράξουν (Hasenclever et al. 1997a: 59).

Ο Young (1986: 111 και 1982: 282-4) διακρίνει μεταξύ τριών τρόπων διαμόρφωσης διεθνών καθεστώτων ή «διεθνών θεσμικών διακανονισμών»: τη διαπραγμάτευση, την επιβολή και την αυθόρμητη διαδικασία. Αυτοί οι τρόποι αφορούν και την διαμόρφωση της διεθνούς τάξης (Schweller & Priess 1997: 15). Η διαπραγμάτευση είναι ευρύτερα διαδεδομένη μέθοδος στη βιβλιογραφία και αυτό ο Young το αποδίδει στο φιλελεύθερο προσανατολισμό των θεωρητικών των διεθνών καθεστώτων. Δεν πρέπει όμως να αγνοείται ο καταναγκασμός και η επιβολή στη διαμόρφωση των διεθνών καθεστώτων. Ενώ υπάρχει και η δυνατότητα για «αυθόρμητους» κοινωνικούς διακανονισμούς που προκύπτουν χωρίς διαπραγμάτευση ή καταναγκασμό, διαμορφώνοντας θεσμικούς διακανονισμούς και μία τάξη που βασίζεται σε κοινωνικές συμβάσεις.

Η δομή του διεθνούς συστήματος μπορεί να υποστεί αλλαγές. Η αλλαγή επιδιώκεται από τα κράτη όταν το όφελος από την αλλαγή αναμένεται να είναι υψηλότερο από το κόστος της αλλαγής. Όταν κανένα κράτος δεν θεωρεί συμφέρον να επιδιώξει την αλλαγή του διεθνούς συστήματος, τότε κατά τον Gilpin (1981: 10-11) υπάρχει ισορροπία. Η ανισορροπία προκύπτει όταν οι πολιτικές, οικονομικές και τεχνολογικές

εξελίξεις, αυξάνουν σημαντικά το πιθανό όφελος ή μειώνουν το πιθανό κόστος της επιδίωξης της αλλαγής στο διεθνές σύστημα για ένα ή περισσότερα κράτη (Gilpin 1981: 14). Ο Gilpin (1981: 41-44) διακρίνει τρεις τύπους αλλαγής. Ο πρώτος τύπος αφορά την αλλαγή συστήματος (*systems change*), όπου το σύστημα αλλάζει λόγω αλλαγής της φύσεως των βασικών δρώντων του. Η άνοδος και η πτώση διαφόρων τύπων οντοτήτων (αυτοκρατορίες, εθνικά κράτη, πολυεθνικές εταιρίες) και συστημάτων κρατών, επιφέρουν αυτή τη διεθνή αλλαγή. Ο δεύτερος τύπος είναι αυτός της συστημικής αλλαγής (*systemic change*). Είναι περισσότερο μία αλλαγή εντός του συστήματος, παρά μία αλλαγή του ίδιου του συστήματος. Προκύπτει από αλλαγές στην σχετική ισχύ των κρατών και των κανόνων του συστήματος. Αυτή η αλλαγή για τον Gilpin αφορά την αντικατάσταση της παρακμάζουσας ηγεμονικής δύναμης από μία νέα ανερχόμενη, συνήθως με έναν «πόλεμο για την ηγεμονία». Ο τρίτος τύπος αλλαγής αφορά την αλλαγή στον τρόπο αλληλεπίδρασης των δρώντων (*interaction change*). Αυτές οι αλλαγές μπορεί να αφορούν την ανάπτυξη της διπλωματίας, την αλλαγή συμμαχιών και διεθνών καθεστώτων.

Στη θεωρία του Gilpin υπονοείται ότι όταν υπάρχει ανισορροπία, τα κράτη «πρέπει» να επιδιώξουν την αλλαγή στο σύστημα και αυτό μπορεί να γίνει με τη δύναμη, με συμφωνία, ή να εμποδιστεί (Morrow 1988: 90). Η αλλαγή είναι πιθανόν να γίνει ειρηνικά, αλλά ο κυριότερος μηχανισμός αλλαγής ιστορικά είναι ο πόλεμος, ειδικότερα ο πόλεμος για την ηγεμονία (Gilpin 1981: 15). Ο πόλεμος για την ηγεμονία δεν είναι απλά ένας πόλεμος μεταξύ της ηγεμονικής δύναμης και της δεύτερης σε ισχύ ανερχόμενης δύναμης. Προκαλείται από ευρείες πολιτικές, στρατηγικές, οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές στη διεθνή πολιτική κατάσταση. Αυτές οι αλλαγές κάνουν το σύστημα ασταθές, επειδή υπονομεύουν την ισχύ της ηγεμονικής δύναμης²¹ και αλλάζουν τη διεθνή ιεραρχία της ισχύος (Gilpin 1989: 16). Ο πόλεμος για την ηγεμονία επηρεάζει τη συνολική δομή του διεθνούς συστήματος, μπορεί να την απειλήσει ή και να την αλλάξει και το αποτέλεσμα του καθορίζει ποια δύναμη θα κυριαρχήσει και θα κυβερνήσει το σύστημα (Gilpin 1989: 17).

²¹ Χρησιμοποιείται ο όρος «δύναμη» αντί για κράτος, επειδή οι ρεαλιστές, όπως ο Gilpin (1984: 290), αναφέρονται στο συγκρουσιακό χαρακτήρα των σχέσεων μεταξύ συλλογικών οντοτήτων (*groups*), που τυχαίνει σήμερα να είναι τα κράτη.

Με βάση ποια ηθικά κριτήρια όμως θα μπορούσε να επέλθει ειρηνική αλλαγή; Ο ρεαλισμός έχει κατηγορηθεί ότι είναι μία «στατική» θεωρία με προκατάληψη υπέρ του *status quo* (Schroeder 1994: 113 και Schweller 1996), που δεν μπορεί να εξηγήσει ή να προβλέψει τη δυναμική των αλλαγών στο διεθνές σύστημα. Ο νεορεαλισμός, ως μία ρεαλιστική-δομική θεωρία, έχει κατηγορηθεί ότι είναι ένας «θετικιστικός στρουκτουραλισμός» που εκλαμβάνει τη δεδομένη τάξη ως φυσική τάξη, και τελικά αναδεικνύεται μία ιδεολογία που ταυτίζεται με τον εξορθολογισμό της παγκόσμιας πολιτικής (Ashley 1984: 228).²²

Το ηθικό κριτήριο της ειρηνικής αλλαγής κατά τον Carr (2000: 266), δεν μπορεί να είναι ο «επιθετικός» ή όχι πόλεμος, αλλά η φύση της αλλαγής η οποία επιδιώκεται και για την οποία υπάρχουν αντιδράσεις. Η ειρηνική αλλαγή δεν θα μπορούσε να επέλθει, όπως στην εσωτερική έννομη τάξη, με δικαστική ή νομοθετική διαδικασία. Επειδή η πρώτη αντιμετωπίζει τα μέρη της διαφοράς ως ίσα και δεν υπολογίζει τους συσχετισμούς ισχύος και η δεύτερη επειδή δεν υπάρχει εξουσιοδοτημένη διεθνής αρχή για να νομοθετήσει. Η αλλαγή μπορεί να προέλθει από μία διαδικασία διαπραγματεύσεων, υπό τη σκιά των συσχετισμών ισχύος και των απειλών χρήσης βίας. Η υποχώρηση σε απειλές βίας είναι ένας φυσιολογικός τρόπος ειρηνικής αλλαγής (Carr 2000: 276). Κάθε ουσιαστική διεκδίκηση για αλλαγή αποτελείται από ένα μίγμα ισχύος και ηθικής και μπορεί να εκφρασθεί με όρους της μίας ή της άλλης. «Κάθε λύση του προβλήματος της ειρηνικής αλλαγής πρέπει να βασίζεται σε έναν συμβιβασμό ανάμεσα στην ηθική και την ισχύ» (Carr 2000: 266). Η νομιμοποίηση της ισχύος των μεγάλων δυνάμεων και κάθε ηγεμόνα, στηρίζεται σε έναν τέτοιο συμβιβασμό. Η εξεύρεση τέτοιων συμβιβασμών στο διεθνές επίπεδο είναι δύσκολη, λόγω των διαφορετικών απόψεων των κρατών περί δικαίου και δικαιοσύνης και τα διλήμματα ασφαλείας. Κατά τον Bull (2001: 140):

Η σύγκρουση ανάμεσα στη διεθνή τάξη και στα αιτήματα για δίκαιη αλλαγή εκδηλώνεται στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες δεν υπάρχει καμία συναίνεση ως προς το τί συνεπάγεται η δικαιοσύνη και όταν η πιεστική προβολή των αιτημάτων για δικαιοσύνη σημαίνει ένα εκ νέου άνοιγμα θεμάτων που η συμφωνία συνύπαρξης απαιτεί τα αιτήματα να θεωρούνται κλειστά.

²² Ο Gilpin (1984: 288) απάντησε στον Ashley εκ μέρους των ρεαλιστών επισημαίνοντας ότι το έργο του (Gilpin 1981) πραγματεύεται τη διεθνή αλλαγή.

Η έννοια της δίκαιης και ειρηνικής αλλαγής συνδέεται με την έννοια της δικαιοσύνης. Ο Bull (2001: 122-4) διακρίνει μεταξύ διαφόρων εννοιών της δικαιοσύνης στη διεθνή πολιτική, που μπορεί να αναφέρονται στα κράτη ή και στα άτομα. Η διακρατική ή διεθνής δικαιοσύνη βασίζεται στην αναγνώριση του δικαιώματος ύπαρξης σε όλα τα κράτη και του σεβασμού της ανεξαρτησίας τους, στη βάση της νομικής τους ισότητας (Bull 2001: 125).

Ο Bull αντιπαραθέτει την τάξη ως γεγονός, με την δικαιοσύνη ως αξία, και καταλήγει στο ότι η τάξη είναι μια αξία που έχει πραγματοποιηθεί και έχει την διπλή ιδιότητα του γεγονότος αλλά και της αξίας (Harris 1993: 728). Η τάξη προηγείται της δικαιοσύνης επειδή αποτελεί συνθήκη για την πραγματοποίηση της, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι σκοποί της τάξης έχουν πάντα προτεραιότητα έναντι άλλων σκοπών (Harris 1993: 730). Η διεθνής τάξη εμπεριέχει και τη δικαιοσύνη, διότι κάνει δυνατή την επίτευξη γενικά αποδεκτών, και δίκαιων, κοινωνικών σκοπών όπως την προστασία της ζωής, την τήρηση των συμβάσεων και την προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων στο εσωτερικό των κρατών (Harris 1993: 732).

Η διεθνής τάξη μπορεί να διατηρείται με μέσα, που συχνά παραβιάζουν την έννοια της δικαιοσύνης. Ο πόλεμος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για δίκαιους ή άδικους σκοπούς, αλλά άπαξ και χρησιμοποιηθεί αναπτύσσει μία δική του δυναμική που τελικά καθιστά τα τετελεσμένα του αποδεκτά, ή τουλάχιστον ανεκτά (Bull 2001: 135-6).

Η ανθρώπινη δικαιοσύνη πραγματώνεται στο εσωτερικό των κρατών και ο σεβασμός της κρατικής κυριαρχίας εμπεριέχει και την έννοια της δικαιοσύνης διότι συμβάλλει στην πραγμάτωση της. Κατά αυτόν τον τρόπο, η διακρατική δικαιοσύνη της διεθνούς κοινωνίας, συμβάλλει στην πραγμάτωση της ανθρώπινης δικαιοσύνης. Έτσι δεν υπάρχει ένταση μεταξύ των δύο εννοιών, μάλλον μπορούν να θεωρηθούν συμπληρωματικές. Το θέμα είναι ότι η δικαιοσύνη σε τελική ανάλυση έχει ένα υποκειμενικό περιεχόμενο (Harris 1993: 731). Είναι λοιπόν δεδομένο ότι ο προσδιορισμός του τι είναι δίκαιο στη διεθνή πολιτική, πέρα από το σεβασμό της κρατικής κυριαρχίας, είναι ένα θέμα που προκαλεί πολλές διαφωνίες και συγκρούσεις.

Η αναγνώριση στοιχείων κοινωνικής ζωής στη διεθνή πολιτική, δίνει ένα μέτρο στην άσκηση της ηγεμονικής ισχύος. Η ηγεμονική ισχύς πρέπει γενικά να ασκείται με

σύνεση, και να εξυπηρετεί κοινωνικούς σκοπούς, ώστε το ηγεμονικό κράτος να έχει το κύρος, την κοινωνική αναγνώριση του ιδιαίτερου ρόλου του και τη δυνατότητα αναπαραγωγής των συνθηκών της ηγεμονίας του. Ο σεβασμός της κρατικής κυριαρχίας δεν είναι απόλυτος από κάθε ηγεμόνα. Είναι όμως σημαντικός για τη ανοχή του διεθνούς συστήματος σε μία ανισορροπία ισχύος και μία υπεροχή, που μπορεί να αποτελέσει απειλή για τα υπόλοιπα κράτη της διεθνούς κοινωνίας.

1.4 Η διεθνής αναρχία ως οργανωτική αρχή του διεθνούς συστήματος

Ο Waltz (1979), ο θεμελιωτής του νεορεαλισμού, βασίστηκε στις βασικές υποθέσεις του πολιτικού ρεαλισμού, συνεισφέροντας τον ορισμό της δομής του συστήματος. Ειδικότερα θεώρησε την αναρχία ως μία «οργανωτική αρχή» (*ordering principle*) του συστήματος και ανέλυσε τις επιπτώσεις της στις διεθνείς σχέσεις. Θεώρησε ότι ο ρεαλισμός του Morgenthau δεν αποτελούσε μία ολοκληρωμένη θεωρία που θα απομόνωνε το πεδίο της [διεθνούς] πολιτικής για να το αναλύσει, επειδή δεν είχε αναπτύξει μία «θεωρία» για το «όλον». Για αυτό μπορούσε να μελετήσει μόνο τα μέρη του, δηλαδή τα κράτη (Waltz, 1991: 26). Το «όλον» κατά τον Waltz μπορούσε να προσεγγισθεί με την έννοια του διεθνούς συστήματος και της δομής του.

Ο Waltz (1979: 79) θεώρησε ότι το σύστημα αποτελείται από τη δομή και τις μονάδες του που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ο ορισμός της δομής του διεθνούς συστήματος έχει τρία στοιχεία: (α) Μία οργανωτική αρχή (*ordering principle*) που αφορά την αναρχία ή την ιεραρχία, (β) τον προσδιορισμό των λειτουργιών των διαφορετικών μονάδων, και (γ) την κατανομή των δυνατοτήτων (*capabilities*) ανάμεσα στις μονάδες (Waltz, 1979: 100-101). Η δομή του συστήματος αλλάζει καθώς αλλάζει η κατανομή των δυνατοτήτων [της ισχύος] ανάμεσα στα κράτη (Waltz, 1979: 97), έτσι έχουμε πολυπολικά ή διπολικά συστήματα.

Η κεντρική σημασία της αναρχίας κατά τον Waltz (1979: 102 και Milner 1991: 74) είναι η απουσία κυβέρνησης (*government*). Η αναρχία και η απουσία κυβέρνησης είναι συνυφασμένη με τη βία. Τα κράτη μπορούν ανά πάσα στιγμή να αποφασίσουν να καταφύγουν στη βία, για αυτό όλα τα κράτη πρέπει να είναι προετοιμασμένα για αυτό

το ενδεχόμενο ώστε να μην γίνουν βορά των ισχυρών στρατιωτικά γειτόνων τους. Ο Waltz (1979: 103) αντιπαραβάλλει την κυβέρνηση ενός κράτους που έχει το μονοπώλιο της άσκησης νομιμοποιημένης βίας και μηχανισμούς καταστολής της ιδιωτικής βίας, με την κατάσταση διεθνούς αναρχίας όπου δεν υπάρχουν οι οργανωτικές δομές ελέγχου της βίας.

Η απουσία κυβέρνησης δεν σημαίνει αναγκαστικά και απουσία διακυβέρνησης (*governance*). Η διακυβέρνηση ορίζεται από τον Oran Young ως:

Η ίδρυση και λειτουργία κοινωνικών θεσμών, με την έννοια των κανόνων του παιχνιδιού που ορίζουν κοινωνικές πρακτικές (αναθέτουν ρόλους και διαμορφώνουν την αλληλεπίδραση ανάμεσα στους κατόχους των ρόλων αυτών) και είναι ικανοί να επιλύουν συγκρούσεις, να διευκολύνουν τη συνεργασία ή πιο γενικά να μετριάζουν τα προβλήματα συλλογικής δράσης σε ένα κόσμο αλληλεξαρτώμενων δρώντων. (παρατίθεται στο Lake 1999: 33)

Ο Lake (1999: 32-33) αναφέρει και τη φράση του James Rosenau ότι «η διακυβέρνηση είναι τάξη με πρόθεση (*intentionality*)» και αφορά την παραγωγή οργανωμένων λύσεων σε κοινά προβλήματα, μέσα από τις πολιτικές διαδικασίες της διαπραγμάτευσης και της σύμβασης (*contracting*) που αφορά την εφαρμογή των συμφωνιών. Η διεθνής αναρχία λοιπόν δεν εμποδίζει πάντα τα κράτη να συντονιστούν για να δώσουν κοινές λύσεις σε κοινά προβλήματα.

Κατά τον Waltz στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα υπάρχουν δύο ανασταλτικοί παράγοντες για τη διεθνή συνεργασία: το ενδιαφέρον των κρατών για τα σχετικά κέρδη από τη συνεργασία, και το φόβο ότι η αλληλεξάρτηση μπορεί να γίνει εξάρτηση από άλλα κράτη (Waltz 1979, 105-7). Αυτό αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα και για την συνεργασία σε οικονομικά θέματα. Τα οφέλη από τη συνεργασία μεταφράζονται σε πλούτο και ο πλούτος αποτελεί βασική πηγή ισχύος – ειδικά εφόσον μπορεί να μετατραπεί σε στρατιωτική ισχύ και να απειλήσει άμεσα ή στο αβέβαιο μέλλον την ασφάλεια ενός κράτους που συμμετέχει στη συνεργασία. Με βάση αυτήν την υπόθεση διαμορφώνεται και η άποψη των ρεαλιστών για τη σχέση οικονομίας και πολιτικής. Η οικονομική συνεργασία δεν μπορεί να αναπτυχθεί ξεχωριστά από τους, παρόντες ή μελλοντικούς, συσχετισμούς ισχύος. Τα κράτη έχουν σοβαρό κίνητρο να ελέγξουν την αγορά για να αυξήσουν την ισχύ τους, να ευνοήσουν τα φιλικά κράτη, και να ελέγξουν τους ανταγωνιστές τους (Gilpin 2001: 77).

Σε σχέση με τον κλασσικό ρεαλισμό ο Waltz αποφεύγει τις αναφορές στην ανθρώπινη επιδίωξη της ισχύος σαν αυτοσκοπό (Nye 1988: 241). Θεωρεί την ισχύ σαν ένα μέσο και πιστεύει ότι βασικό μέλημα των κρατών είναι η διατήρηση της θέσης τους στο σύστημα και όχι η μεγιστοποίηση της ισχύος τους (Waltz 1979: 126). Κατά τον Waltz (1989: 40) υπερβολική αδυναμία και η υπερβολική δύναμη (*strength*) μπορεί να είναι πρόβλημα για ένα κράτος, επειδή στην πρώτη περίπτωση μπορεί να αποτύχει η αποτροπή μιας επίθεσης από έναν αντίπαλο, ενώ στη δεύτερη μπορεί να προκαλέσει μία προσπάθεια εξισορρόπησης του από τα άλλα. Η ισχύς είναι ένα «πιθανόν» χρήσιμο μέσον και για αυτό οι νοήμονες ηγέτες επιδιώκουν να έχουν ένα κατάλληλο απόθεμα ισχύος. «Σε κρίσιμες καταστάσεις όμως, το υπέρτατο ενδιαφέρον των κρατών είναι όχι για την ισχύ αλλά για την ασφάλεια. Αυτή είναι μία σημαντική αναθεώρηση [...]» [στον κλασσικό ρεαλισμό του Morgenthau]. Το γεγονός ότι η ισχύς είναι η *ultima ratio* των διεθνών σχέσεων δεν σημαίνει ότι δεν υπάγεται στη λογική. Ακόμα και η άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος λειτουργεί ως ένας άτυπος περιορισμός στη χρήση βίας και καταναγκασμού, καθώς η πιθανότητα κλιμάκωσης των συγκρούσεων σε πόλεμο, κάνει τα κράτη να προτιμούν τις διαπραγματεύσεις και την ειρηνική επίλυση των διαφορών (Waltz 1979: 113).

Βασική αιτία σύγκρουσης μεταξύ των κρατών είναι τα διλήμματα ασφαλείας που προκαλούνται από την άνιση ανάπτυξη της ισχύος των κρατών. Η αβεβαιότητα για τις προθέσεις (τωρινές ή μελλοντικές) των άλλων κρατών εντείνει την ανασφάλεια. «Το δίλημμα ασφαλείας υπάρχει όταν πολλά από τα μέσα που χρησιμοποιεί ένα κράτος για να αυξήσει την ασφάλεια του, μειώνουν την ασφάλεια των άλλων» (Jervis, 1978: 169 και Herz 1950:157). Παράδειγμα για αυτό είναι οι εξοπλισμοί, ειδικά με όπλα που μπορεί να είναι χρήσιμα σε επιθετικές-επεκτατικές ενέργειες. «Το δίλημμα ασφαλείας είναι η μοντέρνα εφαρμογή της χομπσιανής λογικής στις διεθνείς σχέσεις» (Navari 1996: 27). Έτσι, τα διλήμματα ασφαλείας και η άνιση ανάπτυξη που τα προκαλεί, συνεπάγονται τη σύγκρουση μεταξύ των κρατών που επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ασφαλείας τους, για να διασφαλίσουν την επιβίωση τους και να διατηρήσουν τη θέση τους στο σύστημα (Waltz 1979: 186-7, 126 και Aydin & Ifantis 2004: 2). Η άνιση ανάπτυξη προκύπτει από τα άνισα σχετικά κέρδη για τα κράτη. Για αυτόν τον λόγο η συζήτηση για τα σχετικά κέρδη των κρατών από τη διεθνή συνεργασία αποτέλεσε και ένα σημαντικό κομμάτι της συζήτησης μεταξύ νεορεαλιστών και νεοφιλελευθέρων.

Η ασφάλεια ορίζεται από τον Lake (1996: 5) σαν την ικανότητα ενός κράτους να καταναλώνει, να επενδύει ή γενικότερα να χρησιμοποιεί τον εθνικό πλούτο όπως θεωρεί πρόπον. Δηλαδή να έχει την αυτονομία να χρησιμοποιεί τον πλούτο του κατά το δοκούν, χωρίς να μπορεί να καταναγκαστεί ή να του τον αποστερήσουν. Από αυτό προκύπτει ότι η ασφάλεια ενός κράτους επιβάλλει δύο βασικές ελευθερίες: Την ελευθερία να κατέχει πλούτο και την ελευθερία να διαλέγει τη μορφή διακυβέρνησης του, ώστε η συσσώρευση πλούτου και η διαχείριση αυτού του πλούτου να μην υπάγεται σε εξωτερικό έλεγχο (Lake 1996: 6). Κυρίαρχα κράτη σημαίνει ότι αποφασίζουν μόνα τους για τα εσωτερικά και εξωτερικά θέματα τους και για το αν θα συνεργαστούν με άλλα κράτη και θα αποδεχτούν περιορισμούς στην κυριαρχία τους αναλαμβάνοντας δεσμεύσεις έναντι τους (Waltz, 1979: 96).

Ο Waltz (1979: 126) θεωρεί ότι στην αναρχία ο σημαντικότερος σκοπός των κρατών είναι η ασφάλεια. Η ασφάλεια είναι το σημαντικότερο συμφέρον (*interest*) των κρατών και απαραίτητη προϋπόθεση για την επιδίωξη άλλων στόχων όπως της σταθερότητας, του κέρδους (*profit*), ή της ισχύος. Ο Waltz δέχεται ότι τα κράτη μπορούν να επιδιώκουν και άλλους στόχους πέρα από την ασφάλεια τους, όμως πρέπει να τους επιδιώκουν μόνο αν η επιβίωση τους είναι διασφαλισμένη (Schweller 1996: 103). Αυτή η θέση θυμίζει την άποψη του Morgenthau (1993 [1948]: 11) ότι κατά τον ρεαλισμό η πολιτική δράση πρέπει να είναι συνετή, διότι η σύνεση (*prudence*) είναι η υπέρτατη αρετή στη διεθνή πολιτική. Η σύνεση αναφέρεται στην αξιολόγηση των συνεπειών των εναλλακτικών πολιτικών δράσεων. Κατά τον Schweller (1996: 103), ο ορισμός της ασφάλειας είναι τόσο ασαφής όσο και της ισχύος, και η μεγιστοποίηση της ασφάλειας μπορεί τελικά να γίνεται με τόσο επεκτατικό και ιμπεριαλιστικό τρόπο, που να ταυτίζεται με την μεγιστοποίηση της ισχύος των παραδοσιακών ρεαλιστών.

Η διεθνής αναρχία σημαίνει ότι δεν υπάρχει μία εξουσία υπεράνω των κρατών που να περιορίζει τον πόλεμο: Ο πόλεμος συμβαίνει επειδή δεν υπάρχει τίποτα να τον σταματήσει (Waltz 1959: 232). Για αυτό το βασικό συμφέρον των κρατών είναι η επιβίωση τους και η διατήρηση της ανεξαρτησίας τους. Αυτό μπορούν να το επιτύχουν βασιζόμενα κυρίως στις δικές τους δυνάμεις, γεγονός που συνεπάγεται τη δράση τους με βάση την «αρχή της αυτοβοήθειας» (*self help*): Δηλαδή τα κράτη πρέπει να διασφαλίζουν την επιβίωση τους με δικά τους μέσα, ή με διακανονισμούς που θα

κάνουν τα ίδια (Waltz 1979: 111). Για τους κλασσικούς ρεαλιστές η ανθρώπινη φύση είναι επιθετική και επιβάλλει την μεγιστοποίηση της ισχύος. Για τους νεορεαλιστές είναι ο φόβος²³ της αβεβαιότητας για έναν ενδεχόμενο καταστροφικό πόλεμο που προδιαγράφει τη συμπεριφορά των κρατών (Brooks 1997: 455). Η αρχή της αυτοβοήθειας επιβάλλει μία σταθερή συμπεριφορά εξισορρόπησης της ισχύος (*balancing*), που μπορεί να επιτευχτεί είτε με αύξηση της ισχύος ενός κράτους (εσωτερική εξισορρόπηση), είτε με τη σύναψη συμμαχιών (εξωτερική εξισορρόπηση) (Waltz 1979: 118).

Η έννοια της αναρχίας ως απουσία κυβέρνησης κατά τον Waltz, δεν προδικάζει την επιλογή των κρατών για περισσότερο σύγκρουση και λιγότερο συνεργασία, επειδή δεν υποθέτει τίποτα για τα μέσα που έχει ένα κράτος στη διάθεση του. Ούτε προδικάζει ότι η ισορροπία της ισχύος αποτελεί σταθερή προτίμηση κάθε κράτους που επιθυμεί να επιβιώσει ένα άναρχο περιβάλλον (Powell 1994: 333). Το βασικότερο μέσον, που διακρίνει τη διεθνή αναρχία από την άναρχη δομή άλλων συστημάτων, είναι η δυνατότητα χρήσης βίας από τα κράτη. Αυτό σημαίνει ότι η ανασφάλεια και ο ανταγωνισμός δεν προκύπτουν τελικά απευθείας από την άναρχη δομή του συστήματος, αλλά από την πιθανότητα²⁴ να χρησιμοποιηθεί βία, δηλαδή στρατιωτική ισχύς, και να ξεσπάσει πόλεμος (Powell 1994: 331).

Ένα λογικό παράδοξο του νεορεαλισμού αφορά στο πώς δημιουργείται το δίλημμα ασφαλείας²⁵ αν τα κράτη επιδιώκουν μόνο την ασφάλεια τους, την επιβίωση τους στο σύστημα και τη διατήρηση της σχετικής τους θέσης. Μία απάντηση σε αυτό μπορεί να είναι η αβεβαιότητα που πηγάζει από τη διεθνή αναρχία και την απουσία μηχανισμών περιορισμού του πολέμου. Η αύξηση της ισχύος ενός κράτους προκαλεί ανασφάλεια

²³ Έμφαση του γράφοντος. Για τον φόβο στις διεθνείς σχέσεις βλ. Tang (2008) για παρόμοια ανάλυση με εκείνη του Brooks (1997). Η μία προσέγγιση του φόβου, κατά τον Tang (2008) είναι αυτή που ακολουθεί ο επιθετικός ρεαλισμός: να υποθέτουν τα κράτη το χειρότερο υποθετικό σενάριο (*worst case scenario*) και να προετοιμάζονται για όλα τα ενδεχόμενα. Η άλλη προσέγγιση είναι να μην υποθέτουν το χειρότερο για τις προθέσεις των άλλων και να λαμβάνουν μέτρα που μειώνουν την αβεβαιότητα και τον φόβο, αυτή είναι η θέση των μη-επιθετικών ρεαλιστικών προσεγγίσεων. Περισσότερα στην ενότητα για τον διάλογο μεταξύ ρεαλιστικών προσεγγίσεων για τη διεθνή συνεργασία.

²⁴ Έμφαση του γράφοντος. Σχετική η ανάλυση του Brooks (1997) για δυνατότητα-πιθανότητα (*possibility-probability*) σύγκρουσης, που παρουσιάζεται στην ενότητα για το ενδο-ρεαλιστικό διάλογο για τη διεθνή συνεργασία.

²⁵ Ο Schweller (1996) αναλύει το δίλημμα ασφαλείας κάνοντας κριτική στις θέσεις του νεορεαλισμού, αλλά πρέπει να επισημανθεί ότι το δίλημμα ασφαλείας είναι χαρακτηριστικό του ρεαλισμού γενικότερα.

στα υπόλοιπα, αυτό με βάση το δίλημμα ασφαλείας σημαίνει ότι ο ανταγωνισμός για την ισχύ είναι ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Η ασφάλεια όμως μπορεί να είναι ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος ή ένα παίγνιο θετικού αθροίσματος, ανάλογα με τις περιστάσεις. Τα σχετικά κέρδη από τη συνεργασία έχουν σημασία αν τα συνεργαζόμενα κράτη που μοιράζονται τα κέρδη είναι ικανοποιημένα από το *status quo* ή όχι. «Πολύ συχνά τα κράτη που επιδιώκουν την ασφάλεια τους έχουν ένα κοινό συμφέρον στη συνεργασία» (Schweller 1996: 104). Αυτό υπονοεί τη διάκριση σε κράτη «ικανοποιημένα με το *status quo*» και κράτη «αναθεωρητικά» (*revisionist*) (Schweller 1996: 98).²⁶ Τα ικανοποιημένα κράτη είναι αυτά που επιδιώκουν τη διατήρηση της θέσης τους στο σύστημα, ενώ τα αναθεωρητικά είναι αυτά που επιδιώκουν την ιμπεριαλιστική επέκταση δια της ισχύος (Schweller 1996: 99-100). Η θέση ότι η συνεργασία μεταξύ των κρατών που δεν έχουν αναθεωρητικές βλέψεις είναι ευκολότερη, αποτέλεσε τη βάση για την ανάπτυξη των ρεαλιστικών προσεγγίσεων για τη διεθνή συνεργασία.

Λόγω της οργανωτικής αρχής της αναρχίας δεν υπάρχει λειτουργική διαφοροποίηση των κρατών, αλλά επιτελούν τις ίδιες βασικές λειτουργίες για την αντιμετώπιση των εσωτερικών και εξωτερικών τους προβλημάτων. Στο εσωτερικό ενός κράτους τα μέρη του αλληλεπιδρούν και η εξειδίκευση των λειτουργιών τους και η αλληλεξάρτηση τους είναι μεγαλύτερη. Στη διεθνή πολιτική η αλληλεξάρτηση είναι χαλαρή λόγω λειτουργικής ομοιομορφίας και ο μικρής έντασης καταμερισμός εργασίας μεταξύ των κρατών προκύπτει λόγω της διαφοράς τους στις δυνατότητες τους (Waltz 1979: 105). Τα κράτη διαφέρουν όχι ως προς τις βασικές λειτουργίες τους, αλλά ως προς τις δυνατότητες τους να επιτελέσουν αυτές τις λειτουργίες ως κυρίαρχα κράτη.

Η αναρχία και η ιεραρχία αποτελούν για τον Waltz δύο διαφορετικές οργανωτικές αρχές της δομής του διεθνούς συστήματος. Η αναρχία συνεπάγεται την απουσία εξουσίας υπεράνω των κρατών, η ιεραρχία επιφέρει περιορισμούς στην άσκηση της κρατικής κυριαρχίας, επειδή συνεπάγεται έναν καταμερισμό εργασίας και σχέσεις υπεροχής-υποταγής, όπως συμβαίνει στο εσωτερικό των κρατών (Waltz, 1979: 81). Η ιεραρχία ως οργανωτική αρχή φαίνεται να είναι πιο σχετική με την ηγεμονία. Ο Waltz

²⁶ Παρόμοια διάκριση με άλλη ονοματολογία είναι σε κράτη *status quo* και κράτη ιμπεριαλιστικά ή «επαναστατικά» αντίστοιχα. Ο Schweller (*ibid*) ακολουθεί τη διάκριση του Arnold Wolfers σε κράτη *status quo* και κράτη αναθεωρητικά.

συνδέει την ιεραρχία με την διακυβέρνηση. Όμως η διακυβέρνηση αυτού του είδους, με βάση την οργανωτική αρχή της ιεραρχίας, είναι διαφορετική από τη συνεργασία μεταξύ κυρίαρχων κρατών σε μία διεθνή κοινωνία, που υπάρχει ένας ηγεμόνας. Αυτή η διαζευκτική σχέση μεταξύ των δύο τύπων δομών που γίνεται από τον Waltz για λόγους θεωρητικής απλότητας, έχει γίνει αντικείμενο κριτικής από θεωρητικούς που βλέπουν τη διάκριση των διεθνών συστημάτων με βάση τη συγκέντρωση της εξουσίας (*authority*) και τη διαφοροποίηση τους κατά μήκος ενός συνεχούς (*continuum*),²⁷ παρά ως διχοτόμηση μεταξύ αναρχίας-ιεραρχίας (Milner 1991: 78).

Ο Watson (1992: 13-16), θεωρεί ότι η οργάνωση του διεθνούς συστήματος, έχει τη μορφή ενός «εκκρεμούς» που ταλαντεύεται απ' άκρου εις άκρον μεταξύ των σημείων των «πολλαπλών ανεξαρτησιών», «ηγεμονίας» (*hegemony*), «επικυριαρχίας» (*suzerainty*), «κυριαρχίας» (*dominion*) και αυτοκρατορίας. Κατά τον Bull (2001: 47) «ένα σύστημα κρατών (διεθνές σύστημα) σχηματίζεται όταν δύο ή περισσότερα κράτη έχουν αρκετές σχέσεις μεταξύ τους ώστε να συμπεριφέρονται ως μέρη ενός όλου». Δηλαδή στις αποφάσεις του, κάθε κράτος αναγκάζεται να λάβει υπόψη του την αντίδραση των άλλων κρατών του συστήματος, λόγω της αλληλεπίδρασης τους. Το άκρο των πολλαπλών ανεξαρτησιών είναι ένα θεωρητικό απόλυτο που δεν μπορεί να επιτευχθεί, καθώς η αλληλεπίδραση των κρατών τα οδηγεί σε διάφορους συμβιβασμούς στην βεσφαλιανή κυριαρχία τους. Το άλλο θεωρητικό άκρο κατά τον Watson (1992: 16), είναι η αυτοκρατορία, που σημαίνει την άμεση διοίκηση των διαφόρων κοινοτήτων από ένα αυτοκρατορικό κέντρο. Η απόλυτη αυτοκρατορία είναι και αυτή πρακτικά αδύνατη (σχετική και η ανάλυση περί παγκόσμιας κυβέρνησης παρακάτω). Η ελευθερία δράσεως μίας αυτοκρατορίας περιορίζεται από την αλληλεπίδραση της με τις διάφορες κοινότητες και έχει μόνο ένα σκληρό πυρήνα άμεσης διοίκησης και ομόκεντρους κύκλους που αντιστοιχούν στις άλλες θέσεις του

²⁷ Οι Wendt & Friedheim (1995: 696 υπ. 15) αναφέρουν την Milner (1991), Watson (1992) και τους Buzan & Little (1994) ως θεωρητικούς της άποψης ότι η αναρχία και η ιεραρχία συνιστούν ένα συνεχές. Και βεβαίως τον Waltz (1979) για τη διχοτόμηση μεταξύ αναρχίας – ιεραρχίας. Η άποψη ότι η αναρχία αντιστοιχεί σε ένα συνεχές που αφορά τη συγκέντρωση της εξουσίας κατακρίνεται από τους Wendt & Friedheim (1995: 696), επειδή η έννοια της «άτυπης αυτοκρατορίας» που ανέπτυξαν, δεν μπορεί κατ' αυτούς να αναλυθεί με βάση τα υπάρχοντα μοντέλα ανάλυσης αναρχίας-ιεραρχίας. Δεν ορίζεται αν το συνεχές μετράει τη συγκέντρωση του ελέγχου ή της εξουσίας στο διεθνές σύστημα, καθώς και τα δύο είναι αντίθετα της αναρχίας. Στην πρώτη περίπτωση δεν γίνεται διάκριση μεταξύ νόμιμου και μη νόμιμου ελέγχου (*legitimate-illegitimate control*).²⁷ Στη δεύτερη περίπτωση δεν γίνεται διάκριση μεταξύ συγκεντρωτικής και αποκεντρωμένης εξουσίας. Έτσι για τους Wendt & Friedheim, το μονοδιάστατο συνεχές, γίνεται περισσότερο ένας χώρος δύο διαστάσεων.

«εκκρεμούς» του Watson: «Ηγεμονία» (*hegemony*), όπου ένα κράτος έχει την εξουσία να υπαγορεύει τους κανόνες και τους όρους λειτουργίας του συστήματος και καθορίζει έτσι τις διακρατικές σχέσεις, αφήνοντας όμως την εσωτερική κυριαρχία των κρατών άθικτη. «Κυριαρχία» (*dominion*), στην οποία ένα ισχυρό κράτος αποφασίζει για την εξωτερική και εσωτερική πολιτική των πιο αδύναμων κρατών, που διατηρούν την διακριτή ταυτότητα τους και την τυπική αυτονομία τους. Μεταξύ ηγεμονίας και κυριαρχίας ο Watson διακρίνει και το σύστημα της «επικυριαρχίας» (*suzerainty*), που προσεγγίζει αυτό της ηγεμονίας. Στο «σύστημα του επικυρίαρχου κράτους» η ηγεμονία δεν αποτελεί αντικείμενο ανταγωνισμού, αλλά «μια δύναμη ασκεί μόνιμη και για πρακτικούς λόγους αδιαφιλονίκητη ηγεμονία» (Bull 2001: 48).

Ο Watson (1992: 15) χρησιμοποιεί τον όρο «ηγεμονία», εννοώντας ότι η ηγεμονία μπορεί να ασκείται από ένα κράτος ή και από μία ομάδα κρατών (όπως ο συνασπισμός των Μεγάλων Δυνάμεων του 1815), ή να υπάρχει μία δυαρχία (Αθήνα και Σπάρτη). Η ηγεμονία δεν ασκείται μόνο δια δικτατορικών εντολών, αλλά περιλαμβάνει ένα διάλογο μεταξύ ηγεμονικής αρχής και των άλλων κρατών ώστε να επιτυγχάνεται μία «ισορροπία σκοπιμοτήτων».

Η ηγεμονία ορίζεται επίσης ως η υπεροχή ενός κράτους σε υλικούς πόρους (*material resources*), που αφορούν τον έλεγχο των πρώτων υλών, τον έλεγχο του κεφαλαίου, των ελέγχων των αγορών και τα πλεονεκτήματα στην παραγωγή αγαθών υψηλής αξίας (Keohane 1984: 32). Οι Keohane & Nye (1989: 44) ορίζουν το ηγεμονικό σύστημα, από ρεαλιστική οπτική, ως αυτό όπου ένα κράτος έχει τη θέληση και την ισχύ να διατηρεί τους βασικούς κανόνες των διακρατικών σχέσεων. Αν και όπως συμπληρώνουν, για τους ρεαλιστές, μία ηγεμονική δύναμη θα έχει τη δυνατότητα να αλλάξει τους κανόνες, παρά να προσαρμόσει τις πολιτικές της σε αυτούς.

Η σταθεροποίηση του συστήματος κατά τον Watson (1992: 131) επιτυγχάνεται στο σημείο του ιδεατού εκκρεμούς (ανεξάρτητα κράτη, ηγεμονία, επικυριαρχία, κυριαρχία, αυτοκρατορία) που συνδυάζει με τον καλύτερο τρόπο τη νομιμότητα (δηλαδή την αποδοχή του δικαιώματος μίας αρχής να γίνεται σεβαστή, κατ' αντιδιαστολή με τον καταναγκασμό), τα υλικά οφέλη για τον ηγεμόνα και τα υπόλοιπα κράτη, και την τάση του εκκρεμούς να απομακρύνεται από τα άκρα του, δηλαδή από την απόλυτη ανεξαρτησία και την αυτοκρατορία.

Το ηγεμονικό κράτος θέτει τους κανόνες και τους όρους λειτουργίας του συστήματος και καθορίζει έτσι τις διακρατικές σχέσεις. Η ένταση της ηγεμονίας και το πέρασμα στην κυριαρχία (*dominion*), δηλαδή ο βαθμός στον οποίο παραβιάζεται η βεσφαλιανή κυριαρχία των κρατών και επεμβαίνει στα εσωτερικά τους ο ηγεμόνας, εξαρτάται και από τους παραπάνω παράγοντες (νομιμότητα, υλικά οφέλη, και την τάση του εκκρεμούς να απομακρύνεται από τα άκρα) και όχι μόνο από το την ηγεμονική ισχύ.

Η νομιμοποίηση (*legitimacy*) της εξουσίας μιας μεγάλης δύναμης επί άλλων κρατών, ή αλλιώς το δικαίωμα ενός κράτους στην ηγεμονία, στηρίζεται στην επικράτηση σε έναν ηγεμονικό πόλεμο, στην ικανότητα να προσφέρει συλλογικά αγαθά, όπως μια επωφελή διεθνή οικονομική τάξη ή ασφάλεια, και στην υποστήριξη της ηγεμονίας από μία ιδεολογία, θρησκεία ή από άλλες αξίες που είναι κοινές για μία ομάδα κρατών. Κατά τον Gilpin (1981: 34) οι κοινές ιδεολογίες και οι κοινές αξίες, είναι σχεδόν ανύπαρκτοι παράγοντες νομιμοποίησης. Η άποψη του Cox, για την ηγεμονική τάξη ως αποτέλεσμα της επιτυχίας μιας ευρύτερης ιδεολογικής συναίνεσης (*consensus*) μεταξύ ηγεμόνα και ηγεμονευόμενων (Cox 1986: 229) έχει τύχει προσοχής από πολλούς αναλυτές (ενδεικτικά Keohane 1984: 44).

Η Milner (1991) υπεισήλθε σε μία προσπάθεια ενοποίησης του πεδίου της πολιτικής εντός του κράτους (*domestic politics*) και της διεθνούς πολιτικής, θέτοντας στο επίκεντρο της ανάλυσης της την ισχύ, παρά το κυρίαρχο κράτος (*politics domestically and internationally is about balancing power* - Milner 1991: 80-81). Για τον Waltz όμως, η άποψη ότι η αναρχική φύση του διεθνούς συστήματος δεν αλλάζει από το βαθμό συγκέντρωσης της ισχύος στο σύστημα, φαίνεται ότι έχει βάση. Στο συλλογισμό του Waltz (1979: 102) η αναρχία σημαίνει κυρίως απουσία κυβέρνησης. Η κυβέρνηση έχει το μονοπώλιο της νομιμοποιημένης βίας (Waltz 1979: 104). Η νομιμοποιημένη εξουσία κατά τον Waltz δημιουργεί την ιεραρχική δομή της εξουσίας (*authority*) εντός του κράτους και τον επακόλουθο καταμερισμό εργασίας και τη λειτουργική διαφοροποίηση των μονάδων του συστήματος, δηλαδή των κρατών. Σε διεθνές επίπεδο η μετάβαση στην οργανωτική αρχή της ιεραρχίας θα μπορούσε υπό προϋποθέσεις, να οδηγήσει σε αλλαγή του συστήματος (*systems change* κατά Gilpin 1981: 41, βλ. και παρακάτω) και όχι απλά της δομής του. Η μετάλλαξη της κρατικής κυριαρχίας θα μπορούσε να κάνει δύσκολο να αναγνωριστούν οι βασικοί διεθνείς δρώντες και τα

γεωγραφικά όρια της αποκλειστικής τους εξουσίας. Θα άλλαζε η φύση των κύριων δρώντων του συστήματος. Για τον Waltz δεν υπάρχουν καθαρές ιεραρχικές ή αναρχες κοινωνίες, όλες οι κοινωνίες είναι μικτές, αλλά αυτό δεν είναι λόγος να εισαχθεί μία τρίτη ή τέταρτη οργανωτική αρχή για τον ορισμό της δομής. Αν η οργανωτική αρχή είναι η αναρχία ή η ιεραρχία, αυτό είναι εύκολο να το διακρίνει ο παρατηρητής. Η ύπαρξη στοιχείων ιεραρχίας στην αναρχική δομή του διεθνούς συστήματος δεν αλλάζει την οργανωτική αρχή της αναρχίας για το διεθνές σύστημα: «Τα στοιχεία της ιεραρχίας στις διεθνείς δομές περιορίζουν την άσκηση της κυριαρχίας με τρόπους που εξαρτώνται από την αναρχία του ευρύτερου συστήματος» (Waltz 1979: 115-6). Με τον ίδιο τρόπο και η ηγεμονία περιορίζει την άσκηση της κυριαρχίας χωρίς τελικά να υπερβαίνει την αναρχία του διεθνούς συστήματος.

2. Μηχανισμοί διατήρησης της διεθνούς τάξης και προαγωγής της διεθνούς συνεργασίας

Τα βασικότερα προβλήματα διεθνών σχέσεων και διεθνούς συνεργασίας κατά το ρεαλισμό είναι η διεθνής αναρχία και ο ανταγωνισμός για την ισχύ. Η διαχείριση της ισχύος και της αναρχίας είναι το ζητούμενο για να διατηρηθεί η διεθνής τάξη και να είναι δυνατή η συνεργασία μεταξύ των κρατών.

Η διεθνής αναρχία σημαίνει την απουσία μιας ανώτερης εξουσίας από τα κράτη που μπορεί να ρυθμίσει τις σχέσεις τους και να συμβάλλει στην ειρηνική επίλυση των διαφορών τους. Επιτείνει την αβεβαιότητα για τα κράτη στο διεθνές σύστημα και τονίζει το γεγονός ότι ο πόλεμος, και ειδικά ένας καταστροφικός πόλεμος για την ύπαρξη τους, είναι πάντα πιθανός επειδή δεν υπάρχει μία ανώτερη εξουσία για να τον αποτρέψει. Για αυτόν τον λόγο τα κράτη πρέπει να λαμβάνουν τα μέτρα τους με βάση την αρχή της αυτοβοήθειας. Επιπλέον, δεν υπάρχει μία ανώτερη εξουσία ώστε να διασφαλίσει την τήρηση των συμφωνιών διεθνούς συνεργασίας. Αν δεν υπήρχε η αβεβαιότητα για τις παρούσες ή μελλοντικές προθέσεις των κρατών, τότε θα εξέλειπε ένα σημαντικό εμπόδιο στη συνεργασία τους. Είναι εφικτή η υπέρβαση της διεθνούς αναρχίας με την εγκαθίδρυση μιας παγκόσμιας κυβέρνησης; Το πρώτο υποκεφάλαιο απαντά σε αυτό το ερώτημα και συμβάλλει στην κατανόηση των ορίων της ισχύος ενός ηγεμόνα αναφορικά με την εγκαθίδρυση παγκόσμιας κυβέρνησης και την καταναγκαστική άσκηση της ισχύος του για την παγκόσμια διακυβέρνηση, δηλαδή την διεθνή συνεργασία με την ευρεία έννοια.

Η διαχείριση της ισχύος είναι ένα άλλο ζητούμενο κατά το ρεαλισμό. Η ισορροπία της ισχύος, το σύστημα του συνασπισμού των μεγάλων δυνάμεων και το σύστημα συλλογικής ασφάλειας, αποτελούν τρεις βασικούς μηχανισμούς με τους οποίους θα μπορούσε να γίνει δυνατή η υπέρβαση του ανταγωνισμού για την ισχύ και τη διατήρηση της διεθνούς τάξης. Η ισορροπία της ισχύος μεταξύ των κρατών διασφαλίζει και την ισορροπία του συστήματος, δηλαδή την διατήρηση και διαίωνιση του. Οι ανακατανομές ισχύος μπορεί να απειλούν τη διεθνή τάξη, καθώς η άνοδος της ισχύος ενός κράτους μπορεί να απειλήσει την ασφάλεια των υπολοίπων και τη σταθερότητα του συστήματος. Για αυτό και ο νεορεαλισμός έχει κατηγορηθεί ότι είναι

μία θεώρηση προκατειλημμένη υπέρ του *status quo* και της σταθερότητας της διεθνούς τάξης (Ashley 1984). Η σταθερότητα θα μπορούσε να προσδιοριστεί ως απουσία πολέμου ή σύγκρουσης μεταξύ των κρατών και ειδικότερα μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Οι Nio et al. (1989: 61, 63-4) διακρίνουν μεταξύ δύο βασικών εννοιών της σταθερότητας: (α) Της συστημικής σταθερότητας, που σημαίνει ότι κανένα κράτος ή συνασπισμός κρατών (*coalition*) δεν θα εξαλειφθεί από το σύστημα από κάποιο άλλο κράτος ή συνασπισμό κρατών. (β) Της σταθερότητας στην κατανομή των πόρων, που σημαίνει ότι κανένα κράτος (ή συνασπισμός κρατών) δεν έχει το κίνητρο ή τα μέσα να μεταβάλλει την δεδομένη κατανομή των πόρων μεταξύ των κρατών. Συνεπάγεται ότι κατά το ρεαλισμό η διεθνής συνεργασία θα πρέπει να μην προκαλεί αστάθεια στο σύστημα, δηλαδή να μεταβάλλει την κατανομή πόρων μεταξύ των κρατών με τρόπο που να δημιουργούνται απειλές για τις διακριτές κρατικές κυριαρχίες.

Η διεθνής συνεργασία θα μπορούσε να αναπτυχθεί χωρίς έξαρση των διλημάτων ασφαλείας, αν διατηρούνταν η ισορροπία της ισχύος. Το ηγεμονικό κράτος έχει μία υπεροχή ισχύος, που μπορεί να απειλήσει την ασφάλεια των υπολοίπων. Είναι χρήσιμο να διερευνηθεί η έννοια της ισορροπίας της ισχύος και πότε τα κράτη τελικά εξισορροπούν κάποιον ηγεμόνα που υπερέχει σε ισχύ. Ο συνασπισμός μεγάλων δυνάμεων, το ιστορικό αρχέτυπο του οποίου είναι το Κονσέρτο της Βιέννης, είναι ένας δεύτερος μηχανισμός. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ θεωρείται ότι έχει χαρακτηριστικά συνασπισμού μεγάλων δυνάμεων. Η υπεροχή της ισχύος αποτελεί αντικείμενο συλλογικής διαχείρισης από τις μεγάλες δυνάμεις. Στο σύστημα συλλογικής ασφάλειας όλα τα κράτη λειτουργούν στη βάση μιας νομικής υποχρέωσης, για την αναχαίτιση κάθε επιτιθέμενου κράτους που επιχειρεί να απειλήσει τη σταθερότητα του διεθνούς συστήματος. Η ανάλυση των τριών αυτών μηχανισμών ή συστημάτων διαχείρισης της ισχύος και διατήρησης της σταθερότητας, είναι χρήσιμη για την ανάλυση του ρόλου του ηγεμόνα στη διατήρηση της διεθνούς τάξης και για τη διακρίβωση της σημασίας της ηγεμονικής ισχύος και της ικανότητας διακυβέρνησης του συστήματος.

2.1 Παγκόσμια κυβέρνηση

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της άναρχης δομής του διεθνούς ζητήματος, θα αμβλύνονταν αν υπήρχε μία αποδεκτή εξουσία υπεράνω των

κρατών που θα επέλυε το πρόβλημα της ανασφάλειας και του πολέμου, κατά αναλογία με την ιεραρχική δομή εξουσίας εντός του κράτους (Craig 2007: 197). Μια παγκόσμια κυβέρνηση ή ένα παγκόσμιο κράτος, με υποκείμενα του άλλα κράτη, λαούς, ή άτομα, έχει αντικειμενικές δυσκολίες για να δημιουργηθεί και να διατηρηθεί. Κατά πρώτον η θεωρία περί κοινωνικού συμβολαίου του Hobbes για την φυσική κατάσταση του «πολέμου όλων εναντίον όλων» των ανθρώπων είναι δύσκολο να χρησιμοποιηθεί στη διεθνή πολιτική. Η ισχύς που απαιτείται για τη δημιουργία ενός παγκόσμιου κράτους, ή η ισχύς που απαιτείται να διαθέτει μία παγκόσμια κυβέρνηση, είναι δύσκολο να συγκεντρωθεί στα χέρια μιας αρχής. Η διαδικασία ειρηνικής διαμόρφωσης ενός παγκόσμιου κράτους για όλους τους ανθρώπους είναι εξίσου δύσκολο να συντελεστεί δια της ειρηνικής αλλαγής των συλλογικών ταυτοτήτων και της αντίληψης των υπαρχόντων κρατών περί του εθνικού τους συμφέροντος.

Η συζήτηση για την υπέρβαση της διεθνούς αναρχίας με μία παγκόσμια κυβέρνηση ή ένα παγκόσμιο κράτος, εξηγεί την ύπαρξη των κυρίαρχων κρατών και τους λόγους για τους οποίους κανένας ηγεμόνας δεν κατάφερε να δημιουργήσει μία τέτοια παγκόσμια κυβέρνηση ή κράτος.

Η ρεαλιστική θεώρηση της διεθνούς αναρχίας έχει τις ρίζες της στη θεώρηση του Hobbes (2006: 195) για την κατάσταση της φύσης, ως «πόλεμος όλων εναντίον όλων» (Wight 1998: 38 και ενδεικτικά Navari 1996: 23). Κατά τον Bull «[σ]ε κάθε περίπτωση υπάρχει μία αναγνωρίσιμη χομπσιανή παράδοση στην μελέτη των διεθνών σχέσεων, που μπορεί να είναι σύμφωνη με τον Hobbes ή όχι...» (παρατίθεται στο Hanson 1984: 331). Αυτή η φυσική κατάσταση των ανθρώπων κατά τον Hobbes είναι αφόρητη επειδή δεν μπορεί να διασφαλιστεί η αυτοσυντήρηση του ατόμου και να επιτευχθεί καμία πρόοδος στην ανθρώπινη ζωή. Οι «βασικοί νόμοι της φύσης» κατά τον Hobbes είναι η ειρήνη και η αμοιβαιότητα και επιβάλλουν στοιχειωδώς ορθολογικές υποδείξεις του κοινού νου ως προς για την κατοχύρωση της επιβίωσης και της ευημερίας (Hobbes 2006: 51). Για αυτό τα άτομα συνάπτουν ένα κοινωνικό συμβόλαιο με τον «ηγεμόνα» ή «(πολιτικά) κυρίαρχο» (*sovereign*) που αναλαμβάνει να τα προστατεύει και να τερματίσει τον πόλεμο όλων εναντίον όλων.

Η λύση του Hobbes για την απόδραση από την φυσική κατάσταση των διεθνών σχέσεων είναι ελκυστική, όμως πρέπει να διερευνηθεί. Η μεταφορά της θεωρίας του

Hobbes στις διεθνείς σχέσεις βασίζεται σε μία προβληματική αναλογία ότι τα κράτη θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως άτομα στα πλαίσια μιας θεωρίας διεθνούς πολιτικής. Υπάρχουν όμως ουσιαστικές διαφορές μεταξύ κρατών και ατόμων και η επίτευξη των στόχων μιας κοινωνίας κρατών απαιτούν διαφορετική προσέγγιση από αυτήν που περιγράφει ο Hobbes για μια κοινωνία ανθρώπων (Heller 1980: 22 κ.ε.). Για τον Hobbes οι άνθρωποι στην κατάσταση της φύσεως είναι ίσα προικισμένοι με νοημοσύνη και σωματική δύναμη και από αυτήν την ισότητα οι άνθρωποι έχουν τις ίδιες ελπίδες στην επίτευξη των σκοπών τους. Είναι όμως γεγονός ότι δεν μπορούν όλοι να επιτύχουν τους σκοπούς τους και αυτό επιφέρει τον ανταγωνισμό και τη βία. Η διεθνής κατάσταση της φύσης είναι και αυτή μια κατάσταση πολέμου - ή τουλάχιστον πιθανού πολέμου. Η ουσιαστική διαφορά της φυσικής κατάστασης για τον άνθρωπο και το κράτος, είναι ότι για το κράτος η φυσική κατάσταση πολέμου δεν είναι τόσο ανυπόφορη ώστε να αποκηρύξουν την κυριαρχία τους και να υπαχθούν στην ανώτερη εξουσία ενός ηγεμόνα, δημιουργώντας έναν παγκόσμιο «λεβιάθαν». Αντίθετα από τους ανθρώπους, τα κράτη δεν είναι ισοδύναμα. Η φυσική ισότητα των ανθρώπων συνάγεται από τον Hobbes από την ικανότητα του πιο αδύναμου να επιτύχει τον σκοπό του με μηχανορραφία ή με τον συνασπισμό του με άλλους, ώστε να εξοντώσει τον δυνατότερο (Heller 1980: 25). Οι διαφορές στο μέγεθος και την ισχύ των κρατών είναι μεγάλες και τα κράτη δεν έχουν την ίδια ανασφάλεια με τα άτομα στη φυσική κατάσταση.

Ο Hobbes ταυτίζει τη ζωή των κρατών με τη δυνατότητα τους να ασκούν την κυριαρχία τους (Heller 1980: 26-27). Ένα κράτος, κοινοπολιτεία κατά τον Hobbes, παύει να υπάρχει, «πεθαίνει», όταν δεν μπορεί πια να προστατέψει τους υπηκόους του και να τους παρέχει ασφάλεια με το να περιορίζει την βία και να επιβάλλει τους νόμους. Αυτές οι δυνατότητες του κράτους ως «κυρίαρχου» μπορούν συνήθως να διατηρηθούν ακόμα και μετά από έναν πόλεμο

Κατά τον Hobbes, τα δικαιώματα του «κυρίαρχου» επί του λαού του, ειδικά η νομοθέτηση και ο πόλεμος, είναι απόλυτα και αδιαίρετα. Μια παγκόσμια κοινοπολιτεία όπου τα κράτη θα ήταν οι «υπήκοοι» ενός «παγκόσμιου κυρίαρχου» και ενδιάμεσοι μεταξύ αυτού και των ατόμων, είναι ανέφικτη (Heller 1980: 29). Η κατάργηση των επιμέρους κρατικών κυριαρχιών θα σήμαινε για τα άτομα την αλλαγή του κρατικού κυρίαρχου με έναν παγκόσμιο κυρίαρχο, που θα τους προσέφερε μεγαλύτερη

ασφάλεια, καθώς θα έπαυε ο πόλεμος μεταξύ των κρατών και η απειλή που συνιστά για τη ζωή των ατόμων. Κατά τον Heller (1980: 30) ο Hobbes δεν αναφέρει την λέξη «κοινότητα» για το «λεβιάθαν», ωστόσο αισθήματα αλληλεγγύης υπάρχουν πάντα και οι άνθρωποι προτιμούν να κυβερνώνται από έναν κυρίαρχο που προέρχεται από τη δική τους κοινωνία. Αυτό είναι το «συλλογικό αίσθημα» (*collective sentiment*, κατά τον Heller *ibid*) που εμποδίζει την εγκαθίδρυση μίας παγκόσμιας κυβέρνησης²⁸. Από την άλλη, η αυτοκατάργηση της κυριαρχίας ενός κράτους από τα ίδια τα όργανα του και η εθελούσια αφομοίωση του σε μία παγκόσμια δομή εξουσίας, προσκρούει στην ανθρώπινη φύση των κυβερνώντων να διαφυλάξουν την εξουσία και τα προνόμια τους (Heller 1980: 31).

Ο Morgenthau (1993 [1948]: 334-8) αναγνώρισε την απουσία των κατάλληλων πολιτικών, κοινωνικών και ηθικών συνθηκών για τη δημιουργία παγκόσμιου κράτους. Βασιζόμενος στην αναλογία με τις εθνικές κοινωνίες και τις προϋποθέσεις για την ειρήνη στο εσωτερικό τους, θεώρησε ότι ένα παγκόσμιο κράτος θα πρέπει να έχει την αφοσίωση των ατόμων και να είναι σε θέση να συμβιβάσει τα ειδικά συμφέροντα των ομάδων που περιλαμβάνει, ώστε να μην διαταράσσεται η πολιτική ενότητα του. Ο τρίτος παράγοντας που διασφαλίζει την κοινωνική ειρήνη είναι η ανώτερη ισχύς του κράτους με τη μορφή ανώτερων υλικών δυνατοτήτων, ως μονοπώλιο της οργανωμένης βίας που ασκείται με τρόπο δίκαιο και αμερόληπτο.

Ένα παγκόσμιο κράτος λοιπόν θα πρέπει να έχει την αφοσίωση των ατόμων και την ενεργή στήριξη τους, να ικανοποιεί τα αιτήματα δικαιοσύνης τους και να έχει το μονοπώλιο της οργανωμένης βίας. Όσο ισχυρό και αν είναι ένα κράτος δεν μπορεί να διατηρηθεί αν δεν είναι αποδεκτό από την κοινωνία, της οποίας είναι δημιούργημα (Morgenthau 1993 [1948]: 340). Εφαρμόζοντας ένα «τριπλό τεστ λαϊκής υποστήριξης» για το παγκόσμιο κράτος με βάση τα παραπάνω κριτήρια, ο Morgenthau (1993 [1948]: 341) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «δεν υπάρχει μία κοινωνία ανάλογη με την αναμενόμενη εμβέλεια ενός παγκοσμίου κράτους» και δεν υπάρχει μία υπερεθνική κοινωνία που να περιλαμβάνει όλα τα άτομα και τα κράτη, ώστε να μπορεί να αποτελέσει τη βάση της πολιτικής οργάνωσης όλης της ανθρωπότητας. Η ιστορική

²⁸ Ο Wight (1998: 56-7) επισημαίνει ότι «[η] διεθνής κοινωνία παραμένει αμετάβλητα πολύμορφη και ετερογενής...», το γεγονός καθιστά πολύ δύσκολη την εγκαθίδρυση παγκόσμιας κυβέρνησης υπεράνω των κρατών.

πραγματικότητα επιβεβαιώνει την άποψη του Morgenthau ότι η αφοσίωση των λαών προς το κράτος είναι δεδομένη.²⁹.

Ο Waltz (1979: 112) εξέφρασε την άποψη ότι σε μία διεθνή κοινωνία με χαμηλή συνοχή, η προσπάθεια για παγκόσμια κυβέρνηση δεν θα κατάφερνε να κινητοποιήσει τους απαραίτητους πόρους για να δημιουργήσει και να διατηρήσει την ενότητα του συστήματος ρυθμίζοντας τις σχέσεις των μερών του. «Η προοπτική παγκόσμιας κυβέρνησης, θα ήταν πρόσκληση για την προετοιμασία εμφυλίου πολέμου σε παγκόσμια έκταση» (Waltz *ibid*).

Ο Mearsheimer (2001: 40-41) γράφοντας για την πολιτική των μεγάλων δυνάμεων, υποστηρίζει ότι «ηγεμονία σημαίνει επικράτηση στο σύστημα, που συνήθως ερμηνεύεται εννοώντας όλον τον κόσμο» (*id.* 40). Το κύριο εμπόδιο στην παγκόσμια κυριαρχία και άρα και στο παγκόσμιο κράτος και την παγκόσμια κυβέρνηση, είναι ότι δεν είναι δυνατή η προβολή ισχύος πέρα από τους ωκεανούς ενάντια σε ένα αντίπαλο κράτος. Δεν έχει υπάρξει μέχρι τώρα ένας πραγματικά παγκόσμιος ηγεμόνας και δεν είναι πιθανόν να υπάρξει. Μια μεγάλη δύναμη μπορεί να επιτύχει περιφερειακή ηγεμονία, δηλαδή επικράτηση στην περιφέρεια της και σε γειτονικές περιφέρειες με τις οποίες έχει χερσαία σύνορα.

Ουσιαστικά ο Mearsheimer οριοθέτησε τη δυσκολία επίτευξης της παγκόσμιας επικράτησης και της σύστασης μιας παγκόσμιας αυτοκρατορίας, οριοθετώντας και τα όρια της ισχύος των μεγάλων δυνάμεων και κάθε πιθανού ηγεμόνα. Η ισχύς, ακόμα και των πιο μεγάλων δυνάμεων, δεν επαρκεί για επικράτηση σε έναν παγκόσμιο πόλεμο, ώστε να εγκαθιδρυθεί ένα παγκόσμιο κράτος.

Ακόμα και όταν μια αυτοκρατορία, όπως η Ρωμαϊκή, προσέγγισε την έννοια του παγκόσμιου κράτους με την επέκταση της δια του πολέμου, οι εθνικές κοινωνίες εξακολουθούσαν να υπάρχουν κάτω από το πολιτικό και στρατιωτικό οικοδόμημα του κατακτητή, διατηρώντας τις δικές τους ηθικές αξίες και τα δικά τους ιδιαίτερα πολιτικά

²⁹ Σε σχέση με το 1948 που έγραψε τα παραπάνω για το παγκόσμιο κράτος, στα τέλη του 1950 – αρχές 1960, ο Morgenthau άλλαξε θέση και θεώρησε ότι τα πυρηνικά όπλα και η πιθανότητα θερμοπυρηνικού πολέμου μπορεί να αντιμετωπιστεί καλύτερα από ένα παγκόσμιο κράτος που θα έχει τον έλεγχο των πυρηνικών όπλων (Craig 2007: 202 κ.ε. ιδίως 206).

συμφέροντα. Αν θίγονταν ο σκληρός πυρήνας τους, τότε η κατοχή δεν ήταν ανεκτή. Κάθε βιώσιμο κράτος πρέπει να στηρίζεται σε μία ανάλογη ανθρώπινη κοινότητα, και όχι να είναι απλά ένα δημιούργημα της δύναμης. (Morgenthau 1993 [1948]: 343).

Εφόσον η δημιουργία παγκόσμιου κράτους με μόνη τη χρήση υπέρτερης ισχύος για την καθυπόταξη των υπολοίπων δια του πολέμου δεν είναι εφικτή, ο Morgenthau (1993 [1948]: 344-6) εξετάζει τις περιπτώσεις της Ελβετίας και των ΗΠΑ και τη διαδικασία της «ομοσπονδοποίησης». Η Ελβετική συνομοσπονδία δημιουργήθηκε με βάση ορισμένες ιδιαίτερες και μοναδικές περιστάσεις και η διαδικασία δημιουργίας της επιβεβαιώνει ότι η υπαγωγή κυρίαρχων κρατιδίων σε ένα ανώτερο τους κράτος δημιουργεί «εύθραυστες» συνθήκες συνεργασίας. Η Ελβετία μπορεί να επιβίωσε, αλλά τα ελβετικά κρατίδια που συνιστούσαν την συνομοσπονδία ενεπλάκησαν σε πολλές πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ τους και πέντε θρησκευτικούς πολέμους μέχρι το 1847, ενώ υπήρξε μεγάλος αριθμός επαναστάσεων και πραξικοπημάτων στην ιστορία των εμφύλιων συγκρούσεων της. Η ιστορία ίδρυσης των ΗΠΑ από την άλλη μεριά αποδεικνύει κατά τον Morgenthau την σημασία της προϋπάρχουσας ηθικής και πολιτικής κοινότητας, που αποτελεί τη βάση κάθε κράτους. Το νέο κράτος που δημιουργήθηκε στην συνταγματική διάσκεψη της Φιλαδέλφειας του 1787 βασίζονταν σε μία προϋπάρχουσα κοινότητα. Και πάλι απαιτήθηκε και ένας εμφύλιος πόλεμος ώστε να σταθεροποιηθεί το ομοσπονδιακό κράτος των ΗΠΑ.

Οι ΗΠΑ, αναφέρονται από τον Deutsch ως παράδειγμα μιας «κοινότητας ασφαλείας» (*security community*) που δημιουργήθηκε δια της συγχωνεύσεως (*amalgamation*). Κοινότητα ασφαλείας είναι μια ομάδα ανθρώπων που έχει ολοκληρωθεί (*integrated*) σε τέτοιο βαθμό που υπάρχει μία βεβαιότητα ότι τα μέλη της κοινότητας δεν πολεμήσουν μεταξύ τους, αλλά θα βρουν έναν άλλο τρόπο να επιλύσουν χωρίς βία τις διαφορές τους. Οι κοινότητες ασφαλείας είναι δύο ειδών: «συγχωνευμένες» ή «πλουραλιστικές». Η «συγχωνευμένη κοινότητα ασφαλείας» (*amalgamated*) προκύπτει όταν δύο ή περισσότερες ανεξάρτητες μονάδες συγχωνεύονται τυπικά σε μία μεγαλύτερη μονάδα με έναν τύπο κοινής κυβέρνησης, όπως η ομοσπονδία ή η συνομοσπονδία. Η δημιουργία μιας κοινότητας ασφαλείας παγκοσμίως διαστάσεων δια της συγχωνεύσεων, θα μπορούσε να προσομοιάζει στο παγκόσμιο κράτος. Στην «πλουραλιστική κοινότητα ασφαλείας» από την άλλη, τα συμμετέχοντα κράτη διατηρούν την νομική ανεξαρτησία των κυβερνήσεων τους, έχουν συμβατές βασικές

αξίες που απορρέουν από κοινούς θεσμούς και μια αίσθηση συνόλου που τους επιτρέπει να διατηρούν αμοιβαία εμπιστοσύνη σε ειρηνικές αλλαγές (*dependable expectations of peaceful change*, βλ. Adler & Barnett 1998: 6-7, από όπου και η εντός εισαγωγικών φράση του Deutsch).

Ο Wendt (2005: 595-6) εκτός από την κατάκτηση, διακρίνει και άλλους δύο τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί ένα παγκόσμιο κράτος. Ο ένας είναι να αποτελέσει επιλογή που ικανοποιεί το ορθολογικό κρατικό συμφέρον. Πιστεύει ότι μπορεί να δημιουργηθεί μια δυναμική που θα έκανε δυνατή την εγκατάλειψη της εδαφικής κυριαρχίας για ένα παγκόσμιο κράτος στη βάση της εξυπηρέτησης εγωιστικών εθνικών συμφερόντων. Ο άλλος είναι τα κράτη να επιλέξουν το παγκόσμιο κράτος με βάση την νομιμοποίηση που θα προκύπτει από την παγκόσμια «αναγνώριση» όλων των κρατών ως συστατικών υποκειμένων του παγκόσμιου κράτους.

Η «αναγνώριση» τέθηκε εντός εισαγωγικών, διότι ο Wendt δίνει στη θεωρητική ανάλυση του ένα περιεχόμενο πέρα από την τυπική αναγνώριση της νομικής κυριαρχίας κάθε κράτους από τα υπόλοιπα. Το επιχείρημα του Wendt είναι δομικό, όπως των νεορεαλιστών αν και θεωρεί ότι τα κράτη δεν επιδιώκουν μόνο την φυσική τους ασφάλεια, αλλά και την «αναγνώριση» (Wendt 2003: 510). Γενικά, η αναγνώριση βασίζεται στη διαφορά. Η «αναγνώριση» που επιδιώκουν τα κράτη κατά τον Wendt, είναι μια πράξη με κοινωνικό περιεχόμενο που αναγνωρίζει την διαφορά μεταξύ των δρώντων με ένα ιδιαίτερο νόημα: Ο «άλλος» προσδιορίζεται ως ένα αποδεκτό κοινωνικό υποκείμενο σε σχέση με τον «εαυτό». Ως τέτοιο, κάθε κράτος αποδέχεται κανονιστικούς περιορισμούς στη συμπεριφορά του έναντι του «άλλου» και τυχόν αποκλίσεις από αυτήν τη συμπεριφορά πρέπει να αιτιολογούνται (Wendt 2003: 511).

Το παγκόσμιο κράτος θεωρείται από τον Wendt ως το τελευταίο από τα πέντε στάδια «αναγνώρισης», σε μια εξελικτική (και «τελεολογική») διαδικασία, όπου η κρατική κυριαρχία μεταφέρεται σε ένα παγκόσμιο κράτος με αντάλλαγμα την οικουμενική αναγνώριση και τη διατήρηση ενός βαθμού ιδιαιτερότητας κάθε κράτους (*particularism within universalism*, βλ. Wendt 2003: 525). Έτσι από το σύστημα

κρατών, την κοινωνία κρατών, την παγκόσμια κοινωνία, και τη συλλογική ασφάλεια φτάνουμε «αναπόφευκτα» στο παγκόσμιο κράτος (*world state*).³⁰

Ο Wendt θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς του κονστρουκτιβισμού στις διεθνείς σχέσεις (Wendt 1992: 393). Η βασική του θέση είναι ότι στο άναρχο διεθνές σύστημα η αρχή της αυτοβοήθειας (*self help*) δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη, αλλά αποτελεί ένα θεσμό. Η αρχή της αυτοβοήθειας προϋποθέτει και λαμβάνει ως δεδομένο τον ατομισμό των κρατών, τίποτα όμως δεν εμποδίζει την ανάπτυξη μιας συλλογικής ταυτότητας (Wendt 1994: 388). Η έννοια της ασφάλειας προσδιορίζεται από τον «εαυτό» σε σχέση με τον «άλλο» (Wendt 1992: 399). Η αναρχία μπορεί να είναι είτε συνεργατική, είτε συγκρουσιακή, όπως υποθέτει η αρχή της αυτοβοήθειας, που αποτελεί βασική θεωρητική υπόθεση του νεορεαλισμού. Αυτό εξαρτάται από το περιεχόμενο που δίνουν τα κράτη στην αναρχία (*“anarchy is what states make of it”*, όπως είναι ο τίτλος του άρθρου του). Ο ορισμός της δομής από τον Waltz δεν δίνει τη δυνατότητα να προβλέψουμε τις επιπτώσεις της αναρχίας. Το τέταρτο χαρακτηριστικό της δομής που πρέπει να προστεθεί στον ορισμό του Waltz είναι η διυποκειμενική δομή των ταυτοτήτων και των συμφερόντων στο σύστημα (Wendt 1992: 401). «Οι ταυτότητες είναι η βάση των συμφερόντων» (Wendt 1992: 398).

Κατά τον Wendt (1994: 389) αν αλλάξουν οι συλλογικές ταυτότητες των κρατών, τότε μπορούν να επιδιώξουν και συλλογικά συμφέροντα. Στο νεορεαλισμό και το ρεαλισμό εν γένει, είναι δεδομένο ότι οι δρώντες είναι εγωιστές και το βασικό τους συμφέρον είναι η ασφάλεια ή η ισχύς αντίστοιχα. Η θέση του Wendt είναι ότι οι ταυτότητες και τα συμφέροντα αλλάζουν με την αλληλεπίδραση των δρώντων. Η ανάπτυξη των συλλογικών ταυτοτήτων των κρατών μπορεί να γίνει σε επίπεδο συστημικών διεργασιών λόγω της επίδρασης της αυξανόμενης αλληλεξάρτησης και την σύγκλιση των εθνικών αξιών, όπως η διάδοση της δημοκρατίας. Η μείωση της ετερογένειας των

³⁰ Ο Wendt (2003: 517-528) προβαίνει σε μία «τελεολογική» ανάλυση της διαδικασίας των πέντε παραπάνω σταδίων για τη δημιουργία του παγκοσμίου κράτους, το οποίο θεωρεί «αναπόφευκτο». Στην τελεολογική θέση του περί αυτού του αναπόφευκτου έκανε κριτική ο Shannon (2005) που θεώρησε ότι ο Wendt παρεκκλίνει από τον κονστρουκτιβισμό επειδή υποβαθμίζει τη σημασία του δρώντα. Η απάντηση του Wendt (2005: 595) ήταν ότι δεν αρνείται στον δρώντα τον πρώτο λόγο, αλλά αναλύει αν στο μέλλον τα άτομα και τα κράτη, ως δρώντες, δεν θα έχουν άλλη επιλογή από το να σχηματίσουν «αναπόφευκτα» ένα παγκόσμιο κράτος και αυτό εξαρτάται από τους τρεις δυνατούς τρόπους με τον οποίο μπορεί να ιδρυθεί ένα παγκόσμιο κράτος.

δρώντων συμβάλλει στη διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας (Wendt 1994: 390). Σε επίπεδο στρατηγικής αλληλεπίδρασης η επαναλαμβανόμενη συνεργασία, μπορεί να μετατρέψει τη αλληλεξάρτηση ως προς τα αποτελέσματα σε «αλληλεξάρτηση ωφελιμότητας» (*utility*). Παρομοίως και η ρητορική πρακτική των κρατών στην επικοινωνία τους μπορεί να συμβάλλει στην αλλαγή της αντίληψης των άλλων περί του συμφέροντος τους και να δημιουργήσει αλληλεγγύη στην επιδίωξη κοινών σκοπών (Wendt 1994: 390-1). Τελικό αποτέλεσμα θα είναι η θεσμοποίηση (*institutionalization*) της συλλογικής δράσης, ώστε να είναι φυσιολογικό για τα κράτη να θεωρούν ότι κάποια προβλήματα θα αντιμετωπίζονται σε διεθνές επίπεδο (Wendt 1994: 392). Το «διεθνές κράτος»³¹ ορίζεται από τον Wendt με μία έννοια ευρύτερη από το «παγκόσμιο κράτος», που αναπαράγει σε έναν βαθμό και με παρόμοιο τρόπο, τις εξουσιαστικές δομές των κυρίαρχων κρατών σε παγκόσμιο επίπεδο. Θεωρεί ότι μπορούν να αναδυθούν κρατικές εξουσίες σε διεθνές επίπεδο που δεν είναι συγκεντρωμένες σε έναν μόνο δρώντα, αλλά αναπτύσσονται ως υπερεθνικές (*transnational*) δομές πολιτικής εξουσίας πέρα από τις κρατικές, επιφέροντας τη δομική μεταμόρφωση του βεστυφλιανού κρατικού συστήματος. Η πολιτική εξουσία ενός κράτους ασκείται αποκλειστικά από αυτό το ίδιο στην επικράτεια του, αλλά αυτό δεν είναι απαραίτητο. Μπορεί να ασκείται και διεθνώς και αποκεντρωμένα (Wendt 1994: 392).

Η συζήτηση περί παγκόσμιου κράτους κάνει εμφανή και τα όρια του ηγεμονισμού. Η δημιουργία ενός παγκόσμιου κράτους από μία ηγεμονική δύναμη με την επεκτατική ισχύ δεν είναι πιθανή και σίγουρα, ακόμα και αν επιτευχθεί, δεν είναι δυνατό να διατηρηθεί χωρίς μία ανάλογη με το παγκόσμιο κράτος, παγκόσμια κοινότητα. Από την άλλη μεριά η ειρηνική διαδικασία υπέρβασης της κρατικής κυριαρχίας διά της διαμόρφωσης συλλογικών ταυτοτήτων και συλλογικών συμφερόντων, έχει και αυτή τα «ρεαλιστικά» όρια της και έναν έντονα κανονιστικό χαρακτήρα για το πώς θα έπρεπε ή θα μπορούσε να εξελιχθεί το διεθνές σύστημα. Η διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας από τον ηγεμόνα, προσκρούει στις διακριτές κρατικές κυριαρχίες και τις διαφορετικές προτιμήσεις των υπολοίπων κρατών για τη διεθνή συνεργασία και το ειδικότερο περιεχόμενο της.

³¹ «Διεθνές κράτος» ως μετάφραση από το Wendt (1994) του όρου “*international state*” που δανείζεται από τον Robert Cox. Αντιπαρέβαλλε “*world state*” στο Wendt (2003).

Η κανονιστική διάθεση και η ανάγκη για τη δημιουργία μιας νέας πραγματικότητας διεθνών σχέσεων, είναι περισσότερο εμφανής στους κριτικούς κονστρουκτιβιστές.³² Η «κοινωνιολογική στροφή» στις διεθνείς σχέσεις και στην ασφάλεια αναλύεται σε τρεις μεγάλες ομάδες (*clusters*) κοινωνιολογικών προσεγγίσεων με κονστρουκτιβιστική προοπτική: τον συμβατικό κονστρουκτιβισμό, τον κριτικό κονστρουκτιβισμό και τους μεταμοντέρνους (Katzenstein et al. 1998: 675 κ.ε.). Οι κριτικοί κονστρουκτιβιστές πιστεύουν ότι το έργο τους έχει κανονιστικές επιπτώσεις και δεν περιορίζονται στην ανάλυση υπάρχοντων σχέσεων, αλλά και στην δυνατότητα να αλλάξουν οι ίδιες οι σχέσεις (Katzenstein et al. 1998: 677).

Σε μία τέτοια ενδεικτική ανάλυση, ο Booth (1991b: 321, 322 κ.ε.) αναλύει την ασφάλεια δια της «χειραφέτησης» (*emancipation*) του ατόμου. Υποστηρίζει ότι η χειραφέτηση αποτελεί την άλλη όψη του νομίσματος της ασφάλειας και απελευθερώνει τον άνθρωπο και τις ομάδες από περιορισμούς, όπως τον πόλεμο και την απειλή του πολέμου, ώστε να επιτύχουν αυτό που ελεύθερα επιλέγουν να κάνουν (1991b: 319). Επίσης, προβαίνει και σε μία καταγραφή των απόψεων του για το «τι πρέπει να γίνει» αναφορικά με την ακαδημαϊκή διδασκαλία και την πρακτική άσκηση της διεθνούς πολιτικής, ώστε η ασφάλεια να επαναπροσδιοριστεί με τους δικούς του αναλυτικούς όρους (Booth 1991b: 322 κ.ε. ιδίως 324).

Το βασικό ερώτημα στο μεθοδολογικό πρόγραμμα των κριτικών κονστρουκτιβιστών είναι πώς είναι δυνατόν να διαχωριστεί η χειραφέτηση του ατόμου, ή των ομάδων, από τους συσχετισμούς ισχύος των κρατών. Αν αποδυναμώνεται η κρατική κυριαρχία δια της χειραφέτησης, τότε αποδυναμώνεται και το ίδιο το κράτος σε διεθνές επίπεδο. Αν αυτό δεν γίνεται στον ίδιο βαθμό για όλα τα κράτη, τότε είναι λογικό να προκύπτουν ανισότητες ισχύος με εύλογες επιπτώσεις.

Για την ανάλυση της διαδικασίας αλλαγής των προτιμήσεων των κρατών είναι χρήσιμη η διάκριση της ισχύος σε «ήπια» (*soft*) και «καταναγκαστική» (*hard*) ισχύ. «Ηπια» είναι η ισχύς που απορρέει από την ικανότητα ενός κράτους να διαμορφώνει τις προτιμήσεις των άλλων, μέσα από την κουλτούρα, την ιδεολογία και τους θεσμούς, δηλαδή «άυλες» (*intangible*) πηγές ισχύος. Η «σκληρή» ισχύς βασίζεται σε

³² Για την κριτική θεωρία στις διεθνείς σχέσεις (*critical theory*), ενδεικτικά βλ. Linklater (1990).

«χειροπιαστούς» (*tangible*) πόρους ισχύος, όπως η στρατιωτική και η οικονομική ισχύς και δίνει την δυνατότητα σε αυτόν που την ασκεί να αλλάξει αυτό που ένα άλλο κράτος «πράττει» (*command power*). Η «ήπια» ισχύς αλλάζει αυτό που ο άλλος «θέλει» (*co-optive power*) επειδή η ιδεολογία ή η κουλτούρα αυτού που την ασκεί είναι ελκυστική, ή μπορεί να διαμορφώνει την ατζέντα των εναλλακτικών επιλογών των υπολοίπων (*agenda-setting power*) (Nye 1990: 181, και υπ. 11).

Ο Carr (2001: 81) είχε επισημάνει ότι το δόγμα της αρμονίας των συμφερόντων μπορεί να γίνει η ιδεολογία μιας κυρίαρχης ομάδας, με σκοπό να διατηρήσει την κυριαρχία της, ισχυριζόμενη ότι τα συμφέροντα της ταυτίζονται με τα συμφέροντα όλης της κοινότητας. Σε επίπεδο διεθνούς πολιτικής με τα συμφέροντα όλης της διεθνούς ή παγκόσμιας κοινωνίας και η διεθνής ειρήνη μπορεί να μετατραπεί σε ένα κεκτημένο δικαίωμα των μεγάλων δυνάμεων (Carr 2001: 121). Το ίδιο είναι δυνατόν να γίνει και με το εγχείρημα για ένα παγκόσμιο κράτος και οι προτιμήσεις των κρατών να συγκλίνουν λόγω της άσκησης «ήπιας» ισχύος, που θα συνοδεύεται κατά περίπτωση και με «καταναγκαστική» ισχύ. Η καταναγκαστική ισχύς έχει άμεσα αποτελέσματα αλλά έχει και μεγάλο κόστος, για αυτό και οι ηγεμονικές διεθνείς τάξεις ή οι αυτοκρατορίες είναι λογικό να επιδιώκουν και μία ιδεολογική ή θρησκευτική νομιμοποίηση.

Η εγκαθίδρυση μιας παγκόσμιας κυβέρνησης από ένα ηγεμονικό κράτος δεν είναι εφικτή με την ισχύ. Ακόμα και η διακυβέρνηση του διεθνούς συστήματος και η διεθνής συνεργασία απαιτεί τη διαπραγμάτευση μεταξύ κυρίαρχων κρατών.

2.2 Η ισορροπία της ισχύος

Το ευρωπαϊκό σύστημα της ισορροπίας της ισχύος εμφανίστηκε τον 17^ο αιώνα, μετά την κατάρρευση της μεσαιωνικής ιδέας της οικουμενικότητας, που στηρίζονταν στην ιδέα μιας παγκόσμιας τάξης με βάση τις παραδόσεις της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και της καθολικής εκκλησίας (Kissinger 1995: 64). Με την κατάρρευση αυτής της ενότητας τα ευρωπαϊκά κράτη αναζήτησαν την ταυτότητα τους στο *raison d' état* «Το εθνικό συμφέρον υποσκέλιζε την μεσαιωνική ιδέα μιας οικουμενικής ηθικής» και η

ισορροπία της ισχύος έκανε δυνατή μια ισορροπία μεταξύ των νεοσύστατων κρατών στην επιδίωξη των ιδιοτελών σκοπών τους (Kissinger 1995: 66).

Κατά τον Jervis (1992: 717) το πιο σημαντικό ιστορικό γεγονός στη διεθνή πολιτική είναι αυτό που δεν έγινε: Το γεγονός ότι κανένα κράτος δεν κατόρθωσε να κυριαρχήσει επί των υπολοίπων. Παρά το γεγονός ότι οι πόλεμοι είναι συχνοί, σπανίως γίνονται ολοκληρωτικοί, και οι ηττημένοι δεν αφανίζονται, αλλά «επανεντάσσονται» στο σύστημα. Η βασική υπόθεση της ισορροπίας της ισχύος³³ είναι ότι όταν η αύξηση της ισχύος ενός κράτους γίνει απειλητική για τα υπόλοιπα, αυτά θα αντιδράσουν δημιουργώντας έναν συνασπισμό εξισορρόπησης αυτής της απειλής (Jervis *ibid*).

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της ισορροπίας της ισχύος είναι ότι δεν αποτελεί συνειδητό στόχο των πολιτικών ηγετών, αλλά προκύπτει κατά την επιδίωξη του συμφέροντος κάθε κράτους (Jervis 1992: 717-8). Αυτή είναι και η θέση του Waltz: «Η θεωρία της ισορροπίας της ισχύος επιδιώκει να εξηγήσει ένα αποτέλεσμα (τον επαναλαμβανόμενο σχηματισμό ισορροπιών της ισχύος), που μπορεί να μην είναι σύμφωνο με τις προθέσεις καμίας από τις μονάδες [κράτη] οι πράξεις των οποίων συνδυάζονται για να παράγουν αυτό το αποτέλεσμα». Η ισορροπία «τείνει να σχηματίζεται» ακόμα και αν κάποια ή όλα τα κράτη επιδιώκουν την παγκόσμια επικράτηση (Waltz 1979: 119). Η πολιτική της ισορροπίας της ισχύος επικρατεί όταν υπάρχουν δύο προϋποθέσεις: όταν το σύστημα είναι άναρχο και όταν οι μονάδες του συστήματος επιθυμούν να επιβιώσουν (Waltz 1979: 121).

Ο Mowtow (1988: 88) θεωρεί ότι οι συμμαχίες, που αποτελούν ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ισορροπίας της ισχύος, δεν αποσκοπούν πάντα στη διατήρηση της διεθνούς τάξης, αλλά μπορεί να αποσκοπούν στην αλλαγή της. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι προτιμήσεις των κρατών, επειδή μπορεί να συνομολογούνται συμμαχίες για την αντιμετώπιση των ισχυρών επιθετικών κρατών, είτε για να προωθήσουν αλλαγές στο διεθνές σύστημα.

³³ Η ισορροπία της ισχύος αναφέρεται από τον Jervis (*ibid*) και από τον Waltz ως «θεωρία». Στο παρόν κείμενο αποφεύγεται ο χαρακτηρισμός της ως «θεωρία». Βλ. Schroeder (1994: 129 κ.ε.) που αποδεικνύει ότι οι υποθέσεις του νεορεαλισμού, μεταξύ αυτών και η ισορροπία της ισχύος, δεν επιβεβαιώνονται ιστορικά και η νεορεαλιστική θεωρία χαρακτηρίζεται αν-ιστορική ή και αντι-ιστορική (1994: 148). Αυτό πάντως δεν σημαίνει ότι η ισορροπία της ισχύος μπορεί να απορριφθεί εύκολα.

Η ισορροπία της ισχύος προκαλείται από τη δράση ενός κράτους που έχει σκοπό να ασκήσει την ισχύ του σε ένα άλλο και την αντίδραση του τελευταίου να μην πράξει κάτι που δεν θα έκανε αυτόβουλα. Κάθε κράτος θα αυξήσει την ισχύ του και η εξισορρόπηση των αντίθετων δυνάμεων θα συνεχίζεται έως ότου τα κράτη τελικά αλλάξουν, ή εγκαταλείψουν τελείως, τους ιμπεριαλιστικούς τους στόχους, ή ένα από τα δύο αποκτήσει το πλεονέκτημα, οπότε ο πιο αδύναμος θα υποχωρήσει ή το θέμα θα λυθεί με πόλεμο. Η λειτουργία της ισορροπίας της ισχύος είναι να διασφαλίζει τη σταθερότητα της κατανομής ισχύος μεταξύ των κρατών, αν και η σχετική ισχύς των κρατών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες και είναι σε συνεχή μεταβολή, οπότε και η ισορροπία δεν είναι στατική αλλά κυρίως δυναμική. Για αυτό η ισορροπία της ισχύος δεν θα πρέπει να θεωρείται ότι θα παράγει μόνιμη σταθερότητα (Sheehan 1996: 13).

Η άλλη λειτουργία της ισορροπίας της ισχύος είναι να αποτρέπει την επικράτηση ενός κράτους επί ενός άλλου και να συμβάλλει στην ανεξαρτησία των κρατών (Morgenthau 1993 [1948]: 189-190). Τα μικρότερα κράτη οφείλουν την ανεξαρτησία τους στην ισορροπία της ισχύος, ή την υπεροχή ενός κράτους που τα προστατεύει, ή στο γεγονός ότι δεν ήταν χρήσιμο να κατακτηθούν (*lack of attractiveness for imperialistic aspirations*) (Morgenthau 1993 [1948]: 192).

Υπάρχουν διάφορες μέθοδοι για την επίτευξη ή τη διατήρηση της ισορροπίας της ισχύος. Ο Morgenthau (1993 [1948]: 194 κ.ε.) διακρίνει την μέθοδο του «διαίρει και βασίλευε», των εδαφικών αποζημιώσεων, την αύξηση ή μείωση των στρατιωτικών εξοπλισμών, τις συμμαχίες και τις αντι-συσπειρώσεις και την ύπαρξη μίας δύναμης που διαδραματίζει το ρόλο του εξισορροπιστή (*balancer*). Ο Waltz (1979: 168) αναφέρει πιο γενικά την εσωτερική και εξωτερική εξισορρόπηση: Η εσωτερική εξισορρόπηση γίνεται με αύξηση της ισχύος του κράτους με δικά του μέσα, η εξωτερική εξισορρόπηση γίνεται δια συμμαχιών. Ο Sheehan (1996: 14) επισημαίνει ότι η ισορροπία της ισχύος ρέπει πάντα προς την ανισορροπία και ενώ τα κράτη επιδιώκουν την υπεροχή παρά την ισορροπία, ο ορθολογικός ηγέτης έχει υπόψη του ότι η προσπάθεια για υπεροχή πέρα από ένα σημείο, έχει τα αντίθετα αποτελέσματα, καθώς το οριακό καθαρό όφελος από την υπεροχή βαίνει μειούμενο.

Ο Kaplan αναλύει την ισορροπία της ισχύος ως ένα «μοντέλο», όπου το σύστημα αποτελείται από τουλάχιστον πέντε μεγάλες δυνάμεις,³⁴ τα κράτη είναι οι κύριοι δρώντες, επιδιώκουν ασφάλεια, δεν υπάρχουν πυρηνικά όπλα, και οι σύμμαχοι είναι γενικά αναγκαίοι για κάθε κράτος (Sheehan 1996: 87). Οι θεμελιώδεις κανόνες αυτού του μοντέλου που πρέπει να ακολουθούν τα κράτη και κυρίως οι μεγάλες δυνάμεις είναι (αναφέρονται στο Sheehan 1996: 88):

1. Να συμπεριφέρονται με τέτοιο τρόπο που να αυξάνουν τις ικανότητές τους, αλλά να προτιμούν τις διαπραγματεύσεις από τον πόλεμο.
2. Να καταφεύγουν στον πόλεμο προκειμένου να μην χάσουν την ευκαιρία να αυξήσουν τις δυνατότητες τους.
3. Να σταματούν τον πόλεμο προκειμένου να μην εξοντώσουν ένα ουσιαστικό δρώντα του συστήματος (δηλαδή κάποιο υπολογίσιμο κράτος).
4. Να αντιτάσσονται σε κάθε συνασπισμό ή μεγάλη δύναμη που τείνει να επικρατήσει στο σύστημα.
5. Να περιορίζουν δρώντες που ακολουθούν υπερεθνικές αρχές.
6. Να διατηρείται σταθερός ο αριθμός των ουσιαστικών δρώντων μετά από πόλεμο και να συμπεριφέρονται ισότιμα προς όλους τους ουσιαστικούς δρώντες.

Αυτοί οι κανόνες του Kaplan προκύπτουν από ένα μοντέλο και όχι από την ιστορική περιγραφή ενός συστήματος της ισορροπίας της ισχύος. Αποτελούν περισσότερο μία προσπάθεια να ελαχιστοποιηθούν τα κριτήρια του μοντέλου, ώστε να επιτευχθεί η γενίκευση και έχουν κανονιστικό και όχι περιγραφικό χαρακτήρα. Ωστόσο, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν μία λίστα των βασικών χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς των κρατών σε ένα σύστημα ισορροπίας της ισχύος (Sheehan 1996: 88).

Ο Haas (1953: 447-455) διακρίνει οκτώ νοήματα της ισορροπίας της ισχύος: (1) την υπάρχουσα κατανομή της ισχύος, (2) ισορροπία (*balance*) με την έννοια του “equilibrium” δηλαδή της ίσης κατανομής, (3) ηγεμονία, (4) σταθερότητα και ειρήνη, (5) αστάθεια και πόλεμος, (6) πολιτική ισχύος γενικά (*power politics*), (7) οικουμενικός νόμος της ιστορίας, (8) σύστημα και οδηγός στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής.

³⁴ Ο Waltz (1979: 164) πιστεύει ότι ο αριθμός πέντε δεν έχει καμία ιδιαίτερη σημασία, καθώς το μονό κράτος δεν είναι σίγουρο ότι θα παίξει το ρόλο του «εξισορροπιστή».

Κατά τον Haas (1953: 459 κ.ε.) το νόημα της ισορροπίας της ισχύος εξαρτάται από τις προθέσεις αυτών που χρησιμοποιούν τον όρο και διακρίνει τέσσερις κατηγορίες προθέσεων: την απλή περιγραφή, την προπαγάνδα, την αξιοποίηση του όρου στην ανάπτυξη μιας θεωρίας διεθνών σχέσεων, και τη χρήση του ως οδηγό στην εξωτερική πολιτική. Η ισορροπία δεν σημαίνει ότι η ισχύς είναι κατανεμημένη ίσα ανάμεσα στα κράτη, αλλά ότι το σύστημα είναι σε ισορροπία και κανένα κράτος δεν μπορεί να το ανατρέψει και να εγκαθιδρύσει μία ηγεμονία ή μία αυτοκρατορία. Η σταθερότητα του συστήματος σημαίνει ότι οι αλλαγές σε επίπεδο συστήματος είναι σε ανεκτά πλαίσια και δεν απειλούν τη γενική ισορροπία. Για αυτόν το λόγο γίνεται ανεκτή και μία ηγεμονία και η διεθνής τάξη που εγκαθιδρύει. Αν ο ηγεμόνας ξεπεράσει τα όρια ανοχής του συστήματος, τότε η εξισορρόπηση του είναι πιθανότερη.

Τόσο ο κλασσικός ρεαλισμός, όσο και ο νεορεαλισμός, αποδίδουν στην ισορροπία της ισχύος μία σχεδόν μεταφυσική χρησιμότητα για τη διασφάλιση της επιβίωσης και της ανεξαρτησίας των κρατών. Ανεξάρτητα από το αν προκύπτει αυτόματα ή είναι προϊόν της βούλησης των «συνετών» πολιτικών ηγετών, έχει το χαρακτηριστικό της σταθερής και επαναλαμβανόμενης συμπεριφοράς, που κατά τον Bull της δίνει την ιδιότητα ενός κοινωνικού θεσμού. Η ιστορία όμως δεν αποτελεί σε όλες τις περιόδους της μία σειρά προσπαθειών εξισορρόπησης της υπέρτερης ισχύος. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι δεν θα υπήρχαν περιθώρια να εμφανιστεί ένα ηγεμόνας. Σε κάθε ιστορική περίοδο υπάρχουν μεγάλες δυνάμεις, που ασκούν ή όχι ηγεμονία. Η ισορροπία της ισχύος έχει την τάση να είναι δυναμική, αλλά ανέχεται επί μακρόν μεγάλες συγκεντρώσεις ισχύος. Για αυτόν τον λόγο και πολλοί θεωρητικοί αναζήτησαν τους συστημικούς, ή άλλους, παράγοντες που προτρέπουν τα κράτη να εξισορροπούν την ισχύ, ή τους λόγους για τους οποίους τα κράτη αντί να εξισορροπούν την ισχύ του ισχυρότερου, συμπράττουν μαζί του, ή εξισορροπούν τις απειλές που αντιλαμβάνονται τα ίδια.

Η πιο βασική κριτική στην νεορεαλιστική θεωρία περί ισορροπίας της ισχύος είναι η μη εξισορρόπηση των ΗΠΑ. Ο Waltz (2000: 27-28) υποστήριξε ότι η ρεαλιστική θεωρία προβλέπει ότι οι ανισορροπίες θα διορθωθούν, όμως δεν προβλέπει πότε θα συμβεί αυτό. Η νεορεαλιστική θεωρία εξετάζει τις πιέσεις που οι διεθνείς δομές ασκούν στα κράτη και όχι με το πώς τα κράτη αντιδρούν στις πιέσεις αυτές. Η ύπαρξη μιας υπερέχουσας δύναμης στο διεθνές σύστημα (μονοπολισμός) δεν έχει μεγάλη διάρκεια για δύο λόγους: Οι υπερέχουσες δυνάμεις αναλαμβάνουν πολλές διεθνείς

υποχρεώσεις και αποδυναμώνονται σε βάθος χρόνου. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι ακόμα και αν η υπερέχουσα δύναμη επιδεικνύει αυτοσυγκράτηση στην άσκηση της ισχύος της, κανείς δεν μπορεί να είναι βέβαιος για την μελλοντική συμπεριφορά της, καθώς ο καθένας μπορεί να απειληθεί από ισχύ που δεν εξισορροπείται. Κατά τον ψυχρό πόλεμο ΗΠΑ και ΕΣΣΔ εξισορροπούσαν, γεγονός που δεν ισχύει μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, και για αυτόν το λόγο κατά τον Waltz η εξισορρόπηση των ΗΠΑ είναι φυσική επιλογή των κρατών.

Ο Walt (1987: 5) υποστηρίζει ότι η εξισορρόπηση ισχύει, όμως τα κράτη δεν ενδιαφέρονται για μια μηχανιστική εξισορρόπηση της ισχύος, αλλά περισσότερο ενδιαφέρονται για μία εξισορρόπηση των απειλών που αντιλαμβάνονται στο περιβάλλον τους. Αναγνωρίζει τη σημασία της κατανομής της ισχύος, αλλά προτείνει την εξισορρόπηση έναντι των απειλών σαν καλύτερη εναλλακτική εξήγηση. Θεωρεί ότι το επίπεδο της απειλής διαμορφώνεται από τη γεωγραφική εγγύτητα, τις επιθετικές δυνατότητες και τις αντιλήψεις για τις προθέσεις των κρατών. Υποστηρίζει επίσης ότι τα ισχυρά κράτη εξισορροπούν την ισχύ, ενώ τα αδύναμα συμπράττουν με τον ισχυρό που είναι και ο πιθανός νικητής σε ενδεχόμενη σύγκρουση (*bandwagoning* = «σύμπραξη»). Επειδή τα αδύναμα κράτη δεν μπορούν να κάνουν τη διαφορά σε μία διαμάχη, επιλέγουν την πλευρά του νικητή, δηλαδή του πιο ισχυρού (Walt 1987: 29).

Ο Schweller (1994: 74) αναλύει την έννοια της «σύμπραξης» και θεωρεί ότι ο Walt την ταύτισε με την υποχώρηση σε απειλές, ως αν ήταν το αντίθετο της εξισορρόπησης. Στην πραγματικότητα υποστηρίζει ότι τα κράτη επιλέγουν την εξισορρόπηση για να επιβιώσουν και να διατηρήσουν αυτά που έχουν, ενώ τη σύμπραξη για να επεκταθούν και να αποκτήσουν αυτά που εποφθαλμιούν. Στην εξισορρόπηση σκοπεύουν να αποφύγουν απώλειες ενώ στη σύμπραξη να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία για κέρδη. Η άποψη του Schweller (1994: 88) είναι ότι επειδή τα μέλη των συμμαχιών θυσιάζουν την αυτονομία στην εξωτερική τους πολιτική, η πιο σημαντική παράμετρος με βάση την οποία επιλέγουν τις συμμαχίες τους είναι η συμβατότητα των πολιτικών στόχων, και όχι η εξισορρόπηση της ισχύος ή των απειλών. Οι ικανοποιημένες δυνάμεις θα συνταχθούν με το συνασπισμό που επιθυμεί τη διατήρηση του *status quo*, ενώ οι μη ικανοποιημένες δυνάμεις θα συμπράξουν με το ανερχόμενο αναθεωρητικό (*revisionist*) κράτος. Η ισορροπία του συστήματος επιτυγχάνεται όταν τα κράτη που είναι

ικανοποιημένα με το status quo είναι ισχυρότερα και υπερέχουν έναντι των αναθεωρητικών κρατών (Schweller 1996: 100).

Η έννοια της ισχύος είναι πολυδιάστατη και για αυτό είναι πολύ δύσκολη η μέτρηση της, καθώς βασίζεται και στις αντιλήψεις (*perceptions*) για την κατανομή της. Επίσης, η έννοια της ισορροπίας της ισχύος είναι κανονιστικά φορτισμένη ανάλογα με τις προθέσεις αυτού που τις χρησιμοποιεί. Ο Kissinger (1995: 88) υποστηρίζει ότι η ισορροπία λειτουργεί καλύτερα αν στηριχθεί πάνω σε κοινές αξίες.

Η προσπάθεια για την επίτευξη μίας ισορροπίας της ισχύος δεν κατάληξε πάντα στην διατήρηση της ειρήνης, όμως η κύρια λειτουργία της είναι η διατήρηση του συστήματος κυρίαρχων κρατών. Κατά τον Bull η διατήρηση της ισορροπίας της ισχύος επιτέλεσε τρεις «ιστορικές» λειτουργίες για το σύγχρονο σύστημα κρατών: Εμπόδισε την μετατροπή του συστήματος, ως συνόλου, σε μία παγκόσμια αυτοκρατορία. Προστάτεψε την ανεξαρτησία των κρατών και δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για τη λειτουργία των διεθνών θεσμών που υποστηρίζουν τη διεθνή τάξη (διπλωματία, πόλεμος, διεθνές δίκαιο, πολιτική μεγάλων δυνάμεων) (Bull 2001: 153).

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ο κανονιστικός χαρακτήρας που λαμβάνει η «θεωρία» για την ισορροπία της ισχύος. Αυτός ο κανονιστικός χαρακτήρας της ισορροπίας της ισχύος έχει τις προεκτάσεις του και στον ορισμό των συμφερόντων των κρατών, ή των προτιμήσεων τους αναφορικά με τις επιλογές τους στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής. Το εθνικό-κρατικό συμφέρον στις ρεαλιστικές προσεγγίσεις είναι δεδομένο και αμετάβλητο: Επιβίωση, ανεξαρτησία, εξισορρόπηση. Η σύγκρουση για την εξισορρόπηση της απειλητικής ισχύος ενός κράτους, εμπεριέχει και την πιθανή συνεργασία με τα άλλα κράτη για τη δημιουργία εξισορροπητικών συμμαχιών.

Η εξισορρόπηση της ισχύος δεν είναι νομοτελειακή και μοναδική επιλογή των σωφρόνων κρατών. Ο Waltz τη συνάγει από την άναρχη διεθνή δομή και την επιθυμία των κρατών για επιβίωση. Το γεγονός όμως ότι ορίζει την αναρχία ως απουσία κυβέρνησης, δεν λέει τίποτα σχετικά με το τι θα προτιμήσουν τα κράτη να κάνουν. Είναι η υπονοούμενη υπόθεση για τη χρήση στρατιωτικής βίας που δίνει στην ισορροπία της ισχύος αυτήν την πρωταρχική σημασία (Powell 1994: 333). Η εξισορρόπηση της ισχύος είναι απλά μια επιλογή μεταξύ περισσότερων. Τα κράτη

ενδιαφέρονται για την σχετική τους θέση, αλλά η παρουσία ενός ηγεμόνα δεν αποτελεί πάντοτε μία απειλή. Το γεγονός ότι η εξισορρόπηση των ΗΠΑ προβλέφθηκε από τον Waltz, αλλά ο νεορεαλισμός δεν μπορεί να προβλέψει πότε θα γίνει, δεν είναι μία ικανοποιητική απάντηση. Οι ΗΠΑ αποτέλεσαν το επίκεντρο της συνεργασίας για το δυτικό μπλοκ επί σχεδόν 50 έτη, όσο υπήρχε και η Σοβιετική Ένωση που εξισορροπούσε την ισχύ της, αλλά και αφού παρέμεινε η μοναδική υπερδύναμη. Ανεξάρτητα από τη μείωση ή όχι της ισχύος της σε κάποια πεδία συνεργασίας ή συνολικά, εξακολουθεί μέχρι σήμερα να έχει βαρύνουσα σημασία σε κάθε διεθνή συνεργασία. Επιπλέον, δεν υπάρχει μία εμφανή αντι-συσπείρωση για την εξισορρόπηση της ισχύος της. Αν είχε γενική ισχύ η θεωρία της ισορροπίας της ισχύος θα έπρεπε να είχε εξισορροπηθεί όχι μόνο από την τότε Σοβιετική Ένωση, αλλά και εντός του δυτικού μπλοκ, από τους συμμάχους της που θα ανησυχούσαν για την ανεξαρτησία τους. Το γεγονός ότι κάτι τέτοιο δεν έγινε, είναι ενδεικτικό ότι η βασική θεωρητική υπόθεση για την προτίμηση των κρατών να εξισορροπούν την ισχύ δεν ισχύουν γενικά. Κατά συνέπεια, οι προτιμήσεις των κρατών για την συνεργασία ή τον ανταγωνισμό δεν είναι πάντα δεδομένες και σταθερές, τουλάχιστον με τον απόλυτο τρόπο που θεωρεί ο νεορεαλισμός στη θέση του για την ισορροπία της ισχύος.

2.3 Ο συνασπισμός των μεγάλων δυνάμεων

Ένας άλλος μηχανισμός διαφύλαξης της σταθερότητας του διεθνούς συστήματος είναι ο συνασπισμός των μεγάλων δυνάμεων.³⁵ Το ιστορικό του αρχέτυπο είναι το Κονσέρτο της Ευρώπης που εγκαθιδρύθηκε στην Ευρώπη μετά την ήττα του Ναπολέοντα, το 1815 με το Συνέδριο της Βιέννης. Η ισχύς διαδραματίζει κεντρικό ρόλο και σε αυτόν τον μηχανισμό διατήρησης της διεθνούς τάξης. Ο συνασπισμός αποτελείται από τις μεγάλες δυνάμεις, δηλαδή τα ισχυρότερα κράτη του συστήματος και υπονοείται μία ισορροπία της ισχύος μεταξύ τους καθώς οι αποφάσεις θα πρέπει να λαμβάνονται ομόφωνα. Αυτή η ισορροπία μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων αποτρέπει την εγκαθίδρυση μιας αυτοκρατορίας που θα καταλύσει την κυριαρχία των υπολοίπων κρατών.

³⁵ Το σύστημα αυτό, ονομάζεται στα αγγλικά «κονσέρτο των μεγάλων δυνάμεων» (concert of Europe), ή σύστημα της διπλωματίας των συνεδρίων. Στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία διεθνών σχέσεων έχει επικρατήσει ο όρος “concert” με την έννοια της συνεννόησης, ή το «σύστημα του κονσέρτου». Στο παρόν χρησιμοποιείται ο όρος «συνασπισμός μεγάλων δυνάμεων», ή «συνασπισμός, ή το «σύστημα του συνασπισμού μεγάλων δυνάμεων».

Η ανάλυση της λειτουργίας του συνασπισμού θα κάνει δυνατή την εξέταση της περίπτωσης, η συνεννόηση των μεγάλων δυνάμεων να αμβλύνει τις ανησυχίες των κρατών για την ασφάλεια τους και να προάγει τη συνεργασία. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, αποτελεί το σημαντικότερο πολιτικό όργανο του οργανισμού. Μπορεί να αποφασίζει κατά βούληση για το αν τίθεται θέμα «απειλής κατά της ειρήνης» και άρα να εξουσιοδοτεί ακόμα και τη στρατιωτική δράση κατ' ενός κράτους που αποτελεί μια τέτοια απειλή. Μία τέτοια απόφαση δεν εφαρμόζεται γενικά και αμερόληπτα, αλλά είναι κατά κανόνα πολιτικά φορτισμένη, δεδομένου ότι απαιτείται η ομοφωνία των μόνιμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας, καθένα εκ των οποίων έχει το δικαίωμα του βέτο. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα σύστημα ασφαλείας που είναι υπό την αίρεση των μόνιμων μελών του Συμβουλίου.

Ο μηχανισμός του διακανονισμού της Βιέννης³⁶ διατήρησε την ειρήνη στην Ευρώπη μέχρι τον Κριμαϊκό πόλεμο του 1854 (Kissinger 1995: 105 και Elrod 1976: 163). Υπάρχει όμως και η άποψη ότι το σύστημα της ισορροπίας της ισχύος εξακολουθούσε να λειτουργεί και κατά την ύπαρξη του συνασπισμού (ενδεικτικά Gulick 1967: 156 και Wight 1968: 151). Όπως υποστηρίζει ο Kissinger (1995: 87): «Φυσικά, εν τέλει, μια ισορροπία δυνάμεων εμφανίζεται *de facto*, όταν υπάρχει αλληλεπίδραση πολλών κρατών. Το ερώτημα είναι αν η διατήρηση του διεθνούς συστήματος μπορεί να μεταβληθεί σε ένα συνειδητό σχέδιο ή αν θα αναπτυχθεί μέσα από μία σειρά δοκιμών ισχύος».

Σκοπός του συστήματος του συνασπισμού, μετά το Συνέδριο της Βιέννης (1815) ήταν να διατηρηθεί η σταθερότητα του συστήματος. Οι μεγάλες δυνάμεις: Βρετανία, Αυστρία, Ρωσία, Πρωσία και Γαλλία αποτελούσαν τους βασικούς πόλους του. Η σταθερότητα του συστήματος ήταν συνδεδεμένη και με τη διατήρηση του συστήματος του συνασπισμού των μεγάλων δυνάμεων, διότι υπήρχε ο φόβος ότι η κατάρρευση του θα οδηγούσε στην ηγεμονία μιας από τις παραπάνω δυνάμεις στην Ευρώπη, γεγονός που θα είχε σοβαρές συνέπειες στην ασφάλεια των υπολοίπων (Χριστοδουλίδης 1997: 22).

³⁶ Ο Χριστοδουλίδης (1997: 22) αναφέρεται σε «διακανονισμό της Βιέννης» για το σύστημα του συνασπισμού των τότε μεγάλων δυνάμεων, που προέκυψε από το Συνέδριο της Βιέννης.

Η Τελική Πράξη του Συνεδρίου της Βιέννης δεν σφράγισε μόνο την ήττα του Ναπολέοντα και των αυτοκρατορικών του σχεδίων, αλλά επέβαλλε και τη συνεργασία των μεγάλων δυνάμεων καθώς οι εδαφικοί διακανονισμοί που είχαν συμφωνηθεί δεν μπορούσαν να αλλάξουν χωρίς την συγκατάθεση τους. Η ηττημένη Γαλλία έγινε πάλι δεκτή στο «κλαμπ» των μεγάλων δυνάμεων, μετά το συνέδριο της Αιξ λα Σαπέλ το 1818 (Χριστοδουλίδης 1997: 33). Για να επισφραγισθεί η συνεργασία των Μεγάλων Δυνάμεων, υπογράφηκαν δύο συνθήκες. Η πρώτη ήταν αυτή της Ιεράς Συμμαχίας μεταξύ Αυστρίας, Πρωσίας και Ρωσίας την 26^η Σεπτεμβρίου 1815, με πρωτοβουλία του τσάρου Αλέξανδρου του Α΄, ο οποίος επιθυμούσε μία συνεννόηση ώστε να περιορίσει την Βρετανία. Η Πρωσία και η Αυστρία υπέγραψαν τη συνθήκη καθώς δεν δημιουργούσε ουσιαστικές δεσμεύσεις (Χριστοδουλίδης 1997: 33-5). Ειδικά η Αυστρία ήθελε να ελέγξει τον ιεραποστολικό ζήλο του τσάρου για την καταστολή των φιλελεύθερων-επαναστατικών κινημάτων. Επιδίωξη του Μέτερνιχ ήταν η ενότητα των συντηρητικών μοναρχιών και η μετριοπάθεια, προσπαθώντας να αμβλύνει τις επιδιώξεις της Ρωσίας διά της πολυμερούς διπλωματίας. Η Ιερά Συμμαχία ένωσε τις συντηρητικές μοναρχίες ενάντια σε κάθε αντιμοναρχική επανάσταση, και ταυτόχρονα τις υποχρέωσε να ενεργούν από κοινού δίνοντας στην Αυστρία το θεωρητικό δικαίωμα άσκησης βέτο στις αποφάσεις της Ρωσίας. Η Ιερά Συμμαχία εισήγαγε ένα στοιχείο ηθικής ανάσχεσης στις σχέσεις των μεγάλων δυνάμεων, για την διατήρηση του *status quo* στην Ευρώπη (Kissinger 1995: 95).

Η Βρετανία αντέδρασε με τη συνθήκη της Τετραπλής Συμμαχίας, με την Πρωσία, Αυστρία και Ρωσία την 20^η Νοεμβρίου 1815. Απέβλεπε στη συνεργασία των νικητριών δυνάμεων για την αντιμετώπιση ενδεχόμενης νέας απειλής της Γαλλίας και την δέσμευση της Ρωσίας σε ένα σχήμα που θα απέτρεπε την δημιουργία ενός εναντίον της συνασπισμού (Χριστοδουλίδης 1997: 36).

Ο διακανονισμός της Βιέννης ήταν όργανο της κηδεμονίας των μεγάλων δυνάμεων επί των υπολοίπων κρατών της Ευρώπης με ότι αυτό συνεπάγεται για την κυριαρχία τους. Ο συνασπισμός των μεγάλων δυνάμεων ήταν ένας άτυπος θεσμός, που λειτουργούσε με γνώμονα την ομοφωνία των μελών του και όχι με βάση τυπικούς κανόνες. Η διατήρηση της σταθερότητας δεν είχε λάβει τη μορφή της συμβατικής εγγύησης των Μεγάλων Δυνάμεων για το απαραβίαστο των συνόρων (Χριστοδουλίδης 1997: 38). Για τις μεγάλες δυνάμεις η διεθνής τάξη που εγκαθιδρύθηκε μετά το Συνέδριο της Βιέννης,

ήταν αποτέλεσμα των μεταξύ τους διαπραγματεύσεων, ενώ για τα υπόλοιπα κράτη που είχαν εξαιρεθεί από τις διαπραγματεύσεις ήταν μία τάξη που είχε επιβληθεί από λίγες, μεγάλες και ικανοποιημένες με το *status quo* δυνάμεις (Schweller & Priess 1997: 8).

Κατά τον Elrod (1976: 163-6) οι κανόνες του συστήματος της διπλωματίας των συνεδρίων ήταν ότι το σύστημα τελούσε υπό την κηδεμονία των μεγάλων δυνάμεων, ότι οι αλλαγές των συνόρων θα έπρεπε να εγκριθούν με ομοφωνία από αυτές, οι μεγάλες δυνάμεις δεν θα έπρεπε να ταπεινωθούν και τα «απαραίτητα» (*essential*) μέλη του συστήματος των κρατών θα έπρεπε να προστατευτούν. Η υπερβολική ισχύς ενός αναθεωρητικού κράτους που απειλεί κάποιο άλλο θα έπρεπε να ελεγχθεί, όπως και η υπερβολική αδυναμία ενός απαραίτητου δρώντα του συστήματος. Η αδυναμία της οθωμανικής αυτοκρατορίας αποτέλεσε το «ανατολικό ζήτημα» για τα ευρωπαϊκά κράτη, καθώς η κατάρρευση της θα αποτελούσε την απαρχή ενός ανταγωνισμού για τα εδάφη της, που θα συμπαρέσυρε όλες τις μεγάλες δυνάμεις σε έναν οξύ ανταγωνισμό ή και πόλεμο. Σε αυτήν την εκτίμηση είναι υπονοούμενη η ύπαρξη μίας ισορροπίας της ισχύος, την οποία διαχειρίζεται ο συνασπισμός των μεγάλων δυνάμεων.

Ο μηχανισμός του συνασπισμού επέβαλλε οι αποφάσεις να λαμβάνονται με ομοφωνία και όχι με πλειοψηφία, ώστε να μην θίγεται καμία μεγάλη δύναμη. Για να μην διακυβεύεται η σταθερότητα του συστήματος οι διπλωματικές λύσεις που συμφωνούνταν δεν ήταν πάντα οι καλύτερες, αλλά επιδιώκονταν να είναι οι λιγότερο διασπαστικές (Elrod 1976: 167), κάτι που συμβαίνει και σήμερα με τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.

Κατά τον Schroeder (1992: 687), μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων του συνασπισμού υπήρχαν ασυμμετρίες ισχύος, παρά ισορροπία: Η Βρετανία και η Ρωσία ήταν περισσότερο ισχυρές δυνάμεις σε βαθμό που ακόμα και αν οι άλλες τρεις συνασπίζονταν εναντίον μιας από τις δύο, αυτή να μην αντιμετωπίσει ανυπέρβλητο πρόβλημα ασφαλείας αν βασίζονταν στις δικές τις δυνάμεις. Η Γαλλία είχε αυτήν την ικανότητα σε έναν βαθμό, όμως η Αυστρία και ειδικά η Πρωσία δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν εξωτερικές απειλές χωρίς συμμαχική βοήθεια.

Η ισορροπία ισχύος το 1815 αποτελούνταν από μία πενταρχία δυνάμεων εκ των οποίων οι δύο ήταν υπερδυνάμεις [Βρετανία, Ρωσία], μία πραγματική (αλλά ευάλωτη)

μεγάλη δύναμη [Γαλλία], μία περιθωριακή και ακόμα πιο ευάλωτη μεγάλη δύναμη [Αυστρία] και μία που ονομάζονταν μεγάλη δύναμη από ευγένεια [Πρωσία]. (Schroeder 1992: 688)

Ο Schroeder (1992: 693) θεωρεί ότι το σύστημα μετά το 1815 ήταν ηγεμονικό με διπλή ηγεμονία Βρετανίας και Ρωσίας, αλλά όχι διπολικό επειδή αυτές οι Δυνάμεις δεν ήσαν ηγέτες διακριτών συνασπισμών (*blocs*), όπως οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο. Επιπλέον, υπήρχαν και τοπικές ηγεμονίες της Αυστρίας στην Ιταλία και της Αυστρίας με την Πρωσία στον γερμανικό χώρο. Ο Schroeder (1992: 695), αναλύοντας την διπλωματική γλώσσα του Συνεδρίου της Βιέννης, υποστήριξε ότι η σημασία της έννοιας της ισορροπίας³⁷ είναι περισσότερο νομική και ηθική, παρά πολιτική (δηλαδή της ισχύος).³⁸ Η ισορροπία της ισχύος αποτελούσε έναν από τους παράγοντες της ισορροπίας. Στις διαπραγματεύσεις επιδιώκονταν «μία ισορροπία δικαιωμάτων» (1992: 697). «Η “αναδιανομή των δυνάμεων” της Βιέννης αφορούσε την εξισορρόπηση πολλών άλλων σημαντικών στοιχείων των διεθνών σχέσεων, ειδικά όπου η ισχύς δεν ήταν ισορροπημένη και δεν μπορούσε να εξισορροπηθεί» (Schroeder 1992: 698).

Τελικά η αυτοσυγκράτηση των μεγάλων δυνάμεων και η σημασία στη διατήρηση της ηθικής τους υπόστασης δεν διατηρήθηκαν ως κριτήρια συμπεριφοράς και τελικά ο συνασπισμός έχασε τη συνοχή του (Elrod 1976: 168). Οι νέοι πολιτικοί που αναδείχθηκαν δεν είχαν επέδειξαν την απαιτούμενη αυτοσυγκράτηση στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και απομακρύνθηκαν από τις πρακτικές του συνασπισμού (Elrod 1976: 172). Ο Κριμαϊκός πόλεμος (1854) αποτέλεσε το τυπικό τέλος του συνασπισμού των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης. Προκλήθηκε από τον ανταγωνισμό του τσάρου Νικολάου Α' και του αυτοκράτορα της Γαλλίας Ναπολέοντα Γ' για τον τίτλο του προστάτη των χριστιανών της οθωμανικής αυτοκρατορίας και λόγω συγκρουόμενων γεωπολιτικών συμφερόντων. Η Ρωσία εποφθαλμιούσε πάντα τα Στενά, οι Βρετανοί βρήκαν την ευκαιρία να βάλουν ένα τέλος σ' αυτά τα ρωσικά σχέδια και η Γαλλία ήθελε να διασπάσει την Τετραπλή Συμμαχία που στρέφονταν εναντίον της και να

³⁷ *Equilibrium* αντί για *balance of power*.

³⁸ Για μία αντίθετη άποψη βλ. Jervis (1992: 722) που απαντά στον Schroeder (1992). Υποστηρίζει ότι οι μεγάλες δυνάμεις δρούσαν με βάση το στενό ατομικό συμφέρον τους όπως στην ισορροπία της ισχύος, και δεν είχαν επέλθει οι «βαθείς» αλλαγές που εννοεί ο Schroeder. Ωστόσο, οι μεγάλες δυνάμεις είχαν μία «διευρυμένη» άποψη για το ατομικό-στενό τους συμφέρον (Jervis 1992: 723).

εξασθενίσει την Ρωσία. Η αποβίβαση των στρατευμάτων της Βρετανία και της Γαλλίας στην χερσόνησο της Κριμαίας, τερμάτισε την συνεργασία των μεγάλων δυνάμεων και την ενότητα των συντηρητικών μοναρχιών. Η Αυστρία, παρότι αρχικά τήρησε ουδετερότητα, ζήτησε από τη Ρωσία να αποσυρθεί από τη Μολδαβία και τη Βλαχία. Έτσι έχασε τη στήριξη της Ρωσίας στον έλεγχο των φιλελεύθερων κινημάτων που απειλούσαν τη συνοχή της (Kissinger 1995: 106-7).

Για τον Jervis (1982: 364) ο συνασπισμός κατέρρευσε όχι μόνο όταν έπαψε η αυτοσυγκράτηση για ηθικούς λόγους, αλλά όταν το κρατικό-στενό συμφέρον (*self interest*) έπαψε να ορίζεται διασταλτικά, ώστε να συμπεριλαμβάνει και την ασφάλεια των άλλων μεγάλων δυνάμεων. Δηλαδή η ασφάλεια δεν ήταν πια ένα παίγνιο θετικού αθροίσματος, όπου η ασφάλεια του ενός εξαρτιόνταν από την ασφάλεια του άλλου.

Η διάλυση του συνασπισμού δεν επήλθε από αποκλίνουσες ιδεολογίες. Κατά τον Elrod οι ιδεολογίες ήταν απλές προφάσεις για τον Κριμαϊκό πόλεμο, ενώ δεν υπήρχε ιδεολογική συμφωνία μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων κατά την περίοδο λειτουργίας του συνασπισμού. Η συνεννόηση των μεγάλων δυνάμεων κατέρρευσε επειδή δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τις δυνάμεις της αλλαγής. Η βιομηχανοποίηση και οι κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες της, επέφεραν διεθνείς πολιτικές αλλαγές που οδήγησαν στην δημιουργία εθνικών κρατών στη θέση των άλλοτε κραταιών πολυεθνικών αυτοκρατοριών, διασπώντας ταυτόχρονα την ενότητα της κυβερνώσας ευρωπαϊκής ελίτ των ευγενών (Elrod 1976: 172-173). Η εξέταση του μηχανισμού του συνασπισμού κατέστησε εμφανή τα όρια της συνεννόησης των μεγάλων δυνάμεων για τη διαχείριση της ισχύος, ανεξάρτητα από την ύπαρξη κάποιου είδους ισορροπίας μεταξύ τους.

2.4 Η συλλογική ασφάλεια και κριτική στο ρόλο των μεγάλων δυνάμεων και του ηγεμόνα

Ο συνασπισμός των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης ήταν ένας άτυπος θεσμός που δεν ακολουθούσε δεσμευτικούς κανόνες. Η σταθερότητα του συστήματος διασφαλιζόνταν με την διατήρηση των ουσιαστικών και απαραίτητων δρώντων του και όχι όλων των κρατών. Δεν υπήρχε καμία τυπική υποχρέωση των μεγάλων δυνάμεων να διασφαλίσουν το απαραβίαστο των συνόρων όλων των κρατών. Επαφίονταν στη

διακριτική τους ευχέρεια να αποφασίσουν αν ήταν προς το συλλογικό τους συμφέρον να επέμβουν σε κάθε περίπτωση. Παρόμοιο πρόβλημα αντιμετωπίζει το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ όταν η διεθνής κοινότητα διχάζεται αναφορικά με την αναγκαιότητα μιας στρατιωτικής επέμβασης για ανθρωπιστικούς λόγους, ή για την αποκατάσταση του status quo λόγω επίθεσης.

Είναι ευνόητο ότι η τάξη και η σταθερότητα θα διασφαλίζονταν με καλύτερο τρόπο αν διασφαλίζονταν η κυριαρχία όλων των κρατών του συστήματος. Αυτό επιδιώκει ο μηχανισμός, ή σύστημα της συλλογικής ασφάλειας. «Ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας είναι ένας μηχανισμός διαφύλαξης της κυριαρχίας των [κρατών] μελών του, σχεδιασμένος να λειτουργεί σύμφωνα με συγκεκριμένες νόρμες» (Betts 1992: 10). Η βασική νόρμα είναι ότι τα κράτη θα υποτάξουν τα άμεσα και στενά συμφέροντα τους, στο γενικότερο συμφέρον της αναχαίτισης κάθε επιτιθέμενου (Betts 1992: 12).

Η ισορροπία της ισχύος δεν διασφαλίζει τη σταθερότητα με την έννοια της διασφάλισης της κυριαρχίας όλων των κρατών, όπως επιδιώκει το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας. Εξακολουθεί να διατηρεί τον ανταγωνισμό για τους πόρους ισχύος και τον πόλεμο ως βασικές επιλογές στη διεθνή πολιτική. Από την άλλη μεριά το σύστημα του συνασπισμού θέτει τη σταθερότητα υπό την αίρεση των μεγάλων δυνάμεων, που πρέπει να έχουν συναίσθηση του ρόλου τους αναφορικά με τη σταθερότητα της διεθνούς τάξης, ώστε να μην καταχραστούν την υπεροχή τους αν καταφέρουν να συνεννοηθούν μεταξύ τους και να καταστούν έτσι άτυποι ρυθμιστές του συστήματος, παρέχοντας επιλεκτική προστασία στην κυριαρχία των υπολοίπων κρατών. Αν δεν καταφέρουν να συνεννοηθούν, τότε τα υπόλοιπα κράτη μπορεί να πέσουν θύμα του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων, ή θύμα της αδράνειας τους, λόγω της ασυνεννοησίας τους και της μη σύμπτωσης των συμφερόντων τους.

Η συλλογική ασφάλεια βασίζεται στην ιδέα «όλοι εναντίον ενός». Η ειρήνη είναι αδιαίρετη και οι συμμαχίες δεν έχουν πια χρησιμότητα σε αυτό το σύστημα (Betts 1992: 9). Το σύστημα συλλογικής ασφάλειας δεν προσδιορίζει μία συγκεκριμένη απειλή, αλλά είναι σχεδιασμένο να αναχαιτίζει οποιοδήποτε απειλή κατά της ειρήνης, από όπου και αν προέρχεται και κατά οποιουδήποτε και αν στρέφεται. Σε μία συμμαχία, το *casus belli* είναι η επίθεση κατά των συμφερόντων ή της ασφάλειας των μελών της. Στη συλλογική ασφάλεια το *casus belli* είναι η παραβίαση της βασικής

αρχής της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών, στην οποία όλοι οι λαοί έχουν ένα κοινό συμφέρον (Kissinger 1995: 277). Η συλλογική ασφάλεια, στην ιδανική της μορφή κατά τον Wilson, υπεραμύνεται γενικά της διεθνούς νομιμότητας, με τον ίδιο τρόπο που λειτουργεί το σύστημα ποινικού δικαίου στην εσωτερική έννομή τάξη (Betts 1992: 10).

Η συλλογική ασφάλεια διαφοροποιείται από την ισορροπία της ισχύος και τις συμμαχίες επειδή απαιτεί η δράση των κρατών να είναι αυτόματη και χωρίς άλλες προϋποθέσεις, παρά μόνο με βάση την νομική υποχρέωση. Αν το σύστημα δεν απαγορεύει την ουδετερότητα και την αδράνεια όταν παραβιάζεται η κρατική κυριαρχία ενός κράτους, τότε ουσιαστικά δεν διαφέρει από μία συμφωνία συλλογικής άμυνας, που στηρίζεται στις συμμαχίες και την ισορροπία της ισχύος (Betts 1992: 16). Ο Gulick (1967: 307-8) υποστηρίζει ότι η συλλογική ασφάλεια προκύπτει από την ισορροπία της ισχύος, αποτελώντας το τελικό ιδανικό σημείο στο οποίο θα καταλήξει ένα σύστημα ισορροπίας. Ενώ ο Lijphart (1974: 46) ανέφερε ότι πολλοί θεωρητικοί υποστήριζαν ότι η συλλογική ασφάλεια αποτέλεσε μία βελτίωση και μία εξευγενισμένη μορφή της ισορροπίας της ισχύος.

Σε ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας, τα κράτη διατηρούν την αυτονομία τους στην εξωτερική τους πολιτική, αλλά αναλαμβάνουν τη δέσμευση να αντιμετωπίσουν ένα επιτιθέμενο κράτος με τη συνδυασμένη ισχύ τους. Η συλλογική ασφάλεια αναμένεται ότι θα είναι πιο αποτελεσματική από την ισορροπία της ισχύος στην αποτροπή του επιθετικού πολέμου καθώς θα είναι πιο εύκολο να συγκεντρωθεί μεγαλύτερη ισχύς εναντίον του επιτιθέμενου. Οι υποστηρικτές της θεωρούν τους θεσμούς πολύ σημαντικούς για τη διαχείριση της ισχύος (Mearsheimer 1994/95: 27). Η θεσμοποίηση της συλλογικής ασφάλειας, με τη δημιουργία ενός τυπικού διεθνούς οργανισμού, θα κάνει δυνατή τη μείωση των διαφωνιών για τον ορισμό του επιτιθέμενου και θα εμπεδώσει καλύτερα τη σταθερότητα δια της συνεργασίας (Kuchan & Kupchan 1991: 118, 126).

Οι οργανισμοί συλλογικής ασφαλείας μπορούν να έχουν διάφορες μορφές, κατά μήκος ενός συνεχούς, από την ιδεατή ή ιδανική (*ideal*) συλλογική ασφάλεια, έως τη μορφή του συνασπισμού των μεγάλων δυνάμεων.

Η συλλογική ασφάλεια που έχει τη μορφή του κονσέρτου, βασίζεται σε μία μικρή ομάδα μεγάλων δυνάμεων, που καθοδηγούν τη λειτουργία μιας περιφερειακής δομής ασφάλειας.^[39] Αυτός ο σχεδιασμός αντικατοπτρίζει τις πραγματικότητες της ισχύος, που είναι η απαραίτητη συνθήκη για μια λειτουργική δομή, ενώ ενσωματώνει τα πλεονεκτήματα της συλλογικής ασφάλειας. (Kurpchan & Kurpchan 1991: 116)

Επειδή τα κονσέρτα βασίζονται στη λογική του «όλοι εναντίον ενός» και στην συλλογική δράση για να αντιμετωπίσουν έναν επιτιθέμενο, οι Kurpchan & Kurpchan (1991: 119) θεωρούν ότι εμπίπτουν στην οικογένεια των συστημάτων συλλογικής ασφάλειας. Στο ιδανικό σύστημα συλλογικής ασφάλειας, κάθε απόπειρα αλλαγής της διεθνούς τάξης με πόλεμο κατά οιοδήποτε δεν είναι αποδεκτή. Υπάρχει η βεβαιότητα ότι κάθε επιθετική ενέργεια θα αντιμετωπιστεί συλλογικά και θα συμβάλλει σε αυτό η νομική υποχρέωση των κρατών να δράσουν κατά του επιτιθέμενου. Στο σύστημα του συνασπισμού, οι μεγάλες δυνάμεις έχουν ειδικό βάρος και ειδικό ρόλο στη λειτουργία του συστήματος (Kurpchan & Kurpchan 1991: 119-120).

Η δημιουργία ενός διεθνούς θεσμού συλλογικής ασφαλείας παρέχει τα οφέλη των διεθνών θεσμών στην προώθηση της διεθνούς συνεργασίας: Αυξάνουν την πληροφόρηση των κρατών-μελών, αυξάνουν το κόστος της αποσκίρτησης από τη συμφωνία ή τον οργανισμό, συμβάλλουν στη διασύνδεση των θεμάτων και συμβάλλουν στην σύγκλιση των κρατών σε κοινές αξίες (Kurpchan & Kurpchan 1991: 131-2).⁴⁰

Κατά τους Kurpchan & Kurpchan (1991: 124), οι προϋποθέσεις λειτουργίας ενός διεθνούς οργανισμού συλλογικής ασφάλειας είναι τρεις: Κανένα κράτος δεν θα είναι από μόνο του τόσο ισχυρό, ώστε να αντιμετωπίσει την ισχύ των υπολοίπων που θα συνασπιστούν εναντίον του αν επιτεθεί σε κάποιο άλλο, δηλαδή είναι εφικτό να συγκεντρωθεί υπέρμετρη ισχύς κατά οποιουδήποτε επιτιθέμενου. Η δεύτερη προϋπόθεση είναι ότι οι μεγάλες δυνάμεις θα έχουν θεμελιωδώς συμβατές απόψεις για την αποδεκτή διεθνή τάξη, δηλαδή κοινή αντίληψη για την ασφάλεια τους και τον ορισμό των απειλών. Η τρίτη προϋπόθεση είναι οι μεγάλες δυνάμεις να έχουν μία ελάχιστη πολιτική αλληλεγγύη και να αποτελούν μία ηθική κοινότητα. Αυτό που

³⁹ ΣτΣ: Οι Kurpchan αναφέρονται στη συλλογική ασφάλεια με τη μορφή συνασπισμού (κονσέρτου) μεγάλων δυνάμεων στην Ευρώπη, όχι παγκόσμια.

⁴⁰ Αυτή είναι η άποψη των Kurpchan & Kurpchan που βασίζονται σε θεσμικές θεωρίες διεθνούς συνεργασίας, όπως ο θεσμικός νεοφιλελευθερισμός. Ο ρόλος των θεσμών στη διεθνή συνεργασία θα αναλυθεί παρακάτω.

υπονοείται εδώ είναι ότι οι μεγάλες δυνάμεις που έχουν τη δυνατότητα να συγκεντρώσουν πιο εύκολα την απαιτούμενη ισχύ για την αντιμετώπιση ενός επιτιθέμενου, θα έχουν αντίληψη ενός κοινού συμφέροντος συλλογικής ασφάλειας, πέρα από το στενό κρατικό συμφέρον (*self interest*) που υποθέτει ο ρεαλισμός.

Η ιδανική (*ideal*) συλλογική ασφάλεια έχει δύο βασικά μειονεκτήματα (Kurchan & Kurchan 1991: 138-9): ότι συμπεριλαμβάνει όλα τα κράτη του συστήματος και ότι είναι αυτόματη. Ο μεγάλος αριθμός κρατών δημιουργεί προβλήματα στον προσδιορισμό του επιτιθέμενου και στην ανάληψη συλλογικής δράσης εναντίον του, αυτό που ο Mancur Olson (1991) ανέλυσε ως πρόβλημα συλλογικής δράσης. Μπορεί κάποια κράτη να επιλέξουν να μην συνεισφέρουν στην κοινή πολεμική προσπάθεια για να μην επωμιστούν μέρος του κόστους του συλλογικού αγαθού που είναι η αναχαίτιση του επιτιθέμενου. Αυτό είναι το βασικό πρόβλημα της συλλογικής δράσης: *free riding*. Αυτά τα μειονεκτήματα επιδιώκει να επιλύσει η συλλογική ασφάλεια με τη μορφή του συνασπισμού.

Επίσης, το γεγονός ότι η συλλογική ασφάλεια είναι αυτόματη δημιουργεί τον κίνδυνο για τα κράτη να συρθούν σε έναν πόλεμο που δεν είναι διατεθειμένα να πολεμήσουν. Αν υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των κρατών μπορεί να μην είναι δυνατόν να αναληφθεί δράση και να πληγεί η αξιοπιστία του συστήματος. Επίσης, τα κράτη μπορεί να καθυστερήσουν να αναλάβουν δράση έναντι του επιτιθέμενου μέχρι να εκπληρωθούν οι τυπικές προϋποθέσεις, ή μέχρι να συμφωνήσουν ότι πληρούνται οι τυπικές προϋποθέσεις. Αυτά τα μειονεκτήματα της ιδανικής συλλογικής ασφάλειας υποστηρίζουν οι Kurchan & Kurchan (1991: 140) ότι μπορούν να ξεπεραστούν με το συνασπισμό των μεγάλων δυνάμεων, θεωρώντας επιπλέον ότι η κριτική του Mearsheimer (1994/95) στο σύστημα αφορά τη συλλογική ασφάλεια στην ιδανική της μορφή και όχι την εναλλακτική θεσμική μορφή του συνασπισμού, που προτείνουν για να λειτουργήσει (Kurchan & Kurchan 1995: 53). Δεν απαντούν όμως πως θα γίνει δυνατόν να απαλειφθούν τα μειονεκτήματα του συνασπισμού που αναλύθηκαν στην παρουσίαση αυτού του συστήματος.

Το σύστημα συλλογικής ασφάλειας έχει υποστεί κριτική τόσο ως προς τις βασικές υποθέσεις του, όσο και ως προς την παραλλαγή του ως συνασπισμός μεγάλων δυνάμεων. Κατά τον Mearsheimer (1994/95: 28-30) η θεωρία για τη συλλογική

ασφάλεια περιλαμβάνει τη θέση του ρεαλισμού για τη σημασία της ισχύος, αλλά επιδιώκει να τα πείσει να βασίσουν τη συμπεριφορά τους σε τρεις αντι-ρεαλιστικές νόρμες: (1) Η πλειοψηφία των κρατών να αποκηρύξει τη χρήση βίας για την αλλαγή του status quo. (2) Τα κράτη να ταυτίσουν το συμφέρον τους (*self interest*) με τα ευρύτερα συμφέροντα της διεθνούς κοινότητας για την αντιμετώπιση κάθε επιτιθέμενου, καθώς η αδράνεια αν δεν θίγεται το εθνικό συμφέρον, δεν συνάδει με το σύστημα. (3) Τα κράτη πρέπει να εμπιστεύονται το ένα το άλλο, ώστε να εμπιστεύονται και το σύστημα. Όσο περισσότερα κράτη δεν συμμετέχουν στο σύστημα ή δεν συμμετέχουν στην συλλογική προσπάθεια (*free riding*) τόσο περισσότερο η εμπιστοσύνη στο σύστημα κλονίζεται και η αξιοπιστία του μειώνεται.

Η θεωρία της συλλογικής ασφάλειας δεν εξηγεί ικανοποιητικά με ποιον τρόπο τα κράτη θα ξεπεράσουν τους φόβους τους και θα εμπιστευτούν το ένα το άλλο ή το συγκεκριμένο σύστημα. Για τον Mearsheimer (1994/95: 31-32) τα κράτη έχουν πολλούς λόγους να μην εμπιστευτούν ένα σύστημα συλλογικής ασφαλείας: (1) Είναι δύσκολο να διακρίνουν μεταξύ θύματος και επιτιθέμενου και κατόπιν να κινηθούν κατά του επιτιθέμενου. (2) Η θεωρία υποθέτει ότι κάθε επίθεση είναι λάθος, όμως υπάρχουν περιπτώσεις που είναι αποδεκτή, όπως η επέμβαση του Βιετνάμ το 1979, για την απομάκρυνση του καθεστώτος του Πολ Ποτ στην Καμπότζη που διέπραττε γενοκτονία. (3) Μεταξύ κρατών με ιστορική ή ιδεολογική φιλία, θα είναι δυσκολότερο, αν ένα από αυτά χαρακτηριστεί ως επιτιθέμενο, τα υπόλοιπα να κινητοποιηθούν σε ένα συνασπισμό εναντίον του. (4) Παρομοίως, το σύστημα μπορεί να έχει πρόβλημα λειτουργίας λόγω ιστορικής εχθρότητας μεταξύ κρατών που πρέπει να συνεννοηθούν για να αναλάβουν δράση. (5) Ακόμα και αν τα κράτη αποφασίσουν να αντιδρούν αυτόματα σε κάθε επίθεση, θα υπήρχαν διαφωνίες στην κατανομή του κόστους αντιμετώπισης του επιτιθέμενου μεταξύ τους. (6) Η γρήγορη αντίδραση είναι δύσκολη όταν πρέπει να οργανωθούν πολλά κράτη να πολεμήσουν και ο συντονισμός τους επίσης δύσκολος. (7) Η συλλογική ασφάλεια προκαλεί κλιμάκωση των τοπικών πολέμων, κάτι που δεν είναι επιθυμητό από τα κράτη. (8) Η αυτόματη αντίδραση κατά του επιτιθέμενου είναι αντίθετη με την κρατική κυριαρχία και την αυτονομία στη λήψη απόφασης για πόλεμο, ειδικά για δημοκρατικές χώρες. (9) Υπάρχει μία εσωτερική αντίφαση στο σύστημα αναφορικά με τον πόλεμο, ενώ τα υπεύθυνα κράτη τον αποκηρύττουν, το σύστημα επιβάλλει να είναι έτοιμα να πολεμήσουν κατά του επιτιθέμενου.

Βασική προϋπόθεση της συλλογικής ασφάλειας είναι η διακρατική ισοτιμία, ώστε το σύστημα να λειτουργεί για όλα τα μέλη του. Η λειτουργία ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας που βασίζεται στη λειτουργία κονσέρτων, αναπαράγει την υπάρχουσα τάξη και διαιωνίζει τις υπάρχουσες ανισότητες ισχύος. Το σύστημα μπορεί να μετατραπεί σε ένα μηχανισμό ηγεμονίας των μεγάλων δυνάμεων.

Η ισχύς των μεγάλων δυνάμεων του συνασπισμού, αυξάνει την αποτρεπτική ισχύ του συστήματος (Kupchan & Kupchan 1991: 142). Όμως το σύστημα λειτουργεί όσο οι μεγάλες δυνάμεις συμφωνούν μεταξύ τους και δεν ανταγωνίζονται η μία την άλλη. Το κόστος επέμβασης σε περίπτωση που επιτιθέμενος είναι μία άλλη μεγάλη δύναμη είναι πολύ υψηλό. Σε αυτήν την περίπτωση οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις του συνασπισμού δεν θα δράσουν αν δεν θίγεται η ασφάλεια τους. Αν όμως οι υπολογισμοί κόστους-οφέλους για την ασφάλεια των μεγάλων δυνάμεων κάνουν δυνατό έναν πόλεμο μεταξύ τους, τότε η απόφαση να εμπλακούν σε πόλεμο κατά της άλλης μεγάλης δύναμης που είναι ένοχη επίθεσης, δεν θα εξαρτάται από την ύπαρξη ή όχι ενός συστήματος ασφαλείας. «Μόνο στην περίπτωση που όλες οι μεγάλες δυνάμεις αποφασίζουν να τιμωρήσουν την επίθεση από κάποιο μικρότερο κράτος, μπορεί η συλλογική ασφάλεια να οδηγήσει σε ένα αποτέλεσμα διαφορετικό από αυτό που θα προκαλούσε η παραδοσιακή *Realpolitik*» (Papasotiriou 1994: 6). «Η ειρήνη είναι η προϋπόθεση της λειτουργίας του συστήματος παρά το παραγόμενο αποτέλεσμα» (Betts 1992: 23-24). Το σύστημα του συνασπισμού των μεγάλων δυνάμεων λειτουργεί όσο οι διαφωνίες μεταξύ τους είναι μικρές. Αν το consensus διαρραγεί, τότε ο συνασπισμός καταρρέει, όπως έγινε με τον πόλεμο της Κριμαίας (1854) (Betts 1992: 24).

Ο Mearsheimer (1994/95: 35, και υπ. 121) θεωρεί το συνασπισμό (*concert*) έναν συμβιβασμό σε σχέση με το σύστημα συλλογικής ασφάλειας (*fall back position*), λόγω των προβλημάτων που ανέφερε. Επισημαίνει ότι κανένας θεωρητικός (Wilson, Claude, Wolfers) δεν τα έχει συνδέσει, πέρα από τους Kupchan & Kupchan (1991). Υποστηρίζει ότι τα κονσέρτα αντανakλούν τους υπάρχοντες συσχετισμούς ισχύος, και το γεγονός ότι δεν είναι προς το συμφέρον καμιάς μεγάλης δύναμης ο πόλεμος μεταξύ τους. Κύριος σκοπός τους ήταν η διατήρηση της ισορροπίας της ισχύος και όχι η συλλογική ασφάλεια (Mearsheimer 1994/95: 35-36 και Betts 1992: 12).

Το σύστημα συλλογικής ασφάλειας στην παραλλαγή του συνασπισμού, επιδιώκει την διατήρηση της σταθερότητας και το «πάγωμα» του ανταγωνισμού, τουλάχιστον σε επίπεδο στρατιωτικής ισχύος που μπορεί να απειλήσει την κυριαρχία των ανεξάρτητων κρατών. Ακόμα και αν αυτό μπορούσε να επιτευχθεί, δεν είναι δεδομένο σε ποιο βαθμό θα κατοχυρώνονταν η κρατική κυριαρχία κάθε κράτους και τι μορφή θα είχε αυτή η κυριαρχία. Η νομική κυριαρχία μπορεί να είναι σταθερά αναγνωρισμένη, αλλά η βεστυφαιανή κυριαρχία μπορεί πάντα να παραβιάζεται με τη συναίνεση των κρατών ή όχι.

Η ανάλυση του συστήματος συλλογικής ασφάλειας στην παραλλαγή του συνασπισμού, καταδεικνύει ότι η εφαρμογή του είναι πολύ δύσκολη και εξαρτάται από πολλές προϋποθέσεις: Τη συνεννόηση μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, τους συσχετισμούς ισχύος μεταξύ τους και έναντι των επιτιθέμενων κρατών, την αποτελεσματικότητα της νομικής δέσμευσης και την καθολική προστασία που θα παρέχει έναντι όλων των κρατών που θα επιτεθούν κατά οποιουδήποτε άλλου.

Σημαντικό πρόβλημα επίσης είναι η δυνατότητα που έχουν οι μεγάλες δυνάμεις και ο ηγεμόνας να καταχραστούν την ισχύ τους και να γίνουν άτυποι ρυθμιστές των διεθνών σχέσεων, παρέχοντας επιλεκτική κάλυψη των απειλούμενων κρατών, ή εξαρτώντας την ενεργοποίηση του συστήματος συλλογικής ασφάλειας από τους δικούς τους υπολογισμούς κόστους-οφέλους. Κατά αυτόν τον τρόπο η θετική επίπτωση στην διεθνή συνεργασία ακυρώνεται και τα κράτη εξακολουθούν να έχουν την ίδια αβεβαιότητα και φόβο για τη διατήρηση της ανεξαρτησίας τους και για τη τήρηση των συμφωνιών διεθνούς συνεργασίας.

Από την ανάλυση προκύπτει επίσης ότι απαιτείται και μία ευνοϊκή ισορροπία της ισχύος, ή μια πολιτική ισορροπία στο διεθνές σύστημα, ώστε να λειτουργήσει. Η ισχύς εξακολουθεί να διαδραματίζει έναν εξέχον ρόλο και δεν μπορούν να δοθούν επαρκείς διαβεβαιώσεις ότι οι μεγάλες δυνάμεις, αλλά και ένας ηγεμόνας, δεν θα καταχραστούν την υπεροχή τους εις βάρος κάποιου άλλου κράτους, ή έναντι των κρατών που παρέχουν προστασία.

Σε τελική ανάλυση, αυτό που ο ρεαλισμός δεν μπορεί να συμπεριλάβει στην ανάλυση του, είναι ο τρόπος με τον οποίο η υπεροχή δεν θα γίνει αντικείμενο κατάχρησης από

τις δεσπόζουσες στο σύστημα δυνάμεις. Οι ανισότητες ισχύος είναι δεδομένες στο σύστημα και η ισορροπία είναι δυναμική. Ο ρεαλισμός δεν τεκμηριώνει πως θα διασφαλιστεί η απαραίτητη ηγεσία στη διεθνή διακυβέρνηση, ώστε να μειωθούν οι ανησυχίες των κρατών από την υπεροχή ενός ηγεμόνα. Το πρόβλημα αυτό υπάρχει ακόμα και αν πλαισιώνεται από περισσότερες μεγάλες δυνάμεις, ή η ηγεμονία ασκείται από μία ομάδα μεγάλων δυνάμεων, που έχουν έναν πρωτεύοντα ρόλο στην σταθερότητα του διεθνούς συστήματος. Η σταθερότητα και η προαγωγή της συνεργασίας έναντι της σύγκρουσης, περνάει για το ρεαλισμό μέσα από το «πάγωμα» του status quo, που είναι αποτέλεσμα της διατήρησης μιας εύθραυστης ισορροπίας ισχύος και της σύμπτωσης των συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων, ή της επικράτησης της βούλησης για σταθερότητα ενός ηγεμόνα. Η υπεροχή σε ισχύ όμως μπορεί να γίνει πάντα αντικείμενο κατάχρησης, επειδή το διεθνές σύστημα είναι άναρχο. Με αυτές τις συνθήκες είναι καταρχήν ορθολογικό να επιδιώκουν τα κράτη την αύξηση της ισχύος τους. Ο ανταγωνισμός όμως δεν μπορεί να είναι η μοναδική ορθολογική επιλογή. Πρέπει να αναλυθεί και η επιλογή της συνεργασίας.

3. Η προσέγγιση της διεθνούς συνεργασίας με ρεαλιστικούς όρους

Η ρεαλιστική και νεορεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων έδωσε έμφαση στην προσπάθεια κάθε κράτους να κατοχυρώσει την ασφάλεια του σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον διεθνούς αναρχίας. Δεν υπάρχει μία εξουσία υπεράνω των κρατών που να διασφαλίζει την τήρηση των συμφωνιών, όμως συχνά τα κράτη συνεργάζονται για την επίτευξη κοινών στόχων. Η προβολή της συγκρουσιακής φύσης των διεθνών σχέσεων και η συστηματική αποδόμηση του δόγματος της αρμονίας των συμφερόντων, προκάλεσε τη διερεύνηση των συνθηκών υπό τις οποίες μπορεί να αναπτυχθεί η «αποκεντρωμένη συνεργασία»⁴¹ μεταξύ των κυρίαρχων κρατών (Martin 1999: 51). Η επιλογή των κρατών να συνεργαστούν γίνεται επειδή είναι σύμφωνη με τις δεδομένες προτιμήσεις τους και επειδή εξυπηρετεί το εθνικό τους συμφέρον, όπως αυτό ορίζεται σε κάθε περίπτωση.

Η διεθνής συνεργασία σημαίνει ότι τα κράτη προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους στις πραγματικές ή αναμενόμενες προτιμήσεις των άλλων σε έναν τομέα, μέσα από μία διαδικασία συντονισμού των πολιτικών τους (Keohane, 1984: 51-52). Αν τα κράτη μπορούσαν να επιτύχουν την μεγιστοποίηση της χρησιμότητας τους ανεξάρτητα από τις επιλογές των άλλων, τότε δεν θα υπήρχε η ανάγκη για πραγματική συνεργασία, ούτε για διεθνείς θεσμούς και οργανισμούς. Τα κράτη βρίσκονται σε μία κατάσταση «στρατηγικής αλληλεξάρτησης», όπου η ικανότητα κάποιου να επιτύχει τους στόχους τους, εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τις επιλογές του άλλου (Milner 1991: 82). Αν δεν υπάρχει ανάγκη προσαρμογής των πολιτικών των κρατών για την επίτευξη κοινών σκοπών, τότε θα υπάρχει αρμονία (*harmony*) και η μεγιστοποίηση της ωφελιμότητας κάθε κράτους θα εξαρτάται αποκλειστικά από τις δικές του επιλογές. Αν δεν υπάρχει αρμονία και τα κράτη επιμένουν σε πολιτικές που δεν είναι συμβατές, έχουμε διαφωνία (*discord*). Με τη συνεργασία τους τα κράτη επιδιώκουν να ξεπεράσουν τη διαφωνία, ώστε καθένα να δύναται να επιτύχει τους σκοπούς του. Σε περίπτωση που η διαφωνία

⁴¹ Ο Snidal (1996: 122) αναλύει την έννοια της αποκεντρωμένης συνεργασίας στις διεθνείς σχέσεις ως «θεωρία ορθολογικής συνεργασίας». Αυτό το θεωρητικό πρόγραμμα βασίζεται στα «δημώδη θεώρηματα» (*Folk theorems*), που δείχνει ότι η συνεργασία είναι δυνατή σε επαναλαμβανόμενα παίγνια (Fundeberg & Maskin 1986) και στη θεωρία παιγνίων, με σημαντικότερο το επαναλαμβανόμενο παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου (*iterated prisoners' dilemma*). Σημαντικό μειονέκτημα της ορθολογικής συνεργασίας είναι ότι δεν ενσωματώνει στην ανάλυση το ρόλο των διεθνών θεσμών (Snidal 1996: 123).

είναι έντονη και τουλάχιστον ένας δρώντας προτιμά να μη συνεργαστεί λόγω μεγαλύτερου ατομικού οφέλους σε σχέση με αυτό που θα αποκόμιζε από τη συνεργασία, υπάρχει «αδιέξοδο» (*deadlock*) (Grieco 1988b: 609 και Snidal 1985c: 927). Στο αδιέξοδο, η αλληλεπίδραση δύο δρώντων δεν οδηγεί σε συνεργασία, αλλά πιθανότερα σε σύγκρουση (Oye 1985b: 7).

Η επιστημονική συζήτηση μεταξύ των νεοφιλελεύθερων και των ρεαλιστών για τη διεθνή συνεργασία και το ρόλο των διεθνών θεσμών, επικεντρώθηκε αρχικά στις διαφορές των δύο προσεγγίσεων και κατόπιν ανέδειξε και τα κοινά τους σημεία. Ένα σημαντικό κοινό σημείο μεταξύ ρεαλιστικών και νεοφιλελεύθερων προσεγγίσεων είναι το ρασιοναλιστικό τους υπόβαθρο⁴². Μία βασική υπόθεση που στηρίζεται στην θεωρία της ορθολογικής επιλογής, είναι ότι «τα κράτη χρησιμοποιούν τους διεθνείς θεσμούς για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς τους και τους σχεδιάζουν ανάλογα» (Koremenos et al. 2001: 762). Τα κράτη δρουν με γνώμονα την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος τους (*self interested actors*) με όρους μεγιστοποίησης της ατομικής (κρατικής) ωφελιμότητας τους. Οι ρασιοναλιστικές προσεγγίσεις θεωρούν ότι οι προτιμήσεις των κρατών είναι σχετικά σταθερές και δεδομένες.

Η σημασία των δεδομένων προτιμήσεων των κρατών σε μία θεωρία ή ένα μοντέλο, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ίδια τη θεωρία ή το μοντέλο και τους σκοπούς για τους οποίους έχει κατασκευαστεί (Powell 1994: 320). Ο νεορεαλισμός υποστηρίζει ότι η συνεργασία θα είναι δύσκολη σε ένα σύστημα που τα κράτη προτιμούν την επιβίωση από τον αφανισμό. Ο νεοφιλελευθερισμός αμφισβητεί αυτή τη θέση, αλλά όχι το γεγονός ότι τα κράτη προτιμούν την επιβίωση από τον αφανισμό. Το γεγονός ότι οι προτιμήσεις των κρατών μπορεί να λαμβάνονται ως δεδομένες από τη θεωρία, δεν διευκρινίζει αν επικρατεί η συνεργασία ή ο ανταγωνισμός. Τον σκοπό της επιβίωσης

⁴² Αυτό δεν σημαίνει ότι άλλες θεωρήσεις δεν είναι σημαντικές, σκοπός όμως της παρούσας ανάλυσης δεν είναι η συνολική παρουσίαση όλων των θεωριών περί διεθνών καθεστώτων, αλλά η ανάλυση του ηγεμονισμού στη συνεργασία. Για αυτό η ανάλυση επικεντρώνεται στη ρεαλιστική θεωρία, όπου η άνιση κατανομή της ισχύος (ηγεμονισμός) θεωρείται σημαντικός παράγοντας για τη συνεργασία. Εναλλακτική προσέγγιση του ρεαλισμού αναφορικά με τους διεθνείς θεσμούς, είναι καταρχήν ο νεοφιλελευθερισμός και κοινό τους σημείο είναι ο ρασιοναλισμός. Οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις (Katzenstein et al. 1998: 675) αντιδιαστέλλονται από τις ρασιοναλιστικές. Ο Keohane (1988) θεωρεί εποικοδομητική μία σύνθεση μεταξύ ρασιοναλιστικών και κοινωνιολογικών προσεγγίσεων των διεθνών καθεστώτων (“reflective” όπως τις χαρακτηρίζει). Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής αποτελεί κεντρικό αναλυτικό εργαλείο στην παρούσα διατριβή. Μια προσπάθεια σύνθεσης ρασιοναλιστικών και κοινωνιολογικών προσεγγίσεων (*cognitive* όπως τις αναφέρουν) έγινε από τους Hasenclever et al. (2000). Οι ταξινομήσεις και οι ονομασίες είναι πολλές και μάλλον επιτείνουν τη σύγχυση.

μπορεί να εξυπηρετεί τόσο η συνεργασία, όσο και ο ανταγωνισμός, ανάλογα με τις περιστάσεις (Powell 1994: 320-1). Σε μία κρίση μεταξύ δύο πυρηνικών δυνάμεων, το κράτος έχει την επιλογή να επικρατήσει στην κρίση, να υποχωρήσει και να αποφύγει τον πυρηνικό πόλεμο, ή να επιτρέψει να γίνει πυρηνικός πόλεμος. Οι προτιμήσεις είναι δεδομένες και «εξωγενείς»⁴³ σε αυτό το μοντέλο, αλλά είναι εύλογο ότι ένα κράτος προτιμά την πρώτη επιλογή από τη δεύτερη και την δεύτερη από την τρίτη (Powell *ibid*). Υπάρχουν και ειδικές καταστάσεις που δεν είναι εύκολο να υποθέσουμε τις προτιμήσεις επί των αποτελεσμάτων, όπως τι είδους εμπορικές συμφωνίες μπορεί ένα κράτος να προτιμά. Σε αυτήν την περίπτωση είναι χρήσιμη η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο σχηματίζονται οι προτιμήσεις (Powell *ibid*).

Ο πιο σημαντικός τρόπος με τον οποίο η διεθνής αλληλεπίδραση και οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να αλλάξουν τις προτιμήσεις είναι μέσω της εσωτερικής πολιτικής (*domestic politics*). Ο φιλελευθερισμός υποστηρίζει ότι τα κράτη δεν είναι ίδια και ότι οι προτιμήσεις διαμορφώνονται κατά ένα μέρος, στο εσωτερικό των κρατών. Στο βαθμό που αυτό είναι σωστό, τότε οι διεθνείς διακανονισμοί μπορούν να αλλάξουν την ισχύ, τις πεποιθήσεις (*beliefs*) και τους στόχους των κοινωνικών ομάδων, επηρεάζοντας και τις διεθνείς σχέσεις (Jervis 1999: 61). Τα κράτη μπορεί να είναι ορθολογιστικοί δρώντες όπως υποστηρίζει ο ρεαλισμός, και να επιδιώκει τη συνεργασία ή την επικράτηση στον ανταγωνισμό, ανάλογα με την ιεράρχηση των προτιμήσεων τους.

Ο ρεαλισμός εξηγεί πως τα κράτη αλληλεπιδρούν, αλλά όχι τα συμφέροντα τους, τα οποία τα εκλαμβάνει ως δεδομένα. Ο φιλελευθερισμός μπορεί να συμπληρώσει τον ρεαλισμό σε αυτό το σημείο. Η φιλελεύθερη θεωρία μπορεί να κατευθύνει την προσοχή στην αλληλεπίδραση παραγόντων στο εσωτερικό ενός κράτους (*domestic politics*), με διεθνείς παράγοντες. Η ρεαλιστική θέση ότι τα κράτη δρουν για να εξυπηρετήσουν τα στενά εθνικά συμφέροντα τους είναι μία ταυτολογία, αν δεν αναλυθεί πως τα συμφέροντα γίνονται αντιληπτά και πως επαναπροσδιορίζονται (Nye 1988: 239). Ο Nye (1988: 246) διακρίνει τρεις βασικές παραλλαγές της κλασσικής

⁴³ Στην θεωρία της ορθολογικής επιλογής, σε κάθε δομή αλληλεπίδρασης προσδιορίζεται ποιοι παράγοντες είναι *ενδογενείς* – *endogenous*: δηλαδή εξηγούνται από το μοντέλο, όπως οι προτιμήσεις των δρώντων για την επιλογή μιας δράσης και ποιοι παράγοντες είναι *εξωγενείς* – *exogenous*: δηλαδή εκλαμβάνονται ως δεδομένοι στην ανάλυση, όπως οι προτιμήσεις των δρώντων για τα αποτελέσματα⁴³ (Fearon & Wendt 2002: 54). Όμως, «η αρχική ιεράρχηση των προτιμήσεων απλά υποτίθεται ότι είναι εξωγενής, δηλαδή προσδιορίζεται αυθαίρετα» (Milner 1992: 489, τα εντός εισαγωγικών από Cohen 1990)

φιλελεύθερης θεωρίας: (1) Η παραλλαγή του εμπορικού φιλελευθερισμού, όπου τα κράτη εμπλέκονται στο διεθνές εμπόριο με σκοπό την αποκόμιση κερδών. (2) Η παραλλαγή του δημοκρατικού φιλελευθερισμού, υποστηρίζει ότι το δημοκρατικό-ρεπουμπλικανικό πολίτευμα των κρατών συμβάλλει στις ειρηνικές διεθνείς σχέσεις (σχετική και η θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης, ενδεικτικά Russett 1993). (3) Ο ρυθμιστικός φιλελευθερισμός υποστηρίζει τη σημασία των κανόνων και των θεσμών στις διεθνείς σχέσεις (εδώ εντάσσεται και ο Keohane 1984). Μία τέταρτη παραλλαγή της φιλελεύθερης θεωρίας, που προσθέτει ο Nye στις παραπάνω, είναι ο «κοινωνιολογικός φιλελευθερισμός» που υποστηρίζει ότι οι υπερεθνικές επαφές και οι υπερεθνικοί συνασπισμοί συμφερόντων, μπορούν να επιδράσουν στη συμπεριφορά των κρατών και στον ορισμό των κρατικών συμφερόντων.

Ο Ferejohn (1991: 282) διακρίνει δύο εκδοχές του ορθολογισμού που χρησιμοποιούν οι θεωρητικοί της ορθολογικής επιλογής: Ονομάζει τον εργαλειακό ορθολογισμό (*instrumental rationality*) «ισχνή» (*thin*) εκδοχή, σύμφωνα με τη οποία οι δρώντες είναι «εργαλειακά» ορθολογικοί και χρησιμοποιούν αποδοτικά τα διαθέσιμα μέσα για να επιδιώξουν τους σκοπούς τους. Η άλλη σημασία του ορθολογισμού είναι η «πυκνή» (*thick*) εκδοχή, όπου ο θεωρητικός υποθέτει όχι μόνο την ορθολογικότητα, αλλά και μία επιπλέον περιγραφή των προτιμήσεων και των πεποιθήσεων των δρώντων. Οι θεωρητικοί που ακολουθούν την «πυκνή» σημασία του ορθολογισμού υποθέτουν ότι οι δρώντες εκτιμούν τα ίδια πράγματα σε κάθε περίπτωση. Για παράδειγμα ο ρεαλισμός στις διεθνείς σχέσεις θεωρεί ότι τα κράτη επιδιώκουν την ισχύ ή την ασφάλεια, ενώ ο νεοφιλελευθερισμός θεωρεί ότι τα κράτη επιδιώκουν το απόλυτο οικονομικό όφελος από τη συνεργασία τους με τα άλλα. Για τον Ferejohn (*ibid*) «ένα σημαντικό μέρος της δύναμης των προσεγγίσεων της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής προέρχεται από τον “πυκνό” προσδιορισμό της “αντικειμενικής λειτουργίας” των δρώντων, με έναν τρόπο που διαχωρίζεται από το πλαίσιο της απόφασης». Για παράδειγμα ο καταναλωτής στα νεοκλασικά οικονομικά υποτίθεται ότι δρα για να μεγιστοποιήσει «κάτι» - αυτό το κάτι ορίζεται τυπικά ως ωφελιμότητα («ισχνή» εκδοχή). Οι εταιρείες θεωρούνται ότι δρουν με σκοπό τη μεγιστοποίηση των κερδών τους, δηλαδή σε κάθε περίπτωση ο σκοπός λειτουργίας τους είναι ο ίδιος («πυκνή» εκδοχή).

Η έννοια του ορθολογισμού εξαρτάται από τα κανονιστικά κριτήρια που επιλέγει κάποιος για να ελέγξει αν μία συμπεριφορά είναι ορθολογική (Foka-Kavaliaraki &

Hatzis 2011: 8). Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής, όπως χρησιμοποιείται και στις διεθνείς σχέσεις, υποδεικνύει τον «άριστο τρόπο» (*optimal way*) με τον οποίο ένα άτομο ή ένα κράτος θα αξιολογήσει τις εναλλακτικές του, ώστε να πάρει τις κατάλληλες αποφάσεις για να μεγιστοποιήσει την προσδοκώμενη ωφελιμότητα του και να πραγματοποιήσει τις εφικτές προτιμήσεις του. Για αυτό η θεωρία είναι και περιγραφική και κανονιστική (Foka-Kavalieraki & Hatzis 2011: 9). Ο ορθολογισμός στην παρούσα ανάλυση εννοείται κυρίως ως εργαλειακός ορθολογισμός.

Ένα βασικό πρόβλημα με τη διεθνή συνεργασία είναι ότι ακόμα και όταν είναι αμοιβαία επωφελής για τα κράτη, υπάρχει πάντα το ενδεχόμενο να μην τηρηθούν οι συμφωνίες, ή το ένα μέρος να προσπαθήσει να εξαπατήσει το άλλο. Η εξαπάτηση είναι ένα ενδεχόμενο και όχι μία βεβαιότητα, εξαρτάται από το αν το προσδοκώμενο όφελος για ένα κράτος είναι μεγαλύτερο από τη συνεργασία. Η βέλτιστη στρατηγική κάθε κράτους χωριστά μπορεί να είναι να μη συνεργαστεί, όμως αυτό μπορεί να κάνει αδύνατη την επίτευξη ενός αποτελέσματος άριστο κατά Pareto⁴⁴.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτυχίας στη συνεργασία είναι η αποτυχία στη συλλογική δράση για την παραγωγή συλλογικών αγαθών.⁴⁵ Κατά τον Olson (1991: 30): «Η επίτευξη οποιασδήποτε κοινής σκοποθεσίας ή η ικανοποίηση οποιαδήποτε κοινού συμφέροντος σημαίνει ότι η ομάδα για την οποία γίνεται λόγος έχει εφοδιαστεί με ένα δημόσιο ή συλλογικό αγαθό». Στα συλλογικά αγαθά ισχύει η αρχή του μη αποκλεισμού

⁴⁴ «Σύμφωνα με τον Vilfredo Pareto μία κατανομή βελτιώνει το *status quo* (την υπάρχουσα κατάσταση) αν βελτιώνει την κατάσταση τουλάχιστον ενός ανθρώπου, χωρίς να χειροτερεύει την κατάσταση κανενός άλλου. Μία τέτοια αλλαγή (που τουλάχιστον ένας επιθυμεί και κανείς δεν αντιτίθεται) ονομάζεται *Pareto superior* (ανώτερη κατά Pareto). Αν όλες οι πιθανές αλλαγές που είναι *Pareto superior* λάβουν χώρα και οδηγηθούμε σε ένα σημείο που καμία αλλαγή δεν είναι δυνατή χωρίς να ζημιωθεί κάποιος, τότε έχουμε φτάσει στο σημείο *Pareto optimum* (άριστο σημείο κατά Pareto)... Η ανάλυση του Pareto έχει υποστεί δύο σημαντικές κριτικές: (α) ότι ουσιαστικά νομιμοποιεί την υπάρχουσα (άνιση) κατανομή των πόρων και θεωρεί αποτελεσματικό (και optimum) ότι δεν τη διαταράσσει αλλά τη διαιώνίζει και (β) ότι είναι ανεδαφική η προϋπόθεση της ομοφωνίας που ουσιαστικά απαιτεί το κριτήριο *Pareto superior*» (Χατζής 2006: 6).

Η κριτική αυτή που αναφέρει ο Χατζής (*ibid*), έχει εφαρμογή και στις διεθνείς σχέσεις για τη διαιώνιση της υπεροχής του ηγεμόνα και τη δυσκολία στη συναίνεση για τις αλλαγές στη διεθνή τάξη, ή την κατανομή των κερδών από τη διεθνή συνεργασία.

Απάντηση στην κριτική του κριτηρίου αποτελεσματικότητας του Pareto επιχειρεί να δώσει το κριτήριο Kaldor-Hicks, που θεωρεί μία πολιτική αποτελεσματική, όταν όσοι κερδίζουν από αυτήν θα μπορούσαν να αποζημιώσουν όσους ζημιώνονται από αυτήν, χωρίς όμως αυτό να είναι απαραίτητο. Το κριτήριο Marshall-Posner θεωρεί αποτελεσματικό ότι αυξάνει τον πλούτο με τη συναίνεση όμως των μερών (Χατζής 2006: 7).

⁴⁵ Το πρόβλημα συλλογικής δράσης στη διεθνή συνεργασία επιδιώκει να επιλύσει η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, που αναλύεται σε επόμενο κεφάλαιο.

(κανένα μέλος της ομάδας δεν μπορεί να αποκλειστεί από την απόλαυση τους) και της από κοινού απόλαυσης (η απόλαυση του δημοσίου αγαθού από ένα μέλος της ομάδας δεν μειώνει την απόλαυση για άλλο μέλος) (Hardin 1982: 17 και Olson 1991: 28, 67). Αν κάποιο από τα μέλη μιας ομάδας δεν συνεισφέρει στην παραγωγή τους, δεν μπορεί να αποκλειστεί από αυτά (Olson 1991: 28-30).⁴⁶ Η βέλτιστη ατομική στρατηγική είναι να μην συνεισφέρει κανένα μέλος της ομάδας στην παραγωγή τους, αλλά να επιλέξουν να είναι free riders, δηλ. «λαθρεπιβάτες»⁴⁷ (Hardin 1971). Όμως αν ακολουθήσουν όλοι τη βέλτιστη ατομική στρατηγική τους τότε το συλλογικό αγαθό δεν θα παραχθεί καθόλου ή θα υπο-παραχθεί (Olson 1991). Κάθε οργάνωση μπορεί να θεωρηθεί πάροχος συλλογικών αγαθών και η επιτυχής λειτουργία της εξαρτάται από τον περιορισμό του προβλήματος του λαθρεπιβάτη (Frohlich & Oppenheimer 1970: 105).

Η παραγωγή συλλογικών αγαθών κατά τον Olson (1991: 75-89) εξαρτάται από τον τύπο της ομάδας. «Μικρές» χαρακτηρίζονται εκείνες οι ομάδες στις οποίες ένα ή περισσότερα μέλη απολαμβάνουν ένα τόσο μεγάλο μερίδιο του συλλογικού αγαθού, ώστε να προτιμούν να καλύψουν ατομικά το συνολικό κόστος παροχής του. Οι μικρές ομάδες είναι ευκολότερο να καταστούν «προνομιούχες» και να παρέχουν στα μέλη τους ένα συλλογικό αγαθό (Olson 1991: 80). «Προνομιούχος» είναι μία ομάδα όταν ένα μεμονωμένο μέλος της, ή τουλάχιστον ορισμένα από αυτά, έχουν κίνητρο για την παροχή ενός συλλογικού αγαθού, ακόμα και αν χρειαστεί να αναλάβουν εξολοκλήρου το κόστος της παροχής του (Olson 1991: 86).

Στον τύπο της «ενδιάμεσης» ομάδας (*intermediate*) κανένα μεμονωμένο μέλος δεν έχει επαρκές μερίδιο οφέλους από το συλλογικό αγαθό, ώστε να αναλάβει από μόνο του την παροχή του. Ενώ τα μέλη της δεν είναι τόσα πολλά ώστε να μην γίνεται αντιληπτό ποιο μέλος συμβάλλει ή όχι στην παροχή του συλλογικού αγαθού. Υπάρχουν οι ίδιες πιθανότητες αυτό να παραχθεί ή να μην παραχθεί. Με την κατάλληλη οργάνωση και συντονισμό μία ενδιάμεση ομάδα μπορεί να καταφέρει να παρέχει το συλλογικό αγαθό.

⁴⁶ Αυτό ισχύει για ένα μέλος μιας κοινωνίας. Π.χ. ένα άτομο που δεν πληρώνει φόρους δεν μπορεί να εξαιρεθεί από την παροχή του δημοσίου/συλλογικού αγαθού της ασφάλειας. Στη διεθνή συνεργασία όμως οι συνθήκες μπορεί να διαφέρουν και να έχουμε συλλογικά αγαθά που στην ουσία είναι club goods. Αυτό συμβαίνει επειδή ισχύει η αρχή της αμοιβαιότητας ή επειδή τα μέλη της ομάδας είναι υπο-ομάδα του συνόλου των κυρίαρχων κρατών. Περισσότερα στο κεφαλαίο για τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας.

⁴⁷ Στα ελληνικά ο όρος “free rider” μεταφράζεται ως «λαθρεπιβάτης» ή «τσαμπατζής».

Αν η ομάδα είναι «μεγάλη τότε εάν ένα μεμονωμένο μέλος της συμβάλλει ή όχι στην παροχή του συλλογικού αγαθού, δεν θα έχει επίδραση σε κανένα άλλο μέλος ώστε αυτό να αλλάξει τη συμπεριφορά του. Σε μία ενδιάμεση ή μεγάλη ομάδα απαιτούνται επιλεκτικά⁴⁸ και ξεχωριστά κίνητρα, ώστε ένα ορθολογικό μέλος της να πράξει με γνώμονα το ομαδικό συμφέρον. Τα κίνητρα μπορούν να είναι θετικά ή αρνητικά, δηλαδή να αφορούν αμοιβές για τα μέλη της ομάδας που αναλαμβάνουν την παροχή του συλλογικού αγαθού, ή κυρώσεις ή/και καταναγκασμό για εκείνα τα μέλη που δεν συνεισφέρουν (Olson 1991: 87-88). Οι μεγάλες ομάδες χαρακτηρίζονται από τον Olson (1991: 89) και ως «λανθάνουσες» ομάδες, «επειδή έχουν λανθάνουσα δύναμη, αλλά αυτή η δύναμη μπορεί να πραγματοποιηθεί ή να κινητοποιηθεί μόνο με τη βοήθεια επιλεκτικών κινήτρων».

Ο Hardin (1982: 43) κωδικοποίησε τους λόγους για τους οποίους οι μεγαλύτερες ομάδες έχουν πρόβλημα συλλογικής δράσης σε τρεις: (α) Το ατομικό κίνητρο να μην συνεισφέρει κάποιο μέλος της ομάδας, αυξάνει καθώς αυξάνει το μέγεθος της ομάδας. (β) Μεγαλύτερες ομάδες είναι λιγότερο πιθανό να είναι προνομιούχες ή ενδιάμεσες. (γ) Όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των μελών της ομάδας που πρέπει να συντονιστεί, τόσο μεγαλύτερο το κόστος του αποτελεσματικού συντονισμού.

Οι Frohlich & Oppenheimer (1970) υποστήριξαν ότι η συνεισφορά ενός μέλους μιας ομάδας εξαρτάται από την εκτίμηση του για την προθυμία των υπολοίπων μελών της να συνεισφέρουν και οι συγκλίνουσες προσδοκίες μπορούν να είναι αρκετές για να επιτευχθεί η επιθυμητή συλλογική δράση. Ο Hardin (1971: 472) θεώρησε ότι η λογική του προβλήματος της συλλογικής δράσης για «λανθάνουσες» ή ενδιάμεσες ομάδες, είναι η λογική του παιγνίου του διλήμματος του φυλακισμένου [προφανώς σε παίγνιο με ν-δρώντες].

⁴⁸ Τα επιλεκτικά κίνητρα δεν λειτουργούν αδιάκριτα, στην ομάδα συνολικά. Λειτουργούν επιλεκτικά προς τα άτομα της ομάδας (Olson 1991: 87-8).

3.1 Ανάλυση της διεθνούς συνεργασίας με βάση το παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου

Το παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου⁴⁹ έχει το χαρακτηριστικό ότι όταν οι παίκτες ακολουθήσουν τις βέλτιστες ατομικές στρατηγικές τους, το αποτέλεσμα που προκύπτει δεν είναι άριστο κατά Pareto και για τους δύο. Σύμφωνα με την ιστορία του παιγνίου, οι παίκτες / «φυλακισμένοι» ανακρίνονται από την αστυνομία για ένα έγκλημα και είναι απομονωμένοι ο ένας από τον άλλο. Έχουν να επιλέξουν ανάμεσα στη συνεργασία (C: cooperation) και την αποσκίρτηση (D: defection). Αν ο ένας αποσκιρτήσει (καταδώσει το άλλον), ενώ ο άλλος παίκτης συνεργάζεται (δηλαδή δεν καταδίδει), έχει την απολαβή (payoff) 5 ενώ ο άλλος παίκτης έχει απολαβή 0 (5,0) (για παίκτη σειράς και παίκτη στήλης αντίστοιχα, βλ. πίνακα από Axelrod 1980a παρακάτω). Αν συνεργαστούν και οι δύο (δεν καταδώσουν) οι απολαβές τους είναι για τον καθένα 3 (3,3). Αν όμως και οι δύο δεν συνεργαστούν και καταδώσουν, τότε οι απολαβές τους θα είναι για τον καθένα 1 (1,1). Είναι η κίνηση με τις χαμηλότερες απολαβές. Οι δύο παίκτες έχουν κίνητρο να μην συνεργαστούν, αλλά να αποσκιρτήσουν ότι και αν κάνει ο άλλος. Αν ο ένας παίκτης συνεργάζεται, ο άλλος έχει συμφέρον να αποσκιρτήσει, δηλαδή $DC > CC$. Αν ο ένας αποσκιρτήσει τότε και ο άλλος έχει συμφέρον να αποσκιρτήσει, δηλαδή $DD > CD$. Το δίλημμα είναι ότι αν αποσκιρτήσουν και οι δύο θα έχουν χειρότερες απολαβές από ότι αν συνεργάζονταν και οι δύο, δηλαδή $CC > DD$. Όμως δεν ξέρει ο ένας δρώντας τι θα επιλέξει ο άλλος. Η σειρά των προτιμήσεων των δύο παικτών είναι λοιπόν: $DC > CC > DD > CD$, με τον περιορισμό όπου $CC > (DC + CD)/2$ [Περιορισμός ώστε η αμοιβαία συνεργασία να είναι καλύτερη από την ίση πιθανότητα να είναι κάποιος από τους δύο παίκτες ο ευνοημένος ή το θύμα εκμετάλλευσης. Από τον παρακάτω πίνακα έχουμε $5 + 0 = 5$, $5 \div 2 = 2,5$, $CC = 3 > 2,5$] (Axelrod & Keohane, 1985: 229).

⁴⁹ Το παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου είναι από τα πιο διαδεδομένα στην ανάλυση της διεθνούς συνεργασίας. Παρουσιάζονται επίσης το παίγνιο της μάχης των δύο φύλων, το παίγνιο του κυνηγού – stag hunt και το παίγνιο της πειθούς. Υπάρχουν και άλλα παίγνια, π.χ. το παίγνιο του δειλού (chicken game), αλλά τα παραπάνω επιλέχθηκαν επειδή είναι τα σημαντικότερα στη βιβλιογραφία της διεθνούς συνεργασίας και το παίγνιο της πειθούς έχει ειδικό ενδιαφέρον για τον ηγεμονισμό, επειδή υπάρχει «ασυμμετρία» μεταξύ των δρώντων.

Payoff Matrix for Each Move of the Prisoner's Dilemma			
		Column Player	
		Cooperate	Defect
Row Player	Cooperate	3,3	0,5
	Defect	5,0	1,1
(The payoff to the row player is given first in each pair of numbers.)			
Πίνακας από Axelrod (1980α: 5)			

Για να έχουμε ένα αποτέλεσμα άριστο κατά Pareto θα πρέπει οι δύο παίκτες να αποφύγουν την κυρίαρχη στρατηγική τους που είναι η αποσκίρτηση και να συνεργαστούν μεταξύ τους (Stein, 1982: 304-305). Αν το παίγνιο παίζεται μία φορά, είναι πιθανότερο και οι δύο παίκτες να επιλέξουν την αποσκίρτηση. Ο Hardin (1982: 125) θεώρησε ότι η «στατική» ανάλυση του παιγνίου του διλήμματος του φυλακισμένου που παίζεται μία φορά, είναι θεμελιωδώς λάθος (*fundamentally wrongheaded*). Οι επιλογές των ομάδων διαμορφώνονται με συνεχιζόμενα ή επαναλαμβανόμενα προβλήματα επιλογής. Είναι πολύ πιθανόν τα άτομα, οι ομάδες και τα κράτη να αλληλεπιδράσουν περισσότερο από μία φορά σε μία κατάσταση που έχει τα χαρακτηριστικά αυτού του παιγνίου. Για αυτό είναι πιο ουσιαστική η ανάλυση του επαναλαμβανόμενου παιγνίου του διλήμματος του φυλακισμένου.

Ο Keohane (1984: 26) υποστήριξε ότι οι διεθνείς θεσμοί αλλάζουν το στρατηγικό περιβάλλον εντός του οποίου τα κράτη λαμβάνουν αποφάσεις με γνώμονα το εθνικό συμφέρον τους, όταν οι διεθνείς θεσμοί δίνουν στη συνεργασία των κρατών μεγαλύτερο χρονικό ορίζοντα. Τότε μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε ότι η συνεργασία μεταξύ των κρατών είναι ένα παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου που δεν παίζεται μόνο μία φορά, αλλά περισσότερες. Όταν το παίγνιο είναι επαναλαμβανόμενο, τα κράτη θα θεωρήσουν ορθολογικό να μην αποσκιρτήσουν από τη συμφωνία και να συνεργαστούν, καθώς τα μακροχρόνια οφέλη από τη συνεργασία μπορεί να συμφέρουν περισσότερο από την άπαξ αποσκίρτηση (Keohane 1984: 75, Ratliff 1996: 3). Λογικές προϋποθέσεις είναι: (α) Τα κράτη να αναμένουν συνέχεια στην αλληλεπίδραση τους και να μην είναι ορατός ο τελευταίος γύρος. (β) Η παραβίαση της συμφωνίας να

αναγνωρίζεται εγκαίρως [και να τιμωρείται]. (γ) Τα προσδοκώμενα οφέλη να παραμένουν σχετικά σταθερά. (δ) Τα μελλοντικά οφέλη να εκτιμώνται περισσότερο από τα άμεσα και πρόσκαιρα οφέλη (δηλαδή χαμηλή «έκπτωση της χρονικής απόστασης» - “*discount rate of the future*”) (Oye 1985b: 12-13 και Axelrod & Keohane 1985: 232). Τότε υπάρχει η «σκιά του μέλλοντος» (*shadow of the future*), που αλλάζει τη δομή των απολαβών (*payoff structure*) σε σχέση με το άπαξ παίγνιο, αυξάνοντας την πιθανότητα συνεργασίας (Oye 1985b: 13-14).

Η σκιά του μέλλοντος μπορεί να διευκολύνει τη συνεργασία σε θέματα διεθνούς συνεργασίας που έχουν τη δομή του επαναλαμβανόμενου παιγνίου του διλήμματος του φυλακισμένου και να διευκολύνει την εφαρμογή της συμφωνίας. Αλλά επίσης μπορεί να δημιουργεί πρόβλημα στη διαπραγμάτευση της συμφωνίας καθώς δίνει στα κράτη κίνητρο να διαπραγματευθούν πιο σκληρά τους όρους της και να καθυστερούν την ολοκλήρωση της έως ότου επιτύχουν τους καλύτερους δυνατούς όρους για τον εαυτό τους (Fearon 1998a: 270).

Μία πρώτη προσπάθεια να διερευνηθεί πως μπορεί να αναπτυχθεί η συνεργασία σε ένα κόσμο εγωιστών που απουσιάζει μία κεντρική εξουσία, ήταν αυτή του Axelrod με την στρατηγική tit-for-tat σε επαναλαμβανόμενο παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου (1981: 317, 1984). Η στρατηγική αυτή ξεκινά με συνεργασία και στην επόμενη κίνηση ο παίκτης κάνει ότι έκανε ο άλλος στην προηγούμενη κίνηση (Axelrod 1980a: 380). Για τον Axelrod αυτή η στρατηγική είναι επιτυχημένη επειδή είναι «ωραία» (nice), συγχωρεί και ανταποδίδει. Δηλαδή δεν αποσκιρτά πρώτη, συγχωρεί μία μεμονωμένη αποσκίρτηση του άλλου και τιμωρεί την αποσκίρτηση με αποσκίρτηση στην αμέσως επόμενη κίνηση (Axelrod 1984: 46). Έχει γίνει έντονη κριτική στην απόλυτη αξία που δίνει στην στρατηγική tit-for-tat ο Axelrod, τη μεθοδολογία του, και το εύρος και τις προϋποθέσεις εφαρμογής της (ενδεικτικά Binmore 1998).

Η Gowa (1986: 172) θεώρησε ότι η εφαρμογή της στρατηγικής tit-for-tat στη διεθνή συνεργασία έχει σημαντικά προβλήματα. Κατ' αρχήν δεν είναι αποδεκτό για την Gowa ότι τα προβλήματα διεθνούς συνεργασίας συνήθως έχουν τη μορφή του παιγνίου του διλήμματος του φυλακισμένου. Ενδεικτικά, ο Waltz (1959: 167-8), βασιζόμενος στον Ρουσσώ, παρουσιάζει τη διεθνή συνεργασία σαν ένα παίγνιο κυνηγού – stag hunt

(παρουσιάζεται παρακάτω). Επιπλέον, ο Axelrod αναλύει το παίγνιο με δύο παίκτες αλλά δεν εξηγεί πόσο χρήσιμη είναι η στρατηγική του σε παίγνιο με *n*-παίκτες (*n-person game*), όπου ο συντονισμός και η συνεργασία έχουν μεγαλύτερο βαθμό δυσκολίας.

Η Gowa (1986: 182) επισημαίνει ότι στην ανάλυση του παιγνίου δεν ενσωματώνονται και άλλοι παράγοντες, που ο ίδιος ο Axelrod αναγνωρίζει ότι επηρεάζουν τα προβλήματα διεθνούς συνεργασίας (ιδεολογία, συμμαχίες, διεθνείς δεσμεύσεις, εθνικές γραφειοκρατίες και ηγεσίες). Επίσης, ο Axelrod θεωρεί ότι η ανταπόδοση πρέπει να είναι γρήγορη για να είναι αποτελεσματική και να μη στείλει «λάθος μηνύματα» και αυτό στις διεθνείς σχέσεις δεν είναι πάντα εφικτό. Τα δημοκρατικά κράτη συνήθως έχουν μία διαδικασία λήψης αποφάσεων που απαιτεί χρόνο για την αλλαγή της εξωτερικής πολιτικής τους από συνεργασία σε μη-συνεργασία σε έναν τομέα, και το αντίστροφο.

Η Gowa (1986: 177-178) έκανε δύο ακόμα σημαντικές παρατηρήσεις για το πώς ανακύπτει η συνεργασία μεταξύ εγωιστών σε ένα περιβάλλον που απουσιάζει μία κεντρική εξουσία σύμφωνα με τον Axelrod. Στις διεθνείς σχέσεις απουσιάζει μία κεντρική εξουσία, αλλά ένας ηγεμόνας μπορεί να την υποκαταστήσει (Gowa 1986: 174, 176). Ο ηγεμόνας είναι ένα κράτος (ή ομάδα κρατών) που έχει την ισχύ και τη θέληση να καθορίζει και να επιβάλλει τους «κανόνες του παιγνιδιού», αλλάζοντας τη δομή της αλληλεπίδρασης και τα κίνητρα των υπολοίπων κρατών για συνεργασία. Όταν υπάρχει ηγεμόνας λιγότερα προβλήματα διεθνούς συνεργασίας έχουν την μορφή του διλήμματος του φυλακισμένου. Ο ηγεμόνας μπορεί να καταστήσει μία ομάδα κρατών «προνομιούχο» και να αναλάβει την προώθηση της συλλογικής σκοποθεσίας. Το ζητούμενο σε αυτήν την περίπτωση είναι υπό ποιες συνθήκες είναι πιθανόν ένας ηγεμόνας να χρησιμοποιήσει την υπεροχή του για να αποσπάσει ανταλλάγματα εις βάρος των υπολοίπων κρατών. Η δεύτερη παρατήρηση της αφορά τις επιδιώξεις των εγωιστών δρώντων στις διεθνείς σχέσεις. Ο Axelrod όρισε τους δρώντες ως εγωιστές εννοώντας ότι ενδιαφέρονται μόνο για τη μεγιστοποίηση της δικής τους ωφελιμότητας, ανεξάρτητα από τα κέρδη των άλλων κρατών από τη συνεργασία. (Gowa 1986: 178). Η συνεργασία αποφέρει οφέλη και στις δύο πλευρές, μπορεί όμως τα οφέλη αυτά να κατανομούνται άνισα. Στις διεθνείς σχέσεις η άνιση κατανομή των οφελών οδηγεί σε άνιση ανάπτυξη της ισχύος των κρατών και όξυνση του διλήμματος ασφαλείας. Αν

επιδιώκονται απόλυτα ή σχετικά κέρδη έχει επίπτωση στην επιτυχία της στρατηγικής tit-for-tat.

Αν ο στόχος είναι να έχει κάποιος περισσότερα οφέλη από τον άλλο σε ένα επαναλαμβανόμενο παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου, θα πρέπει να αποσκιρτήσει περισσότερες φορές από τον άλλον παίκτη (αν και δεν απαιτείται να αποσκιρτήσει πρώτος). Η στρατηγική tit-for-tat, όπου η αποσκίρτηση δεν επιλέγεται περισσότερες φορές από όσες την επιλέγει ο άλλος παίκτης, δεν κερδίζει ποτέ όταν στόχος είναι το μεγαλύτερο «σκορ» (Behr 1981: 298). Ο Behr (1981: 300) θεωρεί ότι το συμπέρασμα του αποδεικνύει ότι η κατάλληλη απόφαση στο παίγνιο δεν επιλέγεται από μία λίστα πιθανών εναλλακτικών επιλογών δράσης, αλλά από μία λίστα πιθανών σκοπών. Οι ρεαλιστές υποθέτουν εξαρχής ότι η διεθνής αναρχία οξύνει τον ανταγωνισμό των κρατών για την αύξηση της σχετικής ισχύος τους. Αν σκοπός των κρατών είναι η αύξηση της σχετικής ισχύος τους και η αποκόμιση των μεγαλύτερων σχετικών κερδών, τότε η ανάλυση του Behr είναι βάσιμη.

Η παρατήρηση της Gowa για τη σημασία των σχετικών και απόλυτων κερδών αποτέλεσε σημαντικό θέμα συζήτησης μεταξύ νεορεαλιστών και νεοφιλελευθέρων στις διεθνείς σχέσεις. Για τους ρεαλιστές, τα κράτη ενδιαφέρονται για τα απόλυτα, αλλά και τα σχετικά κέρδη, καθώς είναι βασικό να διατηρήσουν τη σχετική τους θέση στο σύστημα (Waltz 1979: 126). Τόσο ο νεοφιλελευθερισμός, όσο και ο νεορεαλισμός θεωρούν ότι η σημασία των σχετικών κερδών εξαρτάται από το στρατηγικό περιβάλλον των κρατών, για παράδειγμα την ένταση του διλήμματος ασφαλείας. Αυτό όμως δεν ξεκαθαρίζει ποιο μοντέλο μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην ανάλυση των προτιμήσεων των κρατών. Τελικά η συζήτηση για τα σχετικά και απόλυτα κέρδη δεν συνεισέφερε και πολλά στην ανάλυση της διεθνούς συνεργασίας, διότι σε γενικό επίπεδο εξέλαβε τα αποτελέσματα ως αίτια (Powell 1994: 335-336). Οι συνθήκες που επηρεάζουν το ενδιαφέρον των κρατών για τα σχετικά και απόλυτα κέρδη πρέπει να διερευνώνται σε κάθε περίπτωση (Powell 1994: 337). Ο ενδορεαλιστικός διάλογος που αναπτύχτηκε, ενσωμάτωσε την κριτική που υπέστη ο ρεαλισμός από άλλες προσεγγίσεις και επεξεργάστηκε περαιτέρω τις συνθήκες υπό τις οποίες τα κράτη προτιμούν τον ανταγωνισμό από τη συνεργασία.

Ο ίδιος ο Axelrod παραδέχεται ότι η στρατηγική tit-for-tat δεν είναι τέλεια. Μπορεί να διαιωνίσει τη σύγκρουση λόγω παρανόησης ότι η μη συνεργασία αποτελεί συνειδητή επιλογή και όχι απλά αντίδραση και αντίποινα σε προηγούμενη αποσκίρτηση. Αν τιμωρηθεί μία αποσκίρτηση με αποσκίρτηση σε επόμενη κίνηση και ο άλλος παίκτης ακολουθήσει την ίδια στρατηγική, και οι δύο θα καταλήξουν σε ένα φαύλο κύκλο εχθρότητας (*feud*) και μη συνεργασίας. Αυτό είναι το φαινόμενο της ηχούς (*echo effect*) (Axelrod & Keohane 1985: 245, Axelrod 1984: 138).

Ένα βασικό συμπέρασμα του Axelrod (1981: 317) από τη στρατηγική tit-for-tat είναι ότι η συνεργασία μεταξύ εγωιστών σε ένα κόσμο χωρίς κεντρικό έλεγχο, μπορεί να ανακύψει ξεκινώντας από ένα υποσύνολο ατόμων που βασίζονται στην αμοιβαιότητα. Σε καταστάσεις που δεν είναι παίγνια μηδενικού αθροίσματος, τα κράτη μπορούν να έχουν κίνητρο να βασιστούν στην αμοιβαιότητα (Axelrod & Keohane 1985: 244).

Η έννοια της αμοιβαιότητας έχει διερευνηθεί στην κοινωνιολογία. Ο Gouldner (1960) υποστήριξε ότι η νόρμα της αμοιβαιότητας μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει καθολική ισχύ για όλες τις κουλτούρες και στην γενικευμένη της μορφή έχει δύο ελάχιστες αλληλένδετες απαιτήσεις: (α) ότι τα άτομα θα πρέπει να βοηθούν αυτούς που τους βοήθησαν και (β) ότι τα άτομα δεν θα πρέπει να βλάπτουν αυτούς που τους βοήθησαν. Η νόρμα της αμοιβαιότητας δεν εφαρμόζεται άνευ όρων (Gouldner 1960: 171). Ένας βασικός όρος για την εφαρμογή της είναι να ανταλλάσσονται περίπου «ισοδύναμα» (*equivalent*) αγαθά ή υπηρεσίες. Η ισοδυναμία έχει δύο μορφές: Στην περίπτωση της «ετερομορφικής» (*heteromorphic*) αμοιβαιότητας, τα αντικείμενα που ανταλλάσσονται μπορεί να είναι ουσιαστικά διαφορετικά, αλλά είναι ίσης αξίας. Στην «ομοιομορφική» (*homeomorphic*) αμοιβαιότητα η ισοδυναμία σημαίνει ότι οι ανταλλαγές θα πρέπει να είναι ουσιαστικά ίδιες ή πανομοιότυπες αναφορικά με τα είδη που ανταλλάσσονται ή τις περιστάσεις που ανταλλάσσονται. Σε κάθε περίπτωση η ισοδυναμία κρίνεται πρωτίστως από τα συναλλασσόμενα μέρη (Gouldner 1960: 172). Η νόρμα της αμοιβαιότητας χρησιμεύει στη σταθεροποίηση της λειτουργίας μιας ομάδας και αποτελεί ένα «μηχανισμό εκκίνησης» της συνεργασίας (*starting mechanism*). Δηλαδή βοηθά στην έναρξη της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και των συναλλαγών, πριν την ανάπτυξη διακριτών κοινωνικών ρόλων (*status duties*) σε μία ομάδα (Gouldner 1960: 175).

Οι απόψεις αυτές του Gouldner αφορούν την εφαρμογή της νόρμας της αμοιβαιότητας από μέλη κοινωνικών ομάδων. Ο Keohane (1986: 1) θεώρησε ότι η αμοιβαιότητα⁵⁰ είναι σύμφωνη με τις αρχές της κρατικής κυριαρχίας και της αυτοβοήθειας στις διεθνείς σχέσεις και παρατηρείται στο διεθνές δίκαιο και ειδικά στις εμπορικές σχέσεις με την αμοιβαιότητα της ρήτρας του πλέον ευνοούμενου κράτους (*MFN: most favored nation*). Στις διεθνείς σχέσεις η αμοιβαιότητα συνδέεται με την ισοδυναμία των οφελών (*benefits*) και πολλοί κανόνες που βασίζονται σε αυτήν συνδέονται με την ευθυδικία (*equity*)⁵¹ (Keohane 1986: 7). Ακολουθώντας την ανάλυση του Gouldner (1960), ο Keohane αναλύει την έννοια της αμοιβαιότητας με βάση την ισοδυναμία (*equivalence*) και τις περιστάσεις (*contingency*). Η άσκηση της αμοιβαιότητας με βάση τις περιστάσεις σημαίνει ότι και στις διεθνείς σχέσεις δεν εφαρμόζεται άνευ όρων, αλλά συναρτάται με πράξεις που ανταμείβονται από τους άλλους, οι οποίες παύουν όταν παύουν και οι προσδοκώμενες ανταμοιβές. Η ισοδύναμη αξία των συναλλαγών διαμορφώνει τους δύο τύπους αμοιβαιότητας που διακρίνει ο Keohane (1986: 4): (1) την ειδική αμοιβαιότητα (*specific reciprocity*) και (2) την διάχυτη αμοιβαιότητα (*diffuse reciprocity*). Η πρώτη αφορά ανταλλαγές με είδη ίσης αξίας σε ορισμένη σειρά αλληλεπιδράσεων και αφορά την τυπική έννοια της ισοδυναμίας στα οικονομικά και τη θεωρία παιγνίων. Είναι ο τύπος της αμοιβαιότητας που υπαινίσσεται ο Axelrod στην στρατηγική tit-for-tat, όπου οι παίκτες αποκομίζουν άμεσα τα οφέλη από κάθε αλληλεπίδραση τους (Keohane 1986: 8). Η δεύτερη είναι ορισμένη λιγότερο αυστηρά αναφορικά με την ισοδύναμη αξία των συναλλαγών για τα δύο μέρη και τη σειρά των αλληλεπιδράσεων τους. Εμπεριέχει τη συμμόρφωση με γενικά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς και μία αίσθηση κοινωνικής υποχρέωσης.

Η ισοδυναμία των οφελών στη διεθνή συνεργασία δεν είναι πάντα εύκολο να τεκμηριωθεί (Keohane 1986: 10-11). Ειδικά σε σχέσεις κρατών που έχουν ασύμμετρη ισχύ. Για παράδειγμα η παραχώρηση βάσεων σε μία μεγάλη δύναμη που βρίσκονται στο έδαφος ενός μικρότερου συμμαχικού κράτους μπορεί να αποφέρει πολύπλευρα οφέλη και κόστη για τον μικρότερο σύμμαχο. Δεν μπορεί όμως να γίνει ανταλλαγή

⁵⁰ Ο Gouldner ως κοινωνιολόγος αναφέρεται στην «νόρμα της αμοιβαιότητας», ο Keohane αναφέρεται απλά σε «αμοιβαιότητα» και δεν ξεκαθαρίζει αν είναι νόρμα ή αρχή. Στη διεθνή συνεργασία θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν μία «αρχή», δευτερευόντως ως νόρμα, καθώς καλύπτεται από τον ορισμό των διεθνών καθεστώτων (βλ. παρακάτω), σαν κοινή πεποίθηση αιτιότητας: Συνεργάζομαι επειδή το άλλο μέρος έκανε αυτό που έπρεπε και τήρησε τη συμφωνία.

⁵¹ Ρούκουνας 1997: 254-255, equity= ευθυδικία ή επιείκεια.

αυστηρά ισοδύναμων αγαθών ή υπηρεσιών όπως απαιτεί η έννοια της ειδικής, ή ομοιομορφικής κατά Gouldner, αμοιβαιότητας. Η χρήση της βάσης της Σούδας από τις ΗΠΑ δεν θα μπορούσε να ανταλλαγεί με μία ελληνική βάση στη Βιρτζίνια, γιατί η ελληνική πλευρά δεν θα είχε ισοδύναμα οφέλη, παρότι τα αγαθά και υπηρεσίες που θα αντάλλασαν θα ήταν της ίδιας φύσεως (βάση με βάση). Πρόβλημα ισοδυναμίας δημιουργείται και στην περίπτωση που οι δύο πλευρές έχουν διαφορετικά ηθικά πρότυπα (*ethical standards*), επειδή η μία πλευρά ίσως να μην είναι πρόθυμη να συμπεριφερθεί όπως η άλλη. Για παράδειγμα η χρήση αντιποίνων ίδιας φύσης ή έκτασης. Σε αυτήν την περίπτωση η τήρηση της αμοιβαιότητας ίσως να μην είναι εφικτή. Επιπλέον, μπορεί να υπάρχουν προκαταλήψεις στην ερμηνεία της ισοδυναμίας που να εμποδίζουν την λειτουργία της νόρμας της αμοιβαιότητας. Η συνεργασία για τη λύση μίας κρίσης μπορεί να μην επιτευχθεί αν θεωρηθεί ότι οι υποχωρήσεις των δύο μερών δεν βασίζονται στην αρχή της αμοιβαιότητας, αλλά το ένα μέρος κάνει μεγαλύτερες υποχωρήσεις από το άλλο.

Τα προβλήματα στην τεκμηρίωση της ισοδυναμίας στην αλληλεπίδραση των κρατών σε πολυμερείς συνεργασίες είναι ακόμα πιο έντονα. Είναι πιο δύσκολο να προσδιοριστεί ότι όλα τα συμμετέχοντα κράτη τηρούν την αρχή της αμοιβαιότητας. Στις πολυμερείς συνεργασίες είναι δύσκολο να επισημανθούν τα κράτη που παραβιάζουν μία συμφωνία ή δεν συνεργάζονται παραβιάζοντας την αμοιβαιότητα. Είναι εύλογο ότι όσο περισσότερα είναι τα κράτη, τόσο πιο δύσκολη είναι η παρακολούθηση (*monitoring*) της τήρησης της συμφωνίας και ο εντοπισμός των παραβιάσεων και των παραβατών.

Για να λειτουργεί η νόρμα της αμοιβαιότητας σε ένα παίγνιο όπως αυτό του διλήμματος του φυλακισμένου θα πρέπει: (α) Οι παίκτες να είναι σε θέση να αναγνωρίσουν αυτούς που δεν συνεργάζονται (*defectors*). (β) Να είναι σε θέση να επικεντρωθούν στην τιμωρία των παραβατών και να μην τιμωρήσουν και παίκτες που συνεργάζονται, επειδή αυτό θα προκαλέσει απαράδεκτη κλιμάκωση των αντιποίνων και πιθανή κατάρρευση της συνεργασίας. (γ) Να έχουν κίνητρο να τους τιμωρήσουν, δηλαδή να μην προκύπτουν προβλήματα συλλογικής δράσης για την τιμωρία τους. Το πρόβλημα του προσδιορισμού των παραβιάσεων ή της αποσκίρτησης από μία συμφωνία υπονομεύει την αρχή της αμοιβαιότητας και δημιουργεί πρόβλημα τιμωρίας

των παραβατών, το οποίο αν είναι σοβαρό μπορεί να προκαλέσει την κατάρρευση της συμφωνίας (Axelrod & Keohane 1985: 235, 244).

Επίσης, όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των συνεργαζόμενων κρατών, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες η τιμωρία των παραβατών να γίνει πρόβλημα συλλογικής δράσης, ειδικά αν η τιμωρία του παραβάτη (*defector*) δημιουργεί κόστος σε όλους (Oye 1985b: 19). Για παράδειγμα αν ένα κράτος αθετήσει μία πολυμερή συμφωνία ελεύθερου εμπορίου, τότε τα άλλα κράτη θα πρέπει να προβούν σε εμπορικά αντίποινα και να επιβάλλουν δασμούς. Το κόστος των αντιποίνων μπορεί να είναι υψηλότερο για τα κράτη που έχουν μεγάλο όγκο εμπορικών συναλλαγών με το κράτος που παραβίασε τη συμφωνία και στερούνται εναλλακτικών εξαγωγικών αγορών. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε διαφοροποιήσεις στην εφαρμογή της συμφωνίας και στην εφαρμογή της αμοιβαιότητας.

Στις διεθνείς σχέσεις δεν είναι ανεπτυγμένη η αίσθηση κοινωνικής υποχρέωσης. Οπότε δεν είναι διαδεδομένη η διάχυτη αμοιβαιότητα, αλλά περισσότερο η ειδική αμοιβαιότητα. Το εύρος των κοινών συμφερόντων που έχουν τα κράτη σε έναν τομέα, η «σκιά του μέλλοντος» και ο αριθμός των παικτών αποτελούν παράγοντες που μαζί με την αμοιβαιότητα, κάνουν δυνατή τη συνεργασία σε έναν τομέα. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της συνεργασίας διαδραματίζουν και οι διεθνείς θεσμοί, οι οποίοι ενισχύουν την ειδική αμοιβαιότητα και παράλληλα παρέχουν πληροφορίες στα κράτη, μειώνουν τα κόστη συναλλαγών και περιορίζουν τις στρατηγικές επιλογές των παικτών. Η διάχυτη αμοιβαιότητα γίνεται πιο πιθανή όταν οι διεθνείς θεσμοί είναι σχετικά ισχυροί για να επιβάλλουν νόρμες υποχρεώσεων (Keohane 1986: 25).

Η υπόληψη, ή φήμη (*reputation*), έχει παρόμοια λειτουργία με τη διάχυτη αμοιβαιότητα. Αποτελεί παράγοντα τήρησης των συμφωνηθέντων επειδή θα διευκολύνει τη σύναψη μελλοντικών συμφωνιών. Η τήρηση των συμφωνιών δεν γίνεται επειδή το κράτος συμμορφώνεται σε έναν κανόνα συμπεριφοράς, ή λόγω αίσθησης κοινωνικής υποχρέωσης. Γίνεται επειδή εξυπηρετεί τα συμφέροντα του κράτους για τη σύναψη μελλοντικών συμφωνιών.

3.2 Η διεθνής συνεργασία ως πρόβλημα συντονισμού

Ο Stein (1982) ανέλυσε το πρόβλημα της διεθνούς συνεργασίας (*cooperation*)⁵² με βάση τη θεωρία παιγνίων και θεώρησε ότι έχει δύο βασικές μορφές: (1) Πρόβλημα συνεργασίας (*collaboration*) όταν και οι δύο δρώντες επιθυμούν την επίτευξη ενός αποτελέσματος, αλλά δεν είναι δυνατόν να το επιτύχουν αν δεν συνεργαστούν, καθώς οι κυρίαρχες στρατηγικές τους οδηγούν σε μη άριστα αποτελέσματα κατά Pareto. Σε αυτήν την περίπτωση θεώρησε ότι υπάρχει «δίλημμα κοινών συμφερόντων» (*dilemma of common interests*). Για την ανάλυση αυτού του προβλήματος ο Stein (1982: 304-6) χρησιμοποίησε το παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου, που ήδη παρουσιάστηκε. (2) Πρόβλημα συντονισμού (*coordination*) όταν οι δρώντες έχουν κοινό συμφέρον να αποφύγουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα (Stein, 1982: 309). Αυτό το ονόμασε «δίλημμα κοινών αποστροφών» (*dilemma of common aversions*). Σε αυτήν την περίπτωση μπορεί να είναι αδιάφοροι, ή να μην συμφωνούν για το ποιο από τα πιθανά αποτελέσματα είναι το επιθυμητό, αλλά εξακολουθούν να πρέπει να συντονίσουν τη δράση τους ώστε να αποφύγουν το κοινά ανεπιθύμητο. Ένα τέτοιο παράδειγμα μπορεί να είναι η αποφυγή του πολέμου μεταξύ δύο κρατών. Για το δίλημμα κοινών αποστροφών, ο Stein χρησιμοποίησε στην ανάλυση του το παίγνιο της μάχης των δύο φύλων (*battle of the sexes*).

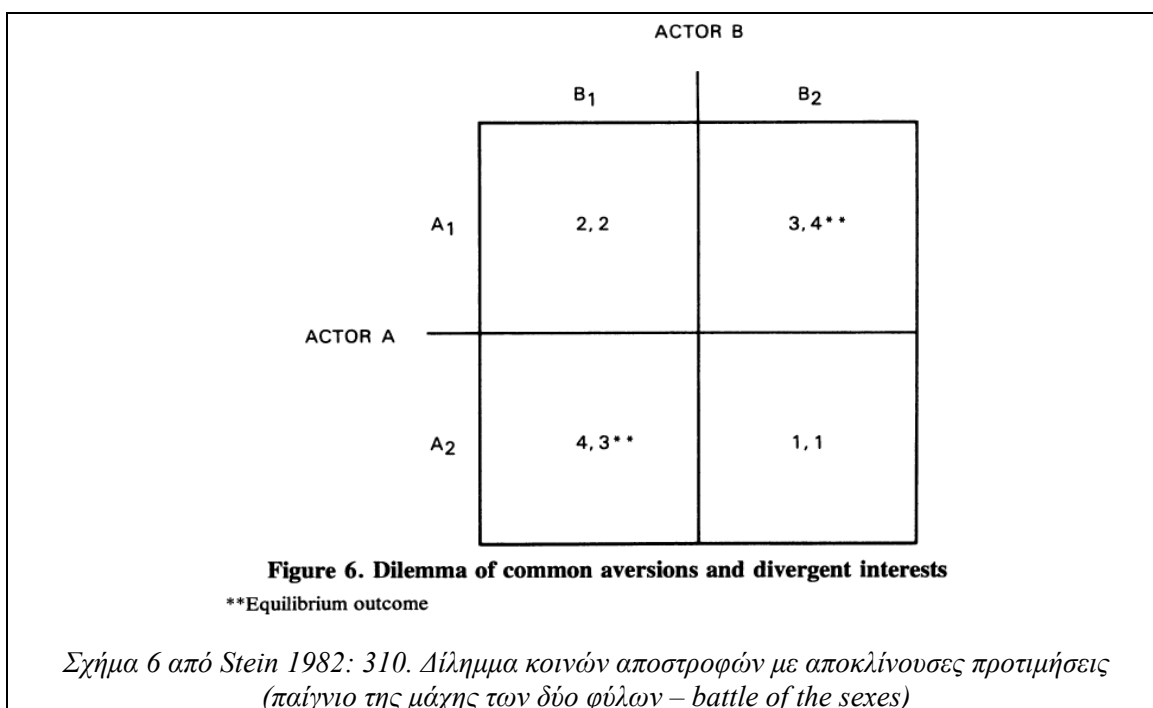
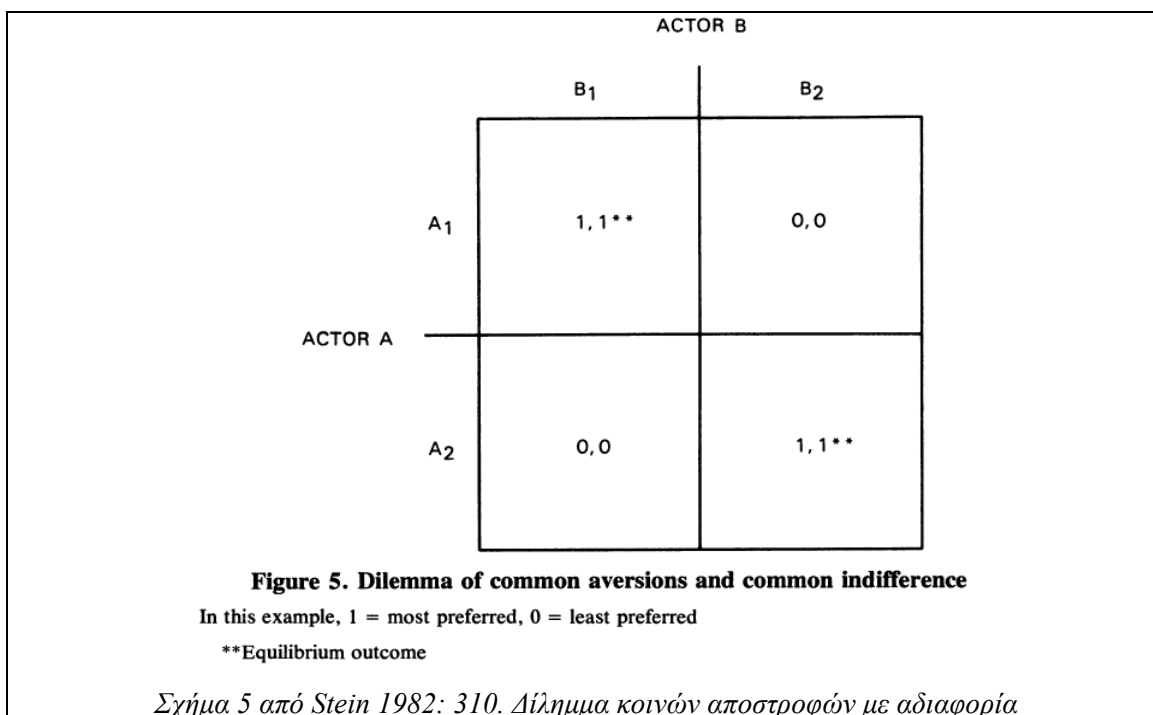
Η έμφαση στο παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου έχει κατηγορηθεί ότι δίνει σημαντική έμφαση στην επιβολή των συμφωνιών (*enforcement*) και την εξαπάτηση (*cheating*), ενώ υποτιμά την σημασία των συγκρούσεων για τη διανομή του οφέλους από τη συνεργασία (*distributional conflicts*) (Koremenos et al. 2001: 774 και Krasner 1991). Το πρόβλημα μπορεί να επιλυθεί «μερικώς» αν στραφούμε σε ένα παίγνιο 2x2 όπως αυτό του συντονισμού που παρουσιάζει ο Stein (Koremenos et al. 2001: 774).

Η παρουσίαση του παιγνίου από τον Stein γίνεται με πίνακες απολαβών όπως στο σχήμα 5 και 6. Αν οι δρώντες επιθυμούν να αποφύγουν ένα αποτέλεσμα και είναι

⁵² Ο Stein (1982) χρησιμοποιεί τον αγγλικό όρο “cooperation” γενικά για τη συνεργασία μεταξύ των κρατών, ενώ χρησιμοποιεί τον όρο “collaboration, collaboration games” για τα προβλήματα «συνεργασίας» για την επίτευξη κοινών στόχων και “coordination” για τα προβλήματα συντονισμού. Οι όροι cooperation και collaboration μεταφράζονται στα ελληνικά ως «συνεργασία», για να διευκρινίζεται η διαφορά τους, αναφέρεται ο αγγλικός όρος σε παρένθεση. Παρόμοια διάκριση στα προβλήματα συνεργασίας έκανε και ο Snidal (1985c) σε “prisoners’ dilemma” (αντί για collaboration) και “coordination”. Ακολουθείται η ορολογία του Stein καθώς είναι πιο γενική.

αδιάφοροι για το επιθυμητό, τότε η δυνατότητα συντονισμού είναι ευκολότερη (βλ. Σχήμα 5, από Stein 1982: 310). Οι δρώντες έχουν κοινή αποστροφή για το αποτέλεσμα (0,0) δηλαδή το A_1B_2 και A_2B_1 και τους είναι αδιάφορο αν θα προκύψει A_1B_1 ή A_2B_2 (υπάρχουν δύο ισορροπίες). Σε αυτήν την περίπτωση ο Stein (1982: 309) θεωρεί ότι το θέμα μπορεί να λυθεί με τις «συμβάσεις» (*conventions*). Για παράδειγμα, η οδήγηση στα δεξιά διευκολύνει την κυκλοφορία και κάνει δυνατή την αποφυγή των συγκρούσεων των αυτοκινήτων. Όταν έπρεπε να οριστεί σε ποια μεριά του δρόμου θα οδηγούμε μάλλον δεν ήταν το πρόβλημα αν θα ήταν δεξιά ή αριστερά, το πρόβλημα ήταν ο συντονισμός προς την ίδια μεριά του δρόμου.

Στο σχήμα 6 (από Stein 1982: 310), ο συντονισμός αποσκοπεί στην αποφυγή του ανεπιθύμητου αποτελέσματος. Και οι δύο δρώντες δεν επιθυμούν τα A_1B_1 ή A_2B_2 , αλλά διαφωνούν ως προς το ποιο από τα δύο επιθυμητά αποτελέσματα θα προκύψει. Οι δρώντες A και B προτιμούν A_2B_1 και A_1B_2 αντίστοιχα, αφού τους αποφέρει όφελος 4 έναντι 3. Το πρόβλημα αυτό μπορεί να επιλύεται με μία συμφωνία σε προκαθορισμένους κανόνες συμπεριφοράς που δημιουργούν τη σύγκλιση των προτιμήσεων. Το αποτέλεσμα μπορεί να εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά του δρώντα, ή από τις περιστάσεις. Για παράδειγμα σε μία διασταύρωση μπορεί να έχει συμφωνηθεί να περνάει πρώτος αυτός που έχει σεβρολέτ και να περιμένει αυτός που έχει όπελ (ιδιότητα δρώντα). Αλλιώς, όποιος έρχεται από δεξιά του άλλου (περίσταση). Εφόσον είναι σχετικά ισοπίθανο για τους δρώντες να περάσουν ή να περιμένουν σε μία διασταύρωση, τότε η σύγκλιση των προτιμήσεων τους θα είναι ευκολότερη, με την καθιέρωση κανόνων συμπεριφοράς (Stein 1982: 311).

Το παραπάνω πρόβλημα συντονισμού με αποκλίνουσες προτιμήσεις θεωρείται ότι είναι ένα πρόβλημα συνεργασίας που μπορεί να δημιουργεί προβλήματα διανομής των οφελών. Αν όμως βρεθεί μία «ισορροπία» (*equilibrium*) με σύμβαση ή συμφωνία, τότε κανένας παίκτης δεν έχει συμφέρον να αποσκιρτήσει από τη συμφωνία (Martin 1992: 775). Πρόκειται για μία ισορροπία κατά Nash όπου αν ένας παίκτης αποκλίνει μονομερώς από τη δεδομένη στρατηγική του, δεν θα καταφέρει να αυξήσει τις

απολαβές του (*pure strategy Nash equilibrium*) (Darity 2007: 540). Ο ρόλος του ηγεμόνα στην επίτευξη και διατήρηση μιας ισορροπίας κατά Nash μπορεί να είναι σημαντικός, καθώς συμβάλλει στη δημιουργία ενός «εστιακού σημείου» (*focal point*). Η ισχύς του μπορεί να μην ασκείται άμεσα προς συγκεκριμένη κατεύθυνση, αλλά να επηρεάζει έμμεσα μια κατάσταση προς μία ισορροπία κατά Nash, με τον τρόπο που ανέλυσε ο Nagel (1968). Στο πρόβλημα της συνεργασίας (*collaboration*) υπάρχει ζήτηση από τα κράτη για πληροφορίες αναφορικά με το τί τα κράτη έκαναν, ώστε να διακριβωθεί αν συμμορφώνονται και αν απαιτείται η αναπροσαρμογή των επιλογών του άλλου ή άλλων κρατών που συνεργάζονται. Στο πρόβλημα του συντονισμού η επικοινωνία των κρατών αποσκοπεί στην ανταλλαγή πληροφοριών αναφορικά με τις μελλοντικές τους προθέσεις, ώστε να επιβεβαιωθεί ότι επιθυμούν να αποφύγουν ένα κοινά ανεπιθύμητο αποτέλεσμα (Martin 1992: 770) και κατόπιν να διαπραγματευθούν μία κοινά επιθυμητή λύση, αν έχουν αποκλίνουσες προτιμήσεις ως προς το επιθυμητό αποτέλεσμα.

3.3 Η διεθνής συνεργασία ως πρόβλημα «πειθούς» και «διασφάλισης»

Εκτός από τα προβλήματα συνεργασίας και συντονισμού (*collaboration* και *coordination* αντίστοιχα) στη διεθνή συνεργασία, η Martin (1992: 777) παρουσίασε το πρόβλημα της «πειθούς» (*suasion*) και το πρόβλημα της «διασφάλισης» (*assurance*) με τη μορφή αντίστοιχων παιγνίων.

Τα προβλήματα συνεργασίας (*collaboration*) και συντονισμού (*coordination*) υπονοούν μία «συμμετρία συμφερόντων των κρατών» (Martin 1992: 769). Το πρόβλημα της «πειθούς» (*suasion*) παρουσιάζεται ιδιαίτερα σε περιπτώσεις «ασύμμετρων συμφερόντων» των κρατών⁵³. Η Martin θεωρεί ότι στην πραγματικότητα, πολλοί πολυμερείς θεσμοί ή πολυμερή πλαίσια συνεργασίας των κρατών, έχουν δημιουργηθεί σε συνθήκες «σημαντικής ασυμμετρίας». Μεταπολεμικά οι ΗΠΑ είχαν τόσο πλούτο και ισχύ που μπορούσαν να καταστήσουν μία ομάδα προνομιούχο από μόνες τους, διασφαλίζοντας την παροχή συλλογικών αγαθών ή την

⁵³ Ο Betts (2008) εφαρμόζει το παίγνιο της πειθούς για να αναλύσει τη διεθνή συνεργασία σε θέματα προσφύγων.

προώθηση των ομαδικών σκοποθεσιών. Σε αυτήν την περίπτωση τα «μικρότερα κράτη» έχουν κίνητρο για “free riding”, αφού η παροχή του συλλογικού αγαθού είναι διασφαλισμένη. Ο ηγεμόνας όμως προτιμά τη συνεργασία των υπολοίπων κρατών και αντιμετωπίζει το πρόβλημα να πείσει τα υπόλοιπα κράτη να συνεργαστούν. Η άλλη λύση είναι να τα εξαναγκάσει. Ο εξαναγκασμός (*coercion*) είναι θέμα σχετικής ισχύος. Η ανώτερη ισχύς του ηγεμόνα μπορεί να εξαναγκάσει τα υπόλοιπα κράτη να πράξουν κάτι που αλλιώς δεν θα έκαναν (δηλαδή να συνεργαστούν).

Στον παρακάτω πίνακα από Martin 1992: 778, απεικονίζεται ένα παίγνιο πειθούς, όπου 0=cooperate και 1=defect, ο πρώτος αριθμός είναι η απολαβή του παίκτη A και μετά το κόμμα η απολαβή του παίκτη B.

		Παίκτης B	
		0	1
Παίκτης A	0	4, 3	3, 4
	1	2, 2	1, 1

Παίγνιο πειθούς (suasion game), βλ. Martin (1992: 778)

Αν ο παίκτης A είναι ο ηγεμόνας, δηλαδή οι ΗΠΑ, έχει κυρίαρχη στρατηγική να συνεργαστεί και να παρέχει το συλλογικό αγαθό. Με αυτήν την πληροφόρηση όμως, ο παίκτης B, το μικρότερο κράτος, προτιμά να μην συνεργαστεί. Σε τέτοιες περιπτώσεις οι ΗΠΑ, πέρα από τον εξαναγκασμό, έχουν δύο επιλογές: Να απειλήσουν να συμπεριφερθούν «ανορθολογικά» και να μην παρέχουν το συλλογικό αγαθό, οπότε οι απολαβές για τους δύο παίκτες θα είναι οι χαμηλότερες (1, 1) (στήλη και γραμμή 1=defect/μη συνεργασία), δηλαδή το λιγότερο επιθυμητό αποτέλεσμα. Το πρόβλημα σε αυτήν την περίπτωση είναι η αξιοπιστία της απειλής. Συνήθως απαιτείται ένας μηχανισμός που κάνει την αποσκίρτηση των ΗΠΑ αυτόματη σε περίπτωση μη συνεργασίας του άλλου κράτους – παίκτη B. Για τη Martin (1992: 779) αυτό δεν είναι πιθανό επειδή σημαίνει παραχώρηση του ελέγχου λήψης αποφάσεων για το θέμα [εκτός κυβέρνησης]. Ο δυσανεκτός δρώντας σε αυτήν την περίπτωση επιλέγει συχνότερα τη «διασύνδεση των θεμάτων» (*tactical issue linkage*). Δηλαδή να διασυνδέει τη συνεργασία σε έναν τομέα πολιτικής με τη συνεργασία σε άλλους τομείς. Κατά αυτόν τον τρόπο ο ηγεμόνας μπορεί να αυξάνει τις απολαβές του παίκτη B όταν

συνεργάζεται (παράπλευρες απολαβές, *side payments*) και να αυξάνει τις κυρώσεις για τον παίκτη Β σε περίπτωση μονομερούς αποσκίρτησης του (Martin 1992: 778-9).

Η Martin αναλύει πολυμερείς συνεργασίες (*multilateralism*) αλλά χρησιμοποιεί στην ανάλυση της παίγνια δύο δρώντων, καθώς υποστηρίζει ότι και με αυτόν τον απλό τρόπο μπορούν να αναλυθούν τα «θεμελιώδη διλήμματα» της διεθνούς συνεργασίας (Martin 1992: 769 υπ. 7). Η παρατήρηση που μπορεί να γίνει στο παίγνιο της πειθούς είναι ότι η ασυμμετρία μεταξύ των δρώντων – κρατών που ενσωματώνει, στερεί από την ανάλυση της Martin την απλουστευτική προϋπόθεση της συμμετρίας⁵⁴, που θέτει ο Snidal (1985b: 53) για τη μεταφορά των συμπερασμάτων των παιγνίων 2x2 σε παίγνια με ν-παίκτες. Ωστόσο, αναφέρεται σε «ασυμμετρία συμφερόντων» ή απλά σε «ασυμμετρία» και όχι σε «ασυμμετρία ισχύος» μεταξύ των κρατών, που συνεπάγεται και ασύμμετρη επίδραση του ισχυρού κράτους σε έναν τομέα συνεργασίας. Παρά το γεγονός ότι διαχωρίζει τα κράτη σε ηγεμόνα και μικρότερα (*smaller states*) (Martin 1992: 778) δεν δηλώνει ρητώς ότι ταξινομεί τα κράτη σύμφωνα με την ισχύ τους. Θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι το παίγνιο της πειθούς αφορά περιπτώσεις ασυμμετρίας συμφερόντων (ή ισχύος) όπου το ισχυρό κράτος δεν εξαναγκάζει τα μικρότερα κράτη να συνεργαστούν.

Η Martin παρουσιάζει ένα ακόμα πρόβλημα στη συνεργασία με τη μορφή του «παιγνίου της διασφάλισης» (*assurance game*). Τα ορθολογικά κράτη με τέλεια πληροφόρηση θα επιλέξουν τη συνεργασία σε έναν τομέα πολιτικής. Η εκατέρωθεν συνεργασία αποφέρει οφέλη σε όλους, όμως η μονομερής συνεργασία όταν η άλλη πλευρά δεν συνεργάζεται μπορεί να έχει αρνητικά αποτελέσματα για ένα κράτος (Martin 1992: 780-781). Για παράδειγμα σε μία συμφωνία μείωσης των εξοπλισμών, αν το ένα κράτος τους μειώνει, ενώ το άλλο τους αυξάνει, τότε το πρώτο θα βρεθεί με ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα ασφαλείας σε ενδεχόμενη διαφωνία ή σύγκρουση τους.

Το παίγνιο της διασφάλισης κατά την Martin (1992: 781) ταυτίζεται με το παίγνιο του κυνηγού – stag hunt. Το παίγνιο αυτό βασίζεται στην ιστορία του Ρουσσώ με τους κυνηγούς που πρέπει να συνεργαστούν για να πιάσουν ένα ελάφι, ώστε να διασφαλίσουν ένα καλό γεύμα. Για να το πιάσουν πρέπει να παραμείνουν στη θέση

⁵⁴ Η συμμετρία σημαίνει ότι οι δρώντες έχουν παρόμοια συμφέροντα, ευκαιρίες και περίπου τον ίδιο αντίκτυπο σε ένα πεδίο πολιτικής (“...approximately equal impact in an issue area”) (Snidal 1985b: 53)

τους ώστε να το παγιδέψουν. Αν έστω και ένας δεν συνεργαστεί, το ελάφι θα διαφύγει και θα μείνουν όλοι νηστικοί. Αν όμως περάσει ένας λαγός κοντά σε έναν από τους κυνηγούς, τότε αυτός μπορεί να προτιμήσει να κυνηγήσει και να πιάσει το λαγό ώστε να φάει αυτός, αλλά να γίνει η αιτία να μη φάνε οι άλλοι επειδή το ελάφι θα διαφύγει. Για το κυνήγι του ελαφιού απαιτείται η συνεργασία όσο το δυνατόν περισσότερων κυνηγών, στο κυνήγι του λαγού μπορεί να επιδοθεί ο καθένας μόνος του, αλλά το ελάφι είναι καλύτερο από το λαγό (Skyrms 2001: 1). Στην ιστορία του Ρουσσώ στο παίγνιο εμπλέκονται πολλοί παίκτες – κυνηγοί, ενώ στην εκδοχή του Hume είναι με δύο, που είναι κωπηλάτες στην ίδια βάρκα και ο καθένας έχει το κουπί της μίας πλευράς. Αν οι επιβάτες της βάρκας θέλουν να πάνε κάπου, πρέπει να κάνουν κουπί και οι δύο, αν κανείς δεν κάνει κουπί δεν θα πάνε πουθενά. Αν αποφασίσει να μην κάνει κουπί ο ένας, τότε δεν παίζει ρόλο τι θα κάνει ο άλλος, καθώς αν κάνει κουπί μόνος του, η βάρκα θα κάνει κύκλους και η προσπάθεια του θα αποβεί άκαρπη (Skyrms 2001: 2).

Στο παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου υπάρχει σύγκρουση μεταξύ ατομικής ορθολογικής επιλογής μεγιστοποίησης της ωφελιμότητας και του συλλογικού οφέλους. Ο Skyrms (2001: 4) θεωρεί ότι με βάση υποθέσεις του Hume και του Hobbes, το παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου μπορεί να προσομοιάζει ένα παίγνιο του κυνηγού – stag hunt. Ειδικά αν το παίγνιο είναι επαναλαμβανόμενο και δημιουργείται μία φήμη ή υπόληψη (*reputation*) για το αν ο κάθε παίκτης συνεργάζεται ή όχι. Στο παίγνιο του κυνηγού – stag hunt η ορθολογική επιλογή μεγιστοποίησης της ωφελιμότητας εξαρτάται από την εκτίμηση του παίκτη για την επιλογή που θα κάνουν οι άλλοι. Είτε όλοι κυνηγήσουν το ελάφι, είτε όλοι κυνηγήσουν το λαγό, αποτελούν σημεία ισορροπίας στο παίγνιο. Είναι όμως καλύτερα να κυνηγήσει κάποιος το ελάφι, όταν όλοι κυνηγούν το ελάφι, και καλύτερο να κυνηγήσει το λαγό όταν οι άλλοι κυνηγούν επίσης το λαγό. Στην πρώτη επιλογή το προσδοκώμενο όφελος είναι μεγαλύτερο, αλλά ο παίκτης αναλαμβάνει το ρίσκο ότι κάποιος μπορεί να επιλέξει να μην συνεργαστεί στο κυνήγι του ελαφιού. Στη δεύτερη περίπτωση το κυνήγι του λαγού είναι δική του υπόθεση και δεν εξαρτάται από άλλους για την επιτυχία του, αλλά χάνει το μεγαλύτερο προσδοκώμενο όφελος από το κυνήγι του ελαφιού. Υπάρχουν λοιπόν υπολογισμοί κοινού οφέλους και προσωπικού ρίσκου για κάθε επιλογή (Skyrms 2001: 3). Στο παρακάτω πίνακα από Martin 1992: 781, παρουσιάζονται οι απολαβές του παιγνίου του κυνηγού – stag hunt, όπου 0=cooperate και 1=defect. Αν συνεργάζονται

και οι δύο, έχουν μέγιστο όφελος 4, αν αποσκιρτήσουν και οι δύο για να κυνηγήσουν λαγούς έχουν το μισό όφελος 2. Το χαμηλότερο όφελος είναι 1 για αυτόν που συνεργάζεται στο κυνήγι του ελαφιού όταν ο άλλος δεν συνεργάζεται.

		Παίκτης B	
		0	1
Παίκτης A	0	4, 4	1, 3
	1	3, 1	2, 2

Παίγνιο διασφάλισης (assurance game – stag hunt, βλ. Martin (1992: 781)

Κατά την Martin (1992: 781) υπάρχουν δύο λόγοι που τα κράτη μπορεί να αποτύχουν να συνεργαστούν παρά το γεγονός της κοινής τους επιθυμίας: (α) Η αβεβαιότητα για τις απολαβές του άλλου, και (β) η υποψία ότι το άλλο κράτος μπορεί να μην είναι, ορθολογικός δρώντας, αλλά στο εσωτερικό πολιτικό παιχνίδι διαμόρφωσης των πολιτικών επιλογών να αντιμάχονται για την επικράτηση των προτιμήσεων τους και δρώντες με περισσότερο ιδεολογικούς και όχι ορθολογικούς στόχους.

Στην πρώτη περίπτωση ένα κράτος A μπορεί να μην είναι σίγουρο ότι το άλλο κράτος B προτιμά με βεβαιότητα τη συνεργασία και για αυτό να διστάζει να συνεργαστεί. Αν θεωρείται ότι υπάρχει πιθανότητα το κράτος B να μη συνεργαστεί, τότε το κράτος A μπορεί να προτιμήσει να αποσκιρτήσει προληπτικά, ώστε να περιορίσει το κόστος της μη συνεργασίας. Στη δεύτερη περίπτωση το κράτος B δεν παρέχει τη διασφάλιση ότι θα συνεργαστεί επειδή εμφανίζει έλλειψη ορθολογισμού.

Στις διεθνείς σχέσεις μία ανάλογη πραγματική περίπτωση έχει να κάνει με την αντιμετώπιση της εξάπλωσης των πυρηνικών όπλων. Για κράτη που δεν «διαβεβαιώνουν» ότι ακολουθούν εξωτερική πολιτική βασισμένη σε υπολογισμούς κόστους – οφέλους, θεωρείται ότι η απόκτηση πυρηνικών όπλων αποτελεί κίνδυνο για την διεθνή σταθερότητα. Πυρηνικές δυνάμεις όπως η Ινδία ή το Ισραήλ παρέχουν καλύτερες διαβεβαιώσεις ότι η απόκτηση πυρηνικών όπλων συνοδεύεται από τους καθιερωμένους ορθολογικούς περιορισμούς στη χρήση τους. Αντίθετα χώρες που

ασκούν ιδεολογική εξωτερική πολιτική και κυρίως έχουν την φήμη ότι έχουν περιορισμένη διάθεση διεθνούς συνεργασίας, όπως η Βόρειος Κορέα, προκαλούν την πιο έντονη αντίδραση των υπολοίπων κρατών στο πυρηνικό τους πρόγραμμα. Ακόμα και μικρές παρεκκλίσεις από τις (προσδοκώμενες από τα άλλα κράτη) ορθολογικές προτιμήσεις ενός κράτους μπορεί να καθιστά την ισορροπία σε μία αλληλεπίδραση επισφαλής και να έχουμε την «ισορροπία του τρεμάμενου χεριού» που παρουσίασε ο Selten (1975) (αναφέρεται στο Martin 1992: 781 υπ. 39).

Η άλλη περίπτωση είναι ότι το κράτος Β δεν παρουσιάζεται ως ενιαίος και ορθολογικός δρώντας στη διεθνή πολιτική. Η ορθολογική ιεράρχηση των προτιμήσεων του δεν είναι βέβαιο ότι θα είναι η αναμενόμενη, καθώς στο εσωτερικό του μπορεί να υπάρχει ανταγωνισμός ανάμεσα σε ομάδες συμφερόντων με διαφορετική ιεράρχηση των προτιμήσεων τους. Η διεθνής συμπεριφορά του θα εξαρτηθεί από το ποια τάση τελικά θα επικρατήσει στο εσωτερικό του. Σε αυτήν την περίπτωση η λύση του προβλήματος της διασφάλισης είναι η διαφάνεια της εσωτερικής πολιτικής. Για αυτόν τον λόγο οι δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις, θεωρούνται ότι δεν έχουν έντονα προβλήματα διασφάλισης ότι θα τηρήσουν τις διεθνείς συμφωνίες που διαπραγματεύονται (Martin 1992: 782). Οι εσωτερικοί πολιτικοί συσχετισμοί επηρεάζονται και από τη διεθνή αλληλεπίδραση. Οι διεθνείς διακανονισμοί μπορούν να αλλάξουν την ισχύ, τις πεποιθήσεις (*beliefs*) και τους στόχους των κοινωνικών ομάδων, επηρεάζοντας και τις επιλογές ενός κράτους στην εξωτερική πολιτική του (Jervis 1999: 61).

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι ο ορθολογισμός αποτελεί μία «γλώσσα επικοινωνίας» μεταξύ των κρατών για τη διασφάλιση σχετικά με τη διάθεση συνεργασίας τους. Βέβαια, η πραγματική ιεράρχηση των προτιμήσεων είναι διαφορετική για κάθε κράτος, για κάθε σκοπό και σε κάθε περίπτωση. Η αντίληψη των κρατών για το ποια επιλογή μεγιστοποιεί την ωφελιμότητα τους σε κάθε περίπτωση μπορεί να είναι πολύ διαφορετική. Σε αυτήν την περίπτωση είναι χρήσιμη η ενσωμάτωση στην ανάλυση μεταβλητών που επηρεάζουν την ιεράρχηση των προτιμήσεων ενός κράτους.

3.4 Διεθνείς θεσμοί και ηγεμονία

Οι διεθνείς θεσμοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διεθνή συνεργασία. Ο Keohane στο σημαντικό βιβλίο του *After hegemony* (1984: 8) υιοθέτησε για τους διεθνείς θεσμούς τον ορισμό για τα διεθνή καθεστώτα (*international regimes*):⁵⁵

«Σύνολα ρητών ή σιωπηρά αποδεκτών αρχών, νορμών, κανόνων και διαδικασιών λήψης αποφάσεων γύρω από τις οποίες συγκλίνουν οι προσδοκίες των δρώντων σε έναν τομέα των διεθνών σχέσεων. Οι αρχές αφορούν κοινές πεποιθήσεις γεγονότων, αιτιότητας και ευθυκρισίας [rectitude] και κοινές αξίες [⁵⁶]. Οι νόρμες είναι δεδομένες συμπεριφορές με βάση δικαιώματα και υποχρεώσεις. Οι κανόνες είναι ειδικές επιταγές ή απαγορεύσεις δράσης. Οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι οι επικρατούσες πρακτικές για τη διαμόρφωση και την εφαρμογή των συλλογικών επιλογών» (Krasner 1982b: 186).

Με τη δημιουργία κοινών προσδοκιών για την αναμενόμενη συμπεριφορά των κρατών σε ένα πεδίο (*issue area*), υποβοηθούν τη συνεργασία των κρατών, ώστε να αποκομίσουν κοινά κέρδη.

Η ακραία θέση του ρεαλισμού για τα διεθνή καθεστώτα, είναι ότι αποτελούν «επιφαινόμενα» των διεθνών σχέσεων. Ουσιαστικά αποτελούν αντανάκλαση των συσχετισμών ισχύος των κρατών, βασίζονται στους υπολογισμούς των εγωιστικών συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων και έχουν περιθωριακή σημασία για το διεθνές σύστημα, καθώς δεν έχουν αυτοδύναμη επιρροή στις διεθνείς σχέσεις (Mearsheimer 1994/95: 7, 47)⁵⁷. Η θέση αυτή στηρίχθηκε και στο επιχείρημα του Grieco (1988a και 1988b) για τη σημασία που έχουν τα σχετικά κέρδη από τη συνεργασία στην ασφάλεια

⁵⁵ «Διεθνείς θεσμοί» και «διεθνή καθεστώτα», χρησιμοποιούνται εναλλακτικά στο παρόν. Γενικά, τα θεωρητικά επιχειρήματα για τα διεθνή καθεστώτα, χρησιμοποιήθηκαν και στη θεωρητική συζήτηση για τους διεθνείς θεσμούς (Schweller & Priess 1997: 3). Η ταύτιση αυτή συναντάται στη βιβλιογραφία, αν και μπορεί να θεωρηθεί προβληματική.

⁵⁶ ΣτΣ: Για παράδειγμα το σύγχρονο καθεστώς νομισματικής συνεργασίας βασίζεται στην αρχή των ελεύθερων οικονομικών συναλλαγών.

⁵⁷ Αυτή η ακραία ρεαλιστική άποψη για τους διεθνείς θεσμούς και τη διεθνή συνεργασία αντλεί από τον Mearsheimer που κατατάσσει τον εαυτό του στον «επιθετικό ρεαλισμό» που θεωρεί ότι τα κράτη επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους (1994-95: 11 υπ. 27). Ο «αμυντικός ρεαλισμός» υποθέτει ότι τα κράτη δεν επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους, αλλά τη διατήρηση της σχετικής τους θέσης, είναι πιο αισιόδοξος για τη διεθνή συνεργασία, όπως θα δούμε στη συνέχεια (Jervis 1999: 48-49). Σχετικές είναι και οι προσπάθειες για μία «μετα-κλασσική ρεαλιστική» προσέγγιση (Brooks 1997) και το «μοντέλο διεθνούς πολιτικής που βασίζεται στον παραδοσιακό ρεαλισμό» των Schweller & Priess (1997), οι δύο τελευταίοι συγγραφείς υποστηρίζουν ο πολιτικός ρεαλισμός δεν αρνείται τον ρόλο των διεθνών θεσμών, όπως ο νεορεαλισμός (1997: 9).

των κρατών. Ο Mearsheimer (1994/95: 24) υποστήριξε ότι οι θεσμικές προσεγγίσεις θα έπρεπε να αποδεικνύουν εμπειρικά, δηλαδή με πραγματικά περιστατικά, ότι οι θεσμοί διευκόλυναν τη συνεργασία επειδή περιορίσαν το φόβο της εξαπάτησης. Όμως τέτοιες εμπειρικές αποδείξεις ήσαν ελάχιστες. Αυτή η κριτική ήταν αποδεκτή σε ένα βαθμό και από αρκετούς νεοφιλελεύθερους αναλυτές (Mearsheimer 1994/95: 24 υπ. 78).

Αυτή η ακραία ρεαλιστική προσέγγιση υποστηρίζει ότι τα κράτη ενδιαφέρονται για τη μεγιστοποίηση της ισχύος τους και επειδή η ισχύς είναι σχετική, η αύξηση της ισχύος ενός κράτους, μειώνει την ισχύ των υπολοίπων με τα οποία αλληλεπιδρά. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα η διεθνής πολιτική να θεωρείται ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος.

Η πολιτική σημασία των διεθνών καθεστώτων κρίνεται από δύο παράγοντες: την «αποτελεσματικότητα» (*effectiveness*) τους και την «σταθερότητα» ή «προσαρμοστικότητα» τους (*robustness*, ή *resilience*). Η «αποτελεσματικότητα» έχει να κάνει με την δυνατότητα των διεθνών καθεστώτων να είναι τα μέσα που θεραπεύουν τις αποτυχίες της αγοράς και δημιουργούν κοινά κέρδη από τη συνεργασία. Η αποτελεσματικότητα αναλύεται στον βαθμό που τα κράτη συμμορφώνονται με τις νόρμες και τους κανόνες των καθεστώτων που συμμετέχουν, και στον βαθμό που τα καθεστώτα επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους, κυρίως διευκολύνοντας τη συνεργασία μεταξύ των μελών τους στο συγκεκριμένο θέμα. Η «σταθερότητα» αναφέρεται στην δυνατότητα των διεθνών καθεστώτων να διατηρούνται και να λειτουργούν, ακόμα και αν συμβούν ανακατανομές ισχύος μεταξύ των μελών τους, ή τα πιο ισχυρά μέλη τους επιδιώξουν αλλαγές στο καθεστώς επειδή θεωρούν ότι τα συμφέροντα τους δεν εξυπηρετούνται πια (Hasenclever et al. 1997a: 2).

Μια βασική διαφορά νεορεαλιστών και νεοφιλελεύθερων στις απόψεις τους για την αποτελεσματικότητα των θεσμών είναι ότι οι πρώτοι υποστηρίζουν ότι οι θεσμοί έχουν σημασία στο βαθμό που κάνουν τα κράτη να συμπεριφέρονται με τρόπο που αλλιώς δεν θα συμπεριφέρονταν. Ενώ οι δεύτεροι επισημαίνουν ότι οι θεσμοί έχουν σημασία στο βαθμό που επιτρέπουν στα κράτη να κάνουν κάτι που αλλιώς δεν θα μπορούσαν να κάνουν, δηλαδή να αποκομίσουν τα κοινά οφέλη της συνεργασίας. Οι νεορεαλιστές θεωρούν τους θεσμούς ως περιορισμούς (*constraints*) στην συμπεριφορά των κρατών⁵⁸.

⁵⁸ Για τους κοινωνικούς θεσμούς ως περιορισμούς στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση, που αποτελούν τους «κανόνες του παιχνιδιού» σε μία κοινωνία, βλ. Mantzavinos et al. (2003: 7).

Οι νεοφιλελεύθεροι τους προσεγγίζουν ως τα μέσα επίτευξης αμοιβαία επωφελών συνεργασιών (Schweller & Priess 1997: 3). Αυτή η θέση είναι σχετική με τον Coase, που θεωρεί το δίκαιο και τους θεσμούς ως εργαλεία επίλυσης των ενδογενών προβλημάτων της αγοράς (Χατζής 2012: 2). Κατά τον Coase, η αρνητική εξωτερικότητα, δεν είναι μία παραβίαση δικαιώματος του Α από τον Β, αλλά μια σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των Α και Β. Δεν θεωρεί δεδομένο ότι το δίκαιο θα προστατέψει τον Α από τον Β, ή το αντίθετο (Χατζής 2012: 3). Ειδικά στις διεθνείς σχέσεις, το διεθνές δίκαιο δεν έχει μπορεί να επιβληθεί κατά τον τρόπο που επιβάλλεται το δίκαιο από τα δικαστήρια στην εσωτερική έννομη τάξη. Αν η συνεννόηση μεταξύ των δύο μερών της διαφοράς δεν είναι εφικτή επειδή υπάρχουν εμπόδια στη συνεννόηση, τότε σημαντική λειτουργία των διεθνών θεσμών, όπως και του εσωτερικού δικαίου, θα είναι να αφαιρέσουν αυτά τα εμπόδια.

Στη θεωρητική συζήτηση για τους διεθνείς θεσμούς, η ηγεμονία κατέχει κεντρική θέση λόγω της άποψης του Gilpin (1981) ότι η διεθνής τάξη ουσιαστικά είναι αυτή που οικοδομεί ο ηγεμόνας. Η διεθνής τάξη εκφράζεται με τους διεθνείς θεσμούς, στο βαθμό που αποτελούν «μερικές τάξεις» (partial order) σε πεδία θεμάτων διεθνούς συνεργασίας. Οπότε οι διεθνείς θεσμοί αντικατοπτρίζουν τους συσχετισμούς ισχύος, δηλαδή τις επιλογές του ηγεμόνα, που παρέχει και τα διεθνή καθεστώτα. Αν ο ηγεμόνας παρακμάζει, παρακμάζουν και τα διεθνή καθεστώτα.

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας αποτελεί μία δομική εξήγηση για το σχηματισμό, τις αλλαγές και την κατάργηση των διεθνών καθεστώτων. Εξηγεί την αποτελεσματικότητα (*effectiveness*) των διεθνών καθεστώτων, συνδέοντας την ύπαρξη ισχυρών διεθνών καθεστώτων, με την ύπαρξη ενός ισχυρού κράτους. Επιπλέον, αμφισβητεί την δυνατότητα ενός διεθνούς καθεστώτος να παραμείνει σταθερό, ή να προσαρμοστεί, εφόσον αλλάξει η μονοπολική δομή ισχύος που το υποστηρίζει. Δηλαδή αν η ισχύς του ηγεμόνα μειωθεί, τότε το διεθνές καθεστώς θα καταργηθεί, αλλιώς θα καταστεί αναποτελεσματικό, ένα σύνολο κανόνων και νορμών που θα παραβιάζονται όποτε τα κράτη αντιλαμβάνονται ότι το συμφέρον τους εξυπηρετείται καλύτερα με άλλο τρόπο. Όσοι υποστηρίζουν ότι τα διεθνή καθεστώτα αποκτούν τη δική τους δυναμική, πέρα από τα συνθήκες που τα δημιούργησαν, δηλαδή τους τότε συσχετισμούς ισχύος, απομακρύνονται από την θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας (Hasenclever et al. 1997a: 87).

Η σταθερότητα ενός διεθνούς καθεστώτος δεν θα πρέπει να συγχέεται με την αλλαγή του. Οι αρχές και οι νόρμες γύρω από τις οποίες συγκλίνουν οι προσδοκίες των κρατών αναφορικά με τη συνεργασία τους σε έναν τομέα, μπορεί να αλλάξουν, αλλάζοντας και το διεθνές καθεστώς. Αν αλλάζουν οι κανόνες και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων, τότε οι αλλαγές μπορεί να είναι εντός του καθεστώτος ή μεταξύ διαφορετικών καθεστώτων, ανάλογα με το αν επηρεάζονται επίσης οι αρχές και νόρμες. Αν οι αρχές, νόρμες, κανόνες και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων, χάνουν την συνοχή τους και η πρακτική και η συμπεριφορά των κρατών που συμμετέχουν στο διεθνές καθεστώς παρεκκλίνει όλο και περισσότερο από αυτές, τότε το καθεστώς χάνει τη σταθερότητα του και γίνεται πιο αδύναμο (Krasner 1983: 4-5).

Ο Keohane (1984: 246) θεωρεί ότι «όταν σκεφτόμαστε τη συνεργασία μετά την ηγεμονία, πρέπει να σκεφτόμαστε τους θεσμούς». Πιστεύει ότι «η γενική ισχύς της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας είναι μία υπερβολική θέση», για να υποστηρίξει ότι τα διεθνή καθεστώτα διατηρούνται και μετά την αλλαγή των συσχετισμών ισχύος που τα δημιούργησαν (Keohane 1984: 46). Ωστόσο, δεν απορρίπτει τελείως την θεωρία αυτή, καθώς «η ηγεμονία συνδέεται με περίπλοκους τρόπους με τη συνεργασία και τα διεθνή καθεστώτα». Η ηγεμονία παίζει ένα σημαντικό ρόλο στη συνεργασία. Ο ηγεμόνας σε αντάλλαγμα για την υπεροχή του, παρέχει ηγεσία στα μέλη του διεθνούς καθεστώτος, διευκολύνοντας τη λειτουργία του και τη συνεργασία των μελών του (Keohane 1984: 31).

Ο Keohane (1984) ανέπτυξε μία θεσμική προσέγγιση καταρχήν εναλλακτική του νέο-ρεαλισμού και συμπληρωματική της θεωρίας της αποκεντρωμένης συνεργασίας (Gilligan 2005: 5): Το «θεσμικό νέο-φιλελευθερισμό» στις διεθνείς σχέσεις, ή αλλιώς «νεοφιλελευθερισμό»⁵⁹.

⁵⁹ Όπως γράφει ο Keohane (2002: 3), δεν του είναι ελκυστικός ο όρος «νεοφιλελευθερισμός», παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιείται ευρέως. Η δική του «θεσμική θεωρία» έχει μεν φιλελεύθερο υπόβαθρο, αλλά δεν στηρίζεται στις βασικές υποθέσεις του φιλελευθερισμού ότι το εμπόριο οδηγεί απαραίτητα στην ειρήνη, ή ότι οι άνθρωποι είναι γενικά καλοί, ή ότι η πρόοδος στην ανθρώπινη ιστορία είναι αναπόφευκτη. Ο φιλελευθερισμός του Keohane είναι πιο απαισιόδοξος για την ανθρώπινη φύση και πιο επιφυλακτικός για τις αναλογίες μεταξύ οικονομικής και πολιτικής επιστήμης.

Το βασικό ερώτημα που προσπαθεί να απαντήσει ο Keohane (1984: 9) είναι: «Υπό ποιες συνθήκες μπορούν τα ανεξάρτητα κράτη να συνεργαστούν στην παγκόσμια πολιτική οικονομία; Ιδιαίτερα αν η συνεργασία μπορεί να λάβει χώρα χωρίς ηγεμονία, και αν ναι, πώς;». Σκοπός του ήταν να διερευνήσει το ρόλο των θεσμών και τις συνθήκες υπό τις οποίες ανεξάρτητα κράτη μπορούν να συνεργαστούν σε οικονομικά θέματα, αντίθετα από τις απαισιόδοξες προβλέψεις του ρεαλισμού, που βασίζονται στο επιχείρημα της συγκρουσιακής φύσης των διεθνών σχέσεων και του ανταγωνισμού για την ασφάλεια ή την ισχύ.⁶⁰ Η θεωρία της αποκεντρωμένης συνεργασίας από την άλλη μεριά, μπορεί να εξηγήσει πώς τα κράτη επιλέγουν τη συνεργασία και πώς φτάνουν σε συμφωνίες που εφαρμόζουν σε συνθήκες διεθνούς αναρχίας, αλλά δεν εξηγεί για ποιο λόγο τα κράτη δημιουργούν διεθνείς θεσμούς για να το επιτύχουν (Gilligan 2011: 2).

Η θεσμική θεωρία (*institutionalism*) κατά τον Keohane βασίζονταν μέχρι τότε στην υπόθεση ότι οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της συνεργασίας όταν υπάρχουν κοινά οικονομικά συμφέροντα⁶¹ και αλληλεξάρτηση. Μέχρι τότε όμως δεν είχε αναπτύξει ένα ορθολογικό μοντέλο συμπεριφοράς των δρώντων στη διεθνή πολιτική όπως οι ρεαλιστές, για να τεκμηριώσει τα κίνητρα των κρατών για συνεργασία. Βασίζονταν κυρίως σε αισιόδοξες υποθέσεις για το ρόλο των ιδεών στη διεθνή συνεργασία και για την ικανότητα των πολιτικών ηγετών να μαθαίνουν, αγνοώντας πολλές φορές τον ρόλο της ισχύος και της σύγκρουσης (Keohane 1984: 7-8).

Για να ξεπεράσει αυτήν την κριτική στη θεσμική θεωρία, ο Keohane (1984: 66-67) χρησιμοποίησε το ρεαλιστικό μοντέλο του εγωιστικού ορθολογισμού για τα κράτη ως βασικούς δρώντες της διεθνούς πολιτικής, ώστε να δείξει ότι τα απαισιόδοξα

⁶⁰ Ο Keohane (1984) αναφέρεται στο ρεαλισμό, εννοώντας τις ρεαλιστικές προσεγγίσεις εν γένει, περιλαμβανομένου και του νεορεαλισμού. Η άποψη ότι οι θεσμοί είναι απλά «επιφανόμενα» των διεθνών σχέσεων είναι ακραία ρεαλιστική, οπότε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η αναφορά του Keohane στο ρεαλισμό, σημαίνει τον ακραίο ή επιθετικό ρεαλισμό. Η θεωρητική συζήτηση μεταξύ νεοφιλελεύθερων και ρεαλιστών συνέβαλλε στην προσέγγιση της διεθνούς συνεργασίας με ρεαλιστικούς όρους, δηλαδή με την καλύτερη επεξεργασία των συνθηκών που οξύνουν τον ανταγωνισμό των κρατών για την ισχύ και υπό ποιες συνθήκες τα διλήμματα ασφαλείας μπορεί να αποτελούν τροχοπέδη για τη συνεργασία.

⁶¹ Κοινά συμφέροντα δεν σημαίνει ταυτόσημα συμφέροντα. Η συνεργασία ορίζεται σαν συντονισμός των πολιτικών σε έναν τομέα για την πραγματοποίηση κοινών συμφερόντων (Keohane 1984: 12). Επίσης, τα κοινά συμφέροντα διευκολύνουν τη συνεργασία, αλλά δεν σημαίνουν απαραίτητα ότι οι δρώντες θα συνεργαστούν. Ο Keohane (1984: 69) παραπέμπει στο παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου για να υποστηρίξει αυτήν τη θέση.

συμπεράσματα των ρεαλιστών για τη διεθνή συνεργασία δεν ισχύουν σε όλες τις περιπτώσεις. Οι ρεαλιστικές υποθέσεις για τη διεθνή πολιτική⁶² είναι συμβατές με τη δημιουργία θεσμοθετημένων συμφωνιών, που περιέχουν κανόνες και αρχές που προωθούν τη συνεργασία. Σκοπός του Keohane (1984: 14) δεν είναι να καταργήσει τον ρεαλισμό, αλλά να τον συμπληρώσει με θεωρίες που τονίζουν τη σημασία των διεθνών καθεστώτων. Είναι σημαντικό ότι ξεκινά την ανάλυση του από το επίπεδο του συστήματος, υιοθετώντας μία συστημική προσέγγιση, όπως ο Waltz, για να εξηγήσει τη συμπεριφορά των μονάδων του συστήματος, δηλαδή των κρατών. Θεωρεί ότι η συμπεριφορά των κρατών διαμορφώνεται από τα κίνητρα και τους περιορισμούς του διεθνούς περιβάλλοντος τους και οι διεθνείς θεσμοί αλλάζουν τους υπολογισμούς των κυβερνήσεων για την ωφελιμότητα τους (Keohane 1984: 26).

Ο Keohane θεωρεί ότι κατά τους ρεαλιστές τα κράτη είναι «ορθολογικοί εγωιστές» (*rational egoists*).⁶³ Ο ορθολογισμός σημαίνει εδώ ότι οι δρώντες έχουν σταθερές και ιεραρχημένες προτιμήσεις και υπολογίζουν τη σχέση κόστους-οφέλους με σκοπό να μεγιστοποιήσουν την ωφελιμότητα τους σε σχέση με τις προτιμήσεις τους. «Ο εγωισμός σημαίνει ότι η ωφελιμότητα κάθε κράτους είναι ανεξάρτητη από αυτήν των υπολοίπων κρατών: Δεν αυξάνουν ή μειώνουν την ωφελιμότητα τους από τα κέρδη ή τις απώλειες των υπολοίπων» [⁶⁴] (Keohane 1984: 27). Επίσης, «[η] υπόθεση του εγωισμού σημαίνει ότι οι προτιμήσεις των δρώντων στη διεθνή πολιτική βασίζονται στις εκτιμήσεις τους για τη δική τους ευημερία και όχι αυτήν των άλλων» (Keohane 1984: 66). Αυτό βέβαια έρχεται σε αντίθεση με κάθε ρεαλιστική έννοια ισορροπίας της ισχύος.

⁶² Αναρχία, κράτη ως βασικοί δρώντες και ορθολογισμός δρώντων για την επιδίωξη του κρατικού συμφέροντος.

⁶³ Οι ρεαλιστές στην κριτική τους στον νεοφιλελευθερισμό για τη σημασία των σχετικών κερδών, δεν δέχονται ότι τα κράτη είναι, ή ότι ήσαν ποτέ για τον ρεαλισμό, ορθολογικοί εγωιστές με την έννοια που τους προσάπτει ο Keohane. Ο Grieco επισημαίνει ότι η υπόθεση του ορθολογικού εγωιστή δεν συνάδει με την συμπεριφορά που απαιτείται από τους δρώντες λόγω της διεθνούς αναρχίας (Hasenclever et al. 1997a: 115).

⁶⁴ ΣτΣ: Ο Mearsheimer (1994/95: 19 υπ. 56) θεωρεί ότι δεν υπάρχει απόδειξη ότι οι νεοφιλελεύθεροι έκαναν διάκριση μεταξύ απόλυτων και σχετικών κερδών. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι η νεοφιλελεύθερη υπόθεση ότι τα κράτη επιδιώκουν απόλυτα και όχι σχετικά κέρδη, υπονοείται στις αναλύσεις τους. Αυτό το εδάφιο ίσως να αποτελεί και την πιο ρητή δήλωση του Keohane για τη σημασία των απόλυτων κερδών στη διεθνή συνεργασία.

Το παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου είναι συμβατό με τις υποθέσεις του ρεαλισμού και πολλά προβλήματα της διεθνούς συνεργασίας, αν και όχι όλα, μπορούν να αναλυθούν με βάση αυτό. Επιπλέον, τα δημόδη θεωρήματα (*Folk theorems*) αποδεικνύουν ότι η συνεργασία είναι εφικτή σε συνθήκες επ' άπειρον επαναλαμβανόμενων παιγνίων του διλήμματος του φυλακισμένου. Με αυτά τα δύο επιχειρήματα ο Keohane υποστηρίζει ότι η συνεργασία είναι συμβατή με τον ρεαλισμό (Powell 1994: 327).

Ο Keohane βασίστηκε σε ρεαλιστικές υποθέσεις για τα κίνητρα των κρατών, αλλά επιδίωξε να δείξει ότι η απαισιοδοξία του ρεαλισμού για την αμοιβαία επωφελή συνεργασία, είναι υπερβολική (Keohane 1984: 29). Επίσης, θεωρεί ότι η ανάλυση με βάση τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, βοηθά να αξιολογηθεί με ρεαλιστικούς όρους η θέση του ρεαλισμού για το αναπόφευκτο της σύγκρουσης ή της ηγεμονίας στις διεθνείς σχέσεις (Keohane 1984: 84). Η ζήτηση για διεθνή καθεστώτα προκύπτει από τις αποτυχίες της αγοράς και το γεγονός ότι τα αποτελέσματα που προκύπτουν δεν είναι βέλτιστα (Keohane 1982: 335).

Η αιτία δημιουργίας διεθνών καθεστώτων για τον Keohane (1984: 80) έχει μία «λειτουργική εξήγηση»: Τα κράτη δημιουργούν διεθνή καθεστώτα ώστε να διευκολυνθούν στην επίτευξη συμφωνιών συνεργασίας. Δηλαδή επιχειρεί να εξηγήσει τη ζήτηση και τη δημιουργία διεθνών καθεστώτων με βάση τα αποτελέσματα τους: Τις συμφωνίες που θα επιτρέψουν τη συνεργασία για να αποκομίσουν τα κράτη αμοιβαία οφέλη. Όμως υπάρχει η περίπτωση τα διεθνή καθεστώτα να δημιουργήθηκαν για διαφορετικούς λόγους. Για αυτό ο Keohane (1984: 81) επισημαίνει ότι τα αποτελέσματα μπορούν να εξηγήσουν τα αίτια, όταν τα διεθνή καθεστώτα δημιουργούνται από ορθολογικούς δρώντες, με σκοπό να εκπληρώσουν αναμενόμενες λειτουργίες.

Τα διεθνή καθεστώτα συμβάλλουν στη δημιουργία μιας διάρκειας στη συνεργασία των κρατών και στην επαναλαμβανόμενη αλληλεπίδραση τους (*iterativeness*), σε βάθος χρόνου, προσδίδοντας και την απαραίτητη μακρά «σκιά του μέλλοντος» που αναφέρθηκε στη θεωρία της αποκεντρωμένης συνεργασίας (Keohane 1984: 75). Έτσι, επιτρέπουν την συνομολόγηση αμοιβαία επωφελών συμφωνιών, που αλλιώς θα ήταν δύσκολο ή ακατόρθωτο να επιτευχθούν. Συμφωνίες για ειδικά θέματα είναι

«εμφωλευμένες» (*nested*) σε διεθνή καθεστώτα (Keohane 1984: 90). Η «πυκνότητα θεμάτων» είναι ο αριθμός και η σημασία των θεμάτων που ανακύπτουν σε έναν τομέα πολιτικής. Όσο μεγαλύτερη είναι η πυκνότητα των θεμάτων ενός τομέα, τόσο πιθανότερο είναι τα θέματα να είναι αλληλεξαρτώμενα και άρα οι συμφωνίες να αλληλοεπηρεάζονται και να εντάσσονται σε ένα διεθνές καθεστώς, που διευκολύνει τη διαπραγμάτευση τους λόγω οικονομιών κλίμακας. Αν η πυκνότητα των θεμάτων είναι χαμηλή, τότε και οι *ad hoc* συμφωνίες είναι πιθανόν να είναι επαρκείς (Keohane 1982: 339-340).

Το «μυωπικό» εθνικό συμφέρον των κρατών, διαμορφώνεται από τον υπολογισμό κόστους-οφέλους σε ένα απομονωμένο θέμα, χωρίς να συνυπολογίζονται οι έμμεσες επιπτώσεις της προτίμησης τους (συνεργασία ή όχι, τήρηση της συμφωνίας ή αθέτηση της) και σε άλλα θέματα. Η διασύνδεση των θεμάτων επιτρέπει στα κράτη να είναι πιο διορατικά αναφορικά με τις επιλογές τους, καθώς αυτές δεν αφορούν μόνο ένα απομονωμένο θέμα, διότι μία παραβίαση συμφωνίας μπορεί να έχει ευρύτερες επιπτώσεις για την επιδίωξη των στόχων τους και κυρίως να πλήξει την υπόληψη τους (Keohane 1984: 99). Τα διεθνή καθεστώτα δημιουργούν «συνδέσεις» θεμάτων και μεταξύ συμφωνιών για ειδικά θέματα⁶⁵. Αν κάποιο κράτος παραβιάσει μία συμφωνία, οι συνέπειες είναι ευρύτερες και επηρεάζουν τη δυνατότητα του να συνεργαστεί και σε άλλα θέματα. Η τήρηση των συμφωνιών δημιουργεί την υπόληψη των κρατών ότι τηρούν την αρχή της αμοιβαιότητας και αποτελεί έναν παράγοντα που διευκολύνει τη συνεργασία ενός κράτους με καλή υπόληψη, με άλλα (Axelrod & Keohane 1985: 250, Keohane 1984: 105). Με την προϋπόθεση βέβαια ότι τα κράτη εκτιμούν τα μελλοντικά οφέλη περισσότερο από το τυχόν πρόσκαιρο όφελος της αποσκίρτησης. Η υπόληψη και η φήμη παίζουν καθοριστικό ρόλο στη συνεργασία σε επαναλαμβανόμενα παίγνια διλήμματος του φυλακισμένου, και κατ' επέκταση σε επαναλαμβανόμενες καταστάσεις αλληλεπίδρασης των κρατών. Κατά τη Simmons (1998: 81) ο κεντρικός μηχανισμός της διασφάλισης της συμμόρφωσης στην προσέγγιση του νεοφιλελευθερισμού, σχετίζεται με την υπόληψη. Ο Keohane (1984: 105) θεωρεί ότι η υπόληψη είναι σημαντική για την συμμόρφωση των κρατών, διότι η τιμωρία των παραβατών μπορεί να αποτελέσει ένα πρόβλημα συλλογικής δράσης και να είναι αναποτελεσματική στην πρόληψη των παραβιάσεων.

⁶⁵ Για τη διασύνδεση θεμάτων, βλ. Haas (1980: 372).

Η βασικότερη λειτουργία των διεθνών καθεστώτων κατά τον Keohane (1984: 92-93) είναι η παροχή πληροφόρησης, ή η μείωση του κόστους πληροφόρησης, και η θεραπεία του προβλήματος της ασύμμετρης πληροφόρησης. Η πληροφόρηση για τις τρέχουσες και τις μελλοντικές προτιμήσεις των κρατών αναφορικά με ένα θέμα διεθνούς συνεργασίας, μειώνει τον κίνδυνο των συμφωνιών, επειδή μειώνει την αβεβαιότητα σχετικά με το αν τα υπόλοιπα μέρη της συμφωνίας θα τηρήσουν τα συμφωνηθέντα, ή θα προτιμήσουν να αθετήσουν τις υποσχέσεις τους.

Επειδή η δημιουργία των διεθνών καθεστώτων έχει ένα αρκετά μεγάλο κόστος, τα κράτη διατηρούν τους θεσμούς και αφού μεταβληθούν οι συσχετισμοί ισχύος με βάση τους οποίους δημιουργήθηκαν. Δηλαδή ακόμα και αν μειωθούν οι ανισότητες ισχύος ανάμεσα στα μέλη ενός θεσμού και παρακμάσει ο ηγεμόνας που τα δημιούργησε. Το μειονέκτημα της όξυνσης του προβλήματος της συλλογικής δράσης, μπορεί να αντισταθμιστεί από τη λειτουργία των θεσμών αναφορικά με την παροχή πληροφοριών για τις προθέσεις των άλλων κρατών, διευκολύνοντας την επίτευξη συμφωνιών (Keohane 1984: 102). Το κόστος συναλλαγών και η αβεβαιότητα που προκαλεί η διεθνής αναρχία, έχουν ως συνέπεια ότι τα διεθνή καθεστώτα είναι ευκολότερο να διατηρηθούν, από το να δημιουργηθούν (Keohane 1984: 100).

Κατά τον Krasner η σημασία της ισχύος και των συμφερόντων, δεν περιορίζει τη σημασία των διεθνών καθεστώτων για τρεις λόγους: (α) Τα κράτη ως βασικοί δρώντες μπορούν να γίνουν κατανοητά σε ένα ιστορικό και θεσμικό πλαίσιο, που εξηγεί την ανάδειξη τους ως βασικών δρώντων. (β) Επίσης, το πρόβλημα του «λαθρεπιβάτη» ανακύπτει σε πολύ ασύμμετρες κατανομές της ισχύος, που οδηγούν στην μη άριστη κατά Pareto παροχή του συλλογικού αγαθού. Σε αυτήν την περίπτωση το πρόβλημα δεν είναι η εξαπάτηση, αλλά το γεγονός ότι τα κράτη δεν συνεργάζονται για να επιλύσουν το πρόβλημα της συλλογικής δράσης: Ένα μεγάλο κράτος (ή μια ομάδα κρατών, συλλογική ηγεσία) παράγει το συλλογικό αγαθό ανεξάρτητα από την επιλογή των μικρότερων κρατών να συνεργαστούν συνεισφέροντας στην παραγωγή του. Τα μικρότερα κράτη επιλέγουν να μη συνεισφέρουν στην παραγωγή ανεξάρτητα από το τι θα κάνει το μεγάλο κράτος. Ο Krasner θεωρεί ότι η κατάσταση μετατρέπεται σε δίλημμα του φυλακισμένου όταν υπάρχει ένας μεγαλύτερος αριθμός μικρότερων κρατών, κανένα από τα οποία δεν έχει σκοπό να παρέχει το συλλογικό αγαθό

μονομερώς. (γ) Οι θεσμικές επιλογές του παρελθόντος επηρεάζουν τα παρόντα συμφέροντα και την παρούσα ισχύ των δρώντων, επειδή στο παρελθόν ευνόησαν κάποιους εις βάρος των υπολοίπων (Krasner 1991: 365).

Ο Krasner εξετάζει το πρόβλημα της συνεργασίας ως «δίλημμα κοινών αποστροφών» (Stein 1982: 309), χρησιμοποιώντας το παίγνιο της μάχης των δύο φύλων. Στην απλή ιστορία του παιγνίου κατά τον Krasner, ένα ζευγάρι θέλει να πάει διακοπές, στην πρώτη περίπτωση του πίνακα 1, δεν τους ενδιαφέρει αν θα πάνε στο βουνό ή στη θάλασσα, αρκεί να είναι μαζί στις διακοπές τους.⁶⁶ Αυτό είναι ένα απλό πρόβλημα συντονισμού (πίνακας 1), όπου οι δρώντες είναι αδιάφοροι για το τελικό αποτέλεσμα, αρκεί να αποφύγουν το κοινά ανεπιθύμητο, δηλαδή να πάνε διακοπές χώρια. Στους πίνακες 1, 2 και 3 οι απολαβές στα κελιά είναι πρώτα για την γυναίκα και μετά το κόμμα για τον άνδρα.

	Ανδρας	
	Βουνό	Θάλασσα
Γυναίκα		
Βουνό	1, 1	0, 0
Θάλασσα	0, 0	1, 1

Πίνακας 1: Απλό πρόβλημα συντονισμού. Πίνακας από Krasner (1991: 339)

Στον πίνακα 2, ο άνδρας προτιμά να πάει διακοπές στο βουνό και η γυναίκα στη θάλασσα. Οι προτιμήσεις τους είναι διαφορετικές, όμως προτιμούν περισσότερο να είναι μαζί, παρά να πάει διακοπές ο καθένας χωρίς τον άλλον στην πρώτη του επιλογή. Σε αυτήν την περίπτωση έχουμε πρόβλημα συντονισμού με αποκλίνουσες προτιμήσεις (πίνακας 2): Κανείς τους δεν επιθυμεί το αποτέλεσμα που δεν πάνε μαζί διακοπές: Έχει απολαβές (0,0) όταν ο άνδρας επιλέγει το βουνό και η γυναίκα θάλασσα, ή επιλέξουν αντίστροφα. Όμως είναι ελαφρώς καλύτερο για τον άνδρα να πάνε διακοπές μαζί στο βουνό με απολαβές (2,3), και παρομοίως είναι ελαφρώς καλύτερο για τη γυναίκα να πάνε μαζί στη θάλασσα (3,2).

⁶⁶ Άλλη παραλλαγή είναι το ζευγάρι να έχει ραντεβού και να μην θυμούνται αν είναι στην όπερα ή στο γήπεδο για να δουν αγώνα ποδοσφαίρου. Ο άντρας προτιμά να πάει στο ποδόσφαιρο και η γυναίκα στην όπερα, αλλά και οι δύο επιθυμούν να είναι μαζί. Αν δεν μπορούν να επικοινωνήσουν, τότε το πρόβλημα είναι πως θα συντονιστούν στην επιλογή τους για να είναι μαζί.

	Ανδρας	
Γυναίκα	Βουνό	Θάλασσα
Βουνό	2, 3	0, 0
Θάλασσα	0, 0	3, 2

Πίνακας 2: Πρόβλημα συντονισμού με αποκλίνουσες προτιμήσεις – *Battle of the sexes* / βλ. Krasner (1991: 339)

Το δίλημμα κοινών αποστροφών αφορά στο πρόβλημα συντονισμού των δρώντων με βάση αποδεκτούς κανόνες ή κοινωνικές συμβάσεις, με σκοπό την αποφυγή κοινά ανεπιθύμητων αποτελεσμάτων. Αν οι προτιμήσεις των δρώντων για το επιθυμητό αποτέλεσμα είναι αποκλίνουσες τότε έχουμε δίλημμα κοινών αποστροφών, που αποτελεί πρόβλημα συντονισμού με αποκλίνουσες προτιμήσεις (Stein 1982: 310). Αν οι δρώντες είναι αδιάφοροι ως προς το αποτέλεσμα, τότε οι κανόνες και οι συμβάσεις δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία. Η επικοινωνία των δρώντων και ο συντονισμός τους επιτυγχάνει ένα αποτέλεσμα που θα είναι ισορροπία κατά Nash και άριστο κατά Pareto. Δεν υπάρχει κίνητρο για κανένα δρώντα να αποσκιρτήσει από τη συμφωνία, γιατί η απολαβή του για την μονομερή αποσκίρτηση δεν θα είναι τόσο ευνοϊκή όπως στο παίγνιο του διλήμματος του φυλακισμένου. Για αυτόν τον λόγο η εξαπάτηση δεν αποτελεί βασικό πρόβλημα συνεργασίας και δεν είναι τόσο πολύ αναγκαίο ένα διεθνές καθεστώς να παρέχει πληροφορίες (Krasner 1991: 338).

Το δίλημμα κοινών αποστροφών, εκτός από το πρόβλημα συντονισμού, περιλαμβάνει και προβλήματα διανομής των κερδών από την συνεργασία. Οι δρώντες μπορεί να αναγνωρίζουν ότι θα είναι χειρότερα χωρίς κάποια συμφωνία, αλλά διαφωνούν για την τελική μορφή της συμφωνίας, καθώς υπάρχουν πολλά αποτελέσματα που είναι άριστα κατά Pareto (Krasner 1991: 337).

Το πρόβλημα της διανομής, δηλαδή ποιο από όλα τα αποτελέσματα που είναι άριστα κατά Pareto θα επιλεγεί, μπορεί να λυθεί με την άσκηση κρατικής ισχύος, που μπορεί να έχει τρεις μορφές:

(α) Η ισχύς μπορεί να καθορίζει ποιος δρώντας θα συμμετέχει στο παίγνιο εξ αρχής. Στις διεθνείς σχέσεις οι πιο αδύναμοι δρώντες συχνά δεν προσκαλούνται στις διαπραγματεύσεις⁶⁷.

⁶⁷ ΣτΣ: Μάλλον η πρόσκληση των πιο αδύναμων δρώντων εξαρτάται από τους συσχετισμούς ισχύος.

(β) Η ισχύς μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίσης για να επιβάλλει τους κανόνες του παιχνιδιού, όπως το ποιος κινείται πρώτος. Ο παίκτης που κινείται πρώτος στο παίγνιο της μάχης των δύο φύλων μπορεί να επιβάλλει και το τελικό αποτέλεσμα, αν ο άλλος παίκτης έχει πειστεί ότι η στρατηγική του πρώτου παίκτη είναι αμετάκλητη.

(γ) Η ισχύς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αλλάξει η δομή του πίνακα απολαβών. Σύμφωνα με το παράδειγμα του Krasner, ο ισχυρός παίκτης μπορεί να χρησιμοποιήσει την «τακτικιστική διασύνδεση θεμάτων» ή αξιόπιστη απειλή για να αλλάξει τη δομή των απολαβών, από τον πίνακα 2 στον πίνακα 3. Το ένα αποτέλεσμα του συντονισμού θα είναι ανώτερο και για τους δύο παίκτες με απολαβές (3,2) αντίστοιχα έναντι (2,1) στον πίνακα 3, παρά το γεγονός ότι και τα δύο αποτελέσματα του συντονισμού είναι ισορροπία κατά Nash. Με ένα ελάχιστο επίπεδο συντονισμού οι παίκτες μπορούν να διασφαλίσουν αυτό το ανώτερο αποτέλεσμα και μόλις αυτό επιτευχθεί, κανείς παίκτης δεν έχει συμφέρον ή κίνητρο να αλλάξει την στρατηγική του (Krasner 1991: 340-1).

	Ανδρας	
	Βουνό	Θάλασσα
Γυναίκα		
Βουνό	2, 1	0, 0
Θάλασσα	0, 0	3, 2

Πίνακας 3: Πρόβλημα συντονισμού με αποκλίνουσες προτιμήσεις – Battle of the sexes και τακτική διασύνδεση θεμάτων / βλ. Krasner (1991: 341)

Η ανάλυση των νεοφιλελευθέρων για τις θετικές επιπτώσεις στη συνεργασία από τη λειτουργία των διεθνών θεσμών στην παροχή πληροφόρησης είναι πολύ εποικοδομητική, αλλά κατά τον Krasner δεν θα πρέπει να επισκιάζει τη σημασία των σχετικών δυνατοτήτων των κρατών. Η σχετική ισχύς καθορίζει την αρχική δομή των απολαβών για τους δρώντες, τις διαθέσιμες επιλογές τους, το ποιοί μπορούν να συμμετέχουν στη συνεργασία, και τελικά ποιος κερδίζει και ποιος χάνει (Krasner 1991: 366). Αυτό έχει μία σημαντική συνέπεια για τη διεθνή συνεργασία: Οι υπάρχουσες ανισότητες ισχύος δεν ανατρέπονται, αλλά αναπαράγονται. Ικανοποιείται έτσι η βασική υπόθεση του ρεαλισμού για την στρατηγική σταθερότητα ως προϋπόθεση ανάπτυξης της διεθνούς συνεργασίας. Τα ισχυρά κράτη επιδιώκουν να διατηρήσουν τη σχετική θέση τους, και το ίδιο επιδιώκει και το ηγεμονικό κράτος. Έτσι τα κέρδη από τη συνεργασία διανέμονται με βάση τους υπάρχοντες συσχετισμούς ισχύος.

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι ο Krasner κινείται πέρα από την απαισιοδοξία του νεορεαλισμού αναφορικά με τη διεθνή συνεργασία, καθώς έμμεσα αποδέχεται ότι τα κράτη συνεργάζονται και μπορούν να επιτύχουν ένα σημείο άριστο κατά Pareto, τουλάχιστον στην περίπτωση των τηλεπικοινωνιών που εξετάζει. Η σύγκρουση υπάρχει για το ποιο από όλα τα εναλλακτικά σημεία που είναι άριστα κατά Pareto θα επιλεγεί.

Ο Keohane επικεντρώνεται στην παρακολούθηση των συμφωνιών και την πληροφόρηση που παρέχουν οι θεσμοί για να επιτευχθούν κοινά κέρδη από την συνεργασία. Ο Krasner επικεντρώνεται στο γεγονός ότι οι θεσμοί που θα εξυπηρετούν τις λειτουργίες που αναφέρει ο Keohane, θα τείνουν να αντικατοπτρίζουν τους συσχετισμούς ισχύος που τους δημιούργησαν και τις επιθυμίες των πιο ισχυρών κρατών. Ο Powell (1994: 340) θεωρεί ότι και οι δύο αναλύσεις, των δύο διαφορετικών πλευρών των διεθνών θεσμών, είναι χρήσιμες. Στη συζήτηση για το αν οι διεθνείς θεσμοί είναι ανεξάρτητες ή εξαρτημένες μεταβλητές, η απάντηση είναι πιθανότερο να δοθεί από τη διερεύνηση του ρόλου του ηγεμόνα και της ανάπτυξης της διεθνούς κοινωνίας στην οποία ασκεί το ρόλο του.

3.5 Η συζήτηση εντός του ρεαλισμού για τη σύγκρουση και τη συνεργασία

Η ανάλυση του ρόλου των διεθνών θεσμών και η συμβολή τους στη διεθνή συνεργασία δεν μπορούσε να αγνοηθεί από το ρεαλισμό. Βασική υπόθεση του ρεαλισμού είναι ότι οι προτιμήσεις των κρατών είναι «εξωγενείς», δηλαδή δεδομένες και σταθερές. Δεν εξετάζεται πώς διαμορφώνονται και πώς αλλάζουν μεταξύ συνεργασίας και ανταγωνισμού. Οι θεμελιώδεις προτιμήσεις των κρατών κατά τον νεορεαλισμό είναι η επιβίωση τους και η διασφάλιση της κυριαρχίας τους. Για τον παραδοσιακό ρεαλισμό αυτό γίνεται με την μεγιστοποίηση της ισχύος, ενώ για τον νεορεαλισμό αυτό επιτυγχάνεται με την διατήρηση της σχετικής τους θέσης και την κατοχύρωση της ασφάλειάς τους. Μπορεί η διεθνής αρένα να μην είναι μία κατάσταση πολέμου, αλλά είναι μια κατάσταση συνεχούς ανταγωνισμού για την ασφάλεια. Αυτός ο ανταγωνισμός για την ασφάλεια, προσδιορίζει και τα όρια της διεθνούς συνεργασίας (Mearsheimer

1994/95: 9, και Brooks 1997: 447). Οι νεορεαλιστές θεωρούν το διεθνές σύστημα ως ένα περιβάλλον «υψηλού κινδύνου», όπου «ο πόλεμος μπορεί να ξεσπάσει ανά πάσα στιγμή» και τα κράτη οφείλουν να είναι έτοιμα για πόλεμο ώστε να μην είναι στο έλεος των στρατιωτικά ισχυρών γειτόνων τους (Waltz 1979: 111, 102 από όπου η φράση εντός εισαγωγικών, αναφέρεται και στο Brooks *ibid*).

Ο νεοφιλελευθερισμός δεν υποστηρίζει ότι είναι δυνατή περισσότερη διεθνή συνεργασία από ότι εκτιμά ο ρεαλισμός. Υποστηρίζει ότι υπάρχει πολύ περισσότερη δυνητική διεθνής συνεργασία που δεν έχει πραγματοποιηθεί⁶⁸. Το μεγαλύτερο πρόβλημα στην συνεργασία από τη διεθνή αναρχία είναι η εξαπάτηση και όχι το ενδεχόμενο το κράτος που συνεργάζεται να αποτελέσει απειλή. Οι δύο προσεγγίσεις διαφωνούν με το βαθμό σύγκρουσης που υπάρχει στο διεθνές σύστημα και αν αυτή μπορεί να αποφευχθεί, ώστε να ικανοποιήσουν τα κράτη τις συμπίπτουσες προτιμήσεις τους (Jervis 1999: 47). Οι Keohane & Martin έχουν παραδεχτεί ότι ο νεοφιλελευθερισμός είναι «ετεροθαλής αδελφός» με τον ρεαλισμό (αναφέρεται στο Jervis 1999: 43). Αποδέχονται τις βασικές ρεαλιστικές υποθέσεις και την πιθανότητα ακραίου ανταγωνισμού, όμως δεν την γενικεύουν. Πιστεύουν ότι τα κράτη μπορούν να συνεργαστούν για να μετριάσουν τις επιπτώσεις της αναρχίας (Jervis 1999: 45). Κατά τον Jervis (1999: 46) οι ρεαλιστές δεν υποστήριζαν ποτέ ότι το μόνο που έχει σημασία είναι τα σχετικά κέρδη, επειδή αν το έκαναν αυτό θα θεωρούσαν τη διεθνή πολιτική ως παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Όταν υπάρχει δίλημμα ασφαλείας, η ασφάλεια μεταξύ των κρατών επιτυγχάνεται στη βάση της αμοιβαιότητας.

Ο Powell (1994: 318) θεωρεί ότι ο νεορεαλισμός προβαίνει σε μία μεθοδολογικά λάθος ταύτιση των προτιμήσεων ως προς τα αποτελέσματα, με τις προτιμήσεις ως προς τις πράξεις ή τις ακολουθούμενες πολιτικές. Οι προτιμήσεις ως προς τα αποτελέσματα είναι αυτονόητες, αφού τα κράτη, όπως όλοι οι οργανισμοί, επιδιώκουν την επιβίωση και την ανεξαρτησία τους. Ο νεορεαλισμός υποστηρίζει ότι τα κράτη βασίζονται τη δράση τους στην προστασία της ανεξαρτησίας τους από κάθε πιθανή απειλή. Για αυτό τον λόγο κυριαρχεί ο ανταγωνισμός και η συνεργασία είναι δυσκολότερη.

⁶⁸ Οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να μειώνουν το κόστος συναλλαγών, ώστε η διαπραγμάτευση των μερών να οδηγεί σε μία αποτελεσματική κατανομή των οφελών. Σχετική είναι η κανονιστική εκδοχή του θεωρήματος του Coase (Χατζής 2012: 13).

Ο Brooks (1997: 446) διαχωρίζει το ρεαλισμό σε δύο «κλάδους»: το νεορεαλισμό και τον «μετακλασικό ρεαλισμό» (*postclassical realism*). Οι δύο αυτοί κλάδοι του ρεαλισμού είναι συστημικές και κρατο-κεντρικές προσεγγίσεις, που αποδέχονται τη συγκρουσιακή φύση των διεθνών σχέσεων και δίνουν έμφαση σε υλικούς παράγοντες παρά σε μη υλικούς, όπως τις ιδέες και τους θεσμούς. Η διαφορά του νεορεαλισμού από τον μετακλασικό ρεαλισμό του Brooks, είναι ότι ο αναλύει τις συνθήκες υπό τις οποίες τα κράτη δρουν με βάση την αρχή της αυτοβοήθειας και διατυπώνει επιπλέον υποθέσεις για την κρατική συμπεριφορά.

Η βασική διαφορά τους βασίζεται στη διάκριση μεταξύ του «ενδεχόμενου» (*possibility*) της σύγκρουσης μεταξύ των κρατών και της «πιθανότητας» της (*probability*)⁶⁹. Το «ενδεχόμενο» αφορά κάθε ενδεχόμενο, ακόμα και το θεωρητικά χειρότερο σενάριο (*worst case scenario*). Η «πιθανότητα» αφορά σε «υπαρκτό και πιθανό ενδεχόμενο» που είναι πιθανόν να συμβεί με βάση τα δεδομένα μιας κατάστασης, την αλληλεπίδραση των δρώντων και τι είναι πιθανόν να πράξουν⁷⁰. Κατά τον Wendt (1992: 404), αν οι άνθρωποι δρούσαν με βάση το «ενδεχόμενο», τότε η κοινωνική ζωή θα ήταν αδύνατη. Κατά παρόμοιο τρόπο αν τα κράτη δρούσαν με βάση το «ενδεχόμενο» της σύγκρουσης, τότε δεν θα ήταν δυνατόν να συνεργαστούν ή και να συνυπάρξουν. Ο Keohane (1993: 282-3) υποστηρίζει ότι σε μία θεωρία προσδοκώμενης ωφελιμότητας, τα κράτη δεν θα στήριζαν τη δράση τους σε απλά «ενδεχόμενα», διότι αυτό θα είχε μεγάλο κόστος και θα φαίνονταν «παρανοϊκό». Η αβεβαιότητα είναι σταθερή στη διεθνή πολιτική, αλλά δεν αρκεί από μόνη της να κάνει τα κράτη να ανησυχούν πάντα για τα σχετικά κέρδη. Για να είναι λογικά βάσιμη μία τέτοια ανησυχία θα πρέπει να υπάρχει μία «πιθανότητα» σύγκρουσης. Ο ολοκληρωτικός πόλεμος κατά ενός κράτους, μέχρι της εξαφανίσεώς του, είναι ένα ενδεχόμενο. Αν τα κράτη δρούσαν με βάση αυτό το ενδεχόμενο θα έπρεπε όλα να είναι προετοιμασμένα για κάτι τέτοιο. Αυτό σημαίνει ότι ακόμα και το Βέλγιο και η Ολλανδία θα έπρεπε να διατηρούν σαφώς μεγαλύτερες ένοπλες δυνάμεις που θα τους έδιναν την πιθανότητα επιβίωσης σε έναν τέτοιο πόλεμο, ακόμα και εναντίον

⁶⁹Ο όρος “possibility” μεταφράζεται ως «ενδεχόμενο», ενώ ο όρος “probability” μεταφράζεται ως «πιθανότητα».

⁷⁰ Αυτοί οι ορισμοί ακολουθούν το πνεύμα του Brooks (*ibid*), ο ορισμός του ενδεχόμενου – probability αντλεί και από Wendt (1992: 404), καθώς η αλληλεπίδραση δημιουργεί την υπόληψη των κρατών για τις προτιμήσεις τους.

μεγαλύτερου γειτονικού τους κράτους, που ενδεχομένως θα απειλούσε την ύπαρξη τους. Γεγονός όμως που δεν συμβαίνει.

Ο Brooks υποστηρίζει ότι με βάση τα παραπάνω δεδομένα, οι νεορεαλιστές απλά υποθέτουν ότι τα ορθολογικά κράτη θα αντιδράσουν με αυτόν τον τρόπο, και κατά συνέπεια θα είναι επιφυλακτικά στη διεθνή συνεργασία. Η ερμηνευτική ικανότητα του νεορεαλισμού βασίζεται στην υιοθέτηση του χειρότερου υποθετικού σεναρίου, που αποτελεί ένα «ενδεχόμενο», και όχι στην άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος (Brooks 1997: 449)⁷¹. Ο Waltz επιδιώκει να προβλέψει τις ενέργειες των κρατών με μία κανονιστική διάθεση για το πώς θα έπρεπε τα κράτη να συμπεριφέρονται δεδομένων των προτιμήσεων τους ως προς τα αποτελέσματα των πράξεων τους.

Η υπόθεση ότι η αναρχία κάνει σημαντικό το «ενδεχόμενο» της καταστροφής ενός κράτους σημαίνει ότι τα κράτη δίνουν έμφαση στην τρέχουσα ή βραχυπρόθεσμη στρατιωτική τους ασφάλεια, έναντι μελλοντικών κερδών από τη διεθνή οικονομική συνεργασία. Όμως ένας τέτοιος υπολογισμός κόστους-οφέλους βραχυπρόθεσμων ή μακροπρόθεσμων κερδών, θα εξαρτιόταν για ένα ορθολογικό κράτος από την «πιθανότητα» εμφάνισης προβλημάτων ασφαλείας. Δηλαδή από την αναμενόμενη ένταση του ανταγωνισμού των κρατών για την ασφάλεια τους. Αν η πιθανότητα ανταγωνισμού για την ασφάλεια είναι χαμηλή, τότε δεν υπάρχουν τα εμπόδια στη διεθνή οικονομική συνεργασία που υποθέτει ο νεορεαλισμός και τα κράτη θα εκτιμούν περισσότερο τα μακροχρόνια κέρδη (Brooks 1997: 450).

Επιπλέον, η υπόθεση του νεορεαλισμού ότι τα κράτη έχουν πρωταρχικό στόχο την επιβίωση τους δεν είναι δυνατόν να ανάγει σε βασικό στόχο τους την επίταση της στρατιωτικής τους ισχύος. Η στρατιωτική ισχύς εξαρτάται και από την παραγωγική βάση της οικονομίας ενός κράτους και άρα απαιτείται μία περαιτέρω επεξεργασία αυτής της υπόθεσης ώστε να είναι σαφές υπό ποιες συνθήκες τα κράτη θα προτιμούν να ενισχύσουν τις οικονομικές τους ικανότητες σε σχέση με τις στρατιωτικές (Brooks 1997: 451). Ιστορικά, η προτίμηση κάποιων κρατών στην ενίσχυση των στρατιωτικών

⁷¹ Ο Brooks (1997: 450) πάντως αναγνωρίζει ότι αυτή η υπόθεση για τη συμπεριφορά των κρατών, που βασίζεται στο ενδεχόμενο (probability), δεν είναι «μοιραία» για τον νεορεαλισμό και μπορεί να είναι σωστή. Το αν είναι χρήσιμη είναι προς συζήτηση. Ωστόσο, αποτελεί μία κεντρική υπόθεση του νεορεαλισμού, που μπορεί να συμπαρασύρει και την ευρύτερη ρεαλιστική προσέγγιση της διεθνούς συνεργασίας σε μία ισοπεδωτική λογική.

ικανοτήτων σε σχέση με τις οικονομικές, δεν έχει διασφαλίσει την επιβίωση τους.⁷² Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι η Σοβιετική Ένωση, η μεγάλη στρατιωτική ισχύς της οποίας δεν απέτρεψε τελικά την κατάρρευση της. Ούτε η μονομερής προτίμηση στην ενίσχυση της οικονομικής ικανότητας, διασφαλίζει την επιβίωση. Απαιτείται ένα κατάλληλο μίγμα πολιτικής για την εξυπηρέτηση οικονομικών και στρατιωτικών στόχων. Συνήθως υπάρχει μία ένταση μεταξύ τους και η ενίσχυση της μίας ικανότητας, γίνεται εις βάρος της άλλης. Η ενίσχυση της βραχυπρόθεσμης στρατιωτικής ικανότητας, γίνεται εις βάρος της μακροπρόθεσμης οικονομικής ικανότητας, και το αντίστροφο. Η προτίμηση στην μία ή την άλλη ικανότητα και πάλι εξαρτάται από την εκτίμηση των αναγκών ενίσχυσης της ασφάλειας ενός κράτους άμεσα ή μακροπρόθεσμα (Brooks 1997: 452).

Κατά τον Brooks (1997: 453) ο νεορεαλισμός δεν διευρύνει την έννοια της ασφάλειας πέρα από το στρατιωτικό πεδίο διότι αν συμπεριλάβει και οικονομικούς παράγοντες στην έννοια της ασφάλειας, θα αποκλίνει από τις βασικές του υποθέσεις και θα δημιουργηθεί πρόβλημα στην εσωτερική συνοχή του.

Ένας παράγοντας που προσδιορίζει την πιθανότητα ανταγωνισμού για την ασφάλεια και συνακόλουθα την δυνατότητα διεθνούς συνεργασίας είναι η ταξινόμηση των κρατών σε κράτη «ικανοποιημένα με το *status quo*» και κράτη «αναθεωρητικά» (*revisionist*) (Schweller 1996: 98)⁷³. Τα σχετικά κέρδη από τη συνεργασία έχουν σημασία αν τα συνεργαζόμενα κράτη, που μοιράζονται τα κέρδη είναι ικανοποιημένα από το *status quo* ή όχι. «Πολύ συχνά τα κράτη που επιδιώκουν την ασφάλεια τους έχουν ένα κοινό συμφέρον στη συνεργασία» (Schweller 1996: 104). Τα ικανοποιημένα κράτη είναι αυτά που επιδιώκουν τη διατήρηση της θέσης τους στο σύστημα, ενώ τα αναθεωρητικά είναι αυτά που επιδιώκουν την ιμπεριαλιστική επέκταση δια της ισχύος, επειδή αξιολογούν υψηλότερα αυτά που εποφθαλμιούν, παρά αυτά που ήδη κατέχουν (Schweller 1996: 99-100). Αυτό σημαίνει ότι η συνεργασία μεταξύ των κρατών που δεν έχουν αναθεωρητικές βλέψεις θα είναι ευκολότερη.

⁷² Η ασφάλεια μπορεί να αφορά τη συνέχεια της ύπαρξης ενός κράτους, ή την πιθανότητα επιβίωσης του (Kydd 1997: 121).

⁷³ Παρόμοια διάκριση με άλλη ονοματολογία είναι σε «κράτη *status quo*» και κράτη ιμπεριαλιστικά ή «επαναστατικά», ή επιθετικά, αντίστοιχα. Ο Schweller (*ibid*) ακολουθεί τη διάκριση του Arnold Wolfers σε κράτη ικανοποιημένα με το *status quo* (κράτη *status quo*) και αναθεωρητικά κράτη.

Το *status quo* είναι κάτι περισσότερο από την διατήρηση της κατανομής των εδαφών μεταξύ των κρατών. Η υπεράσπιση του σημαίνει και την υπεράσπιση μη εδαφικών συμφερόντων και νορμών και τη διατήρηση της ίδιας της δομής του διεθνούς συστήματος. Αν όλα τα κράτη που είναι ικανοποιημένα από το *status quo* μοιράζονται τις ίδιες αξίες και τις ερμηνεύουν με τρόπο συμβατό, τότε τα προβλήματα στη διατήρηση του *status quo* ελαχιστοποιούνται. Αυτή ήταν η περίπτωση του συνασπισμού μεγάλων δυνάμεων που παρουσιάστηκε. Όσο μεγαλύτερο το εύρος των συμφερόντων που πρέπει να διαφυλαχτούν, τόσο πιθανότερο είναι οι εθνικές προσπάθειες για τη διατήρηση του *status quo* να συγκρούονται (Jervis 1978: 185).

Η θέση αυτή του Schweller για τη διάκριση σε κράτη *status quo* και αναθεωρητικά, παραβλέπει, κατά τους αμυντικούς ρεαλιστές, τη σημασία της αβεβαιότητας στη διεθνή πολιτική. Οι προθέσεις των κρατών, δεν είναι πάντα εύκολο να διακριθθούν από την παρατήρηση της διεθνούς συμπεριφοράς τους. Η αβεβαιότητα αφορά και στις μελλοντικές προθέσεις των κρατών και στις σχετικές τους δυνατότητες στο μέλλον. Ένα κράτος που είναι ικανοποιημένο από το *status quo*, δεν είναι σίγουρο ότι δεν θα επιδιώξει αναθεωρητικές πολιτικές στο μέλλον, ή ότι οι συσχετισμοί ισχύος δεν θα αλλάξουν υπέρ αναθεωρητικών κρατών ή πολιτικών. Επίσης, αγνοείται η πιθανότητα επέκτασης για λόγους ασφαλείας (Taliaferro 2000/01: 144-5).

Παρόμοιο διαχωρισμό ανάμεσα στα κράτη κάνει και ο Glaser (2010: 36-7), τα διακρίνει με βάση τα κίνητρα τους σε «κράτη που αναζητούν ασφάλεια» (*security seekers*) και σε «άπληστα» κράτη (*greedy*). Η ασφάλεια μπορεί να επιτευχτεί και με επεκτατικό πόλεμο, αν αποφέρει πόρους ισχύος. Τα άπληστα κράτη είναι αυτά που επιδιώκουν την επέκταση για λόγους που δεν έχουν να κάνουν με την ασφάλεια τους, αλλά για να αυξήσουν τον πλούτο τους, τα εδάφη τους, ή να διαδώσουν την ιδεολογία τους. Τα κίνητρα λοιπόν και η πληροφόρηση για τα κίνητρα των άλλων, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες στη συνεργασία ή τον ανταγωνισμό στο πεδίο της ασφαλείας. Το κίνητρο (*motive*) είναι πρωτόγονο (*primitive*) και εγγενές (*inherent*) στα κράτη. Οι προθέσεις (*intentions*), δηλαδή τι σκοπεύει να κάνει ένα κράτος, απορρέουν από την αλληλεπίδραση με το διεθνές περιβάλλον του (Glaser 1994/95: 38), εδώ μπορεί να καταταχθεί η επέκταση για λόγους ασφαλείας σε αντιδιαστολή με τον καθαρό ιμπεριαλισμό.

Συνάγεται ότι η συνεργασία με ένα ισχυρό κράτος είναι ευκολότερη. Ένα ισχυρό κράτος, ή ένας ηγεμόνας, κατέχει ήδη μία ευνοϊκή θέση στο διεθνές σύστημα. Αν έχει απαρνηθεί τον φιλόδοξο και ουτοπικό στόχο της εγκαθίδρυσης μιας παγκόσμιας ή περιφερειακής αυτοκρατορίας, τότε μπορεί να θεωρηθεί ως ένα κράτος που προτιμά τη διατήρηση του *status quo* και άρα δεν θα χρησιμοποιήσει την ισχύ του για ιμπεριαλιστικούς σκοπούς, παρά μόνο για την ασφάλεια του. Ο συλλογισμός αυτός είναι σχετικός με την «ήπια» εκδοχή της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, ότι ένα κράτος, που είναι φιλελεύθερος ηγεμόνας, θα ωφελεί δια της διεθνούς συνεργασίας και τα υπόλοιπα κράτη. Όμως, όπως επισημαίνει ο Tang (2009: 608) δεν πρέπει να συγχέεται η αναζήτηση ασφάλειας με τις καλοήθειες προθέσεις (*benign intentions*). Πολλοί επεκτατικοί και προληπτικοί πόλεμοι είχαν κίνητρο την ασφάλεια (Taliaferro 2000/01: 147-9).

Αν όλα τα κράτη επιδιώκουν μόνο την ασφάλεια τους, ο ανταγωνισμός τους προκύπτει επειδή δεν μπορούν να είναι σίγουρα ότι τα υπόλοιπα κράτη ενδιαφέρονται μόνο για την ασφάλεια τους. Η σηματοδότηση (*signaling*) ότι ένα κράτος αναζητά μόνο την ασφάλεια του, έχει να κάνει με την υιοθέτηση πολιτικών που μειώνουν την επιθετική του ικανότητα και είναι επαρκής αποκλειστικά για την άμυνα του, ή ακόμα και να μειώσει μονομερώς τις στρατιωτικές του ικανότητες⁷⁴. Αυτά τα μηνύματα (*signals*) όμως συνήθως έχουν μεγάλο ρίσκο και μεγάλο κόστος για ένα κράτος και για αυτό δεν είναι πρόθυμο να επικοινωνήσει δια της στρατιωτικής πολιτικής του, ότι σκοπός του είναι μόνο η ασφάλεια του και όχι η ιμπεριαλιστική επέκταση. Ο Kydd (1997: 141-4) υποστηρίζει ότι ειδικά ένα δημοκρατικό κράτος που αναζητά μόνο την ασφάλεια του, μπορεί να επικοινωνήσει τεσσάρων ειδών «δαπανηρά σήματα» (*costly signals*)⁷⁵ για τις μη επεκτατικές προθέσεις του:⁷⁶ (1) Την ιδεολογική μετριοπάθεια, δηλαδή να μην έχει μία επεκτατική πολιτική ιδεολογία. (2) Να ανέχεται τις εσωτερικές του μειονότητες,

⁷⁴ Ο Glaser (2010: 51, επίσης σχετικό 1994/95) αναλύει τις πολιτικές επιλογές στην πολιτική άμυνας εν καιρώ ειρήνης και ορίζει τη συνεργασία ως αποφυγή κούρσας εξοπλισμών και τον ανταγωνισμό ως το αντίθετο. Κεντρικό στοιχείο της ανάλυσης του είναι το δίλημμα ασφαλείας και οι παράγοντες όξυνσης του. Αποτελεί έναν εξέχοντα εκπρόσωπο του αμυντικού ρεαλισμού (Frankel 1996: xvi).

⁷⁵ Αυτά τα μηνύματα είναι δαπανηρά και υψηλού κόστους για τα επεκτατικά κράτη από την άποψη της εκπλήρωσης πολιτικών στόχων και όχι μόνο αναφορικά με το οικονομικό κόστος τους.

⁷⁶ Οι αμυντικοί ρεαλιστές δεν αποδέχονται τη θέση του Kydd ότι τα δημοκρατικά κράτη λόγω διαφάνειας του πολιτικού συστήματος, μπορούν να επικοινωνήσουν καλύτερα από τα αυταρχικά καθεστώτα τις ήπιες και μη επεκτατικές προθέσεις τους, διότι η πολλαπλότητα των δρώντων εντός του κράτους μπορεί να στείλει πολλά και αλληλοσυγκρουόμενα μηνύματα. Κατά τον Taliaferro (2000/01: 151), ο Kydd δεν διαφοροποιείται από τη θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης όπως υποστηρίζει.

διότι καθεστώτα που καταπιέζουν τις μειονότητες έχουν λιγότερους φραγμούς για επεκτατικές πολιτικές έναντι άλλων κρατών. (3) Να ακολουθεί ήπιες πολιτικές απέναντι σε αδύναμους γείτονες. (4) Να ακολουθεί μονομερώς μετριοπαθείς στρατιωτικές πολιτικές και να περιορίζουν τους εξοπλισμούς τους, όπως υποστηρίζει και ο Glaser. Το δίλημμα ασφαλείας είναι η βασική αιτία του ανταγωνισμού μεταξύ κρατών που επιδιώκουν μόνο την ασφάλεια τους. Δεν μπορεί ένα κράτος να μειώσει την ανασφάλεια του άλλου, χωρίς να αυξήσει την τρωτότητα του σε μία ενδεχόμενη επίθεση (Glaser 2010: 55-6).

Κατά τον αμυντικό ρεαλισμό, το επιχείρημα της επικοινωνίας των μη επεκτατικών προθέσεων με «δαπανηρά σήματα» (*costly signals*), δεν ακυρώνει το δίλημμα ασφαλείας, μπορεί μόνο να το μετριάσει. Οι παρούσες προθέσεις των κρατών μπορεί να είναι εμφανώς μη επεκτατικές, αλλά η αβεβαιότητα για τις μελλοντικές προθέσεις και ανακατανομές ισχύος μπορεί να οξύνουν το δίλημμα ασφαλείας (Taliaferro 2000/01: 147).

«Το δίλημμα ασφαλείας σημαίνει ότι πολλά από τα μέσα με τα οποία ένα κράτος επιδιώκει να αυξήσει την ασφάλεια του, μειώνουν την ασφάλεια των άλλων» (Jervis 1978: 169). Ο Tang (2009: 594-5) κάνοντας μία εννοιολογική ανάλυση του διλήμματος ασφαλείας με βάση τον παραπάνω ορισμό του Jervis και τους ορισμούς των Butterfield και Herz, καταλήγει σε μία πιο περιεκτική διατύπωση του. Στην κατάσταση διεθνούς αναρχίας, δύο κράτη δεν επιδιώκουν να απειλήσουν την ασφάλεια του άλλου (δηλαδή ακολουθούν αμυντικές στρατηγικές, όπως προβλέπει ο αμυντικός ρεαλισμός), αλλά δεν μπορούν να είναι σίγουρα για τις προθέσεις του άλλου και για αυτό φοβούνται την πιθανότητα επίθεσης εις βάρος τους. Επειδή θεωρούν ότι η ισχύς είναι το μέσο για την επίτευξη της ασφαλείας τους, επιδιώκουν την αύξηση της. Αλλά επειδή η ενίσχυση της άμυνας εμπεριέχει αναπόφευκτα και μία ενίσχυση των επιθετικών ικανοτήτων, πολλά από μέτρα που λαμβάνει η μία πλευρά μπορεί να απειλήσουν ή να εκληφθούν ως απειλητικά, από την άλλη πλευρά, ακόμα και αν δεν είναι αυτός ο σκοπός τους. Για αυτό και η άλλη πλευρά πιθανόν να λάβει αντίμετρα. Η αλληλεπίδραση μέτρων και αντιμέτρων προκαλεί έναν φαύλο κύκλο, όπου η αύξηση της ισχύος δεν αυξάνει την ασφάλεια, και μπορεί να οδηγήσει σε σύγκρουση ή σε πόλεμο.

Το δίλημμα ασφαλείας έχει δομικά αίτια: τη διεθνή αναρχία. Μπορεί όμως να ρυθμιστεί η ένταση του και από ψυχολογικούς παράγοντες, όπως η ικανότητα αντίληψης και οι παρανοήσεις⁷⁷ (Tang 2009: 610). Δεν προκαλείται ηθελημένα. Το πραγματικό δίλημμα ασφαλείας προκαλείται μεταξύ δύο κρατών που ακολουθούν τον αμυντικό ρεαλισμό. Αν ένα κράτος ακολουθεί πράγματι μία επιθετική στρατηγική επιδιώκει την επέκταση του εις βάρος των άλλων, τότε δεν υπάρχει «αυθεντικό» (*genuine*) δίλημμα ασφαλείας, αλλά πραγματική απειλή (Tang 2009: 598).

Το δίλημμα ασφαλείας είναι ο ακρογωνιαίος λίθος του αμυντικού ρεαλισμού (Tang 2009: 588). Ο επιθετικός ρεαλισμός υποστηρίζει ότι ο ανταγωνισμός για την ασφάλεια κάνει τα κράτη να υιοθετούν επιθετικές στρατηγικές, που πιθανόν να καταλήξουν σε πόλεμο, λόγω της αβεβαιότητας για τις προθέσεις των άλλων (Frankel 1996: xv). Για τον Mearsheimer η μεγιστοποίηση της ασφάλειας και η επιδίωξη της υπεροχής είναι, ή πρέπει να είναι, η βασική προτίμηση των κρατών. Ο αμυντικός ρεαλισμός πιστεύει ότι η ασφάλεια είναι ευκολότερη για τα κράτη αν υιοθετούν αμυντικές στρατηγικές. Το διεθνές σύστημα και η αναρχία, επιβάλλουν την αυτοσυγκράτηση ως την περισσότερο συνετή επιλογή των κρατών. Αν τα κράτη επιδιώκουν την υπερεπέκτασή τους, αυτό οφείλεται στις παθολογίες του εσωτερικού τους πολιτικού συστήματος (Frankel 1996: xvi και υπ. 23). Παρά το γεγονός ότι οι δύο ρεαλιστικές προσεγγίσεις θεωρούν ότι το διεθνές σύστημα καθορίζει τη συμπεριφορά των κρατών, ο αμυντικός ρεαλισμός εξαρτά την αυτοσυγκράτηση ή την απρόσεκτη συμπεριφορά ενός κράτους από παράγοντες της εσωτερικής πολιτικής, που διαμορφώνουν τα κίνητρα της συμπεριφοράς τους (Frankel 1996: xvii)⁷⁸.

Οι επιπτώσεις της αναρχίας είναι διαφορετικές για τις δύο προσεγγίσεις, με σημαντικότερη τη θέση του αμυντικού ρεαλισμού ότι το δίλημμα ασφαλείας δεν προκαλεί πάντα έντονη σύγκρουση. Η συνεργασία είναι επικίνδυνη, αλλά εξίσου επικίνδυνος είναι και ο ανταγωνισμός (Taliaferro 2000/01: 134, 138). Η κατανομή της ισχύος στο διεθνές σύστημα, ο αριθμός των πόλων του συστήματος (*polarity*), δηλαδή ο αριθμός των μεγάλων δυνάμεων, δεν είναι το μόνο αίτιο του διλήμματος ασφαλείας.

⁷⁷ Για τη σημασία της αντίληψης βλ. Robert Jervis (1976).

⁷⁸ Ο Frankel (*ibid*) αναφέρει χρησιμοποιεί τον όρο “*domestic incentives*”, ο Glaser (2010) αναφέρεται σε “*motives*”.

Οι «δομικοί παράγοντες μετασχηματισμού» (*structural modifiers*)⁷⁹ έχουν επίσης σημασία, επειδή αναφέρονται στη σχετική κατανομή των υλικών δυνατοτήτων ανάμεσα στα κράτη, που δίνουν τη δυνατότητα σε καθένα από αυτά να εφαρμόζει συγκεκριμένες διπλωματικές και στρατιωτικές στρατηγικές. Ουσιαστικά οι δομικοί παράγοντες μετασχηματισμού μεσολαβούν ανάμεσα στις αναγκαιότητες που επιβάλλει το διεθνές σύστημα και την πραγματική συμπεριφορά των κρατών (Taliaferro 2000/01: 137).

Κατά τον Taliaferro (2000/01: 138) «δομικοί παράγοντες μετασχηματισμού» είναι η ισορροπία μεταξύ άμυνας και επίθεσης και η διάκριση άμυνας και επίθεσης. Όταν η επίθεση έχει το πλεονέκτημα έναντι της άμυνας, είναι πιο εύκολο να καταστρέψει κάποιο κράτος τον στρατό του άλλου και να καταλάβει τα εδάφη του. Όταν το πλεονέκτημα είναι στην άμυνα, τότε είναι ευκολότερο για ένα κράτος να προστατέψει αυτά που έχει. Το δίλημμα ασφαλείας είναι οξύτερο όταν οι δεσμεύσεις, η στρατηγική, ή η τεχνολογία, επιβάλλουν την επέκταση σαν τον μοναδικό τρόπο κατοχύρωσης της ασφάλειας ενός κράτους. Σε αυτήν την περίπτωση ακόμα και τα κράτη που είναι ικανοποιημένα από το *status quo*, πρέπει να συμπεριφερθούν σαν επιθετικά ή ιμπεριαλιστικά. Όταν η άμυνα έχει το πλεονέκτημα, τότε τα κράτη *status quo* μπορούν να λάβουν μέτρα για την ασφάλεια τους, χωρίς να προκαλέσουν ανασφάλεια στα άλλα. Το μεγάλο πλεονέκτημα της άμυνας και το περίπου ίσο μέγεθος των κρατών, μπορεί να κάνει δυνατή τη συνεργασία μεταξύ των κρατών που είναι ικανοποιημένα από το *status quo*, χωρίς το εμπόδιο του διλήμματος ασφαλείας και επειδή η επιτυχής επίθεση δεν θα είναι δυνατή, τότε ακόμα και η διεθνής αναρχία θα είναι ασήμαντη (Jervis 1978: 187). Το πλεονέκτημα της άμυνας ή της επίθεσης καθορίζεται από την τεχνολογία και την γεωγραφία (Jervis 1978: 194).

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει το δίλημμα ασφαλείας είναι η δυνατότητα διαφοροποίησης των μέσων της άμυνας και της επίθεσης. Αν οι στρατιωτικοί

⁷⁹ Για τους “*structural modifiers*” βλ. Snyder (1996: 169), μετασχηματίζουν τις επιπτώσεις των βασικών δομικών στοιχείων της διαδικασίας αλληλεπίδρασης. Είναι ανάλογοι με τις μακροοικονομικές επιρροές στις μικροοικονομικές σχέσεις των επιχειρήσεων, όπως η κυβερνητική ρύθμιση και τα επιτόκια. Αναφέρει τις νόρμες και τους θεσμούς, που καθορίζουν την ιεραρχική δομή εξουσίας σε ένα πολιτικό σύστημα, καθώς και την στρατιωτική τεχνολογία. Ο ορισμός του Taliaferro (2000/01: 137) διαφέρει, τους χαρακτηρίζει “*material factors*” - υλικούς παράγοντες. Ο Tang (2009: 592 υπ. 30), με βάση τον Taliaferro (*ibid*), τους ονομάζει “*material regulators*” – «υλικοί ρυθμιστές». Σχετική είναι η «δυνατότητα αλληλεπίδρασης» - “*interaction capacity*”, που αναλύουν οι Buzan et al. (1993: 69-80).

εξοπλισμοί και οι αμυντικές πολιτικές που υιοθετούνται για την άμυνα ενός κράτους, δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σε ενδεχόμενη επίθεση κατά άλλου κράτους, τότε η ασφάλεια ενός κράτους μπορεί να εξυπηρετηθεί χωρίς να προκαλεί την ανασφάλεια των υπολοίπων. Το πλεονέκτημα της άμυνας μπορεί να μετριάσει το δίλημμα ασφαλείας, καθώς αναπόφευκτα τα αμυντικά στρατιωτικά μέσα εμπεριέχουν και μία επιθετική ικανότητα. Η διάκριση άμυνας – επίθεσης μπορεί ακόμα και να το εξαφανίσει (Jervis 1978: 199).

Οι δομικοί παράγοντες μετασχηματισμού, απορρέουν από την έννοια της «δυνατότητας αλληλεπίδρασης» (*interaction capacity*) (Buzan et al. 1993: 72). Η δυνατότητα αλληλεπίδρασης επιδρά σε όλη την δομική λογική του νεορεαλισμού. Ο ορισμός του συστήματος, ως ένα σύνολο δρώντων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, προσδιορίζεται από τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης: Πόση, και τι είδους αλληλεπίδραση είναι απαραίτητη για την ύπαρξη ενός συστήματος.

Η τεχνολογία προσδιορίζει την αλληλεπίδραση, καθώς προσδιορίζει τα μέσα επικοινωνίας μεταξύ των κρατών. Η δυνατότητα αλληλεπίδρασης διαφοροποιείται όταν η επικοινωνία γίνεται με αγγελοφόρους και όταν γίνεται μέσω δορυφορικών τηλεπικοινωνιών. Μεγάλο ρόλο διαδραματίζει ειδικότερα η στρατιωτική τεχνολογία (Buzan et al. 1993: 69).

Σημαντική πτυχή των δυνατοτήτων αλληλεπίδρασης για την παρούσα ανάλυση, είναι οι κοινοί θεσμοί και οι κοινές νόρμες. Οι κοινές νόρμες και αξίες, είναι μία προϋπόθεση για τη δημιουργία διεθνών θεσμών. Οι διεθνείς θεσμοί, από τη στιγμή που θα δημιουργηθούν διευκολύνουν σε σημαντικό βαθμό την αλληλεπίδραση και την επικοινωνία των κρατών. Οι θεσμοί δημιουργούν επίσης υποχρεώσεις και κίνητρα για επικοινωνία. Η αλληλεπίδραση σε ένα σύστημα με κοινές αξίες και νόρμες είναι πολύ διαφορετική από ότι σε ένα σύστημα που δεν έχει. Ουσιαστικά είναι η διαφορά ανάμεσα σε ένα σύστημα που έχει ανεπτυγμένη μία διεθνή κοινωνία⁸⁰, και σε ένα που δεν έχει (Buzan et al. 1993: 71). Με την έννοια της δυνατότητας αλληλεπίδρασης ως χαρακτηριστικό του συστήματος, που λείπει τελείως από τον νεορεαλισμό, δίνεται η

⁸⁰ Δηλαδή οι μονάδες του συστήματος έχουν επίγνωση ορισμένων κοινών συμφερόντων και αξιών, οι σχέσεις τους βασίζονται σε κοινούς κανόνες και συμμετέχουν στη λειτουργία κοινών θεσμών (Bull 2001: 51).

δυνατότητα ενσωμάτωσης στην ανάλυση, τόσο του ρόλου των διεθνών θεσμών, όσο και του ρόλου της διεθνούς κοινωνίας.

Η παρουσίαση των συστημικών παραγόντων συνεργασίας και ανταγωνισμού διευκρινίζει τα ρεαλιστικά αίτια της σύγκρουσης μεταξύ των κρατών. Ένας ηγεμόνας μπορεί να δώσει τα κατάλληλα «σήματα» (*signals*) στους εταίρους του ότι η συνεργασία μαζί του θα είναι επωφελής και για αυτούς και δεν θα πέσουν θύματα των ενδεχόμενων ιμπεριαλιστικών σκοπών του, καθώς οι πιθανότητες για κάτι τέτοιο είναι αμελητέες ή ανύπαρκτες. Το δίλημμα ασφαλείας μπορεί να υπάρχει μεταξύ του ηγεμόνα και των υπολοίπων κρατών, οπότε πιθανότατα να επιβεβαιωθεί η θεωρία της ισορροπίας της ισχύος με την ενδεχόμενη εξισορρόπηση του ηγεμόνα. Μπορεί επίσης να επιδρά στα υπόλοιπα κράτη, τα οποία διαγωνίζονται για την εύνοια του ηγεμόνα με σκοπό τα μεγαλύτερα σχετικά κέρδη, ώστε να κατοχυρώσουν την ασφάλεια τους.

Ένας ηγεμόνας μπορεί να αποτελεί παράγοντα σημαντικού μετριασμού του διλήμματος ασφαλείας, αν παρέχει εγγυήσεις ασφάλειας για όλα τα υπόλοιπα κράτη που συμμετέχουν στην ηγεμονική τάξη. Η τάξη που δημιούργησαν οι ΗΠΑ στην Δυτική Ευρώπη μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, βασίζονταν σε μία μονομερή αμερικάνικη εγγύηση ασφάλειας προς τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη. Η εγγύηση αυτή αφαίρεσε το βασικό δομικό λόγο σύγκρουσης μεταξύ τους, την επιδίωξη αυτόνομων πολιτικών εθνικής ασφαλείας (Joffe 1984: 68). Κατά αυτόν τον τρόπο τα διλήμματα ασφαλείας εκμηδενίστηκαν, αφού η διεθνής αναρχία και η αρχή της αυτοβοήθειας δεν προσδιόριζαν τις διεθνείς σχέσεις μεταξύ των δυτικοευρωπαϊκών κρατών.

Ο ρεαλισμός επεξεργάστηκε περαιτέρω τις βασικές του υποθέσεις για τις συνθήκες υπό τις οποίες ο ανταγωνισμός για την ισχύ και η διεθνής αναρχία αποτελούν τροχοπέδη για τη διεθνή συνεργασία. Η υπεροχή ισχύος του ηγεμόνα έχει δύο όψεις: Τη δυνατότητα υπέρβασης των προβλημάτων συλλογικής δράσης και την επίτευξη συλλογικών στόχων, μέσα από την παροχή ηγεσίας. Αλλά και την πιθανότητα να καταχραστεί ο ηγεμόνας την ισχύ του, ώστε να εκμεταλλευτεί τα υπόλοιπα κράτη για να επιτύχει τα στενά συμφέροντα του. Σε αυτήν την περίπτωση οι διεθνείς θεσμοί θα είναι επιφαινόμενα των διεθνών σχέσεων και η συνεργασία σε ένα διεθνές σύστημα όπου μία ηγεμονική δύναμη έχει υπεροχή, δεν θα μπορεί να υπερβεί τα βασικά προβλήματα που επικαλείται ο ρεαλισμός.

Η θεωρία ηγεμονικής σταθερότητας έχει αντίστοιχα δύο εκφάνσεις, που αφορούν την ήπια και καταναγκαστική ηγεμονία. Η πρώτη αφορά την παροχή ηγεσίας για τη σταθεροποίηση του διεθνούς συστήματος και η δεύτερη υποστηρίζει την πιθανότητα να χρησιμοποιήσει ο ηγεμόνας την υπεροχή του για να μειώσει το κόστος παροχής αυτής της ηγεσίας με την απόσπαση ανταλλαγμάτων από τα υπόλοιπα κράτη. Ακόμα και αν ο ηγεμόνας είναι ικανοποιημένος με το *status quo*, τίποτα δεν τον εμποδίζει να χρησιμοποιήσει την υπεροχή του, ώστε να μην προάγει τη διεθνή συνεργασία και τη σταθερότητα του διεθνούς συστήματος, αλλά τα στενά συμφέροντα του. Η διερεύνηση των συνθηκών που οξύνουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών, δεν απαντά σε αυτό το βασικό ερώτημα: Υπό ποιες συνθήκες ένας ηγεμόνας δεν θα καταχραστεί την υπεροχή του. Αυτό το ερώτημα είναι βασικό για τον τρόπο που αναπτύσσονται οι ηγεμονικές δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού. Ερώτημα στο οποίο δεν απαντά ικανοποιητικά η θεωρία ηγεμονικής σταθερότητας που παρουσιάζεται στο επόμενο κεφάλαιο.

4. Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας (εφεξής και απλά «θεωρία»), είναι περισσότερο ένα «ερευνητικό πρόγραμμα». Η υπεροχή ενός κράτους στο διεθνές σύστημα, έχει συνδεθεί με την ειρήνη και τη σταθερότητα.⁸¹ Ο Carr, από το 1939, συνέδεσε την αύξηση του διεθνούς εμπορίου κατά τον 19^ο αιώνα, με τη βρετανική οικονομική ηγεμονία της περιόδου (Lake 1993: 459). Υπάρχουν πολλές επιμέρους προσεγγίσεις στην ανάλυση των επιπτώσεων της ύπαρξης μιας ηγεμονικής δύναμης, για τις διεθνείς σχέσεις και τη διεθνή συνεργασία.

Η βασική θέση της θεωρίας είναι ότι είναι πιο πιθανό να διαμορφωθεί ένα ανοικτό⁸² και σταθερό διεθνές οικονομικό σύστημα, αν υπάρχει μία δεσπόζουσα δύναμη. Το ανοικτό και σταθερό αυτό σύστημα εξαρτάται από τη συνεργασία, η οποία είναι πιο πιθανή όταν η ισχύς είναι συγκεντρωμένη σε ένα κράτος. Το ανοικτό σύστημα διεθνούς εμπορίου έχει αποδοθεί σε έναν ηγεμόνα, ο οποίος είναι απαραίτητος επειδή έχει ένα ειδικό συμφέρον στο διεθνές εμπόριο και έχει τις δυνατότητες και τα μέσα να «αστυνομεύει» τη συμπεριφορά των άλλων. Η θεωρία αποδίδει στην ύπαρξη ενός ηγεμόνα και την μακροοικονομική συνεργασία για τα διεθνή νομισματικά συστήματα, όπως τον κλασικό κανόνα του χρυσού, το σύστημα Bretton-Woods, και την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (Milner 1997: 24).

⁸¹ Η θέση αυτή οφείλεται στους Organski & Kugler (1980) οι οποίοι θεωρούν ότι η ειρήνη και η σταθερότητα εξυπηρετούνται καλύτερα από την άνιση κατανομή της ισχύος, παρά από την ισορροπία της (αναφέρεται στο Stein 1984: 355, υπ. 2). Ο ηγεμόνας δεν θεωρείται εγγυητής της ειρήνης. Ο πόλεμος προκαλείται όταν η ισορροπία δεν προσαρμόζεται έγκαιρα, λόγω ραγδαίων αλλαγών στην κατανομή της ισχύος (Boswell & Sweat 1991: 132). Ο Gilpin (1981) **σχετίζεται** με την άποψη αυτή, προσθέτει όμως ότι η ειρήνη μπορεί να επέλθει δια μίας ισορροπίας όπου κανένα κράτος δεν έχει καθαρό κέρδος από μία περαιτέρω επέκταση. Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας είναι επίσης σχετική με το θεωρητικό επιχείρημα του Modelski (1978) για τους «μακρούς κύκλους» (*long cycles*) (αναφέρεται στο Stein *ibid*): Σε κάθε μακρύ κύκλο, μία μεγάλη «παγκόσμια δύναμη» διαχειρίζονταν την αλληλεξάρτηση στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα (1978: 217). Η ανάλυση του Modelski δεν ήταν κρατοκεντρική, η μονάδα ανάλυσης του ήταν το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα (Modelski 1978: 215, πρβλ.. Boswell & Sweat 1991: 124).

⁸² Το πόσο «ανοικτό» είναι το διεθνές οικονομικό σύστημα αναφέρεται στο βαθμό ολοκλήρωσης μεταξύ της οικονομίας ενός κράτους και της παγκόσμιας οικονομίας. Συνήθως μετράται από το ποσοστό εισαγωγών και εξαγωγών στο ΑΕΠ των κρατών και την κινητικότητα του κεφαλαίου. Ένα ανοικτό σύστημα, συνδέεται με αυξημένη οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών (Milner 1997: 43).

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας οφείλει την ονομασία της και τον αρχικό ορισμό της στον Keohane.⁸³

Οι ηγεμονικές δομές ισχύος, όπου κυριαρχεί ένα κράτος, είναι πιο δεκτικές στην ανάπτυξη διεθνών καθεστώτων, που οι κανόνες τους είναι σχετικά λεπτομερείς και τηρούνται... Η παρακμή των ηγεμονικών δομών ισχύος μπορεί να προοιωνίζει την παρακμή της δύναμης των αντίστοιχων διεθνών οικονομικών καθεστώτων. (αναφέρεται στο Guzzini 1998: 143)

Η θεωρία υποστηρίζει ότι η ηγεμονική ισχύς προσδιορίζει τα διεθνή καθεστώτα και ο ηγεμόνας μπορεί να διατηρεί τα διεθνή καθεστώτα που προτιμά. Ενώ ο κατακερματισμός της ηγεμονικής ισχύος οδηγεί σε πολυδιάσπαση το διεθνές οικονομικό σύστημα, λόγω του ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών. Αυτό σημαίνει ότι η απουσία ηγεμόνα οδηγεί σε οικονομικό και εμπορικό ανταγωνισμό. Αντίθετα, η συγκέντρωση της ισχύος συνεισφέρει στη σταθερότητα (Keohane 1989: 78).

Η ηγεμονία ορίζεται ως υπεροχή σε υλικούς πόρους. Αυτό σημαίνει ότι μία ηγεμονική δύναμη πρέπει να ελέγχει την παραγωγή πρώτων υλών, τις ροές κεφαλαίου, τις διεθνείς αγορές και να έχει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην παραγωγή αγαθών υψηλής εμπορικής αξίας (Keohane 1984: 32). Αυτή η υπεροχή θα δώσει στον ηγεμόνα την απαραίτητη βάση ισχύος, ώστε να είναι σε θέση να επηρεάσει τη συμπεριφορά των υπολοίπων κρατών.

Η σταθερότητα θα μπορούσε να προσδιοριστεί ως απουσία πολέμου ή σύγκρουσης και ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών και ειδικότερα μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων.⁸⁴ Οι Nieu et al. (1989: 61, 63-4) διακρίνουν μεταξύ δύο βασικών εννοιών της σταθερότητας: (α) Της συστημικής σταθερότητας, που σημαίνει ότι κανένα κράτος ή

⁸³ Ο Keohane δημοσίευσε το άρθρο “The theory of hegemonic stability and changes in international economic regimes, 1967-1977” το 1980, στο: Holsti & Siverson (1980). Οι παραπομπές σε αυτό το άρθρο στην παρούσα διατριβή είναι από την αναδημοσίευση στο Keohane (1989).

⁸⁴ Ο ρεαλισμός και ο νεορεαλισμός, υποστηρίζουν ότι ο ανταγωνισμός για την ισχύ, τον πλούτο, την πολιτική επιρροή κτλ. θα μπορούσε να κλιμακωθεί σε σύγκρουση ή και πόλεμο. Το ενδεχόμενο αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι δεν υπάρχει μία ανώτερη εξουσία που να περιορίζει τον πόλεμο. Εφόσον η σταθερότητα συνεπάγεται την εξάλειψη του ανταγωνισμού για τους πόρους της κρατικής ισχύος, στο βαθμό που θα άλλαζαν την ικανότητα των κρατών να προασπιστούν την κυριαρχία τους, τότε η συνεργασία είναι πιο πιθανή, από την άποψη ότι έχουν μετριαστεί σε σημαντικό βαθμό τα προβλήματα ασφαλείας. Όμως θα πρέπει να αναλυθούν και παράγοντες εσωτερικής πολιτικής κάθε κράτους για να διακριθώ η πιθανότητα συνεργασίας. Για παράδειγμα ένα κράτος μπορεί να έχει ιμπεριαλιστική πολιτική, ή να έχουν έλθει στην εξουσία πολιτικές δυνάμεις που εκφράζουν τάσεις προστατευτισμού στο διεθνές εμπόριο για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων ομάδων συμφερόντων, κτλ.

συνασπισμός κρατών δεν θα εξαλειφθεί από το σύστημα από κάποιο άλλο κράτος ή συνασπισμό κρατών. (β) Της σταθερότητας στην κατανομή των πόρων, που σημαίνει ότι κανένα κράτος (ή συνασπισμός κρατών) δεν έχει το κίνητρο, ή τα μέσα, να μεταβάλλει την δεδομένη κατανομή των πόρων μεταξύ των κρατών. Η έννοια της σταθερότητας που παρουσίασαν οι Nieu et al. (1989: 63) αφορά τις τελικές συνέπειες των πράξεων των κρατών και όχι τις θεωρητικές τους δυνατότητες. Σχετική είναι η διάκριση μεταξύ θεωρητικού ενδεχόμενου και πραγματικής πιθανότητας, που παρουσιάστηκε (Brooks 1997). Εφόσον η ύπαρξη ενός διεθνούς συστήματος συνεπάγεται και έναν ικανό βαθμό αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών, τότε συνεπάγεται επίσης ότι η αλληλεπίδραση αυτή είναι πιθανότερο να αφορά στη συνεργασία τους, παρά στον ανταγωνισμό τους. Ακόμα και όταν υπάρχουν συγκρουόμενα συμφέροντα τα κράτη θα συνεργάζονται για την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης.

Η θεωρία δεν υποστηρίζει μόνο ότι τα ισχυρά κράτη θα επιβάλλουν τα διεθνή καθεστώτα που επιθυμούν, αλλά ότι ο ηγεμόνας επιλύει το πρόβλημα συλλογικής δράσης για την παραγωγή συλλογικών αγαθών. Από το γεγονός αυτό ωφελείται όχι μόνο ο ηγεμόνας, αλλά όλα τα κράτη του συστήματος. Ουσιαστικά τα υπόλοιπα κράτη συμπεριφέρονται ως «λαθρεπιβάτες» και εκμεταλλεύονται το γεγονός ότι ο ηγεμόνας έχει ένα ειδικό κίνητρο να προσφέρει μονομερώς το συλλογικό αγαθό, υπερβαίνοντας το πρόβλημα της συλλογικής δράσης (Snidal 1985a: 581). Αν ωφελούνταν μόνον ο ηγεμόνας, η θεωρία θα υποστήριζε ότι ο ηγεμόνας προωθεί τα διεθνή καθεστώτα που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του, καταλήγοντας σε ταυτολογία (Grunberg 1990: 438). Αυτό σημαίνει ότι για να επιβεβαιώνεται εμπειρικά η θεωρία, τότε πρέπει να ικανοποιούνται δύο βασικές υποθέσεις: (α) Η παρουσία ενός ηγεμονικού κράτους να οδηγεί σε μεγαλύτερη σταθερότητα το διεθνές σύστημα και (β) αυτή η μεγαλύτερη σταθερότητα να ωφελεί *όλα* τα κράτη του συστήματος (Snidal 1985a: 582, έμφαση στο πρωτότυπο). Μόνο αν και οι δύο προτάσεις επιβεβαιώνονται, ισχύει η θεωρία. Η υπόθεση ότι αν τα κράτη δεν ωφελούνται, μπορούν να αποσυρθούν από τη συμμετοχή τους στα διεθνή καθεστώτα που υποστηρίζει ο ηγεμόνας, αγνοεί την πιθανότητα το ηγεμονικό κράτος να έχει την ισχύ να αρνηθεί την έξοδο τους (Snidal 1985a: 583).

Ο Snidal (1985a: 586) υποστήριξε ότι το ρεύμα της θεωρίας που βασίζεται στην παροχή του συλλογικού αγαθού είναι κυρίαρχο. Διαμορφώθηκε από τον Kindleberger

και διευρύνθηκε και τροποποιήθηκε από τον Keohane. Πρέπει όμως να διαχωριστεί από τα επιχειρήματα ότι ο ηγεμόνας επηρεάζει προς την κατεύθυνση ενός ανοικτού συστήματος διεθνούς εμπορίου. Ο Krasner (1976) υποστήριξε ότι η ηγεμονική δύναμη θα χρησιμοποιήσει την ηγεμονική ισχύ της, για να διαμορφώσει τη δομή του διεθνούς εμπορίου προς το συμφέρον της. Κάθε θέση που βασίζεται στην υπόθεση ότι ο ηγεμόνας προωθεί τα στενά συμφέροντά του, ανεξάρτητα από την παροχή ενός συλλογικού αγαθού που ωφελεί όλα τα κράτη, θα πρέπει να διαχωρίζεται από την θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας. Ένα τέτοιο ηγεμονικό σύστημα μπορεί να ευνοεί, ή να μην ευνοεί τα υπόλοιπα κράτη. Αν η ηγεμονία ευνοεί τα υπόλοιπα κράτη, τότε μπορεί να απολαμβάνει ένα βαθμό νομιμοποίησης και της υποστήριξης των υπολοίπων κρατών. Αν δεν τα ευνοεί, τότε είναι λογικό να επιδιώξουν την ανατροπή της, δηλαδή να προβούν σε μία προσπάθεια εξισορρόπησης της ηγεμονικής ισχύος. Το γεγονός ότι ένα διεθνές καθεστώς είναι σταθερό, δεν σημαίνει ότι είναι επωφελές για όλα τα κράτη του συστήματος.⁸⁵

Ο Guzzini (1998: 144) δίνει έμφαση στην ανάλυση του, στην παράμετρο της παροχής του συλλογικού αγαθού⁸⁶ και υποστηρίζει ότι η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας βασίζεται σε τρεις υποθέσεις: (α) Η ηγεμονία είναι απαραίτητη για την παροχή ενός διεθνούς συλλογικού αγαθού (θέση περί ηγεμονίας). (β) Η απαραίτητη ύπαρξη «λαθρεπιβατών» και η επακόλουθη άνιση κατανομή του κόστους παραγωγής του συλλογικού αγαθού, και/ή η απώλεια της νομιμοποίησης της ηγεμονίας θα υπονομεύσει τη σχετική θέση ισχύος του ηγεμόνα (θέση περί «εντροπίας»). (γ) Η παρακμή της ηγεμονικής ισχύος θα οδηγήσει σε μείωση την προσφορά του συλλογικού αγαθού (η θέση της μείωσης της προσφοράς).

Το συλλογικό αγαθό έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά. Το πρώτο είναι η από κοινού απόλαυση, δηλαδή ότι όλα τα κράτη μπορούν να καταναλώσουν από κοινού, την ίδια

⁸⁵ Δηλαδή όλα τα κράτη που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, και όχι όλα τα κράτη που υπάρχουν παγκοσμίως. Αυτό είναι σημαντικό για να προσδιορίσουμε το εύρος και το πεδίο άσκησης της ηγεμονικής ισχύος, αλλά και τα όρια της ηγεμονικής τάξης και των διεθνών καθεστώτων που την αποτελούν. Από την άποψη αυτή η ηγεμονική τάξη δεν είναι καθολική ή παγκόσμια, αλλά υποσυστημική. Αυτό έχει τη συνέπεια ότι τα συλλογικά αγαθά που παρέχονται από τον ηγεμόνα να μην απολαμβάνονται από όλα τα κράτη του διεθνούς συστήματος, κατά τον ίδιο τρόπο που παρέχονται σε όλους τους πολίτες ενός κράτους. Αυτή η παρατήρηση θα αναλυθεί περισσότερο παρακάτω.

⁸⁶ Ο Guzzini (1998: 144-5) διακρίνει τρεις σχολές σκέψης στην θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας όπου το συλλογικό αγαθό είναι αντίστοιχα: η σταθερότητα του διεθνούς οικονομικού συστήματος, η διεθνής τάξη και ασφάλεια, και τα διεθνή καθεστώτα.

μονάδα παραγόμενου αγαθού. Αυτό σημαίνει ότι η απόλαυση του συλλογικού αγαθού από ένα κράτος δεν εμποδίζεται από την απόλαυση του ίδιου αγαθού από άλλο κράτος. Ούτε ότι γίνεται εις βάρος της απόλαυσης ενός άλλου κράτους. Τα ηγεμονικά καθεστώτα που είναι εκμεταλλευτικά, δεν ικανοποιούν την προϋπόθεση της από κοινού απόλαυσης (Snidal 1985a: 590-1).

Το δεύτερο χαρακτηριστικό των συλλογικών αγαθών είναι ο μη αποκλεισμός, που αφορά στην ανικανότητα των κρατών να αποκλείσουν από την απόλαυση του συλλογικού αγαθού και από τα οφέλη του, τα κράτη που δεν συνεισφέρουν. Η ανικανότητα αποκλεισμού αφορά στην ανικανότητα επιβολής περιουσιακών δικαιωμάτων, λόγω των τεχνικών χαρακτηριστικών του συλλογικού αγαθού και της πολιτικής τάξης εντός της οποίας παρέχεται. Η πολιτική τάξη έχει να κάνει με το αν επικρατεί το μοντέλο της ήπιας ή της καταναγκαστικής ηγεμονίας. Αν ο ηγεμόνας δεν ασκεί καταναγκασμό, τότε η δυνατότητα του να αποκλείσει κράτη από τα οφέλη του συλλογικού αγαθού, είναι πολύ περιορισμένη. Ακόμα και στην ήπια ηγεμονία, ο ηγεμόνας θα έχει κάποια ελάχιστη δυνατότητα να αποκλείσει κάποια κράτη, και αυτό θα προβλέπεται και στο θεσμικό διακανονισμό ενός ηγεμονικού διεθνούς καθεστώτος (Snidal 1985a: 592). Αν έχει τη δυνατότητα καταναγκασμού, τότε η ικανότητα αποκλεισμού δεν έχει τόση μεγάλη σημασία, επειδή θα είναι σε θέση να αποσπά πρόσοδο για το συλλογικό αγαθό, χωρίς να επιβάλλει περιουσιακά δικαιώματα. Τα υπόλοιπα κράτη μπορεί να θεωρούν «νόμιμη» την απαίτηση για τη συνεισφορά τους, καθώς έχουν καθαρό όφελος από το συλλογικό αγαθό. Έτσι, η ιδιότητα του αποκλεισμού, δεν έχει σημασία για πολλά πεδία συνεργασίας (Snidal 1985a: 592-3).

Κατά τον Stein (1984: 359) οι διεθνείς οικονομικές τάξεις που δημιουργήθηκαν από διεθνείς συμφωνίες, ήταν υποσυστημικές, παρά παγκόσμιες. Επιπλέον δεν προσέφεραν συλλογικά αγαθά, καθώς τα κράτη που δεν συμμετείχαν στις εμπορικές συμφωνίες μπορούσαν να αποκλειστούν αποτελεσματικά από τα οφέλη του ελεύθερου διεθνούς εμπορίου. Τα φιλελεύθερα εμπορικά καθεστώτα βασίστηκαν σε ασύμμετρες συμφωνίες που επέτρεπαν τις διακρίσεις, ειδικά εις βάρος του ηγεμόνα. Αυτές οι εμπορικές παραχωρήσεις του ηγεμόνα, γίνονταν για πολιτικά ανταλλάγματα.

Η ανάλυση του Kindleberger (1986 [1973]) σε συνδυασμό με την ανάλυση του Keohane (1984), του Gilpin (1975 και 1981) και του Krasner (1976), αποτέλεσαν τη

βάση της ανάπτυξης των βασικών εκφάνσεων της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας στις διεθνείς σχέσεις και στη διεθνή πολιτική οικονομία. Ο Lake χαρακτηρίζει τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας ως ένα «ερευνητικό πρόγραμμα». Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν διάφορες παραλλαγές και «σχολές σκέψης» που αφορούν στις επιπτώσεις του ηγεμονισμού στις διεθνείς σχέσεις και τη διεθνή συνεργασία. Θα παρουσιαστούν οι κυριότερες παραλλαγές της, και θα γίνει μία κριτική ανάλυση τους, με βάση τις παραπάνω βασικές υποθέσεις της.

Η θεωρία έχει δύο μορφές μία «ισχυρή εκδοχή», όπου ο ηγεμόνας παράγει τάξη και σταθερότητα, ειδικά σε μία διεθνή οικονομία με έντονη αλληλεξάρτηση, και μία «αδύναμη εκδοχή» όπου η ηγεμονική ισχύ είναι μία απαραίτητη, αλλά όχι πάντα επαρκής συνθήκη για τη διεθνή τάξη (Strange 1987: 554-5).

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας αφορά σε διάφορα πεδία συνεργασίας. Παρά το γεγονός ότι η μεγαλύτερη ανάπτυξη της αφορά στην συνεργασία σε οικονομικά θέματα και το διεθνές εμπόριο, δεν υπάρχει κανένας παράγοντας που να περιορίζει την εφαρμογή της (Snidal 1985a: 587). Η επέκταση της θεωρίας και στα πεδία των πολιτικών σχέσεων, της διεθνούς τάξης και της ασφάλειας, εμπλούτισε περισσότερο τη θεωρητική συζήτηση για το ρόλο του ηγεμόνα, δίνοντας στη θεωρία μία πιο ρεαλιστική χροιά. Ο Guzzini (1998: 153) χαρακτηρίζει την θεωρία ως μία «ανεπαρκή αναβάθμιση του ρεαλισμού»⁸⁷ και θεωρεί ότι έχει γίνει κατανοητή σαν μία ρεαλιστική θεωρία της διεθνούς πολιτικής οικονομίας, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν και αντίθετες απόψεις. Την θεωρεί ως μία αλλαγή και μετεξέλιξη του ρεαλισμού, πέρα από τον νεορεαλισμό του Waltz (Guzzini 1998: 160). Παρομοίως και η Milner (1997: 24), χαρακτηρίζει τη θεωρία ως μία παραλλαγή (*variant*) του ρεαλισμού.

4.1 Οι δύο βασικές παραλλαγές της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας

Η ταξινόμηση του Lake (1984: 144-5) διακρίνει δύο βασικές παραλλαγές της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας. Η πρώτη στηρίζεται στον Kindleberger και επιδιώκει να

⁸⁷ Ο Guzzini (1998) προβαίνει σε μία κριτική ανάλυση του ρεαλισμού αναφορικά με την διεθνή πολιτική οικονομία και τις διεθνείς σχέσεις.

εξηγήσει την παροχή του συλλογικού αγαθού της οικονομικής σταθερότητας και η δεύτερη στον Gilpin και τον Krasner και επιδιώκει να εξηγήσει τη δύναμη και τη μορφή των διεθνών οικονομικών καθεστώτων. Στην παρούσα ανάλυση θα παρουσιαστεί πρώτα το θεωρητικό επιχείρημα του Kindleberger, σε συσχέτιση με τις βασικές θέσεις του Keohane, και κατόπιν η ρεαλιστική παραλλαγή της θεωρίας από τον Gilpin για την οργάνωση των οικονομικών και πολιτικών σχέσεων των κρατών.

Ηγεσία και σταθερότητα του διεθνούς οικονομικού συστήματος

Ο Kindleberger (1986 [1973]: 289-295) υποστήριξε ότι η κρίση που ξεκίνησε το 1929 ήταν τόσο σοβαρή, διότι το διεθνές οικονομικό σύστημα ήταν ασταθές, λόγω της ανικανότητας της Βρετανίας και της απροθυμίας των ΗΠΑ να αναλάβουν την ευθύνη σταθεροποίησης του, επιτελώντας τις πέντε λειτουργίες ενός ηγέτη: (1) Να διατηρήσει μία σχετικά ανοικτή αγορά που να απορροφά την πλεονάζουσα ή αδιάθετη παραγωγή των υπολοίπων κρατών (*distress goods*). (2) Να παρέχει σταθερά δάνεια με μακρύ ορίζοντα αποπληρωμής για την αντιμετώπιση της ύφεσης (*countercyclical long-term lending*). (3) Να παρέχει ένα σχετικά σταθερό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών. (4) Να διασφαλίζει το συντονισμό των μακροοικονομικών πολιτικών. (5) Να λειτουργεί ως δανειστής εκτάκτου ανάγκης (*lender of last resort*), παρέχοντας ρευστότητα κατά τη διάρκεια οικονομικών κρίσεων. Αυτές οι λειτουργίες κατά τον Kindleberger πρέπει να οργανώνονται και να εκτελούνται από ένα μόνο κράτος, το οποίο αναλαμβάνει την ευθύνη για το σύστημα. Αν δεν υπάρχει ένα κράτος ικανό και πρόθυμο να δράσει ως σταθεροποιητής του συστήματος, τότε κάθε τυχαίο σοκ στο ασταθές σύστημα θα μπορούσε να το θέσει σε τροχιά ύφεσης και κρίσης. Το διεθνές οικονομικό σύστημα έχει μία «λανθάνουσα» αστάθεια, η οποία μπορεί να επιδεινωθεί αν δεν υπάρχει ένας σταθεροποιητής (Kindleberger 1986 [1973]: 290).

Το 1929 οι τιμές των εμπορευμάτων άρχισαν να πέφτουν και ακολούθησε η μείωση της ροής κεφαλαίων προς τις παραγωγές χώρες. Οι ΗΠΑ, αντί παρέχουν «αντικυκλικά» δάνεια, άφησαν την Wall Street να τραβήξει τα αμερικανικά κεφάλαια από την Ευρώπη, αύξησαν τους δασμούς και απέτυχαν να υποστηρίξουν το τραπεζικό τους σύστημα όταν ξέσπασε πανικός. Αυτό που απαιτούνταν στη δεδομένη συγκυρία ήταν να επιτελέσει κάποιος «ηγέτης» τις παραπάνω λειτουργίες, ειδικά την λειτουργία του δανειστή εκτάκτου ανάγκης, ώστε να είναι δυνατή η σταθερή ροή κεφαλαίων για

παραγωγικές επενδύσεις και να στηριχτούν οι τράπεζες με πρόβλημα ρευστότητας. Η αδυναμία της Βρετανίας και η απροθυμία των ΗΠΑ να παρέχουν ηγεσία και σταθερότητα, επιδείνωσαν την ύφεση, που τελικά οδήγησε στην κρίση (Strange 1987: 556).

Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της Γερμανίας στην ευρωζώνη. Το πρόβλημα δανεισμού που αντιμετωπίζουν τα κράτη του ευρωπαϊκού νότου και κυρίως η Ελλάδα, κλονίζουν τη σταθερότητα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης. Η Γερμανία είναι μια δυναμική οικονομία με εξαγωγικό προσανατολισμό. Οι συνολικές εξαγωγές της ακολούθησαν μία σταθερά ανοδική πορεία κατά τα έτη 2002-2007: από 651,3 δις ευρώ έφτασαν στα 964 δις ευρώ. Το εμπορικό της ισοζύγιο ήταν θετικό κατά τα έτη 2002-2007 ανερχόμενο το 2007 σε +194,3 δις ευρώ, τα 126,6 δις ευρώ εκ των οποίων προέκυπταν από το εμπόριο εντός της ΕΕ των 27 μελών (Eurostat 2009: 54). Θα μπορούσε να διαδραματίσει έναν ηγετικό ρόλο στη σταθεροποίηση της ευρωζώνης. Η κλιμάκωση της κρίσης χρέους της Ελλάδας κατά το έτος 2011 αποδεικνύει περισσότερο ότι η Γερμανία είναι ένα ηγετικό κράτος απρόθυμο να επιτελέσει επαρκώς τις βασικές σταθεροποιητικές λειτουργίες που περιέγραψε ο Kindleberger: Δεν απορροφά την πλεονάζουσα παραγωγή των κρατών-μελών, δεν λειτουργεί ως δανειστής εκτάκτου ανάγκης παρέχοντας ρευστότητα κατά την περίοδο της κρίσης, και δεν χορηγεί δάνεια με μακρύ ορίζοντα αποπληρωμής για την αντιμετώπιση της κρίσης. Στην αντιμετώπιση της κρίσης έχει εμπλακεί και το ΔΝΤ και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, καθώς η Γερμανία δεν είχε τη θέληση να έχει ηγετικό ρόλο στην επιτέλεση των παραπάνω σταθεροποιητικών λειτουργιών.

Ο Lake (1993: 462-3) ανασχηματίζει την έννοια της διεθνούς οικονομικής σταθερότητας ως συλλογικό αγαθό, σε «διεθνή οικονομική υποδομή», η οποία είναι ένα δημόσιο αγαθό, όπως και η αντίστοιχη οικονομική υποδομή της εθνικής οικονομίας. Αναδιατυπώνει τις λειτουργίες του ηγέτη σε τρεις: (1) Η σταθερότητα της διεθνούς οικονομίας απαιτεί ένα μέσο εμπορικών συναλλαγών και δευτερευόντως ένα αποθεματικό νόμισμα. Αυτή η λειτουργία ενσωματώνει τη διαχείριση των συναλλαγματικών ισοτιμιών και τον συντονισμό των εθνικών νομισματικών πολιτικών που επηρεάζουν την διεθνή αξία του διεθνώς αποδεκτού μέσου συναλλαγών (π.χ. δολάριο ΗΠΑ). (2) Η διεθνής σταθερότητα απαιτεί επαρκή ρευστότητα, ώστε μακροπρόθεσμα να επιτυγχάνεται οικονομική ανάπτυξη, μεσοπρόθεσμα να ξεπερνιέται

η ύφεση των οικονομικών κύκλων και βραχυπρόθεσμα να αντιμετωπίζεται ο πανικός των αγορών. Αυτή η λειτουργία περιλαμβάνει την δεύτερη και την τρίτη του Kindleberger, όπως και την πρώτη, καθώς «η διατήρηση μιας αγοράς για τη διάθεση της πλεονάζουσας παραγωγής, μπορεί να θεωρηθεί ως μία άλλη μορφή χρηματοδότησης» (Kindleberger 1986 [1973]: 291). Σε αυτές τις δύο λειτουργίες ο Lake προσθέτει και μία τρίτη: (3) Τον προσδιορισμό και την προστασία των βασικών περιουσιακών δικαιωμάτων, τόσο για τα αγαθά σε μεταφορά (goods in transit), όσο και για τα κεφάλαια εξωτερικού που αφορούν σε επενδύσεις χαρτοφυλακίου και άμεσες επενδύσεις. Αυτές οι λειτουργίες δεν επιτελούνται με φυσικό τρόπο, πρέπει να δημιουργηθούν συνειδητά και να υποστηριχθούν ενεργά.

Ο Kindleberger (1986 [1973]: 289, υπ. 1) δεν αποδέχεται τον όρο «ηγεμονία» που χρησιμοποιεί ο Keohane (1984), καθώς θεώρησε ότι μπορεί να είναι πιο ρεαλιστικός, αλλά είναι και πιο κυνικός. Προτιμά τον όρο «ηγεσία». Το κράτος που παρέχει ηγεσία αναλαμβάνει την ευθύνη σταθεροποίησης του διεθνούς οικονομικού συστήματος, με βάση κανόνες που έχει εσωτερικεύσει. Θέτει κανόνες οικονομικής συμπεριφοράς για τα άλλα κράτη και επιζητά να τα κάνει να το ακολουθήσουν και να το στηρίζουν (Kindleberger 1986 [1973]: 11). Δανείστηκε τον όρο «ηγεσία» από τους Norman Frohlich et al. (1970 και 1971), που υποστήριξαν ότι ένα συλλογικό αγαθό θα υποπαραχθεί (λόγω των «λαθρεπιβατών»), αν δεν υπάρχει ένας ηγέτης που θα δεχτεί να αναλάβει ένα δυσανάλογο κόστος για την παραγωγή του. Θεωρεί ότι η πολιτική επιστήμη μετέτρεψε την έννοια της «ηγεσίας» σε «ηγεμονία», που δίνει έμφαση στη δύναμη, την απειλή και την πίεση (Kindleberger 1986b: 841).

Κατά τον Kindleberger, η ηγεσία μπορεί να είναι σύμφωνη με την εξυπηρέτηση στενών συμφερόντων, αλλά η ευθύνη που την συνοδεύει εκτείνεται πέρα από τον μεμονωμένο δρώντα ή ομάδα και υπονοεί ένα ενδιαφέρον για το σύστημα, ακόμα και για την ανθρωπότητα συνολικά. Στις διεθνείς σχέσεις η έννοια του ηγεμόνα του Keohane βασίζεται στο ρασιοναλισμό του στενού «εγωιστικού» συμφέροντος του, όπως και γενικά όλων των κρατών, για να επιτελέσει τις λειτουργίες που απαιτούνται για τη διεθνή σταθερότητα. Αντίθετα ο ηγέτης είναι κάποιος που είναι υπεύθυνος και απαντά σε μία ανάγκη των άλλων. Ουσιαστικά αναγκάζεται να δράσει ως ηγέτης λόγω της ηθικής του και λόγω των απαιτήσεων των περιστάσεων. Είναι σε θέση να διακρίνει

τα βραχυπρόθεσμα συμφέροντα του,⁸⁸ από το μακροπρόθεσμο συμφέρον του για την σταθερότητα του συστήματος (Kindleberger 1986b: 845).

Σε αυτό το σημείο εδράζεται μία σημαντική διαφορά μεταξύ του Kindleberger και του Keohane. Ο Kindleberger χρησιμοποιεί ρεαλιστική οντολογία, θεωρώντας τα κράτη ως τους βασικούς δρώντες και μία επίσης, κατά βάση, ρεαλιστική επιχειρηματολογία, στηριζόμενος στην κατανομή της ισχύος στο διεθνές σύστημα, για την ανάδειξη του ηγέτη.⁸⁹ Ωστόσο, αποκλίνει από τον ρεαλισμό όταν βασίζει τα κίνητρα παροχής της ηγεσίας σε άυλες και ηθικές ανταμοιβές του ηγέτη για το δυσανάλογο κόστος που αναλαμβάνει στην παροχή του συλλογικού αγαθού της διεθνούς οικονομικής σταθερότητας. Στην προσπάθεια του να διαφοροποιηθεί από την έννοια της ηγεμονίας που εισήγαγε ο Keohane (1984, 1989), αναπαράγει την θέση των Frohlich et al. (1971) ότι ο ηγέτης είναι πρόθυμος να αναλάβει ένα δυσανάλογα υψηλό κόστος διατήρησης του συστήματος, επειδή η ανταμοιβή του δεν είναι μόνο υλική, αλλά αφορά και κύρος, δόξα, ή την αναμενόμενη «αθανασία» για την προσφορά του (αναφέρεται στο Kindleberger 1986b: 845). «Αν η ηγεσία θεωρηθεί ως η παροχή του δημόσιου αγαθού της υπευθυνότητας, παρά η εκμετάλλευση των υπολοίπων, ή ως το ιδιωτικό αγαθό του κύρους, τότε διατηρεί μία θετική έννοια» (Kindleberger 1986 [1973]: 304). Ουσιαστικά αποδίδει στον «ηγέτη» αλτρουιστικά κίνητρα (Lake 1983: 519), που μπορεί να έχουν και μία ρασιοναλιστική βάση, καθώς η αστάθεια στη διεθνή οικονομία και η μη παροχή του δημοσίου αγαθού της σταθερότητας, μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια και ιδιωτικών αγαθών.

Η πολιτική ηγεσία είναι απαραίτητη για να ξεπεραστεί το πρόβλημα της συλλογικής δράσης και να παραχθεί ένα συλλογικό αγαθό, καθώς τα κράτη σε μία ενδιάμεση ή μεγάλη ομάδα θα προτιμήσουν να αφήσουν τα άλλα να αναλάβουν το κόστος παραγωγής ακόμα και εξ ολοκλήρου και να απολαύσουν χωρίς κόστος τα οφέλη. Οι Frohlich et al. (1971) ορίζουν τον «πολιτικό επιχειρηματία» ως το μέλος εκείνο της

⁸⁸ Κατά τον Keohane (1984: 99) το στενό συμφέρον που διαμορφώνεται με βάση τους υπολογισμούς κόστους – οφέλους σε ένα θέμα, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι συσχετισμοί κόστους-οφέλους και σε άλλα θέματα, είναι «μυωπικό» (*myopic*) και δεν βοηθά την ανάπτυξη της διεθνούς συνεργασίας.

⁸⁹ Το γεγονός ότι εξαρτά την άσκηση της ηγεσίας από την ικανότητα και την θέληση του ηγέτη να παρέχει σταθερότητα, δηλαδή και από εσωτερικούς παράγοντες (Kindleberger 1986a: 298), τον απομακρύνει από τον νεορεαλισμό ως συστημική θεωρία, καθώς εξηγεί τη συμπεριφορά των κρατών με βάση τα εσωτερικά χαρακτηριστικά τους (*reductionism* κατά τον Waltz).

ομάδας που αναλαμβάνει να την καταστήσει προνομιούχο και να προσφέρει το συλλογικό αγαθό. Οι ηγέτες όμως επιδιώκουν ταυτόχρονα και την παραγωγή ενός «υπερπροϊόντος», πέρα από το συλλογικό αγαθό, που οι ίδιοι θα καρπωθούν. Το υπερπροϊόν αυτό δεν έχει μόνο υλική υπόσταση, αλλά περιλαμβάνει στην έννοια και κάθε ηθική, πολιτισμική, κοινωνική ή άλλου είδους αναγνώριση που ο κάθε ηγέτης μπορεί να αποκομίσει (Olson 1991: XI). Αυτός ο ορισμός του υπερπροϊόντος ταιριάζει με τη θέση του Kindleberger περί ηγεσίας, καθώς ο ηγέτης μπορεί να είναι αλτρουιστής στις υλικές απολαβές, αλλά να αποκομίζει άλλου είδους, άυλα οφέλη. Η ικανοποίηση ενός ηγέτη μόνο με ηθικές ανταμοιβές δεν είναι μία ορθολογική επιλογή στη διεθνή πολιτική κατά τον ρεαλισμό. Θα μπορούσε όμως να θεωρηθεί ότι όταν ένας ηγέτης δρα χωρίς άμεσα εμφανή υλικά οφέλη, διότι έχει το κίνητρο της ανταπόδοσης του οφέλους που παρέχει στα υπόλοιπα κράτη, μελλοντικά, στη βάση της αμοιβαιότητας.

Ο Keohane θεμελίωσε το επιχείρημα του στο ρασιοναλισμό και την ανάγκη θετικού υπολογισμού κόστους-οφέλους στη δράση των κρατών, συμπεριλαμβανομένου και του ηγεμόνα ή του ηγέτη που θα παρέχει τη σταθερότητα. Ο Keohane (1984) διαφοροποιείται από την θέση της θεωρίας ότι η παρακμή της ηγεμονικής ισχύος, θα οδηγήσει σε μείωση της προσφοράς του συλλογικού αγαθού (Guzzini 1998: 145). Η ηγεσία από ένα ισχυρό κράτος δεν έχει τον αποφασιστικό ρόλο που έχει για τον Kindleberger. Ο Keohane (1984: 31) υποστήριξε ότι υπάρχει μία σχετική εγκυρότητα στη μετριοπαθή εκδοχή της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, ότι η ηγεμονία μπορεί να διευκολύνει τη συνεργασία σε ορισμένες περιπτώσεις, αλλά δεν είναι επαρκής ή ικανή συνθήκη για τη συνεργασία. Επέκτεινε το επιχείρημα του Kindleberger, υποστηρίζοντας ότι η ηγεσία δεν είναι ανάγκη να παρέχεται από ένα κράτος, αλλά από τη συνεργασία στα πλαίσια διεθνών θεσμών (Guzzini *ibid*), διότι αυτό είναι μία ορθολογική επιλογή των κρατών με βάση τους υπολογισμούς κόστους-οφέλους αναφορικά με τη συνεργασία τους. Οι λόγοι που οι διεθνείς θεσμοί διευκολύνουν τη διεθνή συνεργασία μεταξύ ορθολογικών δρώντων έχουν ήδη παρουσιαστεί: sunk costs διεθνών θεσμών, μείωση στο κόστος συναλλαγών, μείωση της αβεβαιότητας για τις προθέσεις των άλλων κρατών, μείωση του φόβου εξαπάτησης ή παραβίασης των συμφωνιών.

Ο Keohane αναγνωρίζει επίσης ότι η ηγεμονία μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς στα υπόλοιπα κράτη ενός διεθνούς καθεστώτος και να εκμεταλλεύεται τα κράτη που δεν αποτελούν μέλη του. Ο καταναγκασμός είναι δυνατός και πιθανός, αλλά βασίζεται κυρίως στην παροχή κινήτρων, παρά σε απειλητικές κυρώσεις, για αυτόν τον λόγο παραμένει στο παρασκήνιο της διεθνούς πολιτικής (Snidal 1985a: 586-7). Το επιχείρημα του Keohane είναι πολύ ενδιαφέρον, αλλά αφήνει και αυτό πολλά αναπάντητα ερωτήματα αναφορικά με τη σχέση ηγεσίας-ηγεμονίας και τα λεπτά όρια του καταναγκασμού. Ο Snidal (1985a: 588) διακρίνει την «ήπια» από την «καταναγκαστική» ηγεσία (*benevolent – coercive leadership*) και συνδέει τη δεύτερη με τον Giplin (1981). Οι θεωρητικές επιπτώσεις αυτής της διάκρισης θα παρουσιαστούν στη συνέχεια.

Ο Guzzini (1998: 145) υποστηρίζει ότι κατά τον Keohane, τα διεθνή καθεστώτα είναι το παρεχόμενο δημόσιο αγαθό. Η θέση ότι τα διεθνή καθεστώτα καθ' αυτά, αποτελούν ένα δημόσιο ή συλλογικό αγαθό, είναι προβληματική. Ο Keohane (1982) αναφέρει ότι η ζήτηση για τα διεθνή καθεστώτα, ικανοποιεί βασικές ανάγκες των κρατών για τη διευκόλυνση της συνεργασίας τους. Αυτό όμως ανατρέπει στο επιχείρημα ότι οι διεθνείς θεσμοί είναι μία «παρεμβαίνουσα μεταβλητή» (*intervening variable*) μεταξύ της κατανομής της ισχύος και της συμπεριφοράς των κρατών (Keohane 1984: 64). Η δημιουργία των διεθνών καθεστώτων δεν είναι μόνο ένα πρόβλημα συλλογικής δράσης και ορθολογικής επιλογής, αφορά την ευρύτερη αποδοχή για τις αρχές, νόρμες, κανόνες και διαδικασίες αποφάσεων, που δημιουργούν μία σύγκλιση στις προσδοκίες για την αναμενόμενη συμπεριφορά των κρατών. Οι αρχές, οι νόρμες, οι κανόνες και οι διαδικασίες αποφάσεων αποτελούν βασικά στοιχεία του κλασσικού ορισμού των διεθνών καθεστώτων.⁹⁰ Αυτό σημαίνει ότι απαιτείται και μία ομοιόμορφη πρακτική, ή πεποίθηση των δρώντων, για να στοιχειοθετηθούν και να συγκλίνουν οι προσδοκίες αναφορικά με την αναμενόμενη συμπεριφορά των κρατών σε ένα θέμα (συνεργασία, τήρηση συμφωνιών). Σε πιο ειδικά θεσμικά πλαίσια, η συμπεριφορά μπορεί να ορίζεται πιο αναλυτικά και πιο τυπικά και για αυτό τα διεθνή καθεστώτα που ιδρύονται, διαμορφώνουν τα στοιχεία του ορισμού τους ταχύτερα. Είναι ευνόητο ότι οι διεθνείς θεσμοί ή καθεστώτα, δεν μπορούν να δημιουργηθούν μονομερώς από τον ηγεμόνα,

⁹⁰ Υπενθυμίζεται ο ορισμός (Krasner 1982b: 186): «Σύνολα ρητών ή σιωπηρά αποδεκτών αρχών, νορμών, κανόνων και διαδικασιών λήψης αποφάσεων γύρω από τις οποίες συγκλίνουν οι προσδοκίες των δρώντων σε έναν τομέα των διεθνών σχέσεων».

εκτός και αν επιβληθούν. Η συναίνεση και των υπολοίπων κρατών είναι μία απαραίτητη προϋπόθεση. Αυτή η συναίνεση μπορεί να προκύψει αν τα κράτη αποκομίζουν οφέλη από ένα διεθνές καθεστώς. Άρα ο ηγεμόνας θα πρέπει να διατηρεί μία ισορροπία ανάμεσα στο δικό του στενό συμφέρον και στα συμφέροντα των υπολοίπων κρατών.

Η ηγεμονική τάξη μπορεί να προκύψει όπως γενικά προκύπτει η διεθνής τάξη: Αυθόρμητα, με διαπραγμάτευση, ή με επιβολή (Young 1982: 282-5). Αν η ηγεμονική τάξη προκύπτει αυθόρμητα, τότε οι κοινωνικές συμβάσεις (*conventions*) έχουν μεγάλη σημασία για τη ρύθμιση των σχέσεων των κρατών και ο ρόλος του ηγεμόνα δεν έχει τόσο μεγάλο ειδικό βάρος. Επιπλέον, υπάρχει η περίπτωση ο ηγεμόνας να μην έχει τη θέληση να παράσχει τα συλλογικά αγαθά που είναι απαραίτητα για το διεθνές σύστημα και άρα να είναι απλά το κράτος με τη μεγαλύτερη βάση ισχύος, χωρίς όμως να επηρεάζει τη συμπεριφορά των υπολοίπων και τη σταθερότητα, με αποφασιστικό και διαρκή τρόπο. Η ηγεμονική τάξη που προκύπτει με διαπραγμάτευση, συνήθως στηρίζεται σε μία αποσπασματική ή ατελή ρύθμιση σε βασικά ζητήματα, λόγω της σύγκρουσης συμφερόντων. Έτσι πολλά ειδικότερα θέματα αφήνονται να ρυθμιστούν αργότερα, στη βάση της πρακτικής και του προηγούμενου (*precedent*) (Young 1982: 283). Ο ρόλος του ηγεμόνα μπορεί να είναι καθοριστικός για την επίλυση ειδικότερων θεμάτων. Μία επιβεβλημένη ηγεμονική τάξη μπορεί να επιβληθεί επειδή την υποστήριξε ένας ηγεμόνας, ή μία ομάδα ηγεμονικών κρατών, είτε εξαναγκάζοντας τα άλλα κράτη, είτε με συνεργασία και χειραγώγηση κινήτρων. Έτσι, οι επιβεβλημένες τάξεις είναι δύο ειδών: (α) Απροκάλυπτη ηγεμονία, με κύριο μέσο επιβολής τον εξαναγκασμό για τη συμμόρφωση με τα καθεστώτα που προτιμά ο ηγεμόνας. (β) *De facto* επιβολή, όπου τα καθεστώτα επιβάλλονται δια «πολιτικής ηγεσίας» του δεσπόζοντος κράτους και χειραγώγησης κινήτρων (Young 1982: 284).⁹¹

Αν ο ηγεμόνας επιβάλλει τα διεθνή καθεστώτα, που επιλύουν το πρόβλημα της συλλογικής δράσης, σημαίνει ότι τα επιβάλλει στα υπόλοιπα κράτη «για το καλό τους», όπως όμως αυτός το προσδιορίζει. Αν τα επιβάλλει για να προωθήσει μόνο το στενό του συμφέρον, τότε δεν είναι δυνατόν η θεωρία να διαφέρει από τις βασικές υποθέσεις

⁹¹ Εδώ ο Young (1982) προσεγγίζει την έννοια της ηγεσίας του Kindleberger, δίνοντας έναν αποδεκτό τρόπο άσκησης ηγεσίας που δεν συνδέεται με τον απροκάλυπτο καταναγκασμό. Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι αυτό γίνεται στα πλαίσια της «επιβεβλημένης τάξης».

του ρεαλισμού, καθώς προκύπτει η ταυτολογία που αναφέρθηκε. Συναίνεση και καταναγκασμός, είναι πιθανό να συνυπάρχουν σε ένα ηγεμονικό διεθνές καθεστώς. Ο καταναγκασμός και η χειραγώγηση κινήτρων μπορεί να είναι δύσκολο να διακριθούν μεταξύ τους κατά τη διαπραγμάτευση της δημιουργίας ενός διεθνούς καθεστώτος. Ο Krasner (1991) επισήμανε τη σημασία της ισχύος στη διαπραγμάτευση των διεθνών καθεστώτων και ότι επηρεάζει την μελλοντική κατανομή των κερδών υπέρ των ισχυρότερων κρατών, δηλαδή του ηγεμόνα.

Η θεώρηση των διεθνών καθεστώτων ως συλλογικά αγαθά, αντιμετωπίζει ορισμένες δυσκολίες, καθώς δεν μπορούν να δημιουργηθούν μόνο από την πρωτοβουλία του ηγεμόνα. Η δημιουργία (και η αλλαγή) των διεθνών καθεστώτων μπορεί να είναι σταδιακή (Keohane 1984: 150, 257), και να μην μπορεί να επέλθει αποφασιστικά μόνο με την μονομερή δράση του ηγεμόνα, ώστε να καταστήσει την ομάδα των κρατών «προνομιούχο». Τα διεθνή καθεστώτα υπάρχουν σε μία πολύ γενική μορφή, χωρίς να απαιτείται η υπέρβαση του προβλήματος της συλλογικής δράσης. Για παράδειγμα πάντα υπήρχε το διεθνές καθεστώς του διεθνούς εμπορίου, στο βαθμό που υπήρχε ένας όγκος διεθνούς εμπορίου. Το ζητούμενο είναι πως εξειδικεύεται η λειτουργία ενός καθεστώτος, πως κατανέμονται τα οφέλη μεταξύ των κρατών, αν επηρεάζει τη συμπεριφορά τους, και σε ποιο βαθμό αυτή η συμπεριφορά διαμορφώνεται λόγω εξαναγκασμού από τον ηγεμόνα, ή συναινετικά (Snidal 1985a: 591).

Η «ηγεσία» σημαίνει υπεροχή και η υπεροχή σημαίνει ότι ο υπερέχων μπορεί να δρα χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τους άλλους, ενώ αυτό δεν ισχύει για τους υπόλοιπους, οι οποίοι πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τον ηγέτη (Kindleberger 1981: 243). Ο Kindleberger (1981: 242) υποστηρίζει ότι η ηγεσία απορρίπτει κάθε έννοια εκμετάλλευσης και συνδέεται με την παροχή ενός συλλογικού αγαθού. Αποδέχεται ωστόσο ότι η ηγεσία μπορεί να εκφυλιστεί σε εκμετάλλευση. Οι συνθήκες υπό τις οποίες η ηγεσία μπορεί να εκφυλιστεί σε εκμετάλλευση από τον ηγέτη δεν διερευνήθηκαν επαρκώς από τον Kindleberger (1981: 248). Δεν έδωσε έμφαση σε αυτή τη διάσταση της ηγεσίας, την οποία ο Gilpin ανέδειξε ως μία ορθολογική επιλογή του ηγεμόνα. Αλλά ούτε και αυτός διερεύνησε τις συνθήκες υπό τις οποίες μια ηγεμονία μπορεί να είναι καταναγκαστική, πέρα από τη δυνατότητα καταναγκασμού που μπορεί να έχει ένας ηγεμόνας με βάση τους ευνοϊκούς για αυτόν συσχετισμούς ισχύος.

Κατά τον Ikenberry (1996) η ηγεσία έχει δύο στοιχεία: την ισχύ και τον σκοπό (σχετική και η προγενέστερη ανάλυση του Ruggie 1982: 382). Η ισχύς σημαίνει ότι ο ηγέτης επηρεάζει τα κράτη να κάνουν κάτι που αλλιώς δεν έκαναν. «Η ηγεσία είναι μία κομψή λέξη για την ισχύ». Περιλαμβάνει τη δυνατότητα να διαμορφώσει ο ηγέτης έμμεσα ή άμεσα τα συμφέροντα ή τις πράξεις των υπολοίπων. Η αλλαγή στην αντίληψη περί εθνικού συμφέροντος των κρατών αφορά στην προβολή πολιτικών ιδεών και αρχών για την πολιτική δράση, ώστε να επιτυγχάνει ο ηγέτης τη συνεργασία των κρατών για ένα συλλογικό σκοπό, όπου ο συλλογικός σκοπός αποτελεί και συμφέρον του κάθε κράτους (Ikenberry 1996: 388). Και σε αυτόν τον ορισμό της ηγεσίας, δεν είναι εύκολος ο διαχωρισμός του καταναγκασμού από την ηγεσία. Η θέση του Ikenberry για την αλλαγή στον ορισμό του στενού συμφέροντος των κρατών, ώστε να συμπεριλαμβάνει και τους συλλογικούς σκοπούς, προσκρούει στις δυσκολίες που αναφέρονται στην ανάλυση για την πιθανότητα εγκαθίδρυσης παγκόσμιας κυβέρνησης και στο πρόβλημα της συλλογικής δράσης.

Η ηγεσία δεν εμπεριέχει τον καταναγκασμό, βασίζεται περισσότερο στη χειραγώγηση κινήτρων. Η συμμόρφωση των κρατών διασφαλίζεται με τα οφέλη που μπορούν να αποκομίσουν και λιγότερο με το κόστος της μη συμμόρφωσης. Ένα χρήσιμο κριτήριο για τη διάκριση μεταξύ καταναγκασμού και συναίνεσης, αλλά και μεταξύ διαφορετικών ειδών καταναγκασμού είναι αυτό που οι Foka-Kavalieraki & Hatzis (2009: 35) αναφέρουν ως «κουμπί εξαφάνισης» (*disappear button*). Παρουσιάζουν τρεις περιπτώσεις: (1) Ένα ληστής που ζητά τα λεφτά ή τη ζωή κάποιου. (2) Έναν έμπορο που πουλά ένα μπουκάλι νερό σε μία όαση για 1000€, όσα ακριβώς έχει πάνω του ένας ημιθανής-αφυδατωμένος που περιπλανιέται χαμένος χωρίς νερό στην έρημο. (3) Ένα τοκογλύφος που δανείζει με τόκο 500% το ποσό που έχει ανάγκη κάποιος που δεν έχει πιστοληπτική ικανότητα για να δανειστεί από τράπεζες. Πολλοί θα υποστήριζαν ότι και στις τρεις περιπτώσεις δεν υπάρχει συναίνεση. Επιλογές μπορεί να υπάρχουν, αλλά είναι αποτέλεσμα καταναγκασμού. Η πρώτη περίπτωση διαφέρει από τις άλλες δύο, διότι πρόκειται για επιλογές που κάποιος θα προτιμούσε να έχει, παρά να μην έχει. Μπορεί κάποιος να προτιμούσε να πατήσει ένα κουμπί και να εξαφανίσει το ληστή, αλλά σίγουρα θα το σκεφτόταν πολύ προτού πατήσει το κουμπί για να εξαφανίσει αυτόν που θα του πούλαγε το σωτήριο μπουκάλι νερό έναντι 1000€. Επίσης θα λυπόταν πολύ αν ο τοκογλύφος που θα του δάνειζε τα λεφτά που έχει τόσο πολύ ανάγκη, συλλαμβάνονταν από την αστυνομία προτού του δώσει το πολυπόθητο δάνειο.

Στις περιπτώσεις (2) και (3) δεν θα προτιμούσε κάποιος να πατήσει το κουμπί που εξαφανίζει αυτούς με τους οποίους θα συναλλαχτεί. Στη διεθνή πολιτική μπορεί ένας ηγεμόνας να ασκεί καταναγκασμό με παρόμοιο τρόπο αναφορικά με τα θεσμικά πλαίσια και τους όρους συνεργασίας που επιβάλλει. Ο ηγεμόνας μπορεί να λειτουργεί ως μονοπώλιο όπως στην περίπτωση (2). Για παράδειγμα αναφορικά με την παροχή ασφάλειας. Είτε η αδυναμία ενός άλλου κράτους που έχει ανάγκη μία συμφωνία, να το αναγκάζει να αποδεχτεί τους όρους του, όπως στην περίπτωση (3) για να αποκομίσει ένα αναγκαίο όφελος.

Ο Kindleberger και ο Keohane επιδιώξαν την υπέρβαση των βασικών θεωρητικών υποθέσεων του ρεαλισμού αναφορικά με τη σημασία της ισχύος στις διεθνείς σχέσεις. Η ισχύς συνεπάγεται την πιθανότητα και τη δυνατότητα, ο ηγεμόνας, ή ο ηγέτης, να την χρησιμοποιήσει για σκοπούς πέραν της παροχής του δημοσίου αγαθού, ώστε να προωθήσει σε δυσανάλογα μεγάλο βαθμό τα στενά ηγεμονικά συμφέροντα του, σε σχέση με την παροχή αυτή. Μία άλλη περίπτωση, είναι ο ηγεμόνας να μην είναι αλτρουιστής και να επιδιώξει να αποσπάσει μία πρόσοδο⁹² από τα κράτη για την παροχή του δημοσίου ή συλλογικού αγαθού το οποίο ωφελεί όλα τα κράτη, σε αντιστάθμισμα για το μεγαλύτερο (ή και ολόκληρο) κόστος παροχής του, που επωμίζεται ο ίδιος. Σε αυτήν την περίπτωση η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας αποκτά μία πιο ρεαλιστική χροιά, όπως την ανέπτυξε ο Gilpin (1981).

Η ρεαλιστική παραλλαγή της θεωρίας

Ο ηγεμόνας, σύμφωνα με την ρεαλιστική θεωρία είναι ένας ορθολογικός δρώντας. Στους υπολογισμούς κόστους-οφέλους ενός κράτους οι άυλες και αβέβαιες, ηθικές ανταμοιβές δεν έχουν μεγάλη βαρύτητα. Τα κράτη ενδιαφέρονται για την διαφύλαξη της σχετικής τους θέσης στο σύστημα. Ειδικά ο ηγεμόνας έχει ένα ειδικό ενδιαφέρον στην διατήρηση της θέσης υπεροχής του και είναι ορθολογικό να επιδιώκει, τουλάχιστον μεταξύ άλλων, τις συνθήκες αναπαραγωγής της ηγεμονίας του. Αυτό σημαίνει ότι τα αλτρουιστικά κίνητρα που αποδίδει στον ηγεμόνα ο Kindleberger, δεν είναι πιθανόν να υπερισχύουν, ή να συγκρούονται με το στενό συμφέρον του. Συνεπάγεται ότι η ανάληψη του κόστους παροχής ενός συλλογικού αγαθού, δεν θα

⁹² Η πρόσοδος αυτή αφορά σε υλικά οφέλη και όχι ηθική ικανοποίηση ή κοινωνική αναγνώριση.

γίνεται σε βάρος της διατήρησης της ηγεμονίας του, με την αποδυνάμωση της ισχύος του σε απειλητικό βαθμό για τον ίδιο. Αυτό σημαίνει ότι ο ηγεμόνας μπορεί να επιλέξει να λειτουργεί σαν μία οιονεί κυβέρνηση, και να παρέχει το συλλογικό αγαθό φορολογώντας τα υπόλοιπα κράτη για την παροχή του. Τα υπόλοιπα κράτη θα είναι απρόθυμα να φορολογηθούν, αλλά θα υποκύψουν στην ανώτερη ισχύ του ηγεμόνα. Αν λαμβάνουν καθαρά οφέλη από την παροχή του συλλογικού αγαθού, τότε μπορεί να αναγνωρίζουν και ένα βαθμό νομιμότητας στην ηγεμονία και να την αποδέχονται, ή και να την υποστηρίζουν (Snidal 1985a: 587). Ο εξαναγκασμός είναι πάντα πιθανός, αλλά επειδή έχει μεγάλο κόστος, κάθε τάξη επιδιώκεται να αποκτήσει και έναν βαθμό νομιμοποίησης και για αυτό ο ηγεμόνας είναι αναγκασμένος να διατηρεί λεπτές ισορροπίες.

Ο Gilpin υποστήριξε ότι ο ηγεμονισμός έχει ευρύτερες συνέπειες, όχι μόνο για την οικονομία, αλλά και γενικότερα για το διεθνές σύστημα, επειδή αποτελεί παράγοντα συστημικής σταθερότητας και αλλαγής:

Η θεωρία της διεθνούς πολιτικής αλλαγής [...] στηρίζεται στην υπόθεση ότι όλη η ιστορία του διεθνούς συστήματος αφορά την άνοδο και την πτώση των διαφόρων αυτοκρατοριών και των υπερεχόντων κρατών, που κατά την περίοδο της ηγεμονίας τους στις διεθνείς υποθέσεις προσέδωσαν τάξη και σταθερότητα στο διεθνές σύστημα. (Gilpin 1981: 42)

Η εξέλιξη κάθε διεθνούς συστήματος, χαρακτηρίστηκε από τη διαδοχική άνοδο ισχυρών κρατών, που διαχειρίστηκαν το σύστημα και προσδιόρισαν τον τρόπο της διεθνούς αλληλεπίδρασης και τους κανόνες του συστήματος (Gilpin 1981: 42-43)⁹³. Οι διαδοχικές ηγεμονίες αντικατέστησαν τις αυτοκρατορίες ως βασική οργανωτική αρχή των διεθνών σχέσεων, αρχικά στην Ευρώπη και κατόπιν παγκοσμίως (Gilpin 1981: 144). Για τον νεορεαλισμό του Waltz (1979) η οργανωτική αρχή του διεθνούς συστήματος είναι η αναρχία, με κάποια στοιχεία ιεραρχίας. Παρομοίως και για τον Gilpin (1981: 27), η αναρχία είναι βασική υπόθεση του ρεαλισμού και η απουσία

⁹³ Ο Gilpin (1981: 41-44) διακρίνει τρεις τύπους αλλαγής. (1) Ο πρώτος τύπος αφορά την αλλαγή συστήματος (*systems change*), όπου το σύστημα αλλάζει λόγω αλλαγής της φύσεως των βασικών δρώντων του (αυτοκρατορίες, εθνικά κράτη και πολυεθνικές εταιρίες) και συστημάτων κρατών. (2) Ο δεύτερος τύπος είναι αυτός της συστημικής αλλαγής (*systemic change*). Είναι μία αλλαγή εντός του συστήματος, που προκύπτει από αλλαγές στην σχετική ισχύ των κρατών και των κανόνων του συστήματος. Αυτού του είδους την αλλαγή επιφέρουν οι διαδοχικές ηγεμονίες. (3) Ο τρίτος τύπος αλλαγής αφορά την αλλαγή στον τρόπο αλληλεπίδρασης των δρώντων (*interaction change*): ανάπτυξη της διπλωματίας, την αλλαγή συμμαχιών και των διεθνών καθεστώτων.

κυβέρνησης υπεράνω των κρατών, μετριάζεται από τα στοιχεία ιεραρχικής εξουσίας του ηγεμόνα, που διασφαλίζει ένα ελάχιστο επίπεδο διακυβέρνησης του συστήματος. Το θεωρητικό επιχείρημα του Gilpin, σχετίζεται με τη θέση του Waltz ότι: «Η ακραία ισότητα συνδέεται με ακραία αστάθεια» (αναφέρεται στον Guzzini 1998: 145.) Η υπόθεση της παρεχόμενης τάξης ως συλλογικού αγαθού, αποφορτίζει την πιθανότητα κατάχρησης της ηγεμονικής ισχύος εις βάρος των υπολοίπων κρατών.

Ένα δεσπόζων κράτος δεν είναι εξ ορισμού φιλελεύθερος ηγεμόνας σε όλες τις περιπτώσεις, όπως λαμβάνει ως δεδομένο ο Kindleberger, που έγραψε για την κρίση του 1929-1939, έχοντας υπόψη του τη δεδομένη διεθνή κατάσταση της περιόδου. Αν δεν είναι ανεπτυγμένες οι συναλλαγές μεταξύ των κρατών, το δεσπόζων κράτος είναι πιθανότερο να επιδιώκει να εγκαθιδρύσει ένα αυτοκρατορικό σύστημα. Τα αυτοκρατορικά και τα ηγεμονικά συστήματα είναι δομικά ίδια. Διαφέρουν στο ότι τα αυτοκρατορικά είναι στρατιωτικά ισχυρά και οικονομικά αδύναμα ή υποανάπτυκτα (πρώην σοβιετικό μπλοκ), ενώ τα ηγεμονικά είναι στρατιωτικά και οικονομικά ισχυρά (Spiezio 1990: σελ. 167 υπ. 4 και Gilpin 1981: 129). Την έννοια της οικονομικής υπανάπτυξης θα ήταν χρήσιμο να την προσεγγίσουμε και από την άποψη των περιορισμένων διακρατικών οικονομικών συναλλαγών δια της αγοράς. Αυτό δεν το αναφέρει ρητά ο Spiezio (1990), το κάνει όμως ο Gilpin (1981) όταν αναφέρει τη σημασία της αγοράς για τον ηγεμόνα. Τα πιο αποδοτικά οικονομικά, και ισχυρά πολιτικά κράτη, έτειναν πάντα να υποστηρίζουν την ύπαρξη μιας παγκόσμιας οικονομίας με υψηλό βαθμό αλληλεξάρτησης (Gilpin, 1981: 129).

Ο Krasner και ο Gilpin θεωρούν ότι ο ηγεμόνας υποστηρίζει μία φιλελεύθερη διεθνή οικονομία για να προάγει το στενό-εθνικό συμφέρον του και ειδικά τα πολιτικά και στρατιωτικά του συμφέροντα. Επομένως η ύπαρξη ενός ηγεμόνα είναι μία απαραίτητη, αλλά όχι επαρκής συνθήκη για την εγκαθίδρυση μιας φιλελεύθερης διεθνούς οικονομίας. Ο ηγεμόνας προωθεί πρωτίστως τα στενά του συμφέροντα, που μπορεί να περιλαμβάνουν και τα οικονομικά και στρατιωτικά συμφέροντα των συμμάχων του (Gilpin 2001: 99). Απαιτείται να είναι πολιτικά ισχυρός και οικονομικά αποδοτικός⁹⁴ για να προωθήσει ένα ανοικτό διεθνές οικονομικό σύστημα (Lake 1983: 520).

⁹⁴ Ο Lake (1983: 521) υποστηρίζει ότι ο αυστηρός ορισμός της αποτελεσματικότητας αναφέρεται στα μέσα παραγωγής με το μικρότερο κόστος, σε δεδομένο χρόνο, τόπο και διαθέσιμο συνδυασμό των παραγωγικών συντελεστών. Στο διεθνές εμπόριο όμως η έννοια της αποτελεσματικότητας δεν έχει

Η ανάδειξη μίας διεθνούς οικονομίας της αγοράς, έδωσε άλλο χαρακτήρα στην επέκταση των κρατών και στην προσπάθεια αυξήσεως της ισχύος τους. Τα κράτη θεωρούν γενικά ορθολογικότερο να μεγιστοποιήσουν τον πλούτο και την ισχύ τους με τη συμμετοχή τους στη διεθνή οικονομία και το εμπόριο, παρά δια της εδαφικής τους επεκτάσεως και της δημιουργίας αυτοκρατορίας (Strange 1987: 564). Παρά το γεγονός ότι η αγορά προσφέρει απόλυτα κέρδη σε όλα τα κράτη, τείνει να προσφέρει μεγαλύτερα σχετικά κέρδη στις πιο ανταγωνιστικές, οικονομικά αποτελεσματικές και τεχνολογικά πιο προηγμένες οικονομίες.

Για αυτόν τον λόγο οι κυρίαρχες οικονομικά και στρατιωτικά χώρες, όπως η Βρετανία στον 19^ο αιώνα και οι ΗΠΑ στον 20^ο αιώνα, ανέλαβαν να οργανώσουν και να προωθήσουν μία παγκόσμια οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Προήγαγαν το ελεύθερο εμπόριο, παρείχαν επενδυτικά κεφάλαια και τα απαραίτητα δημόσια αγαθά για τη λειτουργία της αγοράς, επειδή ήταν επικερδές για αυτές να τα παράσχουν. (Gilpin 1981: 138-9)

Βασικό κίνητρο των κρατών για να συμμετάσχουν στην παγκόσμια αγορά είναι η αποτελεσματικότητα της στην αναδιανομή πλούτου μεταξύ τους, χωρίς πόλεμο και εδαφική επέκταση. Η εξειδίκευση στο διεθνή καταμερισμό εργασίας, μπορεί να αποφέρει οφέλη από τις διεθνείς ανταλλαγές σε όλους (Gilpin 1981: 138).⁹⁵

Σε κάθε περίπτωση οι υπέρτερες οικονομικές δυνατότητες του ηγεμόνα πρέπει να συνοδεύονται από υπέρτερη στρατιωτική ισχύ, ώστε να μπορεί ο ηγεμόνας να ελέγχει τα υπόλοιπα κράτη. Ένα σταθερό πολιτικό-στρατιωτικό περιβάλλον είναι απαραίτητη συνθήκη για σταθερή διεθνή οικονομική τάξη (Spiezio 1990: 168, Gilpin 129, Lake 1983: 521).

Ένα σύστημα είναι σε κατάσταση ισορροπίας και σταθερότητας, εάν κανένα κράτος δεν θεωρεί ότι είναι επικερδές να προσπαθήσει να το αλλάξει. Για να προσπαθήσει ένα κράτος να αλλάξει το διεθνές σύστημα θα πρέπει τα προσδοκώμενα οφέλη να

επίπτωση στα σχετικά ή απόλυτα κέρδη. Στην περίπτωση του διεθνούς εμπορίου, ο Lake υποστηρίζει ότι η αποδοτικότητα θα πρέπει να έχει να κάνει με την σχετική παραγωγικότητα της οικονομίας του ηγεμόνα, που ορίζεται ως το σχετικά παραγόμενο προϊόν ανά μονάδα εργασίας ως εισροή στην παραγωγή. Αν ο ηγεμόνας έχει ανταγωνιστική οικονομία, τότε θα υποστηρίζει το διεθνές εμπόριο.

⁹⁵ Αυτή η υπόθεση θα αναλυθεί περισσότερο στο επόμενο κεφάλαιο για τη σημασία της διεθνούς κοινωνίας και της εσωτερικής πολιτικής στη διεθνή συνεργασία και θα καταδειχθεί πως ο ηγεμόνας «πείθει» τα κράτη να συμμετέχουν σε ένα ανοικτό διεθνές οικονομικό σύστημα.

υπερβαίνουν το προσδοκώμενο κόστος (δηλαδή να υπάρχει ένα προσδοκώμενο καθαρό όφελος) (Gilpin 1981: 50).

Η ανάπτυξη και η σταθερότητα του διεθνούς οικονομικού συστήματος (ελεύθερο διεθνές εμπόριο, ξένες επενδύσεις, συναλλαγματική σταθερότητα), παρείχαν καθαρό όφελος στους ηγεμόνες, αλλά και στα υπόλοιπα κράτη, που επιθυμούσαν και μπορούσαν να εκμεταλλευτούν το διεθνές πολιτικό και οικονομικό *status quo* (Gilpin 1981: 145). Από αυτήν την άποψη η διεθνής τάξη που εγκαθιδρύει ένας ηγεμόνας, όπως ιστορικά υπήρξαν η Βρετανία κατά τον 19^ο αιώνα και οι ΗΠΑ μεταπολεμικά, αποτελεί ένα συλλογικό αγαθό. Σε σχέση με τον Kindleberger που αποκλείει τον καταναγκασμό και την κατάχρηση της ισχύος από τον ηγέτη, ο Gilpin υποστηρίζει ότι δεν υπάρχουν εγγυήσεις ότι δεν θα προσπαθήσει ένα ηγεμόνας να εγκαθιδρύσει μία αυτοκρατορία στο μέλλον. Αν οι συνθήκες του διεθνούς περιβάλλοντος το επιτρέψουν και αν υπάρχουν ικανά εσωτερικά κίνητρα, ένα φιλόδοξο κράτος μπορεί να επιδιώξει μία αυτοκρατορία και να ενοποιήσει το διεθνές σύστημα δια της βίας, τουλάχιστον στο βαθμό που μπορεί να το κάνει (Gilpin 1981). Οι ιδεαλιστικές πτυχές της φιλελεύθερης ηγεσίας του Kindleberger υποχωρούν έναντι της ρεαλιστικής θεώρησης της ισχύος.

Ο Gilpin (1975: 48) διέγινωσε μία φυγόκεντρη τάση των επενδύσεων από το ανεπτυγμένο καπιταλιστικό κέντρο στη λιγότερο ανεπτυγμένη περιφέρεια του διεθνούς οικονομικού συστήματος.⁹⁶ Η συνέπεια αυτής της τάσης είναι η σταδιακή αναδιανομή πλούτου και ισχύος εντός του διεθνούς συστήματος, από το κέντρο στην περιφέρεια (Gilpin 1975: 44). Καθώς το εισόδημα του κέντρου αυξάνεται, τα κεφάλαια που συσσωρεύονται πέρα από κάποιο σημείο δεν μπορούν να απορροφηθούν σε επενδύσεις, ή αποταμίευση, στο εσωτερικό του. Η αύξηση των επενδύσεων στην περιφέρεια προκύπτει από τον επενδυτικό κορεσμό του κέντρου και τη γενικότερη μείωση των επενδυτικών ευκαιριών. Οι ατέλειες της κορπορατιστικής δομής των κρατών του κέντρου, δεν εμποδίζουν τις επενδύσεις στο εξωτερικό εις βάρος του εσωτερικού (Gilpin 1975: 46). Αυτό το γεγονός, έχει ως αποτέλεσμα η οικονομική

⁹⁶ Το ανεπτυγμένο καπιταλιστικό κέντρο-*core* για τον Gilpin ορίζεται από το οικονομικό μέγεθος του, την τεχνολογική του ανωτερότητα και την επιτέλεση των «ηγετικών» λειτουργιών που αναφέρει και ο Kindleberger. Το κέντρο αναφέρεται σε ένα κράτος που επιτελεί συγκεκριμένες οικονομικές και πολιτικές λειτουργίες για τη δημιουργία και τη διατήρηση της διεθνούς οικονομίας. Μπορεί το κέντρο να είναι περισσότερα από ένα, όπως και οι περιφέρειες, ωστόσο ο Gilpin ταυτίζει το κέντρο και με τη βρετανική ή αμερικανική ηγεμονία. Η σχέση κέντρου και περιφέρειας δεν είναι θέμα μεγέθους, αλλά «λειτουργικής σχέσης» (Gilpin 1975: 48-9).

βάση της ισχύος του ηγεμόνα (είτε θεωρείται ηγεμόνας ένα κράτος του κέντρου, είτε το κέντρο συνολικά) να συρρικνώνεται και έτσι να επέρχεται η παρακμή του σε σχέση με τα άλλα κράτη.

Στο θεωρητικό επιχείρημα του Gilpin (1975), η ηγεμονική δύναμη φέρει εντός της το σπέρμα της αυτοκαταστροφής της, καθώς η εξαγωγή πολύτιμων επενδυτικών κεφαλαίων, υποστηρίζει έμμεσα την ανάπτυξη των αντίπαλων (ή πιθανών αντίπαλων) κρατών, εις βάρος της οικονομικής ισχύος του ηγεμόνα. Η Strange (1987: 556) υποστήριξε ότι σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει το «δίλημμα του ηγεμόνα». Για αυτόν τον λόγο η πιθανότητα εξαναγκασμού είναι υπαρκτή επιλογή για τον ορθολογικό ηγεμόνα.

Με βάση την ανάλυση του για το διεθνές εμπόριο και τον ηγεμονισμό, ο Stein (1984: 384) όρισε το «δίλημμα του ηγεμόνα». Για να μεγιστοποιήσει ο ηγεμόνας το κέρδος του από το διεθνές εμπόριο, θα πρέπει να ακολουθεί μονομερώς μία σταθερή πολιτική διεθνούς εμπορίου χωρίς εμπόδια στις συναλλαγές και χωρίς δασμούς. Όμως, για να βελτιώσει και να μεγιστοποιήσει τη σχετική του θέση, θα πρέπει να ακολουθεί μια πιο «μερκαντιλιστική» πολιτική προστατευτισμού, ανεξάρτητα με το τι επιλέγουν τα υπόλοιπα κράτη. Παρομοίως και από την παροχή του συλλογικού αγαθού της σταθερότητας ή της τάξης, ο ηγεμόνας επωμίζεται το κόστος παροχής του, γεγονός από το οποίο ωφελούνται τα υπόλοιπα κράτη, κάποια από τα οποία μπορεί να είναι οι αυριανοί ανταγωνιστές του για την ηγεμονία, ή να επιζητούν ακόμα μεγαλύτερα οφέλη εις βάρος του. Ο ηγεμόνας λοιπόν έχει το δίλημμα είτε να μειώσει το κόστος που έχει επωμιστεί για την παροχή του συλλογικού αγαθού, είτε να φορολογήσει κατά κάποιο τρόπο τα υπόλοιπα κράτη, αυξάνοντας έτσι το σχετικό και απόλυτο όφελος που αποκομίζει από την παροχή αυτή.

Ο Gilpin (1981: 156-7) υποστήριξε ότι αφότου επιτευχθεί μία ισορροπία μεταξύ κόστους και οφέλους της περαιτέρω αλλαγής, και η επέκταση φτάσει τα όρια της, τότε το οικονομικό κόστος της διατήρησης του *status quo* έχει την τάση να αυξάνει γρηγορότερα από την οικονομική δυνατότητα υποστήριξης του *status quo*. Ο έλεγχος του συστήματος δίνει τη δυνατότητα για οικονομικά οφέλη, αλλά η δεσπόζουσα θέση απαιτεί τη διατήρηση ισχυρών ενόπλων δυνάμεων, την χρηματοδότηση των συμμάχων, την παροχή οικονομικής βοήθειας, καθώς και τα κόστη διατήρησης της διεθνούς

οικονομίας. Αυτά τα κόστη δεν είναι παραγωγικές επενδύσεις, αλλά προκαλούν την οικονομική αιμορραγία του ηγεμόνα. Η διατήρηση της υπεροχής (*dominance* κατά τον Gilpin) απαιτεί την ύπαρξη ενός διαρκούς οικονομικού πλεονάσματος.⁹⁷ Το οικονομικό πλεόνασμα έχει την τάση αρχικά να αυξάνεται γρηγορότερα από το κόστος της επέκτασης, για αυτόν τον λόγο η επέκταση είναι αρχικά ελκυστική. Τα οφέλη όμως μειώνονται, καθώς αντίστοιχα το κόστος αυξάνεται, μέχρι να επέλθει μία ισορροπία μεταξύ τους και η σταθερότητα του συστήματος.

Η τάση της πολιτικής παρακμής του ηγεμόνα έχει εσωτερικά και εξωτερικά αίτια. Ο πρώτος εσωτερικός παράγοντας, είναι ο νόμος της φθίνουσας οριακής απόδοσης των επενδύσεων, ο οποίος εξηγεί τον επενδυτικό κορεσμό και την στασιμότητα μιας οικονομίας, που νομοτελειακά οδηγεί στην παρακμή της, λόγω της διάβρωσης της οικονομικής της βάσης (Gilpin 1981: 159-161). Άλλος λόγος της οικονομικής και πολιτικής παρακμής του ηγεμόνα είναι η τάση του κόστους των στρατιωτικών εξοπλισμών να αυξάνεται (Gilpin 1981: 162), όπως αυξάνεται και η ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση γρηγορότερα από την αύξηση του ΑΕΠ (Gilpin 1981: 163). Η εξέλιξη των οικονομιών ακολουθεί έναν διακριτό κύκλο, από την αγροτική οικονομία και τη βιομηχανία, στις υπηρεσίες, γεγονός που επιδρά αρνητικά στην παραγωγικότητα τους. Επίσης, η φθοροποιός επίδραση της αφθονίας, μεταβάλλει τις κοινωνικές αξίες με τρόπο που υπονομεύει την αποδοτικότητα της οικονομίας και την κοινωνική ευημερία (Gilpin 1981: 165).

Οι εξωτερικοί παράγοντες της οικονομικής και πολιτικής παρακμής του ηγεμόνα, αφορούν στην αύξηση του κόστους διατήρησης της υπεροχής και της τάξης έναντι των εχθρών αλλά και των συμμάχων. Η προάσπιση του *status quo*, από τον ηγεμόνα γίνεται μονομερώς επειδή εξυπηρετεί το στενό-κρατικό του συμφέρον. Το πρόβλημα της συλλογικής δράσης για τη διατήρηση του συλλογικού αγαθού της ασφάλειας στα πλαίσια μιας συμμαχίας, επιλύεται από τον ηγεμόνα. Η διατήρηση του πολιτικο-στρατιωτικού περιβάλλοντος, είναι μία βασική προϋπόθεση της διατήρησης ενός σταθερού διεθνούς οικονομικού συστήματος. Οι «λαθρεπιβάτες» σύμμαχοι όμως, επιβαρύνουν τον ηγεμόνα, μειώνοντας τα οφέλη του από την μονομερή παροχή

⁹⁷ Σε αυτό το σημείο διαφοροποιείται η έννοια του πλεονάσματος του ηγέτη (*leader's surplus*) από αυτήν του ηγέτη του Kindleberger. Το πλεόνασμα είναι οικονομικό και άρα έχει υψηλή μετατρέψιμότητα σε στρατιωτική ισχύ και δυνατότητα εξαναγκασμού.

ασφάλειας (Gilpin 1981: 169 και Olson & Zeckhauser 1966: 278). Ο άλλος σημαντικός παράγοντας της παρακμής του ηγεμόνα, είναι ότι υπάρχει μία ιστορική τάση, οι επιτυχημένες στρατιωτικές και οικονομικές τεχνικές του δεσπίζοντος κράτους, να διαχέονται σε άλλα κράτη και ειδικά στα κράτη της περιφέρειας του συστήματος. Η διάχυση της οικονομικής και στρατιωτικής τεχνολογίας από τις προηγμένες κοινωνίες στις λιγότερο προηγμένες, είναι ένας βασικός παράγοντας της διεθνούς αναδιανομής της ισχύος (Gilpin 1981: 176-7).

Η παρακμή της ηγεμονικής ισχύος κατά τον Gilpin, αποκτά έναν νομοτελειακό χαρακτήρα. Ο ηγεμόνας, ως ορθολογικός δρών, δεν είναι πιθανόν να επιτρέψει να επέλθει η παρακμή του. Εφόσον η παροχή του συλλογικού αγαθού της διεθνούς τάξης εξυπηρετεί τα στενά-κρατικά συμφέροντα του, τότε είναι πιθανόν να συνεχίσει να πληρώνει το δυσανάλογο κόστος για την παροχή του, αλλά να επιδιώξει επίσης να αποσπάσει προσόδους από τα υπόλοιπα κράτη ως αντάλλαγμα. Η ορθολογική αντίδραση των υπολοίπων κρατών ως «λαθρεπιβάτες» θα είναι να μην πληρώσουν αυτήν την πρόσοδο στον ηγεμόνα, αφού δεν θα έχουν κανένα λόγο να συνεισφέρουν για ένα συλλογικό αγαθό, που ήδη απολαμβάνουν. Όμως η υπέρτερη ισχύ του ηγεμόνα μπορεί να τα αναγκάσει να υποκύψουν (Snidal 1985a: 587).

Η πιθανότητα τα υπόλοιπα κράτη να αναγνωρίζουν την ηγεμονία ως νομιμοποιημένη (*legitimate*), μπορεί να προκύπτει από τρεις παράγοντες: (α) Από την νίκη του ηγεμόνα σε έναν μεγάλο πόλεμο και την επίδειξη της δύναμης του να επιβάλλει τη θέληση του στα υπόλοιπα κράτη, σε συνδυασμό με τις διεθνείς συνθήκες που δίνουν μία σχετική νομιμοποίηση με βάση το διεθνές δίκαιο. (β) Από την παροχή ενός συλλογικού αγαθού, όπως μία επωφελής οικονομική τάξη ή διεθνής ασφάλεια. (γ) Η ηγεμονία μπορεί να υποστηρίζεται από μία ιδεολογία, θρησκεία ή από κοινές αξίες μεταξύ των κρατών. «Αντίθετα από μία κοινωνία στο εσωτερικό ενός κράτους, [στη διεθνή πολιτική]... οι τελευταίοι δύο παράγοντες είναι αμελητέοι ή ανύπαρκτοι» (Gilpin 1981: 34). Η φράση εντός εισαγωγικών του Gilpin, θα ήταν δυνατόν να εξηγηθεί με βάση την ανάλυση περί παγκόσμιας κυβέρνησης, που δεν έχει την ιδεολογική ή πολιτική νομιμοποίηση να εγκαθιδρυθεί. Ενώ η παροχή ενός συλλογικού αγαθού, δεν μπορεί να νομιμοποιήσει μία ηγεμονία ώστε να φορολογεί τα υπόλοιπα κράτη για την παροχή αυτή. Δεδομένου ότι τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες, δεν θα συνεισφέρουν

ελεύθερα για το συλλογικό αγαθό, αν είναι δυνατόν να μετακυλήσουν το κόστος στον ηγεμόνα ή σε άλλους.

Τα παραπάνω οδηγούν σε μία πιο «ρεαλιστική» παραλλαγή της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, αυτήν της «καταναγκαστικής ηγεσίας» (*coercive leadership*), όπου ο ηγεμόνας είναι δυνατόν να χρησιμοποιήσει την υπέρτερη ισχύ του, ώστε να αποσπάσει μία πρόσοδο από τα υπόλοιπα κράτη. Αυτό σημαίνει καταναγκασμό και θα είναι δεδομένο ότι ο ηγεμόνας μπορεί να τον ασκήσει αποτελεσματικά. Σε αυτήν την εκδοχή της θεωρίας, το επίκεντρο της είναι όχι η ικανότητα παροχής του δημόσιου αγαθού, αλλά η δυνατότητα του ηγεμόνα να εξαναγκάσει τα υπόλοιπα κράτη.

Οι συνέπειες κατά τον Snidal είναι ότι ακόμα και αν η παροχή του δημόσιου αγαθού και η αντίστοιχη φορολόγηση παράγει αποτελέσματα βέλτιστα κατά Pareto για όλα τα κράτη, δεν υπάρχει λόγος να θεωρήσουμε ότι τα μικρά κράτη θα εκμεταλλεύονται τον ηγεμόνα, αποκομίζοντας δυσανάλογα οφέλη. Ο ηγεμόνας μπορεί να αλλάξει την κατανομή του κόστους του δημόσιου αγαθού μεταξύ των κρατών και να ευνοήσει τον ίδιο. Υπάρχει η πιθανότητα τα υπόλοιπα κράτη να μην αποκομίζουν καθαρό όφελος από το συλλογικό αγαθό, διότι θα επωμιστούν ένα κόστος υψηλότερο από το όφελος που θα έχουν. Επίσης, υπάρχει η πιθανότητα ο ηγεμόνας να επιδιώξει την απαλλοτρίωση και ιδιωτικών αγαθών, ώστε να ωφεληθεί ο ίδιος εις βάρος των άλλων κρατών (Snidal 1985a: 588).

Όσο λιγότερο ισχυρός είναι ένας ηγεμόνας, τόσο πιθανότερο είναι να ασκεί ήπια ηγεμονία, ώστε να διατηρεί ένα βαθμό νομιμοποίησης της ηγεμονίας του. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας αναιρείται, διότι δεν θα ισχύει η υπόθεση ότι ο ηγεμόνας ωφελεί όλα τα κράτη του συστήματος (Snidal 1985a: 588, πρβλ. *ibid* 582).

Στην εκδοχή της «ήπιας ηγεσίας» (*benevolent leadership*) της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας, τα υπόλοιπα κράτη εκμεταλλεύονται τον ηγεμόνα που παρέχει το δημόσιο αγαθό. Στην «καταναγκαστική ηγεσία», η ισχύς του ηγεμόνα είναι επαρκής, ώστε να εξαναγκάσει τα άλλα κράτη να συνεισφέρουν, ή να πληρώσουν αντίτιμο για το δημόσιο αγαθό. Στο πρώτο είδος ηγεσίας το απόλυτο μέγεθος του ηγεμόνα είναι

σημαντικό. Όσο μεγαλύτερο το απόλυτο μέγεθος του, τόσο μεγαλύτερο είναι το συμφέρον του να προσφέρει το δημόσιο αγαθό και να καταστήσει την ομάδα «προνομιούχο».⁹⁸ Αντίθετα στην καταναγκαστική ηγεμονία, είναι σημαντικό για τον ηγεμόνα το σχετικό μέγεθος της ισχύος του, ώστε να είναι δυνατή η άσκηση καταναγκασμού (Snidal 1985a: 589). Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας εμπεριέχει δύο ρόλους για τον ηγεμόνα: Την ήπια και την καταναγκαστική ηγεσία. Τα δύο είδη ηγεσίας⁹⁹ δεν είναι λογικά ασύμβατα, πάντα μπορεί να υπάρχει ένας συνδυασμός ήπιας και καταναγκαστικής ηγεμονίας (Snidal 1985a: 590). Το ζητούμενο είναι η διερεύνηση των συνθηκών υπό τις οποίες κάθε είδος ηγεσίας είναι πιθανότερο.

4.2 Κριτική στις βασικές υποθέσεις της θεωρίας και ιστορική εξέτασή της

Ο Kindleberger εκλαμβάνει ως δεδομένο το γεγονός ότι ο ηγεμόνας ενδιαφέρεται για την σταθερότητα ενός φιλελεύθερου ηγεμονικού συστήματος. Αν ο ηγεμόνας θα είναι φιλελεύθερος ή όχι, εξαρτάται από το κατά πόσο ένα ανοικτό διεθνές οικονομικό σύστημα θα προωθή τα στενά-ηγεμονικά συμφέροντα του. Η θεωρία συνδέεται με δύο ιστορικά παραδείγματα: Την ηγεμονία της Βρετανίας τον 19^ο αιώνα, έως την κρίση που ξεκίνησε το 1929, και την ηγεμονία των ΗΠΑ μεταπολεμικά. Πολλοί θεωρητικοί υποστήριζαν ότι η σχετική παρακμή τους θα επιβεβαίωνε τη θεωρία, με εμφανή κλονισμό των διεθνών καθεστώτων, μείωση της διεθνούς συνεργασίας και μείωση της προσφοράς του συλλογικού αγαθού. Επιπλέον, εξετάζεται το πόσο ανοικτό και φιλελεύθερο υπήρξε το διεθνές καθεστώς εμπορίου κατά τις δύο αυτές ηγεμονίες.

Παρακμή του ηγεμόνα και συλλογικά αγαθά

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας υπονοεί ότι η συλλογική δράση είναι αδύνατη και για αυτό απαιτείται η ύπαρξη και η δράση ενός ηγεμόνα (ή ηγέτη ή πολιτικού επιχειρηματία) για να παραχθεί ένα συλλογικό αγαθό (Snidal 1985a: 593). Αν η

⁹⁸ «Προνομιούχος», σύμφωνα με την θεωρία των δημοσίων αγαθών, είναι μία ομάδα που τουλάχιστον ένα από τα μέλη της έχει συμφέρον να παραχθεί το δημόσιο αγαθό ακόμα και αν αναλάβει εξ ολοκλήρου το κόστος του (Olson 1991: 86).

⁹⁹ Η Strange (1987: 555) διακρίνει την τυπολογία του Snidal σε «αγαθοεργό» ηγεμονία (*beneficent*), που ασκείται με το παράδειγμα και την πειθώ, σε ηγεμονία που είναι αγαθοεργός αλλά χρησιμοποιεί καταναγκασμό, και σε ηγεμονία που είναι καταναγκαστική και εκμεταλλευτική.

συλλογική δράση είναι δυνατή χωρίς τη μεσολάβηση ηγεμόνα, τότε η θεωρία δεν θα ισχύει (Snidal 1985a: 595). Δεν υπάρχει τίποτα στις υποθέσεις του ρεαλισμού που να αποκλείει τη συλλογική δράση (Snidal 1985a: 594). Η παρούσα ανάλυση για την παρακμή του ηγεμόνα, έχει δύο πτυχές: (α) Την πιθανότητα και τη δυνατότητα συλλογικής δράσης από ένα υποσύνολο κρατών, που θα αναλάβει να ασκήσει την απαιτούμενη ηγεσία. (β) Τον προσδιορισμό της ηγεμονικής ισχύος και την μεθοδολογία μέτρησης της, ώστε να διακριβωθεί η παρακμή της, συγκρινόμενη με την αποτελεσματικότητα της ηγεμονίας στην παροχή του συλλογικού αγαθού.

Η θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας υποστηρίζει ότι η παρακμή του ηγεμόνα θα προκαλέσει κλονισμό της φιλελεύθερης διεθνούς οικονομίας και των διεθνών καθεστώτων της. Αυτή η θέση της θεωρίας δεν είναι ντετερμινιστική (Gilpin 1998: 118). Μία ηγεμονική κατανομή της οικονομικής ισχύος είναι πιθανόν να οδηγήσει σε μία περισσότερο ανοικτή εμπορική δομή (Krasner 1976: 318). Η τάση προς την κατάρρευση ή κατακερματισμό του συστήματος, αυξάνει σημαντικά με την παρακμή της ηγεμονικής ισχύος (Gilpin 1975: 73). Το ηγεμονικό μοντέλο εξήγησης της αλλαγής των διεθνών καθεστώτων, συνδέει την άνοδο και την παρακμή των οικονομικών ηγεμόνων, με περισσότερο ανοικτά και φιλελεύθερα¹⁰⁰ ή κλειστά οικονομικά συστήματα (Ruggie 1982: 384). Η παρακμή της συνεργασίας δεν προδικάζει και την κατάρρευση της συνεργασίας (ενδεικτικά Keohane 1984), ειδικά εφόσον τα συμφέροντα των μεγαλύτερων οικονομικών δυνάμεων συγκλίνουν. Η παρακμή του ηγεμόνα μπορεί να προκαλέσει την αντικατάσταση του από μία άλλη ηγεμονική δύναμη, ή την οργάνωση των αμέσως ισχυρότερων κρατών ώστε να παρέχουν συλλογική ηγεσία, αν δεν υπάρχει ένας αντικαταστάτης (Buzan 1984: 620).

Κατά τον Ruggie (1982: 380) η διαμόρφωση και η αλλαγή των διεθνών καθεστώτων, αντιπροσωπεύει τη διεθνοποίηση της πολιτικής εξουσίας.¹⁰¹ Ανεξάρτητα από την θεσμική εκδήλωση της, αυτή η πολιτική εξουσία αναλύεται σε ισχύ και κοινωνικό σκοπό. Ενώ η επικρατούσα ανάλυση επικεντρώνεται στην ισχύ και αγνοεί τον κοινωνικό σκοπό. Το πρόβλημα αυτής της ανάλυσης είναι ότι έτσι μπορεί να

¹⁰⁰ Στα φιλελεύθερα διεθνή οικονομικά καθεστώτα, ο ορθολογισμός της αγοράς κυριαρχεί (Ruggie 1982: 381).

¹⁰¹ Από καθαρά ρεαλιστική άποψη αυτή η θέση είναι συζητήσιμη, ο Ruggie κατατάσσεται στους κονστρουκτιβιστές διεθνολόγους, ωστόσο η θέση του είναι χρήσιμη για την ενσωμάτωση στην ανάλυση της έννοιας της διεθνούς κοινωνίας.

προβλεφθεί η μορφή της διεθνούς τάξης, αλλά όχι το περιεχόμενο της. Για να αναλύσουμε το περιεχόμενο των διεθνών οικονομικών τάξεων και τα καθεστώτα που την υπηρετούν, πρέπει να διερευνήσουμε τον τρόπο που συνδυάζεται η ισχύς με τον κοινωνικό σκοπό. Ο κοινωνικός σκοπός δίνει μία νομιμοποίηση στην ισχύ, ώστε η πολιτική εξουσία να ασκηθεί στη διεθνή πολιτική (Ruggie 1982: 382). Αν ο κοινωνικός σκοπός είναι σταθερός, τότε δεν υπάρχει λόγος να θεωρήσουμε ότι θα αλλάξει και το κανονιστικό πλαίσιο των διεθνών καθεστώτων. Το κανονιστικό πλαίσιο των διεθνών καθεστώτων αποτελείται από τις αρχές και τους κανόνες, που στην περίπτωση αυτή παραμένουν αμετάβλητοι. Τα εργαλεία των διεθνών καθεστώτων είναι οι κανόνες και οι διαδικασίες λήψεως αποφάσεων.¹⁰² Τα νέα εργαλεία θα είναι καλύτερα προσαρμοσμένα στη νέα κατανομή ισχύος στη διεθνή οικονομική τάξη (Ruggie 1982: 384).

Ο Kindleberger (1986 [1973]: 289) υποστήριξε ότι το δημόσιο αγαθό της σταθερότητας παρέχεται από ένα κράτος. Οι λειτουργίες του ηγέτη όμως δεν είναι απαραίτητο να επιτελούνται από ένα μόνο κράτος. Η αδυναμία συλλογικής δράσης είναι απαραίτητη για τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας. Η θεωρία του Olson (1991) υποστηρίζει ότι η συνεργασία για την παροχή ενός συλλογικού αγαθού, είναι λιγότερο πιθανή σε ενδιάμεσες ή μεγάλες ομάδες. Αν ένα κράτος συνεργαστεί, έχει και ένα κόστος για τη συνεργασία του, η οποία μειώνει το καθαρό όφελος που αποκομίζει από τη συνεργασία αυτή. Το καθαρό όφελος είναι μεγαλύτερο, αν υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός κρατών που συνεργάζεται για την παροχή του συλλογικού αγαθού, ενώ το ενδιαφερόμενο κράτος δεν συνεργάζεται. Τότε, η επιλογή του «λαθρεπιβάτη» είναι αποτελεσματική. Όμως, ο ελάχιστος αριθμός των κρατών που μπορούν να έχουν ένα όφελος, από τη συνεργασία, παρά τη μη συνεργασία κάποιων άλλων, είναι καθοριστικός. Ο Snidal (1985a: 598) έχει δείξει ότι η κρίση ισχύος των ΗΠΑ στις αρχές του 1980, δεν προκάλεσε τον κλονισμό της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των δυτικών κρατών. Η τεκμηρίωση αυτού του γεγονότος προέκυψε για τον Snidal από τη χρήση δύο μοντέλων συλλογικής δράσης για να εξεταστεί ο αντίκτυπος της αλλαγής του σχετικού μεγέθους των δρώντων: (α) Μία τροποποιημένη εκδοχή του μοντέλου του Schelling για το παίγνιο δυαδικής επιλογής *n*-προσώπων (*n-person binary choice*

¹⁰² Τα αναλυτικά στοιχεία των διεθνών καθεστώτων αναφέρονται στον κλασικό ορισμό τους (Krasner 1982b: 186).

model), όπου η παροχή συλλογικών αγαθών αποτελεί ειδική περίπτωση. (β) Ένα μοντέλο παιγνίου τριών προσώπων, που παρουσιάζει τη στρατηγική αλληλεπίδραση τριών κρατών, που την δεκαετία του 1980 ήταν οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία και η Γερμανία που θα μπορούσαν να παρέχουν σταθερότητα στο διεθνές σύστημα.

Ο Hardin (1982: 40-1) έκανε μία σημαντική αναθεώρηση του επιχειρήματος του Olson. Ορίσε ως “*k*”, τον αριθμό των μελών μιας υποομάδας,¹⁰³ εντός της ομάδας που αντιμετωπίζει το πρόβλημα της συλλογικής δράσης, η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως ο ηγέτης που θα αναλάβει την παροχή του συλλογικού αγαθού. Κατά τον Olson $k=1$, ένα μέλος της ομάδας αναλαμβάνει να την καταστήσει προνομιούχο.¹⁰⁴ Σε μία «μη συμμετρική, λανθάνουσα ομάδα», όπου τα μέλη της αποδίδουν διαφορετική σημασία στην παραγωγή του συλλογικού αγαθού, καθώς έχουν διαφοροποιημένο προσδοκώμενο καθαρό όφελος από την παραγωγή του, ο αριθμός *k* μπορεί να ποικίλει, με $k > 1$.

Με βάση τον Schelling (1978: 221) και τον Hardin (*ibid*), ο Snidal (1985a: 599) υποστήριξε ότι δεν απαιτείται πάντα η συνεργασία όλων των κρατών αν δεν υπάρχει ένας ηγεμόνας, αρκεί να υπάρχει ένας αριθμός *k* κρατών που να μπορούν να ηγηθούν αποτελεσματικά της συλλογικής δράσης.¹⁰⁵ Έτσι, μία υποομάδα και όχι μόνο ένα κράτος, μπορεί να καταστήσει την ομάδα «προνομιούχο» και να παράγει ένα δημόσιο αγαθό, την ομάδα αυτή ο Schelling ονομάζει ομάδα “*k*”. Όσο είναι εφικτός ο σχηματισμός μιας τέτοιας υποομάδας δεν απαιτείται ο συντονισμός της δράσης όλων των μελών της μείζονος ομάδας. Άρα ο αποφασιστικός ρόλος του ηγεμόνα για την υπέρβαση του προβλήματος της συλλογικής δράσης που υπονοεί η θεωρία, δεν ισχύει πάντα.

Η θέση της θεωρίας ότι η παρακμή του ηγεμόνα μπορεί να επιφέρει την κατάρρευση των ηγεμονικών διεθνών καθεστώτων, πρέπει να λαμβάνει υπόψη της και το μέγεθος των κρατών μετά τον ηγεμόνα, και την πιθανότητα σχηματισμού μιας υποομάδας *k*. Αν

¹⁰³ Ο Hardin (1982: 41, υπ. 6) αντλεί από Schelling (1978: 213-243 και 1973).

¹⁰⁴ Ο Olson συγχέει το μέγεθος της συνολικής ομάδας με το μέγεθος της υπο-ομάδας “*k*” που μπορεί να αναλάβει αποτελεσματική συλλογική δράση (Snidal 1985a: 599 υπ. 32).

¹⁰⁵ Για τις ομάδες *k*, οι Gowa (1989: 316) και Snidal (1985a: 599) παραπέμπουν στον Schelling (1978) και τον Hardin (1982). Ο Mansfield (1992: 733) υποστηρίζει ότι οι ομάδες *k*, προκύπτουν άμεσα από τη θεωρία του Olson.

γίνει αποδεκτή η θέση περί της σχετικής παρακμής της ηγεμονίας των ΗΠΑ κατά την δεκαετία του 1980, ο λόγος που δεν οδήγησε στην κατάρρευση των διεθνών οικονομικών καθεστώτων, ήταν επειδή κατέστη δυνατόν να δημιουργηθεί μία υπο-ομάδα *k* από τις ΗΠΑ, τη Γερμανία και την Ιαπωνία, που ανέλαβε να παρέχει μία συλλογική ηγεσία και όχι λόγω της χρονικής καθυστέρησης προσαρμογής των υπαρχόντων καθεστώτων σε νέες κατανομές ισχύος (*leadership lag*) (Snidal 1985a: 602-3). Αυτή η εξήγηση αποδυναμώνει το νεοφιλελεύθερο επιχείρημα για τα διεθνή καθεστώτα και ενισχύει το ρεαλισμό, καθώς η συλλογική δράση αναλαμβάνεται από τα ικανά και ορθολογικά κράτη που επιδιώκουν το στενό συμφέρον τους.

Ο επιτυχής σχηματισμός της ομάδας *k* θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του την ανάγκη συμφωνίας μεταξύ των μελών της υπο-ομάδας, για τη «συνεργατική ισορροπία» (*cooperative equilibrium*), που κατόπιν θα εφαρμόσουν. Η συμφωνία επί μιας συνεργατικής ισορροπίας είναι προβληματική, επειδή διαφορετικές ισορροπίες, αφορούν σε διαφορετικές κατανομές του καθαρού οφέλους από τη συνεργασία. Η αποτελεσματική διαπραγμάτευση για την συνεργατική ισορροπία, είναι πιθανόν να εμποδίζεται από την ύπαρξη στρατηγικών κινήτρων, ώστε τα κράτη να αποκρύπτουν τις πραγματικές τους προτιμήσεις, αναφορικά με τη θέληση τους να συμμετέχουν σε μία ομάδα *k* (Gowa 1989: 317). Η συμφωνία για την συνεργασία θα είναι ευκολότερο να επιτευχθεί αν όλα τα κράτη που θα σχηματίσουν την ομάδα *k* θα ωφελούνται εξίσου, ή αν θα είναι δυνατές οι παράπλευρες απολαβές (*side-payments*), ώστε να εξισορροπούνται οι τυχόν διαφορές στα οφέλη της συνεργασίας σε ένα πεδίο (Gowa 1989: 318). Αν αυτές οι συνθήκες δεν υπάρχουν, τότε οι πιθανές ομάδες *k* στη διεθνή συνεργασία θα αντιμετωπίσουν ανυπέρβλητες δυσκολίες να οργανωθούν. Τα προβλήματα αυτά θα υπάρχουν όχι μόνο στην αρχική οργάνωση της ομάδας *k*, αλλά κάθε φορά που το παίγνιο της συνεργασίας θα επαναλαμβάνεται με αλλαγές. Για αυτούς τους λόγους, οι ομάδες *k* μπορεί να είναι «πτωχά υποκατάστατα των προνομιούχων ομάδων» στη διεθνή πολιτική (Gowa 1989: 319).

Ο Russett (1985: 207) υποστηρίζει ότι η παρακμή της ηγεμονίας, ειδικότερα της ηγεμονίας των ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1980, μπορεί να διαπιστωθεί εμπειρικά, ως μείωση της βάσης ισχύος του ηγεμόνα, ή σαν μείωσης της ισχύος του να επιτυγχάνει συγκεκριμένα αποτελέσματα. Η σχετική ισχύς των ΗΠΑ κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 είναι αποδεκτό ότι μειώνονταν. Όμως όλοι αναγνωρίζουν ότι η ισχύς των

ΗΠΑ εξακολουθούσε να διατηρείται σε ικανά επίπεδα, ώστε να επιτυγχάνει συγκεκριμένα αποτελέσματα (Russett 1985: 208-9).

Η Strange (1987: 554) θεωρεί ότι οι οικονομικοί δείκτες της ηγεμονικής ισχύος είναι είτε άσχετοι με τη θεωρία (συναλλαγματικά αποθέματα, διεθνές εμπόριο ως ποσοστό του ΑΕΠ), είτε ανακριβείς (μερίδιο παγκοσμίου εμπορίου ή παγκοσμίου ΑΕΠ, παραγωγή πρώτων υλών και βιομηχανικών προϊόντων). Επιπλέον, η ικανότητα επίτευξης αποτελεσμάτων περιορίζεται σε μία εκ των υστέρων ανάλυση, στην ιστορική επιβεβαίωση ή όχι, της ηγεμονικής ισχύος.

Κατά συνέπεια και τα συμπεράσματα για την παρακμή του ηγεμόνα βάση τέτοιων οικονομικών μεγεθών δεν είναι αξιόπιστα. Η Βρετανία ούτε στο αποκορύφωμα της οικονομικής της ισχύος κατά τον 19^ο αιώνα, δεν δέσποζε με βάση το ΑΕΠ, τις στρατιωτικές δαπάνες, ή την εμπορική της δύναμη, με βάση εμπορικούς ή χρηματοοικονομικούς δείκτες. Αυτό σημαίνει ότι η Βρετανική ηγεμονική ισχύς θα έπρεπε να ερμηνευτεί με διαφορετικό τρόπο (Russett 1985: 211).

Ο Keohane (1984: 9) υποστηρίζει ότι η παρακμή των ΗΠΑ και η ταυτόχρονη σταθερότητα των διεθνών καθεστώτων, επιβεβαιώνει το νεοφιλελεύθερο επιχείρημα για τη διεθνή συνεργασία μετά την ηγεμονία. Η σχετική παρακμή της βάσης ισχύος των ΗΠΑ, δεν συνεπάγεται και την αποδυνάμωση τους να επιτυγχάνουν συγκεκριμένα αποτελέσματα. Όπως η ισχύς δεν ορίζεται μόνο με βάση τους πόρους της, αλλά ως σχέση, έτσι και η ηγεμονική ισχύς δεν ορίζεται μόνο από την υλική βάση της ισχύος, αλλά και από την ικανότητα επηρεασμού των άλλων κρατών, ώστε να κάνουν κάτι που αλλιώς δεν θα έκαναν.

Ειδικά για την ηγεμονία των ΗΠΑ, ο Russett (1985: 224) υποστήριξε ότι αγαθά που παρείχαν ήταν λιγότερο συλλογικά και περισσότερο ιδιωτικά. Η διεθνής πολιτική τάξη βασιζόνταν στο αγαθό της ασφάλειας και η οικονομική, στο αγαθό της ευημερίας (Russett 1985: 215). Η ειρήνη διασφαλίστηκε μεταξύ των καπιταλιστικών κρατών, παρά στον τρίτο κόσμο. Επίσης, η ανεξαρτησία των ευρωπαϊκών αποικιών και η κατάργηση των ευνοϊκών εμπορικών καθεστώτων για τα μητροπολιτικά κράτη, άνοιξε νέες αγορές για τις ΗΠΑ χωρίς κόστος (Russett 1985: 216, 218). Τα συλλογικά αγαθά που η θεωρία υποστηρίζει ότι παρείχαν οι ΗΠΑ είτε δεν ήσαν συλλογικά, καθώς δεν

ίσχυε η αρχή της από κοινού απόλαυσης και του μη αποκλεισμού, είτε δεν απαιτούνταν επαχθές κόστος του ηγεμόνα για την παροχή τους, καθώς το όφελος ήταν τελικά άμεσο και ανάλογο για αυτόν (Russett 1985: 227). Για αυτούς τους λόγους, ο Russett διαφοροποιείται από την τότε θέση της σχετικής παρακμής των ΗΠΑ.

Η σχετική μείωση της ισχύος των ΗΠΑ σε ορισμένα πεδία διεθνούς συνεργασίας, δεν συνεπάγεται τη μείωση της ικανότητας τους να διαμορφώνουν τις συνθήκες δράσης των περισσοτέρων κρατών του διεθνούς συστήματος, και να προσδιορίζουν και να περιορίζουν τις διαθέσιμες επιλογές τους. Με βάση αυτές τις επιλογές, διαμορφώνονται και οι προτιμήσεις των κρατών. Έτσι, η ηγεμονική ισχύς εκδηλώνεται με έμμεσο τρόπο επηρεασμού της συμπεριφοράς των κρατών, που πλησιάζει περισσότερο την ήπια-συναινετική ηγεσία.

Η δομική ισχύς αφορά την δυνατότητα να διαμορφώνει κάποιος τις δομές της διεθνούς πολιτικής οικονομίας, εντός των οποίων τα κράτη και οι οικονομικοί παράγοντες τους, θα πρέπει να λειτουργούν. Είναι ευρύτερη από την έννοια του ορισμού της ατζέντας και της διαμόρφωσης των καθεστώτων (Strange 1987: 565).

Η δομική ισχύς δεν είναι ενιαία, αλλά αποτελείται από τέσσερις επιμέρους, και διαπλεκόμενες, δομές: (1) της ασφάλειας, (2) της παραγωγής, (3) της χρηματοδότησης και (4) της γνώσης (Strange 1994: 26)¹⁰⁶. Αυτές οι τέσσερις δομές είναι σαν τις τέσσερις πλευρές μιας πυραμίδας (Strange 1987: 565). Ο ηγεμόνας επιδιώκει να ελέγχει ή να επηρεάζει αυτές τις τέσσερις πτυχές της δομικής ισχύος, ώστε να έχει τη δυνατότητα να επηρεάζει τις συνθήκες ύπαρξης και δράσης των υπολοίπων κρατών και έμμεσα, τις διαθέσιμες επιλογές τους, χωρίς να ασκεί άμεσο καταναγκασμό (Strange 1994: 26, 31). Κατά τον Guzzini (1998: 177) οι τέσσερις αυτές πτυχές της δομικής ισχύος αφορούν την ικανότητα να αποφασίζει ο ηγεμόνας για τις τέσσερις βασικές κοινωνικές ανάγκες στην παγκόσμια οικονομία. Η έννοια της δομικής ισχύος είναι σχετική με την έννοια της ηγεσίας του Kindleberger, επειδή δεν ασκείται άμεσος καταναγκασμός.

¹⁰⁶ Κατά την Strange (1994: 28) αν αυτές οι τέσσερις δομές γίνουν κατανοητές, η συζήτηση για το διεθνές εμπόριο και τη σχέση του με τον ηγεμονισμό, θα αφορά απλά μία δευτερεύουσα δομή.

Αναλυτικότερα (Strange 1994: 29-31): (1) Η πιθανότητα βίαιης σύγκρουσης, δίνει το δικαίωμα σε αυτόν που παρέχει ασφάλεια να ασκεί την ισχύ του και σε άλλα πεδία. Από τη διανομή της τροφής στις πρωτόγονες κοινωνίες, μέχρι την απονομή της δικαιοσύνης. (2) Ο έλεγχος της παραγωγής είναι η βάση της πολιτικής ισχύος της υπερέχουσας τάξης σε μία κοινωνία. Όποιος αποφασίζει τί θα παραχθεί, ποιος θα το παράγει, με ποιά μέσα παραγωγής, με ποιο συνδυασμό των παραγωγικών συντελεστών (γη, εργασία, κεφάλαιο, τεχνολογία) και με τι αμοιβή, είναι τόσο σημαντικό στην πολιτική οικονομία, όσο ο ρόλος αυτού που αποφασίζει για τα μέσα της άμυνας και ασφάλειας. Επειδή η εθνική οικονομία δεν είναι πια περιορισμένη στις εγχώριες ανάγκες, αλλά στις ανάγκες της παγκόσμιας οικονομίας, η δομική ισχύς επί της παγκόσμιας παραγωγής επηρεάζει τις κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές σε όλα τα κράτη. (3) Η τρίτη βασική δομή είναι αυτή της χρηματοδότησης, που αφορά στον έλεγχο της πίστωσης. Έχει τη δυνατότητα να προσδιορίζει τα αποτελέσματα στις άλλες τρεις δομές. Χωρίς εξασφάλιση χρηματοδότησης δεν είναι εφικτή η παραγωγή, η έρευνα και ανάπτυξη τεχνολογίας και η ασφάλεια. Σε μία προηγμένη οικονομία δεν επενδύεται χρήμα (συσσωρευμένο χρηματικό κεφάλαιο), αλλά πίστωση, η οποία δεν χρειάζεται να συσσωρευτεί, διότι μπορεί να δημιουργηθεί. Η εμπιστοσύνη των αγορών δημιουργεί την πίστωση, και κάνει δυνατή την εξασφάλιση των επενδυτικών κεφαλαίων, που είναι απαραίτητα για την οικονομική ανάπτυξη. (4) Η γνώση και η τεχνολογία αποτελούν την τέταρτη βασική δομή. Ο έλεγχος της ανάπτυξης της γνώσης και η ηγεσία στον χώρο των ιδεών,¹⁰⁷ καθώς και ο έλεγχος της πρόσβασης στα διάφορα είδη γνώσης, αποτελούν μία εξίσου σημαντική πτυχή της δομικής ισχύος.

Η ενσωμάτωση στην ανάλυση της έννοιας της δομικής ισχύος του ηγεμόνα, υπερβαίνει το πρόβλημα μέτρησης της ηγεμονικής ισχύος, με βάση την «συνολική δομή» του διεθνούς οικονομικού συστήματος και την δομή επί συγκεκριμένων πεδίων συνεργασίας. Ο Keohane (1989: 95) επέλεξε να εξετάσει τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας, με βάση τη δεύτερη. Για το πεδίο συνεργασίας του διεθνούς εμπορίου, οι παρατηρούμενες αλλαγές δεν συνδέονται με την αλλαγή της διεθνούς πολιτικής δομής, η θεωρία επιβεβαιώνεται καλύτερα για το καθεστώς διεθνούς συνεργασίας στο

¹⁰⁷ Η Strange (1987:565) γράφει επί λέξει: “*leadership in ideas*” και όχι «ιδεολογική ηγεμονία», ή κάτι παρόμοιο, που παραπέμπει στον Gramsci.

πετρέλαιο και επιβεβαιώνεται με κάποια κενά, στην διεθνή νομισματική συνεργασία (Keohane 1989: 94).

Αν εξεταστεί η ηγεμονική ισχύς ως δομική ισχύς, δεν επιβεβαιώνεται σε κανένα πεδίο συνεργασίας το νεοφιλελεύθερο επιχείρημα για το ρόλο των διεθνών θεσμών στη διατήρηση της συνεργασίας των κρατών, μετά την παρακμή της ηγεμονίας των ΗΠΑ.¹⁰⁸ Η συνεργασία εξαρτάται από ορθολογικούς υπολογισμούς για την σκοπιμότητα της, με βάση τα στενά συμφέροντα των κρατών και από την πιθανότητα συνεργασίας μεταξύ των κρατών που μπορούν να αποτελέσουν μία ομάδα κ. Επιπλέον, η παρακμή του ηγεμόνα εξαρτάται από τον ακριβή ορισμό της ισχύος του. Η έννοια της δομικής ισχύος μπορεί να εξηγεί τη δυνατότητα ενός ηγεμόνα να ασκεί έμμεση επιρροή, παρά τη μείωση των οικονομικών του δεικτών.

Ιστορικά παραδείγματα της θεωρίας και το φιλελεύθερο διεθνές εμπόριο

Το ιστορικό υπόβαθρο της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας είναι η ηγεμονία της Βρετανίας τον 19^ο αιώνα και η ηγεμονία των ΗΠΑ μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο.¹⁰⁹ Αν η θεωρία ισχύει τότε πρέπει να διακρίνουμε την επιδίωξη αυτών των δύο κρατών να επιτύχουν ένα πιο φιλελεύθερο διεθνές οικονομικό σύστημα και κατά συνέπεια ένα διεθνές καθεστώς ελεύθερου εμπορίου.

Ο Krasner (1976: 317-8) υποστήριξε ότι το πόσο «ανοικτό» είναι ένα διεθνές οικονομικό σύστημα εξαρτάται από τις επιπτώσεις του σε τέσσερα βασικά κρατικά συμφέροντα: εθνικό εισόδημα, κοινωνική σταθερότητα, πολιτική ισχύ και οικονομική

¹⁰⁸ Η παρακμή αυτή, με βάση τη δομική διάσταση της ηγεμονικής ισχύος, μπορεί μέχρι σήμερα να αμφισβητηθεί ότι επήλθε σε βαθμό που έκανε τις ΗΠΑ να μην μπορούν να λειτουργήσουν ως ηγεμόνας.

¹⁰⁹ Η αμερικανική ηγεμονία θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο υποπεριόδους: 1945-1990 και 1990 και έπειτα, δεδομένου του διαφορετικού διεθνούς περιβάλλοντος. Στην πρώτη περίοδο υπήρχε διπολισμός και ανταγωνισμός των δύο υπερδυνάμεων ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Στη δεύτερη περίοδο οι ΗΠΑ ήταν η μοναδική υπερδύναμη. Η συμπεριφορά των ΗΠΑ έναντι των συμμάχων τους δεν διαφοροποιήθηκε ουσιαστικά κατά τις δύο υποπεριόδους της ηγεμονίας τους. Η διαφορά ήταν ότι η κατάρρευση της ΕΣΣΔ της έδωσε τη δυνατότητα επέμβασης (π.χ. πόλεμος του Κόλπου – Ιράκ 1990-1), χωρίς να υπάρχει η ανάγκη να ληφθεί υπόψη η σοβιετική αντίδραση, καθώς και τη δυνατότητα επέκτασης των ευρωατλαντικών θεσμών και των διεθνών καθεστώτων που εξέφραζαν την αμερικανική ηγεμονία πέρα από το πρώην δυτικό μπλοκ. Η έλλειψη αντίπαλου δέους έδωσε ευχέρεια κινήσεων στις ΗΠΑ, αλλά επίσης δοκίμασε σε κάποιες περιπτώσεις και την δυνατότητα τους να νομιμοποιούν στα πλαίσια πολυμερών διεθνών θεσμών τις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής τους. Σχετική η ανάλυση του 5^{ου} κεφαλαίου για την ήπια και συναινετική, ή καταναγκαστική άσκηση της ηγεμονικής ισχύος.

ανάπτυξη. Τα ηγεμονικά κράτη επιδιώκουν ένα περισσότερο ανοικτό διεθνές σύστημα και ελεύθερο διεθνές εμπόριο, εφόσον έχουν ανταγωνιστικές οικονομίες και μπορούν να αποκομίσουν οφέλη.

Ο ισχυρισμός ότι η ηγεμονία οδηγεί σε περισσότερο ανοικτή εμπορική δομή δεν επιβεβαιώνεται απόλυτα από την ιστορική εξέταση στην οποία προβαίνει ο Krasner (1976: 341). Στις περιόδους της ανόδου της βρετανικής και αμερικανικής ηγεμονίας η θέση της θεωρίας επιβεβαιώνεται, στο μεσοδιάστημα μεταξύ των δύο ηγεμονιών όχι.¹¹⁰ Επίσης υπάρχουν περίοδοι παρακμής του ηγεμονικού κράτους όπου το διεθνές εμπόριο δεν μειώθηκε. Η Βρετανία παρά την παρακμή της επέμεινε σε ένα ανοικτό εμπορικό σύστημα, το ίδιο και οι ΗΠΑ. Η αλλαγή στην εμπορική πολιτική των ηγεμονικών κρατών δεν εξαρτάται μόνο από την αύξηση ή τη μείωση της ισχύος τους, αλλά και από τον αντίκτυπο που θα έχει η αλλαγή στο εσωτερικό τους, αναφορικά με τα ειδικότερα συμφέροντα κλάδων της οικονομίας τους.

Η Βρετανία μετά τους ναπολεόντειους πολέμους ήταν παγκόσμια οικονομική δύναμη, αλλά με έντονα στοιχεία εμπορικού προστατευτισμού. Η μεταστροφή προς το ελεύθερο διεθνές εμπόριο διήρκησε δεκαετίες. Το 1840 τα κρατικά έσοδα από δασμούς αποτελούσαν το 44,2% των συνολικών κρατικών εσόδων. Αν δεν βρίσκονταν μία εναλλακτική πηγή εσόδων (γεγονός που σημαίνει μεγαλύτερη φορολόγηση), τότε η κατάργηση των δασμών θα ήταν προβληματική. Το ίδιο και η συνομολόγηση διεθνών εμπορικών συμφωνιών που θα τους καταργούσαν (Stein 1984: 360-1). Η εποχή του ελεύθερου διεθνούς εμπορίου ξεκίνησε το 1860 με την γάλλο-βρετανική εμπορική συμφωνία Cobden-Chevalier (Stein 1984: 364). Η σχετική παρακμή της Βρετανίας, ειδικά σε σχέση με την Γαλλία, τη Γερμανία και τις ΗΠΑ, δεν οδήγησε σε μείωση του διεθνούς εμπορίου (Stein 1984: 368). Η Βρετανία δεν πίεσε τα άλλα κράτη της Ευρώπης για τη μείωση των δασμών τους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Πρωσίας και της «Γερμανικής Τελωνειακής Ένωσης» (*Zollverein*) κατά τον 19^ο αιώνα. Η πρωσική κίνηση να μειώσει τους δασμούς, προηγήθηκε της αντίστοιχης βρετανικής και η αιτία ήταν κυρίως πολιτική: Η Πρωσία ήθελε να αποτρέψει τη συμμετοχή της

¹¹⁰ Κατά το μεσοδιάστημα μεταξύ των δύο ηγεμονιών υπήρξε η μεγάλη οικονομική κρίση του 1929-1939.

Αυστρίας στην *Zollverein*, αυξάνοντας το κόστος συμμετοχής της (McKeown 1983: 87).

Η ηγεμονία των ΗΠΑ μεταπολεμικά, είναι ενδεικτική των πολιτικών περιορισμών που αντιμετωπίζει ένας ηγεμόνας στο βαθμό ελευθερίας του διεθνούς εμπορίου και της διεθνούς οικονομίας. Η πολιτική των ΗΠΑ αναφορικά με το διεθνές εμπόριο βασίστηκε στην αμοιβαιότητα, σε μεγαλύτερο βαθμό από τη Βρετανία. Παρά το γεγονός ότι μεταπολεμικά ζήτησαν από τους συμμάχους τους να υιοθετήσουν το ελεύθερο διεθνές εμπόριο με την αρχή της μη διάκρισης (*non discrimination principles*), αποδέχτηκαν μια μακρά λίστα εξαιρέσεων (Stein 1984: 377-8). Και τα δύο διεθνή εμπορικά συστήματα υπήρξαν υποσυστημικά, και δεν ίσχυε η αρχή του μη αποκλεισμού, γεγονός που δεν συμφωνεί με τον ορισμό του συλλογικού αγαθού (Stein 1984: 380). Οι ηγεμονικές τάξεις της Βρετανίας και των ΗΠΑ κατά τον Stein (1984: 383), δεν ήσαν τάξεις απόλυτα ελεύθερου διεθνούς εμπορίου, αλλά «πιο ελεύθερου» διεθνούς εμπορίου. Ο ηγεμόνας δεν μπορεί να επιβάλλει το ελεύθερο διεθνές εμπόριο μονομερώς¹¹¹ και οι εξαιρέσεις σε αυτό, γίνονται εις βάρος του. Αυτή η ασυμμετρία στο κόστος του ελεύθερου διεθνούς εμπορίου γίνεται πιο δύσκολο να την ανεχτεί ο ηγεμόνας όταν παρακμάζει. Πέρα από ένα σημείο, και όταν τα υπόλοιπα κράτη δεν συμφωνούν στον επιμερισμό του κόστους μεταξύ τους, ο ηγεμόνας μπορεί να επιστρέψει στον προστατευτισμό και να συμπαρασύρει και τα υπόλοιπα κράτη (Stein 1984: 386). Η βασική αιτία αποδοχής διακρίσεων στο εμπόριο εις βάρος τους από τα ηγεμονικά κράτη, είναι τα πολιτικά οφέλη που σκοπεύουν να αποκομίσουν (Stein 1984: 359). Η πρόσβαση στη μεγάλη εσωτερική αγορά του ηγεμόνα τον βοηθά να αναδείξει στο εσωτερικό των υπολοίπων κρατών, εκείνες τις ομάδες συμφερόντων που ωφελούνται από την πρόσβαση στην αγορά του και άρα επιθυμούν τη συνέχιση της συνεργασίας με τον ηγεμόνα.

Η διεθνής οικονομική τάξη που δημιουργήθηκε μεταπολεμικά, επί της ηγεμονίας των ΗΠΑ, βασίστηκε σε έναν ακόμα ευρύτερο συμβιβασμό αναφορικά με το βαθμό φιλελευθερισμού της. Η ανάγκη επίτευξης εσωτερικής σταθερότητας των κρατών και διατήρησης μίας πολυμερούς συνεργασίας, για την εύρυθμη λειτουργία της διεθνούς

¹¹¹ Σχετική είναι και η θέση για την αδυναμία του ηγεμόνα να εγκαθιδρύσει μονομερώς τα διεθνή καθεστώτα που προτιμά.

οικονομίας, οδήγησε στον συμβιβασμό του «ενσωματωμένου φιλελευθερισμού» (*embedded liberalism*).¹¹² Ο απόλυτος φιλελευθερισμός δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτός, επειδή υπήρχε το οικουμενικό και διαχρονικό αίτημα κοινωνικής προστασίας από τις δυνάμεις της αγοράς (Ruggie 1982: 388). Ο ενσωματωμένος φιλελευθερισμός του διεθνούς οικονομικού συστήματος της αμερικανικής ηγεμονίας, θα είχε πολυμερή χαρακτήρα και θα στηρίζονταν στον κρατικό παρεμβατισμό, ώστε να διασφαλίζεται η σταθερότητα των εθνικών οικονομιών (Ruggie 1982: 393). Αυτή είναι και η ουσία του ενσωματωμένου φιλελευθερισμού: Μία μορφή πολυμερούς συνεργασίας που να είναι συμβατή με την εσωτερική οικονομική σταθερότητα (Ruggie 1982: 399). Ο πολυμερής χαρακτήρας της διεθνούς συνεργασίας και η σταθερή επιδίωξη του συμβιβασμού της ελεύθερης λειτουργίας των αγορών με την σταθερότητα των εθνικών οικονομιών, συνέβαλλαν στην νομιμοποίηση της μεταπολεμικής οικονομικής και πολιτικής τάξης υπό την ηγεσία των ΗΠΑ. Η ηγεμονική ισχύς συνδέθηκε με ένα νομιμοποιημένο κοινωνικό σκοπό, διαμορφώνοντας το περιεχόμενο της ηγεμονικής μορφής της μεταπολεμικής διεθνούς τάξης (Ruggie 1982: 382).

Από την ανάλυση αυτού του κεφαλαίου, μπορεί να αξιολογηθεί αν επικρατεί η «ισχυρή εκδοχή» της θεωρίας, όπου ο ηγεμόνας παράγει τάξη και σταθερότητα, ειδικά σε μία διεθνή οικονομία με έντονη αλληλεξάρτηση, ή η «αδύναμη εκδοχή» της, όπου η ηγεμονική ισχύς είναι μία απαραίτητη, αλλά όχι πάντα επαρκής συνθήκη για τη διεθνή τάξη (Strange 1987: 554-5). Η θεωρία κατά τον Gilpin (1998: 118) δεν είναι ντετερμινιστική, άρα υπερισχύει η αδύναμη εκδοχή της. Ωστόσο, η περίπτωση της ηγεμονίας των ΗΠΑ δίνει στοιχεία υπέρ και της «ισχυρής εκδοχής» της θεωρίας

Ακόμα και αν γίνει αποδεκτό ότι οι ΗΠΑ έχουν υποστεί μία σχετική παρακμή μεταπολεμικά, εντούτοις ο ρόλος τους εξακολουθεί να είναι βαρύνων. Η θέση του Snidal ήταν ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1980 σχηματίστηκε μία ομάδα k από τις ΗΠΑ, Γερμανία και Ιαπωνία με σκοπό τον επιμερισμό του κόστους για τη διεθνή οικονομική σταθερότητα. Οι ΗΠΑ διατήρησαν τον κεντρικό ρόλο τους στην επίτευξη

¹¹² Αν οι διεθνείς αγορές αφήνονται να λειτουργήσουν χωρίς καμία κρατική παρέμβαση, θα αποδυναμώνονταν τα λιγότερο οικονομικά «αποτελεσματικά» κράτη του δυτικού μπλοκ. Δεδομένου του κινδύνου που έθετε η τότε ΕΣΣΔ, αυτό θα προκαλούσε ρήγμα στο δίκτυο πολιτικών και στρατιωτικών συμμαχιών των ΗΠΑ. Για αυτόν τον λόγο και οι ΗΠΑ δημιούργησαν και μηχανισμούς χρηματοπιστωτικής στήριξης των συμμαχικών κρατών, όπως το ΔΝΤ, για να υποστηρίξουν τους συμμάχους τους αν η συμμετοχή τους στην ανοικτή διεθνή οικονομία δεν είχε τα αναμενόμενα οφέλη.

της συνεργατικής ισορροπίας μεταξύ των μελών μιας ομάδας k,¹¹³ επιλύοντας το πρόβλημα της συλλογικής δράσης σε ένα στενότερο κύκλο κρατών, με την ταυτόχρονη παροχή ενός σταθερού διεθνούς πολιτικού και στρατηγικού περιβάλλοντος. Όλα αυτά επιτυγχάνουν με ένα χαμηλό βαθμό εξαναγκασμού των συμμάχων τους. Οι ΗΠΑ επένδυσαν σε πολυμερείς διεθνείς θεσμούς, διαφοροποιώντας την ηγεμονία τους από αυτήν της Σοβιετικής Ένωσης (Ruggie 1992: 25). Αυτό σημαίνει ότι «το γεγονός της *Αμερικανικής* ηγεμονίας ήταν αποφασιστικό μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, και όχι απλά η *Αμερικανική ηγεμονία*» (Ruggie 1992: 31, η έμφαση στο πρωτότυπο).¹¹⁴

Σημαντικό ζήτημα για τη θεωρία είναι με ποιο τρόπο μία ηγεμονία μπορεί να είναι ωφέλιμη για όλα τα κράτη, δηλαδή να είναι σύμφωνη με τις προτιμήσεις τους. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να διερευνηθεί αν ο ηγεμόνας μπορεί και σε ποιο βαθμό, να εξυπηρετήσει, ή να επηρεάσει τις προτιμήσεις των κρατών και να εξεταστούν οι παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο άσκησης της ηγεμονίας, δηλαδή αν θα είναι ήπια και συναινετική, ή καταναγκαστική.

Η ηγεμονία είναι μία σχέση ισχύος και εξουσίας και απαιτεί ηγεμόνα και ηγεμονευόμενους που τον αποδέχονται, αλλιώς εκφυλίζεται σε μονομερή καταναγκασμό. Η ηγεμονία των ΗΠΑ έχει το χαρακτηριστικό ότι δε στηρίχθηκε στον άμεσο καταναγκασμό. Μία διαδεδομένη εξήγηση για αυτό είναι ότι οι ΗΠΑ ήταν ένα ηγεμονικό κράτος που η εξωτερική πολιτική τους διαπνέεται από τον φιλελευθερισμό και τη δημοκρατία. Ο Ikenberry (2011: 7) θεωρεί ότι μετά το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο οικοδομήθηκε ένας διαφορετικός τύπος διεθνούς τάξης. Οι ΗΠΑ είχαν εξέχοντα ρόλο στη σταθερότητα της. Η διεθνής τάξη στηρίζονταν στην αμερικάνικη ισχύ, αλλά και σε φιλελεύθερες αρχές διακυβέρνησης.

Με ρεαλιστικούς όρους, οι ηγεμονικές δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού που ανέπτυξαν οι ΗΠΑ ήσαν αποτέλεσμα ορθολογικής επιλογής. Οι διεθνείς θεσμοί που

¹¹³ Μία ομάδα k είναι δυνατόν να αναδιαρθρώνεται από τον ηγεμόνα με νέα μέλη που έχουν ένα ειδικό συμφέρον στην παροχή του συλλογικού αγαθού και για αυτόν τον λόγο είναι πρόθυμα να επωμιστούν ένα μέρος του κόστους παροχής του. Για παράδειγμα η επέκταση του NATO στην Ανατολική Ευρώπη μετά το 1990, συνοδεύτηκε από μία αντίστοιχη επέκταση της ΕΕ. Οι ΗΠΑ παρείχαν ασφάλεια και οι Ευρωπαίοι σύμμαχοι την οικονομική στήριξη στα κράτη της παλιάς σφαίρας επιρροής της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

¹¹⁴ Ο Ruggie δίνει έμφαση στον αμερικανικό τρόπο ηγεμονίας και όχι απλά στην ηγεμονία.

εγκαθιδρύθηκαν αποτελούσαν αποτελεσματικά πλαίσια πολυμερών διαπραγματεύσεων για τη διασφάλιση συναίνεσης, που μείωνε το κόστος της αμερικανικής ηγεμονίας αναφορικά με την άσκηση καταναγκασμού. Όμως τόσο ο φιλελευθερισμός, όσο και η δημοκρατία δεν μπορούν να εξηγήσουν ικανοποιητικά τις συνθήκες υπό τις οποίες είναι πιθανότερος ο καταναγκασμός, η άσκηση βίας και ο πόλεμος εναντίον κάποιου άλλου κράτους, ώστε ο ηγεμόνας να εξυπηρετήσει τους στόχους του. Στο επόμενο κεφάλαιο θα ενσωματωθεί στην ανάλυση της ήπιας και καταναγκαστικής ηγεμονίας η έννοια της διεθνούς κοινωνίας.

5. Διεθνής κοινωνία, συνεργασία και ηγεμονία

Η ηγεμονική τάξη που δεν στηρίζεται μόνο στον άμεσο καταναγκασμό, διαμορφώνεται και διατηρείται με διαπραγμάτευση μεταξύ του ηγεμόνα και των υπολοίπων κρατών. Σε μία διαπραγμάτευση η συμπεριφορά κάθε μέρους εξαρτάται από τις προσδοκίες για τη στάση που θα τηρήσει το άλλο (Harsanyi 1962c: 29). Ειδικά στις διεθνείς σχέσεις αυτή η αβεβαιότητα για τη στάση του άλλου μέρους, έχει να κάνει με την αβεβαιότητα για τις προτιμήσεις του αναφορικά με τη συνεργασία ή μη συνεργασία και τελικά με την αβεβαιότητα για την εκτίμηση των λειτουργιών ωφελιμότητας του. Δηλαδή αν το άλλο κράτος, ως ορθολογικός δρώντας, θα επιλέξει τη συνεργασία επειδή θα του αποφέρει ένα καθαρό όφελος, μεγαλύτερο από την αποσκίρτηση. Αυτή η αβεβαιότητα αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα για την επίτευξη και την τήρηση των συμφωνιών συνεργασίας μεταξύ των κρατών.

Το πρόβλημα της διαπραγμάτευσης με αβεβαιότητα για τις προθέσεις του άλλου μέρους απασχόλησε τον Harsanyi (1962c: 32-34), ο οποίος επιχείρησε να απαντήσει στο ερώτημα με ποιους μηχανισμούς μπορεί να επιτευχθεί η σύγκλιση των μερών σε ένα συμβατό σημείο παραχώρησης¹¹⁵, ώστε να επιτευχθεί μία συμφωνία. Η συμβατότητα των σημείων παραχώρησης, θα επιφέρει και τη σύγκλιση των προσδοκιών τους σε ένα κοινά αποδεκτό σημείο συμφωνίας μεταξύ τους. Στον πρώτο μηχανισμό, τα μέλη μιας κοινωνίας με διαμορφωμένη κοινή κουλτούρα, τείνουν να εισέρχονται σε μία διαπραγμάτευση με ένα βαθμό βεβαιότητας για τις προσδοκίες τους αναφορικά με την ωφελιμότητα του άλλου μέρους. Είναι αναμενόμενο, όλα τα μέλη μιας δεδομένης κοινωνίας να έχουν ουσιαστικά τις ίδιες συναρτήσεις ωφελιμότητας. Οι «στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας» δίνουν τη δυνατότητα στα μέρη μιας διαπραγμάτευσης της ίδιας κοινωνίας, να έχουν βάσιμες προσδοκίες για τη συμπεριφορά του άλλου. Στο δεύτερο μηχανισμό, υπάρχει μία αμοιβαία προσαρμογή των προσδοκιών κατά τη διάρκεια της διαδικασίας διαπραγμάτευσης. Η διαπραγμάτευση δεν είναι μία ανταλλαγή τελεσιγράφων (*ultimatums*) μεταξύ των δύο μερών, αλλά μία επαναλαμβανόμενη ανταλλαγή προσφορών μεταξύ τους, που σκοπό έχουν να διερευνήσουν τη συμπεριφορά του άλλου. Αυτός ο μηχανισμός μπορεί να

¹¹⁵ Το «σημείο παραχώρησης» (*concession point*), είναι κατά τον Harsanyi (1962c: 29) οι λιγότερο ευνοϊκοί όροι που ένα μέρος της διαπραγμάτευσης είναι πρόθυμο να αποδεχτεί, από το να συγκρουστεί με το άλλο.

λειτουργήσει μόνο εφόσον το «μπλοφάρισμα»¹¹⁶ των μερών ελεγχθεί. Αν το μπλοφάρισμα είναι ανεξέλεγκτο, τότε αυτός ο μηχανισμός δεν θα καταστήσει τα σημεία παραχώρησης των δύο μερών συμβατά, αν δεν ήταν εξ αρχής συμβατά. Δηλαδή αν δεν υπήρχαν οι στερεότυπες λειτουργίες ωφελιμότητας που χαρακτηρίζουν τα μέλη μιας κοινωνίας, που εισέρχονται σε μία διαδικασία διαπραγμάτευσης. Γι' αυτόν τον λόγο η ανάλυση για τη διαπραγμάτευση της συνεργασίας σε συνθήκες αβεβαιότητας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της και τους δύο μηχανισμούς (Harsanyi 1962c: 32-4, ιδίως 33). Το ανεξέλεγκτο μπλοφάρισμα, αποτελεί εμπόδιο στη σύγκλιση των μερών σε ένα συμβατό σημείο παραχώρησης, επειδή δεν είναι δυνατή η αξιόπιστη πληροφόρηση για τις προθέσεις του άλλου και για το ελάχιστο όφελος που επιθυμεί να αποκομίσει από τη διαπραγμάτευση (Harsanyi 1962c: 36).

Η αβεβαιότητα για τις προθέσεις των μερών της διαπραγμάτευσης είναι ένα πρόβλημα στη διεθνή συνεργασία λόγω της διεθνούς αναρχίας. Ξεπερνιέται πιο εύκολα αν τα κράτη ανήκουν σε μία διεθνή κοινωνία, διότι έτσι διευκολύνεται η σύγκλιση προς μία συμφωνία που εξυπηρετεί την ωφελιμότητα των δύο μερών. Αν τα κράτη ανήκουν σε μία διεθνή κοινωνία θα είναι πιο εύκολο να έχουν συμβατά σημεία παραχώρησης και η αλληλεπίδραση τους να καταλήγει σε μία βιώσιμη συμφωνία που θα τους αποφέρει καθαρό όφελος. Στο διεθνές σύστημα η απόλυτη ισορροπία της ισχύος μεταξύ των κρατών είναι δύσκολο να επιτευχθεί ή να επιβεβαιωθεί, καθώς η μέτρηση της κρατικής ισχύος είναι δύσκολη. Η θέση του Gilpin (1981) ότι η ιστορία των διεθνών σχέσεων είναι μια διαδοχή ηγεμονιών, ενισχύεται από το ιστορικό γεγονός ότι οι ανισορροπίες ισχύος είναι ένα σταθερό χαρακτηριστικό των διεθνών σχέσεων. Από αυτήν την άποψη ο ρόλος των ισχυρότερων κρατών, είτε πρόκειται για τις μεγάλες δυνάμεις που αναφέρει η Αγγλική Σχολή διεθνών σχέσεων ότι αποτελούν ένα θεσμό της διεθνούς κοινωνίας, είτε πρόκειται για ένα ηγεμονικό κράτος, είναι σημαντικός για τη διακυβέρνηση του διεθνούς συστήματος και για την εγκαθίδρυση και διατήρηση των δομών συνεργασίας και ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών. Η αναγνώριση του ιδιαίτερου ρόλου του ηγεμόνα από τα υπόλοιπα κράτη, δίνει στην ηγεμονία την

¹¹⁶ Παράδειγμα μπλόφας κατά τον Harsanyi (1962c: 33) είναι η παρουσίαση υπερβολικών τελικών απαιτήσεων από ένα μέρος της διαπραγμάτευσης σε σχέση με τις πραγματικές του. Το πρόβλημα της μπλόφας είναι κεντρικό και για τη συλλογική δράση, διότι τα μέλη μιας ομάδας μπορούν να αποκρύπτουν ή να μην παρουσιάζουν με ακρίβεια τις πραγματικές τους προτιμήσεις, ώστε να αποφύγουν να υποστούν ανάλογες πιέσεις για να συνεισφέρουν στην παροχή του συλλογικού αγαθού και να αυξήσουν την ωφελιμότητα τους με την τακτική του λαθρεπιβάτη.

ιδιότητα διεθνούς θεσμού (Clark 2009). Η διεθνής κοινωνία μπορεί να αποτελεί τη βάση συνεργασίας μεταξύ του ηγεμόνα και των υπόλοιπων κρατών, και μπορεί να μειώσει το βαθμό του απαιτούμενου καταναγκασμού, κάνοντας δυνατό έναν ήπιο και συναινετικό χαρακτήρα στην άσκηση της ηγεμονίας, μετριάζοντας τις επιπτώσεις της διεθνούς αναρχίας από την άνιση κατανομή της ισχύος. Επιπλέον, η διεθνής κοινωνία και η θεωρία περί διεθνών καθεστώτων είναι μέρη της ίδιας θεωρητικής παράδοσης (Buzan 1993: 328). Ο ηγεμονισμός αναλύεται καλύτερα με τη χρήση και των δύο.

Αυτό σημαίνει ότι η συνεργασία μεταξύ των κρατών σε αυτήν την περίπτωση θα είναι επίσης ασταθής και δυσκολότερη, καθώς δεν θα είναι δυνατόν να λειτουργήσουν και οι δύο μηχανισμοί που περιέγραψε ο Harsanyi (1962c). Κατά αυτόν τον τρόπο, η ηγεμονική ισχύς θα είναι ήπια και συναινετική αν ασκείται μεταξύ των μελών της ίδιας διεθνούς κοινωνίας, και περισσότερο καταναγκαστική όταν ο ηγεμόνας την ασκεί έναντι κρατών που δεν ανήκουν στην ίδια διεθνή κοινωνία.

Οι Bull & Watson ορίζουν τη διεθνή κοινωνία ως «μία ομάδα κρατών (ή πιο γενικά ως μία ομάδα ανεξάρτητων πολιτικών οντοτήτων) που δεν σχηματίζουν μόνο ένα σύστημα, από την άποψη ότι η συμπεριφορά του καθενός είναι απαραίτητος παράγοντας στους υπολογισμούς των άλλων, αλλά έχουν επίσης εγκαθιδρύσει μεταξύ τους με διάλογο και συναίνεση κοινούς κανόνες και θεσμούς που προσδιορίζουν τις σχέσεις τους και αναγνωρίζουν το κοινό τους συμφέρον στη διατήρηση αυτών των διακανονισμών» (αναφέρεται στο Buzan 1993: 330). Σε αυτόν τον ορισμό διαχωρίζεται το σύστημα από την κοινωνία, με το πρώτο να αποτελεί τη βάση της δεύτερης. Η αλληλεπίδραση περιλαμβάνει τον πόλεμο, τη διπλωματία, το εμπόριο, τη μετανάστευση και τη διακίνηση των ιδεών (Buzan 1993: 331). Η «δυνατότητα αλληλεπίδρασης», επηρεάζει τις συνέπειες της αναρχίας στο διεθνές σύστημα, καθώς οι «δομικοί παράγοντες μετασχηματισμού», όπως η τεχνολογία και οι κοινές αξίες και νόρμες, επηρεάζουν τη σημασία της δομής και τον ορισμό του ίδιου του συστήματος (Buzan et al. 1993: 72). Η αλληλεπίδραση σε ένα σύστημα με κοινές αξίες και νόρμες είναι πολύ διαφορετική από ότι σε ένα σύστημα που δεν τις διαθέτει. Ουσιαστικά είναι η διαφορά ανάμεσα σε ένα σύστημα που έχει ανεπτυγμένη μία διεθνή κοινωνία, και σε ένα που δεν έχει (Buzan et al. 1993: 71).

Κατά τον Buzan (1993: 333) υπάρχουν δύο μοντέλα δημιουργίας μιας διεθνούς κοινωνίας: (1) Το «πολιτισμικό» μοντέλο (*Gemeinschaft*: «κοινωνία-κοινότητα»),¹¹⁷ που βλέπει την κοινωνία ως κάτι οργανικό και παραδοσιακό, με κοινά συναισθήματα, εμπειρίες και ταυτότητες μεταξύ των μελών τους. Αποτελεί προϊόν ιστορικής διεργασίας, με την κοινωνία να αναπτύσσεται, παρά να κατασκευάζεται. (2) Το λειτουργικό μοντέλο (*Gesellschaft*: «κοινωνία-εταιρεία»), όπου η κοινωνία βασίζεται σε ένα κοινωνικό συμβόλαιο και είναι περισσότερο κατασκευασμένη, παρά συναισθηματική και παραδοσιακή. Η κοινωνία σε αυτήν την προσέγγιση προσομοιάζει περισσότερο σε μία οργάνωση που είναι αποτέλεσμα συνειδητής επιδίωξης.

Στο πρώτο μοντέλο η διεθνής κοινωνία δημιουργείται με βάση ένα βαθμό πολιτιστικής ομοιογένειας μεταξύ των μελών της, που λειτουργεί ως καταλύτης στην ιστορική διαδικασία ανάπτυξης της. Μία διεθνής κοινωνία μπορεί επίσης να δημιουργηθεί σε ένα υποσύστημα που δεν υπάρχει μία κοινή κουλτούρα. Η αλληλεπίδραση, ακόμα και αν δεν υπάρχει μία κοινή κουλτούρα, μπορεί να δημιουργήσει ένα βαθμό αναγνώρισης των κοινών συμφερόντων που έχουν τα μέλη μιας κοινωνίας στη διατήρηση των βασικών διακανονισμών των σχέσεων τους για την εξυπηρέτηση κοινών κοινωνικών σκοπών. Αν και δεν υπάρχει ένα ιστορικό αντίστοιχο για το λειτουργικό μοντέλο, ο Buzan υποστηρίζει ότι η εξέλιξη μιας διεθνούς κοινωνίας μπορεί να αποτελέσει την απάντηση στις λειτουργικές ανάγκες των κρατών, χωρίς προϋπάρχοντες πολιτισμικούς δεσμούς. Οι κυβερνώσες ελίτ αναγνωρίζουν την οικονομική και στρατηγική αλληλεξάρτηση των κρατών και διαμορφώνουν τους κανόνες που θα τους επιτρέψουν να αποφεύγουν ανεπιθύμητες συγκρούσεις¹¹⁸ και να διευκολύνουν τις επιθυμητές συναλλαγές. Σε αυτήν την άποψη συγκλίνει και ο Bull που υποστηρίζει ότι είναι αναπόφευκτο η κοινή επιθυμία των κρατών για μία διεθνή τάξη, να αποτελεί τη βάση της ανάπτυξης μιας «κοινωνίας-εταιρείας» για την εξυπηρέτηση των βασικών σκοπών της κοινωνικής ζωής, που είναι ο περιορισμός της βίας, η τήρηση των συμφωνιών, και η προστασία της περιουσίας (Buzan 1993: 333-4).

¹¹⁷ Ο Buzan (*ibid*, και 336) δανείζεται τις έννοιες *Gemeinschaft* και *Gesellschaft* από το ομώνυμο έργο του κοινωνιολόγου Ferdinand Toennies (1887) και τις αντιστοιχίζει σε «πολιτισμικό» και «λειτουργικό» μοντέλο δημιουργίας της διεθνούς κοινωνίας.

¹¹⁸ Δηλαδή αναπτύσσουν το συντονισμό τους για την αποφυγή κοινά ανεπιθύμητων αποτελεσμάτων. Σχετικό είναι το πρόβλημα συντονισμού στη διεθνή συνεργασία με βάση το παίγνιο της μάχης των δύο φύλων που παρουσιάστηκε στο παρόν (Stein 1982).

Μία αδυναμία της προσέγγισης της «κοινωνίας – εταιρείας» είναι ότι παραλείπει την έννοια της κοινής ταυτότητας, που είναι μεγάλης σημασίας για τον ορισμό μιας κοινωνίας. Η θέση του Wight, και της Αγγλικής Σχολής διεθνών Σχέσεων, είναι ότι η ύπαρξη μιας κοινής κουλτούρας, με την έννοια της «πολιτισμικής περιοχής» (*civilizational area*), και η συνεπαγόμενη ύπαρξη μιας κοινής ταυτότητας, λειτουργεί καταλυτικά στη δημιουργία μιας διεθνούς κοινωνίας κρατών. Η υπόθεση βασίζεται στο γεγονός ότι η κοινή κουλτούρα είναι μία προϋπόθεση για τη διαμόρφωση μιας κοινωνίας κρατών, που έχουν ένα πολιτισμικό σημείο αναφοράς και άρα μία κοινή ταυτότητα. Μία δεύτερη υπόθεση που προκύπτει από την αρχική, είναι ότι μία διεθνής κοινωνία κρατών που δεν έχει μία κοινή κουλτούρα θα είναι ασταθής, αν επεκταθεί πέρα από την αρχική πολιτισμική βάση της (Buzan 2010: 1).

Κατά τον Buzan (2010: 4 κ.ε.) η επέκταση της διεθνούς κοινωνίας μπορεί να αναλυθεί με βάση δύο μοντέλα: (α) την «προσέγγιση της πρωτοπορίας» (*vanguardist account*) και (β) την «συνθετική προσέγγιση» (*syncretist account*).¹¹⁹ Στην πρώτη προσέγγιση, η ανάπτυξη της διεθνούς κοινωνίας συνέπεσε με την επέκταση της Δύσης, και έχει τρεις φάσεις: (i) Την δημιουργία και τη σταθεροποίηση της διεθνούς κοινωνίας κρατών με βάση τη βεσφαλιανή κυριαρχία και την αρχή της μη επέμβασης, που θεωρείται ότι αποτελεί προϊόν του ευρωπαϊκού πολιτισμού (από το τέλος του μεσαίωνα). (ii) Η εξάπλωση της διεθνούς κοινωνίας από τα ευρωπαϊκά κράτη με την ανώτερη οικονομική και στρατιωτική ισχύ τους, με τη μορφή της αποικιακής εξάπλωσης και των πολέμων με μη δυτικές κοινωνίες (από το τέλος του 15^{ου} αιώνα). (iii) Η αποαποικιοποίηση, που ξεκίνησε από το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, έδωσε το δικαίωμα του μέλους της διεθνούς κοινωνίας σε όλα τα ανεξάρτητα και κυρίαρχα κράτη του κόσμου. Αυτή η τρίτη φάση της επέκτασης της διεθνούς κοινωνίας δημιούργησε πρόβλημα στη συνοχή της, καθώς αποδυνάμωσε τα πολιτισμικά (*cultural*) θεμέλια της που βασίζονταν στον δυτικό πολιτισμό και ανέδειξε ισχυρά κράτη εκτός της Δύσης (Buzan 2010: 5).

Η δεύτερη προσέγγιση είναι η «συνθετική» και αμφισβητεί την έμφαση που δίνει η προσέγγιση της πρωτοπορίας στο διαχωρισμό μεταξύ Δύσης και υπόλοιπου κόσμου. Οι πολιτισμοί αναπτύσσονται όχι μόνο με βάση την εσωτερική δυναμική τους, αλλά και

¹¹⁹ Οι δύο προσεγγίσεις αποτελούν ιδεότυπους (*ideal types*) (Buzan 2010: 3).

δια της αλληλεπίδρασης τους με άλλους πολιτισμούς (Buzan 2010: 11). Για την «συνθετική προσέγγιση» ακόμα και η νεωτερικότητα είναι μία παγκόσμια διαδικασία, όπου η Ευρώπη έτυχε να έχει απλά έναν πιο κεντρικό ρόλο (Buzan 2010: 13).

Μια διεθνής κοινωνία μπορεί να αφορά ένα υποσύνολο κρατών, ή να είναι παγκοσμίως διαστάσεων και να περιλαμβάνει όλα τα κράτη του πλανήτη. Το κυρίαρχο κράτος της νεωτερικότητας ξεκίνησε από την Ευρώπη και επεκτάθηκε σε όλον τον κόσμο με την κατάργηση της αποικιοκρατίας μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η επέκταση της διεθνούς κοινωνίας κρατών συνδέθηκε με την επέκταση των νορμών, κανόνων και θεσμών της διεθνούς κοινωνίας, που αλληλεπίδρασαν με την εσωτερική πολιτική κατάσταση των κρατών, που αφορούσαν σε λαούς με διαφορετικό πολιτισμό (Buzan 2010: 2). Το γεγονός αυτό προβλημάτισε την Αγγλική Σχολή για τη σταθερότητα της διεθνούς κοινωνίας κρατών μεταπολεμικά και θα αναλυθεί στο βαθμό που επηρεάζει την ήπια ή καταναγκαστική άσκηση της ηγεμονικής ισχύος και κατ' επέκταση τη διεθνή συνεργασία.

5.1 Ο ρόλος του ηγεμόνα στη συνεργασία στη διεθνή κοινωνία

Ο συλλογισμός ότι ένας φιλελεύθερος και δημοκρατικός ηγεμόνας θα συμπεριφέρεται ήπια και συναινετικά έναντι των υπολοίπων κρατών, χρήζει περαιτέρω διερεύνησης και συμπλήρωσης. Είναι πιθανότερο ότι θα συμπεριφέρεται ήπια και συναινετικά έναντι κρατών που είναι και τα ίδια δημοκρατικά και φιλελεύθερα. Ο φιλελευθερισμός συνεπάγεται μια ανοικτή οικονομία με υψηλό βαθμό αλληλεξάρτησης και η δημοκρατία συνεπάγεται μία διαφάνεια στην εσωτερική πολιτική, που κάνει δυνατή τη διακρίβωση των προθέσεων ενός κράτους να συνεργαστεί. Επιπλέον, κάνει δυνατή την άσκηση της επιρροής και της ισχύος του ηγεμόνα με τρόπο ήπιο, καθώς είναι δυνατόν δια της οικονομικής αλληλεξάρτησης να αναδειχτούν εντός ενός κράτους οι πολιτικές δυνάμεις που ευνοούνται από τις οικονομικές συναλλαγές με τον ηγεμόνα και επιθυμούν την οικονομική σταθερότητα του διεθνούς συστήματος, και των διεθνών καθεστώτων που το διαμορφώνουν. Κατά αυτόν τον τρόπο στα κράτη αναδεικνύονται πολιτικές ηγεσίες που ταυτίζουν σε ένα βαθμό τα συμφέροντα τους με τη διατήρηση του συστήματος και εμμέσως με τη διατήρηση της ίδιας της ηγεμονίας. Γεγονός που δίνει τη δυνατότητα να λειτουργήσουν οι δύο μηχανισμοί του Harsanyi.

Μία «ρεαλιστική» απάντηση στο θέμα της κοινής ταυτότητας που αποτελεί τη βάση μιας διεθνούς κοινωνίας κρατών που προκύπτει με βάση το λειτουργικό μοντέλο του Buzan, θα μπορούσε να είναι η θέση του Waltz (1979: 93) ότι η διεθνής αναρχία αποτελεί ένα αίτιο της λειτουργικής ομοιομορφίας των κρατών. Η διεθνής αναρχία δημιουργεί όμοιες μονάδες του συστήματος και σε αυτήν την ομοιομορφία των κρατών μπορεί να βασιστεί η κοινή ταυτότητα τους ως μελών μιας διεθνούς κοινωνίας. Η δεύτερη πιθανότητα, να υπάρχει λειτουργική ανομοιομορφία των κρατών δεν είναι αποδεκτή στην ανάλυση του Waltz. Αν υπήρχε λειτουργική ανομοιομορφία μεταξύ των κρατών, τότε οι κανόνες που θα νομιμοποιούσαν αυτή την διαφοροποίηση των μονάδων του συστήματος και τη διανομή των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ τους, θα αποτελούσαν τη βάση μιας κοινής ταυτότητας. Όμως αυτή η περίπτωση είναι αρκετά περίπλοκη και η προοπτική μίας διεθνούς κοινωνίας όπου η κοινή ταυτότητα θα προκύψει κατά αυτόν τον τρόπο είναι απίθανη, δεδομένου ότι ήδη είναι αποδεκτή η σταθερή ύπαρξη μίας λειτουργικής ομοιομορφίας των κρατών (Buzan 1993: 335-6)¹²⁰.

Σύμφωνα με τον Waltz η λειτουργική ομοιομορφία των μονάδων του συστήματος (Waltz 1979: 93) προκύπτει από την άναρχη δομή του, με δύο τρόπους: Με τον ανταγωνισμό και την κοινωνικοποίηση στο σύστημα. Η κοινωνικοποίηση περιορίζει και διαμορφώνει τη συμπεριφορά, ενώ τα ανταγωνιστικά συστήματα κατά έναν τρόπο ρυθμίζονται από τον ορθολογισμό των πιο επιτυχημένων και πιο ανταγωνιστικών κρατών (Waltz 1979: 76). Με αυτούς τους δύο τρόπους εκφράζεται η έμμεση επιρροή των περιορισμών της δομής στη δράση των μονάδων του συστήματος. Ο ανταγωνισμός προκαλεί την τάση για ομοιότητα μεταξύ των κρατών. Οι πολιτικές και στρατιωτικές πρακτικές των πιο επιτυχημένων κρατών, αντιγράφονται από τα υπόλοιπα (Waltz 1979: 127). Η διάχυση της οικονομικής και στρατιωτικής τεχνολογίας από τις προηγμένες κοινωνίες στις λιγότερο προηγμένες, είναι ένας βασικός παράγοντας της διεθνούς αναδιανομής της ισχύος (Gilpin 1981: 176-7).

¹²⁰ Αναφορικά με την πιθανότητα δημιουργία μιας παγκόσμιας κοινωνίας, ο Buzan (1993: 340) υποστηρίζει ότι δεν μπορεί να προκύψει αν δεν υποστηριχτεί από ένα σταθερό πολιτικό πλαίσιο, και το σύστημα κρατών παραμένει ο μοναδικός υποψήφιος για αυτό. Σχετική είναι και η ανάλυση για την παγκόσμια κυβέρνηση σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Η κοινωνικοποίηση των κρατών στο σύστημα είναι εξίσου σημαντική. Η αποτυχία που προκαλεί η μη συμμόρφωση με τις επιτυχημένες πρακτικές, είναι το βασικό κίνητρο που οδηγεί στην «ομοιότητα» μεταξύ των κρατών. Ο βαθμός κοινωνικοποίησης των κρατών εξαρτάται από την εμπλοκή τους στο σύστημα, δηλαδή από την ένταση της αλληλεπίδρασης τους με τα άλλα κράτη (Waltz 1979: 128)¹²¹. Το κράτος που θα αποτύχει να κοινωνικοποιηθεί και να εσωτερικεύσει τις κυριαρχούσες νόρμες συμπεριφοράς, πιθανόν να πληρώσει ένα τίμημα που μπορεί να αφορά και την ίδια του την ύπαρξη (Gilpin, 1981: 86). Αν ένα κράτος αποτύχει να εκμεταλλευθεί τις ευκαιρίες επέκτασης και αύξησης της ισχύος του, τότε διακινδυνεύει την πιθανότητα να το επιτύχει αυτό ο ανταγωνιστής του και να αυξήσει τη σχετική του ισχύ, αποκτώντας τη δυνατότητα ακόμα και να εξολοθρεύσει τους ανταγωνιστές του (Gilpin, 1981: 88). Από τις παραπάνω αναφορές φαίνεται ότι η ρεαλιστική προσέγγιση δίνει έμφαση στον ανταγωνισμό και ενσωματώνει σε αυτόν και την κοινωνικοποίηση. Οι δύο έννοιες συχνά συγχέονται (Thies 2010: 693), παρά το γεγονός ότι ο Waltz έκανε στο έργο του δύο ξεχωριστές αναφορές.

Η επεξεργασία της έννοιας της κοινωνικοποίησης έχει κατά τον Thies (2010: 701-2) τέσσερα πλεονεκτήματα για τον νεορεαλισμό: (α) Προσδιορίζει τη διαδικασία με βάση την οποία οι δρώντες αντιδρούν σε γεγονότα και εξωτερικές πιέσεις που προβλέπονται στη ρεαλιστική προσέγγιση [αναρχία, ανταγωνισμός]. (β) Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης δίνει τη δυνατότητα στο νεορεαλισμό να ενσωματώσει παράγοντες της εσωτερικής πολιτικής στην ανάλυση των επιλογών της εξωτερικής πολιτικής¹²². (γ) Επιτρέπει στον νεορεαλισμό να αναλύσει την αλλαγή στο διεθνές σύστημα. (δ) Ενσωματώνει στην ανάλυση του τη σημασία των ιδεών και μπορεί να δείξει ότι οι

¹²¹ Για αυτόν τον λόγο τα κράτη που ήταν απομονωμένα ή κατόρθωσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα να ελέγξουν την ένταση της αλληλεπίδρασης τους με τα υπόλοιπα πιο εξελιγμένα, ήταν δυνατόν να διαφυλάξουν τις παραδοσιακές οικονομικές, στρατιωτικές και πολιτικές δομές τους για μεγάλο χρονικό διάστημα. Για παράδειγμα η Ιαπωνία απαγόρευσε τα πυροβόλα όπλα για να προστατέψει το κοινωνικό στάτους των σαμουράι. Το τίμημα όμως της διαφύλαξης των παραδοσιακών δομών ήταν η αδυναμία να ανταπεξέλθουν σε σύγκρουση με τα ανεπτυγμένα κράτη. Για παράδειγμα ο 2^{ος} πόλεμος του οπίου (1856-60) της Κίνας με την Βρετανία, υποχρέωσε την πρώτη σε ταπεινωτική ήττα.

¹²² Ο Elman (1996) υποστήριξε ότι ο νεορεαλισμός μπορεί να αποτελέσει τη βάση μιας θεωρίας εξωτερικής πολιτικής. Η απάντηση του Waltz (1996) έχει εύγλωττο τίτλο: “International politics is not foreign policy”. Ο Glaser (2010: 26) υποστηρίζει ότι το αποτέλεσμα της διεθνούς πολιτικής είναι το άμεσο αποτέλεσμα των επιλογών των κρατών στην εξωτερική πολιτική τους. Η αξιολόγηση των επιλογών εξωτερικής πολιτικής ενός κράτους, υποστηρίζει μία θεωρία διεθνούς πολιτικής. Σχετικός είναι και ο Fearon (1998b) που εξετάζει τις παραπάνω θέσεις και υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει κανένα λογικό εμπόδιο στην χρήση θεωριών διεθνούς πολιτικής για την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής.

παράγοντες σχηματισμού ιδεών (*ideational*) περιορίζονται ή παράγονται από τους υλικούς παράγοντες.

Η έννοια της κοινωνικοποίησης στον νεορεαλισμό μπορεί να αποτελέσει μία ικανοποιητική απάντηση στην εξήγηση των κονστρουκτιβιστών¹²³ για τη διάδραση των ιδεών και υλικών παραγόντων στις διεθνείς σχέσεις, την οποία επιλύουν υπέρ της συστατικής και αιτιακής ισχύος των ιδεών. Η πρόκληση για τον νεορεαλισμό είναι να αποδείξει ότι οι κύριοι προσδιοριστικοί παράγοντες των διεθνών σχέσεων είναι υλικοί, και περιορίζουν σε σημαντικό βαθμό κάθε ανεξάρτητο, αιτιακό ή συστατικό, αποτέλεσμα των ιδεών. Το κυριότερο εμπόδιο για τον νεορεαλισμό στην προσπάθεια του αυτή είναι ότι ο δομισμός του Waltz είναι αρκετά «λεπτός» (*thin*) (Thies 2010: 691).¹²⁴

Ο Wendt (1999: 101-2) υποστηρίζει ότι ο νεορεαλισμός θεωρεί ότι τα κράτη κοινωνικοποιούνται κυρίως στη δομή του διεθνούς συστήματος. Η κοινωνικοποίηση μπορεί να έχει δύο αντικείμενα, τη συμπεριφορά και τα χαρακτηριστικά των μονάδων του συστήματος. Ενώ ο Waltz αναγνωρίζει και τα δύο, ουσιαστικά επικεντρώνεται στη συμπεριφορά. Αυτή η επικέντρωση, του δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρίσει την ύπαρξη νορμών και κανόνων που διαμορφώνουν το νόημα της κοινωνικοποίησης, χωρίς να τις θεωρήσει κοινές ιδέες, διατηρώντας έτσι τη σημασία των υλικών παραγόντων της θεωρίας του, δηλαδή τη σημασία της ισχύος. Η ομοιόμορφη συμπεριφορά όμως δεν σημαίνει ότι η δομή στην οποία κοινωνικοποιούνται τα κράτη έχει κοινωνικό περιεχόμενο.

¹²³ Ο κονστρουκτιβισμός ταξινομείται ως *strong cognitivism* από τους Hasenclever et al. (2000: 10, 30) και θεωρείται ότι έχει ασύμβατη οντολογία και επιστημολογία με το ρασιοναλισμό και με τον ρεαλισμό. Για τους κονστρουκτιβιστές η θετικιστική θεωρία της γνώσης, στην οποία βασίζεται ο ρεαλισμός, είναι υπεύθυνη για την λάθος ανάλυση των νορμών, επειδή επικεντρώνεται στην εμπειρική παρατήρηση και αγνοεί την διωποκειμενική νοηματοδότηση τους. Η οντολογία των ρασιοναλιστών αφορά την εξέταση ενός συστήματος ορθολογικών δρώντων, ενώ των κονστρουκτιβιστών αφορά μία κοινωνία που σχηματίζεται και σχηματίζει τους δρώντες με βάση τους ρόλους τους. Το έργο του Wendt (1999) για μία δομική θεωρία διεθνούς πολιτικής που ενσωματώνει και τους παράγοντες σχηματισμού των ιδεών (*ideational*), αντλεί και από την Αγγλική Σχολή διεθνών σχέσεων και αποτελεί τη σημαντικότερη πρόκληση για τον νεορεαλισμό του Waltz (Thies 2010: 691 υπ. 3). Για τα περιθώρια συμβατότητας και συμπληρωματικότητας μεταξύ ρασιοναλιστικής και κονστρουκτιβιστικής ανάλυσης, Fearon & Wendt (2002).

¹²⁴ Μία ενδεικτική και αξιόλογη προσπάθεια περαιτέρω επεξεργασίας του δομικού ρεαλισμού του Waltz έγινε από τους Buzan et al. (1993).

Ο Dessler (1989: 460 και Thies 2010: 693-4) υποστηρίζει ότι η θεωρία του Waltz, δεν θα μπορούσε να έχει ερμηνευτική αξία αν δεν βασίζονταν σε «καταστατικούς» κανόνες του «πολιτικού παιγνιδιού»,¹²⁵ που τα κράτη θεωρούν υποχρεωτικούς και μέσα από αυτούς γίνεται δυνατή η ορθολογική δράση. Οι μονάδες του συστήματος στην νεορεαλιστική προσέγγιση, κοινωνικοποιούνται σε μία ελάχιστη κατανόηση των κοινωνικών συμβάσεων. Με αυτόν τον τρόπο η δομή περιορίζει τη δράση και τη συμπεριφορά των κρατών, αλλά δεν την προσδιορίζει (Dessler 1989: 466).

Μπορεί να θεωρηθεί ότι η κοινωνικοποίηση των κρατών αφορά σε μία ομοιόμορφη ορθολογική συμπεριφορά¹²⁶, που δημιουργεί τις «στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας» των δρώντων που αναφέρει ο Harsanyi (1962c), οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα επιτυχούς αλληλεπίδρασης, διαπραγμάτευσης και επικοινωνίας, με στόχο την επίτευξη συμβατών και κοινών «σημείων παραχώρησης», που κάνουν δυνατή τη διεθνή συνεργασία. Ο ορθολογισμός μπορεί λοιπόν να αποτελέσει το συνεκτικό στοιχείο του λειτουργικού μοντέλου της διεθνούς κοινωνίας, και επίσης μπορεί να αποτελέσει τη βάση της διαπραγμάτευσης, διατήρησης και μεταβολής, των καταστατικών κανόνων της. Κατά αυτόν τον τρόπο, μπορεί να δημιουργηθεί μία διεθνής κοινωνία με βάση το λειτουργικό μοντέλο του Buzan.¹²⁷ Οι θεσμοί της διεθνούς κοινωνίας, (πόλεμος, διπλωματία, μεγάλες δυνάμεις, διεθνές δίκαιο) δημιουργούν το πλαίσιο των καταστατικών κανόνων εντός των οποίων μπορεί να αναπτυχθεί η ορθολογική συμπεριφορά των κρατών. Αυτή η ορθολογική συμπεριφορά εξειδικεύεται σε κάθε περίπτωση και για κάθε δρώντα, με βάση τους θεσμούς της διεθνούς κοινωνίας, που αποτελούν ταυτόχρονα και μέσα επίτευξης των στόχων των

¹²⁵ Η σχέση μεταξύ δράσης και κανόνων αφορά δύο μοντέλα κατά τον Dessler (1989: 460-1). Στο πρώτο (*positional*) οι κανόνες (κοινωνικές συμβάσεις και νόρμες) είναι σταθεροί, αναπαράγονται ακούσια και περιορίζουν τη δράση και τη συμπεριφορά. Στο δεύτερο μοντέλο (*transformational*) οι κανόνες είναι οι υλικές συνθήκες της δράσης που οι δρώντες αναγνωρίζουν και αναπαράγουν ή μεταμορφώνουν, πιθανώς με πρόθεση.

¹²⁶ Ο ορθολογισμός εννοείται και εδώ, ως «εργαλειακός ορθολογισμός» (*instrumental rationality*).

¹²⁷ Ο Buzan (1993: 344-5, 352) αναφέρει τη θέση του Waltz για «όμοιες μονάδες» (*like units*) του συστήματος, που κάνουν δυνατή την ανάπτυξη της διεθνούς κοινωνίας με βάση το λειτουργικό μοντέλο. Η ομοιότητα αυτή συνοδεύεται από την αμοιβαία αναγνώριση της μεταξύ τους νομικής ισότητας και αποτελεί τη βάση μιας κοινής ταυτότητας. Όμως δεν κατονομάζει ρητά τον ορθολογισμό ως κοινό χαρακτηριστικό τους, που χαρακτηρίζει τα μέλη μιας διεθνούς κοινωνίας κρατών και δεν προσδιορίζει την έννοια και το βαθμό ομοιότητας των μονάδων, ώστε να αποτελούν μέλη μιας διεθνούς κοινωνίας. Μπορεί να θεωρηθεί ότι ο ορθολογισμός υπονοείται από τον Buzan στα «συμπεριφορικά κριτήρια» στα οποία μπορεί να βασιστεί η κοινή ταυτότητα των κρατών στο λειτουργικό μοντέλο της διεθνούς κοινωνίας, βλ. και παρακάτω στο παρόν κεφάλαιο.

κρατών (στενό κρατικό συμφέρον)¹²⁸ και της διεθνούς κοινωνίας (ειρήνη, τήρηση συμβάσεων, προστασία περιουσιακών δικαιωμάτων).

Είναι ενδεικτικό το «ρήγμα»¹²⁹ που δημιουργείται στη διεθνή κοινωνία όταν κάποια κράτη απομακρύνονται από τον ορθολογισμό στην εξωτερική τους πολιτική και δευτερευόντως από το φιλελευθερισμό και τη δημοκρατική λειτουργία του πολιτεύματος τους. Η κρατική κυριαρχία και η διεθνής αναγνώριση, αποτελούν μία μόνο προϋπόθεση για τη συμμετοχή των κρατών στο διεθνές σύστημα. Επειδή δεν υπάρχει ένα σταθερό και αντικειμενικό κριτήριο ένταξης στη διεθνή κοινωνία, η ιδιότητα του μέλους της διεθνούς κοινωνίας για ένα κράτος, μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με την ένταση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης τους¹³⁰ και την ένταση των χαρακτηριστικών του ορθολογισμού, του φιλελευθερισμού και της δημοκρατίας που διαθέτουν.

Ένα κράτος που επιδιώκει μια εξωτερική πολιτική που βασίζεται σε μία πολιτική ιδεολογία (π.χ. η κομμουνιστική διδακτορία Βορείου Κορέας), ή στο θρησκευτικό φονταμενταλισμό (π.χ. Ιράν), αποτελεί μία άμεση ή δυνητική απειλή για τα υπόλοιπα. Σε αυτήν την περίπτωση, η διεθνής συνεργασία με ένα τέτοιο κράτος είναι πιο δύσκολη και η άσκηση της ηγεμονικής ισχύος είναι πιθανότερο να μην είναι ήπια και συναινετική έναντι του. Για αυτόν τον λόγο η κατασκευή πυρηνικών όπλων έχει διαφορετικές επιπτώσεις όταν γίνεται από ένα κράτος που έχει αποδείξει ότι ακολουθεί μία ορθολογική εξωτερική πολιτική, και διαφορετικές επιπτώσεις όταν ένα κράτος ακολουθεί ιδεολογικούς στόχους. Η κατασκευή πυρηνικών όπλων από την κομμουνιστική δικτατορία της Βορείου Κορέας αποτελεί μεγαλύτερη απειλή για την διεθνή ασφάλεια από την πυρηνικοποίηση της Ινδίας ή του Ισραήλ. Ακόμα και χώρες που δεν έχουν φιλελεύθερη εξωτερική πολιτική και δεν συμμετέχουν στη διεθνή οικονομία με την αντίστοιχη ένταση των δυτικών κρατών, αν πείσουν ότι έχουν

¹²⁸ Οι στόχοι κάθε κράτους κατά τον ρεαλισμό, προκύπτουν από την υποκειμενική ιεράρχηση των εναλλακτικών επιλογών τους στη βάση ορθολογικών υπολογισμών κόστους – οφέλους.

¹²⁹ Το «ρήγμα» αφορά μία κατάσταση που οι δρώντες δεν μπορούν να εκτιμήσουν τις προτιμήσεις ενός δρώντα αναφορικά με την συνεργασία και για αυτό δεν μπορούν να είναι βέβαιοι ότι έχουν συμβατά σημεία παραχωρήσεων, ώστε μία διαπραγμάτευση θα οδηγήσει σε βιώσιμη συμφωνία.

¹³⁰ Η ένταση της αλληλεπίδρασης σχετίζεται με την έννοια της «δυνατότητας αλληλεπίδρασης» (Buzan et al. 1993: 72) μπορεί να θεωρηθεί ότι αφορά και στην αλληλεπίδραση των κρατών εντός μιας διεθνούς κοινωνίας, εκτός από την αλληλεπίδραση μεταξύ των μονάδων ενός διεθνούς συστήματος. Άλλωστε η διεθνή κοινωνία βασίζεται σε ένα διεθνές σύστημα.

κοινωνικοποιηθεί στην ορθολογική διαχείριση των θεμάτων της εξωτερικής πολιτικής, μπορούν να γίνουν δεκτές ως μέλη της διεθνούς κοινωνίας με λιγότερες επιφυλάξεις.

Η λειτουργική ομοιομορφία των κρατών προκύπτει από την βασική τους λειτουργία, που είναι η αποκλειστική άσκηση εξουσίας εντός μιας δεδομένης γεωγραφικής επικράτειας και η προστασία και η διατήρηση αυτού του προνομίου του επιφυλασσόμενου πεδίου αρμοδιοτήτων του κράτους. Η βασική αυτή ανάγκη οδηγεί τα κράτη στην εξεύρεση των κατάλληλων πολιτικών, ώστε να συνδυαστούν τα μέσα και οι σκοποί με τρόπο αποδοτικό και αποτελεσματικό, δηλαδή με τρόπο ορθολογικό και αυτό διαμορφώνει τις στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας του Harsanyi (1962c). Έτσι γίνεται δυνατή η κοινωνική διάσταση του διεθνούς συστήματος, υπερβαίνοντας το βασικό εμπόδιο της παγκόσμιας κυβέρνησης και διακυβέρνησης, που είναι οι πολιτισμικές διαφορές και η συνεπακόλουθη έλλειψη νομιμοποίησης οποιασδήποτε τυπικής εξουσίας υπεράνω των κυρίαρχων κρατών, που θα ρύθμιζε τις σχέσεις συνεργασίας και ανταγωνισμού τους.

Κατά τον Thies (2010: 694-5), η κοινωνικοποίηση στηρίζεται στους κανόνες, αλλά και στις νόρμες, αρχές και πεποιθήσεις, και μπορεί να θεωρηθεί στο πλαίσιο σχέσεων ρόλων μεταξύ των κρατών του συστήματος. Η θεωρία περί ρόλων είναι συμβατή με τον νεορεαλισμό. Στις διεθνείς σχέσεις τα κράτη μπορούν να διακριθούν ανάλογα με τους ρόλους τους σε «επιτιθέμενα», «αμυνόμενα», «εξισορροπιστές», ή αναθεωρητικά κράτη και κράτη status quo.¹³¹ Οι ρόλοι ορίζονται από τον Thies (2010: 696) με βάση τη δομή και την αλληλεπίδραση, ως η θέση εντός μιας ομάδας, μαζί με την κοινωνική αναγνώριση του ρόλου του δρώντα. Κάθε ρόλος που αναλαμβάνεται από έναν δρώντα, συνεπάγεται και έναν άλλο ρόλο ώστε να σχηματιστεί μία σχέση. Αυτό σημαίνει ότι ο ηγεμονικός ρόλος, θα είναι ανούσιος αν δεν υπάρχουν κράτη με το ρόλο του ηγεμονευόμενου. Η διαπραγμάτευση των ρόλων γίνεται από τα μέρη μιας σχέσης και συμφωνείται η καταλληλότητα τους. Αν γίνει ακατάλληλη επιλογή ρόλου από ένα κράτος, τότε η κοινωνικοποίηση θα το αποτρέψει από το να τον ασκήσει αποτελεσματικά (Thies 2010: 697). Αυτό σημαίνει ότι η ηγεμονία δεν μπορεί να ασκείται μονομερώς, αλλά πρέπει να έχει έναν ελάχιστο βαθμό κοινωνικής

¹³¹ Ο Wendt διακρίνει τους ρόλους των κρατών σε «εχθρούς», «αντιπάλους», «φίλους» (Thies 2010: 695).

αναγνώρισης. Δεν βασίζεται μόνο στην υπεροχή ισχύος του ηγεμόνα (*primacy*), αλλά του αποδίδεται ένα status από τα υπόλοιπα κράτη σε αντάλλαγμα για τις ειδικές ευθύνες διαχείρισης της διεθνούς τάξης. Έτσι η ηγεμονία είναι νομιμοποιημένη και αποδεκτή από τα υπόλοιπα κράτη. Αυτή η έννοια της ηγεμονίας συνδέεται με τη διεθνή κοινωνία (Clark 2011: 35).

Ο Thies (2010: 698) θεωρεί τους ρόλους ως παράγοντες δομικού μετασχηματισμού. Σύμφωνα με τον ορισμό τους από τον Snyder (1996: 169), οι παράγοντες δομικού μετασχηματισμού διαμορφώνουν τα αποτελέσματα των βασικών δομικών στοιχείων της διαδικασίας αλληλεπίδρασης των δρώντων, αλλά όχι την ίδια την αλληλεπίδραση. Ο Snyder (1996: 171 και Thies *ibid*) διαχωρίζει τις σχέσεις από την αλληλεπίδραση, που συχνά ταυτίζονται στην έννοια της «διαδικασίας».¹³² Η αλληλεπίδραση είναι συμπεριφορά που περιλαμβάνει επικοινωνία μεταξύ των κρατών, ή μία φυσική δράση, όπως τον πόλεμο. Η «σχέση» αφορά το στατικό πλαίσιο της συμπεριφοράς (*static situational context*) σε μία αλληλεπίδραση¹³³. Την αλληλεξάρτηση, τις συμμαχίες και συνασπισμούς, τα κοινά ή συγκρουόμενα συμφέροντα, και τις δυνατότητες των κρατών (Snyder 1996: 172). Η δομή επιδρά στην συμπεριφορά μέσω των σχέσεων. Τα εσωτερικά χαρακτηριστικά των κρατών επιδρούν κάθε φορά στην αλληλεπίδραση τους μέσω των «σχέσεων» τους (Thies 2010: 698). Με τον ορισμό του ρόλου ως παράγοντα δομικού μετασχηματισμού και την έννοια της σχέσης, ο νεορεαλισμός μπορεί να επεξεργαστεί και να ενσωματώσει την έννοια της κοινωνικοποίησης (Thies 2010: 699).

Ο ορθολογισμός, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο του ρεαλισμού και του λειτουργικού μοντέλου της διεθνούς κοινωνίας, μπορεί να συμπληρώσει τις παραπάνω έννοιες της σχέσης και του ρόλου. Ο ρόλος του ηγεμόνα και του ηγεμονευόμενου, εμπεριέχει και τη διάσταση της κοινωνικής αναγνώρισης, η οποία δίνει ένα βαθμό κοινωνικής νομιμοποίησης στην ηγεμονία, όταν αυτή ασκείται ήπια και συναινετικά. Η σχέση αφορά στο σταθερό πλαίσιο αλληλεπίδρασης των κρατών και «διοχετεύει» τα

¹³² Η έννοια της διαδικασίας αφορά γενικά στην αλληλεπίδραση των κρατών (Buzan et al. 1993: 48).

¹³³ Ο Thies (2010: 698) αναφέρει την άποψη του Snyder (1996: 172) και αναφέρεται σε «περιστατικά αλληλεπίδρασης». Ο Snyder θεωρεί ότι τα στοιχεία του πλαισίου (συμμαχίες, συμφέροντα, δυνατότητες, αλληλεξάρτηση) προϋπάρχουν της αλληλεπίδρασης και αποτελούν το υπόβαθρο της συνεχιζόμενης αλληλεπίδρασης των κρατών (“and as the background context of continuing interaction”, Snyder *ibid*).

εσωτερικά χαρακτηριστικά των κρατών που μπορούν να επηρεάσουν την αλληλεπίδραση¹³⁴.

Η κοινωνικοποίηση των κρατών σε κοινωνικούς ρόλους¹³⁵ εντός ενός σταθερού πλαισίου αλληλεπίδρασης και η ανατροφοδότηση αυτής της αλληλεπίδρασης από τα εσωτερικά χαρακτηριστικά τους δια των σχέσεων, προσδιορίζει την κοινωνική διάσταση των δομών του ανταγωνισμού και της συνεργασίας τους. Σε αυτό το πλαίσιο γίνεται δυνατή όχι μόνο η ορθολογική δράση, αλλά και η ήπια και συναινετική άσκηση της ηγεμονίας. Καθώς διευκολύνεται η σύγκλιση σε συμβατά σημεία παραχωρήσεων, για την επίτευξη συμφωνιών διεθνούς συνεργασίας (Harsanyi 1962c).

Ο εργαλειακός ορθολογισμός είναι σημαντικός, διότι επιτρέπει την επίλυση του «προβλήματος της διασφάλισης» ότι το άλλο κράτος θα συνεργαστεί. Τα ορθολογικά κράτη με τέλεια πληροφόρηση θα επιλέξουν τη συνεργασία σε έναν τομέα πολιτικής. Η εκατέρωθεν συνεργασία αποφέρει οφέλη σε όλους, όμως η μονομερής συνεργασία όταν η άλλη πλευρά δεν συνεργάζεται μπορεί να έχει αρνητικά αποτελέσματα για ένα κράτος. Η πληροφόρηση για την προτίμηση ενός κράτους ότι θα συνεργαστεί, βελτιώνεται αν ένα κράτος θεωρείται ορθολογικό και βασίζεται σε υπολογισμούς κόστους-οφέλους σε κάθε περίπτωση για να επιλέξει τη συνεργασία. Αντίθετα αν ένα κράτος ακολουθεί εξωτερική πολιτική που στηρίζεται σε μία ιδεολογία ή θρησκευτικό φονταμενταλισμό, τότε η πιθανότητα επιτυχών διαπραγματεύσεων για την επίτευξη μιας συμφωνίας σε ένα κοινό και συμβατό σημείο παραχωρήσεων, μειώνεται. Τη διερεύνηση αυτού του προβλήματος έκανε η Martin (1992: 780-781) με το «παίγνιο της διασφάλισης», που παρουσιάστηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Το φιλελεύθερο διεθνές οικονομικό σύστημα σχηματίζεται από φιλελεύθερα κράτη, και έχει μία συγκεκριμένη χρησιμότητα στην σταθεροποίηση της διεθνούς συνεργασίας, πέραν των ιδεαλιστικών θέσεων ότι η ειρήνη είναι αποτέλεσμα των ελεύθερων εμπορικών συναλλαγών και της οικονομικής αλληλεξάρτησης. Η οικονομική αλληλεξάρτηση αποτελεί έναν παράγοντα της συναινετικής και ήπιας

¹³⁴ “Relationships also channel the effects of internal attributes of states to interaction episodes” (Thies 2010: 698).

¹³⁵ Οι κοινωνικοί ρόλοι ορίζονται από τη θέση των κρατών στην ομάδα και από την αναγνώριση αυτών των ρόλων από τα υπόλοιπα κράτη.

άσκησης της ηγεμονίας, καθώς ο ηγεμόνας μπορεί να δημιουργήσει δομές διεθνούς συνεργασίας, που θα είναι προς το συμφέρον των υπολοίπων κρατών να συμμετάσχουν, διότι από τη σταθερότητα του πλαισίου των οικονομικών συναλλαγών θα μπορούν να έχουν καθαρό όφελος. Αν τα κράτη δεν ήσαν φιλελεύθερα, τότε η ηγεμονία θα στερούνταν ένα σημαντικό μέσο ήπιας άσκησης της, δια της χειραγώγησης των θετικών κινήτρων.

Ο φιλελευθερισμός από μόνος του, συμβάλλει στην ειρήνη, τη σταθερότητα και την ευημερία των κρατών, αλλά δεν είναι επαρκής συνθήκη για τη διεθνή συνεργασία. Υπενθυμίζεται ότι ο 1^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος γκρέμισε τα ιδεαλιστικά οράματα του μεσοπολέμου (Angel 1910), ότι η οικονομική συνεργασία μπορεί να αποτρέψει τους πολέμους. Η σύνδεση των οικονομικών δομών, είτε είναι φιλελεύθερες είτε είναι μερκαντιλιστικές, με τη διεθνή ασφάλεια, υπερεκτιμά τη σημασία των οικονομικών παραγόντων για την ειρήνη και την ασφάλεια. Αυτό που τονίζει ο Buzan (1984) στην ανάλυση του, είναι ότι ένα διεθνές οικονομικό σύστημα απαιτεί για τη δημιουργία του, ένα πολιτικό περιβάλλον όπου η χρήση βίας είναι περιορισμένη. Η λογική είναι ανάλογη με αυτή του Hobbes, ότι η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων από το κράτος είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας. Τα ιστορικά παραδείγματα των φιλελεύθερων συστημάτων υπό την ηγεμονία της Βρετανίας και των ΗΠΑ, εκπλήρωναν την προϋπόθεση της ασφάλειας των κρατών (Buzan 1984: 607).

Με παρόμοιο τρόπο η δημοκρατία δεν είναι από μόνη της μία συνθήκη διαρκούς ειρήνης, σταθερότητας και συνεργασίας. Ο Levy (1988: 662) υποστήριξε ότι η απουσία πολέμου μεταξύ των δημοκρατικών κρατών είναι ότι πιο κοντά έχουμε σε εμπειρικό νόμο στις διεθνείς σχέσεις. Η «θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης»¹³⁶ υποστηρίζει ότι η φύση των δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων είναι η αιτία που οι δημοκρατίες δεν απειλούν με πόλεμο η μία την άλλη, και δεν πολεμούν μεταξύ τους (Layne 1994: 8 και Russett 1993).

¹³⁶ Ο όρος «θεωρία δημοκρατικής ειρήνης» έχει επικρατήσει στη βιβλιογραφία, δεν είναι όμως μία πραγματική θεωρία επειδή η αιτιακή σχέση μεταξύ δημοκρατικού πολιτεύματος και ειρήνης κατά τον Layne (1994: 5) δεν αποδεικνύεται και δεν εξηγείται επαρκώς.

Η έννοια της δημοκρατίας είναι θεμελιώδης στη θεωρία της δημοκρατικής σταθερότητας. Ο Kant ήταν ο πρώτος που συνέδεσε τη δημοκρατία με την ειρήνη, αλλά ο ρεπουμπλικανισμός του (σύνταγμα, κράτος δικαίου, ελευθερία, ισονομία) διαφέρει από τους ποικίλους ορισμούς της δημοκρατίας που χρησιμοποιούν οι αναλυτές της θεωρίας της δημοκρατικής ειρήνης (Spino 1994: 55). Είναι εύλογο ότι ο ορισμός των δημοκρατικών κρατών είναι σημαντικός για την ιστορική και εμπειρική επιβεβαίωση ή όχι της θεωρίας της δημοκρατικής ειρήνης. Επίσης, η θεωρία πρέπει να βασίζεται σε μία αιτιακή σχέση μεταξύ δημοκρατίας και ειρήνης, δηλαδή με ποιο τρόπο το δημοκρατικό πολίτευμα ενός κράτους, το εμποδίζει από το να εμπλακεί σε πόλεμο με ένα άλλο δημοκρατικό κράτος (Owen 1994: 88).

Οι Maoz & Russett (1993: 625-6) διακρίνουν δύο εξηγήσεις: την δομική και την κανονιστική.¹³⁷ Η δομική εξήγηση αποδίδει την απουσία πολέμου μεταξύ δημοκρατιών σε θεσμικούς περιορισμούς του δημοκρατικού πολιτεύματος και στους ελέγχους και εξισορροπήσεις των δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων, που επιβάλλουν μια ουσιαστική αιτιολόγηση της απόφασης για πόλεμο. Καθώς και στην περιοριστική επίδραση της κοινής γνώμης, επειδή οι κυβερνήσεις θα πρέπει να δικαιολογήσουν στους ψηφοφόρους τους την απόφαση για πόλεμο. Η κανονιστική εξήγηση αποδίδει την απουσία πολέμου στην κουλτούρα και στις δημοκρατικές νόρμες, που εξωτερικεύονται στις σχέσεις μεταξύ δημοκρατικών κρατών. Οι συγκρούσεις συμφερόντων με μη δημοκρατικά κράτη, μπορούν να κλιμακωθούν ευκολότερα σε πόλεμο, καθώς επικρατούν οι νόρμες χρήσης βίας για την επίλυση των διαφορών.

Ο Layne (1994: 48) υποστήριξε ότι η θεωρία δεν επιβεβαιώνεται, καθώς δεν υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις πως η δημοκρατία σε επίπεδο κράτους ακυρώνει τις δομικές επιπτώσεις της αναρχίας. Παρομοίως, δεν μπορεί να αποδειχτεί ούτε ότι η «αδελφή θεωρία» της οικονομικής αλληλεξάρτησης οδηγεί στην ειρήνη. Σε κάθε κρίση που εξετάζει ο Layne (1994: 38) τουλάχιστον ένα από τα εμπλεκόμενα μέρη ήταν έτοιμο να πάει σε πόλεμο, επειδή πίστευε ότι διακυβεύονταν σημαντικά του συμφέροντα. Υποστηρίζει ότι ο πόλεμος σε αυτές τις περιπτώσεις δεν ξέσπασε, λόγω ρεαλιστικών υπολογισμών κόστους-οφέλους, και όχι επειδή οι δημοκρατίες έχουν την τάση να

¹³⁷ Ο Russett (1993: 40-42) θεωρεί τις δύο εξηγήσεις αναλυτικά διακριτές, στην ανάλυση της θεωρίας όμως διαπλέκονται.

επιλύουν ειρηνικά τις μεταξύ τους διαφορές. Επιπλέον, τα κράτη που αντιμετωπίζουν άμεσες και σοβαρές απειλές για την ασφάλεια τους είναι πιθανότερο να έχουν ένα λιγότερο δημοκρατικό (*autocratic*) σύστημα εξωτερικής πολιτικής και δομών εξουσίας (Layne 1994: 45).

Η θεωρία της δημοκρατικής ειρήνης και ο φιλελευθερισμός στις διεθνείς σχέσεις έχουν υποστεί σημαντική κριτική. Συνεπικουρούν όμως, μαζί με την ορθολογική συμπεριφορά των μελών μιας ομάδας κρατών, στην ήπια και συναινετική άσκηση της ηγεμονικής ισχύος, που διαμορφώνει σε σημαντικό βαθμό την διεθνή τάξη και διασφαλίζει τη σταθερότητα του διεθνούς οικονομικού συστήματος και των διεθνών καθεστώτων.

5.2 Η ήπια άσκηση της ηγεμονικής ισχύος και η ανάπτυξη των ηγεμονικών δομών συνεργασίας και ανταγωνισμού

Η ηγεμονική ισχύς μπορεί να ασκείται άμεσα στα υπόλοιπα κράτη, ή έμμεσα δια των διεθνών καθεστώτων. Οι βασικοί κανόνες της διεθνούς κοινωνίας αποτελούν, μαζί με τις νόρμες, τη βάση της κοινωνικοποίησης των κρατών στο άναρχο διεθνές σύστημα. Οι πολιτικοί επιστήμονες, παραδοσιακά διακρίνουν τρεις ιδεότυπους κοινωνικού ελέγχου, που αντιστοιχούν σε τρεις μηχανισμούς εκδήλωσης της ισχύος: Τον καταναγκασμό, το ατομικό συμφέρον και τη νομιμότητα. Αυτά τα τρία μέσα συνδυάζονται σε όλα τα κοινωνικά συστήματα, ώστε οι κανόνες να διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των δρώντων (Hurd 1999: 379). Στον καταναγκασμό, ο φόβος της τιμωρίας παράγει την υποταγή (Hurd 1999: 383). Ο καταναγκασμός όμως παράγει επίσης αντίδραση και αντίσταση, ενώ το κόστος του, όπως και αυτό της επιβολής κυρώσεων είναι υψηλό. Για αυτόν το λόγο οι κοινωνικές τάξεις που βασίζονται στον καταναγκασμό τείνουν να καταρρέουν, ή να επιδιώκουν την νομιμοποίηση κάποιων πρακτικών και την δημιουργία σταθερών προσδοκιών μεταξύ των δρώντων (Hurd 1999: 385). Ένας άλλος μηχανισμός συμμόρφωσης είναι το ατομικό-κρατικό συμφέρον. Το ατομικό συμφέρον δεν μπορεί να διαχωριστεί ουσιαστικά από τον καταναγκασμό, διότι και οι δύο μηχανισμοί βασίζονται στην ωφελιμότητα. Όταν ένα δρώντας απειλείται με κυρώσεις για να συμμορφωθεί, ή οι διαθέσιμες επιλογές του έχουν περιοριστεί από τους άλλους, τότε οι δύο μηχανισμοί ακολουθούν την ίδια

λογική: τη συμμόρφωση για την αποφυγή ενός κόστους, ή τον προσπορισμό κάποιου οφέλους. Η διαφορά είναι ότι ο καταναγκασμός δυσχεραίνει τη σχετική θέση του δρώντα, ενώ ο μηχανισμός του ατομικού συμφέροντος τη βελτιώνει (Hurd 1999: 385-6). Στην τελευταία περίπτωση, η θέση του κράτους που συμμορφώνεται, βελτιώνεται με τον τρόπο που προδιαγράφει ο ηγεμόνας. Για παράδειγμα η Ιαπωνία έγινε μία μεγάλη οικονομική και εμπορική υπερδύναμη μεταπολεμικά, όμως η πολιτική εθνικής ασφαλείας που ακολούθησε εξαρτιόταν άμεσα από τις επιλογές των ΗΠΑ.

Η διαφορά μεταξύ ατομικού συμφέροντος και νομιμότητας, είναι η διαφορά μεταξύ ατομικού και γενικότερου συμφέροντος (Hurd 1999: 386). Μία κοινωνία που η συμμόρφωση προς τους κοινωνικούς κανόνες βασίζεται στην εξυπηρέτηση του ατομικού συμφέροντος, θα έχει την αφοσίωση των μελών της στο βαθμό που το σύστημα τους παρέχει οφέλη. Παρομοίως και μία ηγεμονική τάξη απολαμβάνει μιας νομιμοποίησης στο βαθμό που παρέχει οφέλη στα μέλη, ή στο βαθμό που ο ηγεμόνας επιτυγχάνει να καταστήσει την ομάδα των κρατών «προνομιούχο» και να παρέχει ένα συλλογικό αγαθό. Οι αναμενόμενες απολαβές που θα έχουν οι δρώντες, πρέπει να τους ικανοποιούν για να παραμείνουν στο σύστημα. Οι δρώντες αξιολογούν συνεχώς τις πιθανές απολαβές τους και ακολούθως και το σύστημα και τη συμμετοχή τους σε αυτό. Οι μονάδες ενός συστήματος που έχουν ως κριτήριο το ατομικό συμφέρον τους για να συμμορφώνονται με τους καταστατικούς κανόνες του, ρέπουν προς τον αναθεωρητισμό (Hurd 1999: 387). Παρομοίως, ο Gilpin (1981) θεωρεί ότι ένα κράτος θα επεκταθεί, όταν το προσδοκώμενο όφελος είναι μεγαλύτερο από το προσδοκώμενο κόστος.

Οι ανισότητες ισχύος είναι ένα εγγενές χαρακτηριστικό της διεθνούς πολιτικής, αν είναι πολύ έντονες μπορούν να αναδείξουν έναν ηγεμόνα που θα περιορίζει την ανεξαρτησία των κρατών με θετικά ή αρνητικά κίνητρα (αμοιβές ή κυρώσεις). Αν δεν υπάρχει η πεποίθηση ότι αυτή η ανισότητα ισχύος και η ηγεμονία εξυπηρετεί κοινά συμφέροντα, ή αν δεν υπάρχει μία προσπάθεια να ρυθμιστεί ή να θεσμοποιηθεί η ηγεμονία και ο τρόπος άσκησης της ηγεμονικής ισχύος, ώστε να γίνει κοινωνικά αποδεκτή από τα υπόλοιπα κράτη, τότε ενεργοποιείται ο μηχανισμός της ισορροπίας της ισχύος (Clark 2009: 223). Αυτή η θέση του Clark, που βασίζεται στον Bull, εξηγεί σε μεγάλο βαθμό τη μη εξισορρόπηση των ΗΠΑ μεταπολεμικά, με βάση τις υποθέσεις του ρεαλισμού.

Η συμμόρφωση προς έναν κανόνα μπορεί να βασίζεται στην πεποίθηση του δρώντα για την κανονιστική νομιμότητα του κανόνα, ή του οργάνου που τον θέσπισε (για παράδειγμα οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ). Όταν οι δρώντες έχουν κοινή αντίληψη για την νομιμότητα, τότε συνιστούν μία «κοινότητα», κατά τον Hurd. Η πεποίθηση της νομιμότητας δημιουργείται από την «εσωτερίκευση» των κανόνων. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο Hurd υποστηρίζει ότι ο δρων επαναπροσδιορίζει το ατομικό του συμφέρον με τρόπο ευρύτερο από αυτόν που του υπαγορεύουν οι δομές των απολαβών από τη συμμετοχή του στο σύστημα. Η προσπάθεια για την νομιμοποίηση μιας εξουσίας έχει μεγαλύτερο κόστος βραχυπρόθεσμα, αλλά έχει μεγαλύτερα οφέλη από τον καταναγκασμό (Hurd 1999: 387-8).

Με τον καταναγκασμό, το ατομικό-κρατικό συμφέρον και την νομιμοποίηση, ο ηγεμόνας μπορεί να δημιουργήσει τους μηχανισμούς που θα τους επιτρέψουν τη συμμόρφωση των κρατών με τα διεθνή καθεστώτα που εγκαθιδρύει. Η ύπαρξη μιας διεθνούς κοινωνίας που στηρίζεται στον ορθολογισμό, το φιλελευθερισμό και το δημοκρατικό πολίτευμα των κρατών-μελών της, είναι μία προϋπόθεση της ήπιας και συναινετικής άσκησης της ηγεμονικής ισχύος. Κατά τον Hurd (1999: 403), η νομιμοποίηση για το διεθνές σύστημα και τους διεθνείς θεσμούς, στηρίζεται στην αναλογία με τα κοινωνικά συστήματα στο εσωτερικό των κρατών. Όμως αυτού του είδους οι αναλογίες μεταξύ εσωτερικής και διεθνούς πολιτικής είναι πολύ συχνά παρακινδυνευμένες. Κατά το ρεαλισμό, η ισχύς και το στενό-κρατικό συμφέρον προσδιορίζουν τις ορθολογικές επιλογές των κρατών, και όχι η αόριστη έννοια της διεθνούς νομιμότητας. Η έννοια της διεθνούς νομιμότητας, πέρα από το θετικό διεθνές δίκαιο, μπορεί να έχει πολλά διαφορετικά υποκειμενικά νοήματα, ανάλογα με τις διαφορετικές λειτουργίες ωφελιμότητας κάθε δρώντα. Η νομιμοποίηση της ηγεμονικής ισχύος μπορεί όμως να περνάει από το εσωτερικό των κρατών που συμμετέχουν στο διεθνές σύστημα και αποτελούν μέλη της διεθνούς κοινωνίας. Ο φιλελευθερισμός μπορεί να συμπληρώσει το ρεαλισμό αναφορικά με τον τρόπο που η αλληλεπίδραση των εσωτερικών και διεθνών παραγόντων, αλλάζουν τον τρόπο που ορίζεται το στενό κρατικό συμφέρον (Nye 1988: 239).

Σχετική είναι επίσης η θέση του Jervis (1999: 61) ότι ο πιο σημαντικός τρόπος με τον οποίο οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να αλλάξουν τις προτιμήσεις των κρατών είναι δια της εσωτερικής πολιτικής. Οι φιλελεύθερες προσεγγίσεις, και ο νεοφιλελευθερισμός

στις διεθνείς σχέσεις, υποστηρίζουν ότι οι προτιμήσεις των κρατών, διαμορφώνονται και από εσωτερικές διεργασίες. Οι διεθνείς συμφωνίες μπορούν να αλλάξουν την ισχύ, τις πεποιθήσεις και τους σκοπούς¹³⁸ των ομάδων στο εσωτερικό ενός κράτους.

Η νομιμοποίηση των διεθνών κανόνων δεν είναι απαραίτητο να βασίζεται σε γενικά ισχύουσες νόρμες νομιμότητας με βάση την κοινή πεποίθηση των δρώντων για έναν κανόνα. Αυτή η υπόθεση διαφοροποιείται από τις ρεαλιστικές προσεγγίσεις και τον ορθολογισμό των δρώντων. Η νομιμοποίηση της ηγεμονικής ισχύος μπορεί να στηριχθεί στην εξυπηρέτηση ομάδων συμφερόντων εντός των κρατών, που έχουν οικονομικό όφελος από τη συμμετοχή τους στη διεθνή οικονομία και ειδικά από τα διεθνή καθεστώτα που έχει εγκαθιδρύσει ο ηγεμόνας και την σταθερότητα που παρέχει. Ο πιο απλός τρόπος με τον οποίο ο ηγεμόνας μπορεί να ωφελήσει μία οικονομική ομάδα στο εσωτερικό ενός κράτους, είναι να της επιτρέψει την πρόσβαση στην αγορά του. Η πρόσβαση στην αγορά του ηγεμονικού κράτους, αποτελεί μία έμμεση μορφή χρηματοδότησης των ομάδων συμφερόντων στο εσωτερικό ενός κράτους.

Η οικονομική ισχύς μπορεί να μεταφραστεί σε πολιτική επιρροή και ισχύ, όταν η δημοκρατία επιτρέπει σε αυτές τις ομάδες να εμπλακούν στο εσωτερικό πολιτικό παιχνίδι. Κατά αυτόν τον τρόπο ανέρχονται στην πολιτική εξουσία εκείνες οι πολιτικές δυνάμεις που υποστηρίζουν τη συμμετοχή του κράτους στη διεθνή οικονομία και στα διεθνή καθεστώτα που έχει εγκαθιδρύσει ο ηγεμόνας. Έτσι, σταθεροποιείται η διεθνής συνεργασία και θωρακίζεται από τυχοδιωκτικές αποσκοπήσεις με σκοπό την μεγιστοποίηση πρόσκαιρων οφελών, ή την επιδίωξη ιδεολογικών και ανορθολογικών σκοπών¹³⁹, που προκαλούν «ρήγματα» στο διεθνές σύστημα και στη διεθνή κοινωνία. Η δημοκρατική νομιμοποίηση των πολιτικών δυνάμεων που κυβερνούν ένα κράτος, μεταφέρεται και στους διεθνείς θεσμούς που συμμετέχει. Έτσι, η συμμόρφωση με τα διεθνή καθεστώτα και τους κανόνες τους, την σταθερότητα των οποίων εγγυάται ο

¹³⁸ Ο Jervis αναφέρεται σε σκοπούς (*goals*). Σκοπός ενός ορθολογικού δρώντα είναι η μεγιστοποίηση της ωφελιμότητας του. Αν μία ομάδα στο εσωτερικό ενός κράτους επιδιώκει έναν ιδεολογικό σκοπό που δεν συμβαδίζει με τα κριτήρια της ορθολογικής επιλογής, τότε οι διεθνείς συμφωνίες δεν θα έχουν τις ίδιες επιπτώσεις στον εσωτερικό συσχετισμό πολιτικών δυνάμεων, ειδικά αν το πολίτευμα του κράτους δεν είναι δημοκρατικό.

¹³⁹ Επισημαίνεται ότι οι ιδεολογικοί στόχοι στην εξωτερική πολιτική των κρατών δεν είναι πάντα ανορθολογικοί. Οι ΗΠΑ επιδίωξαν μεταπολεμικά τους ιδεολογικούς σκοπούς της διάδοσης της οικονομίας της αγοράς και της δημοκρατίας, ώστε να εξυπηρετήσουν το εθνικό συμφέρον τους, αναφορικά με τη μακροχρόνια διατήρηση της ήπιας και συναινετικής ηγεμονίας τους.

ηγεμόνας, αποκτά μία έμμεση δημοκρατική νομιμοποίηση, που κάνει δυνατή την διαπραγμάτευση και την ήπια και συναινετική άσκηση της ηγεμονικής ισχύος.

Οι πολιτικές ελίτ που προκύπτουν με αυτόν τον τρόπο, έχουν ίδιες στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας και συμβατά σημεία παραχωρήσεων, που κάνουν δυνατή την εποικοδομητική διαπραγμάτευση συμφωνιών διεθνούς συνεργασίας, εντός μιας διεθνούς τάξης και των διεθνών καθεστώτων της, όπου ο ηγεμόνας παρέχει το συλλογικό αγαθό της σταθερότητας¹⁴⁰. Αυτή είναι και η βάση της αποτελεσματικότητας των πολυμερών θεσμών που εγκαθίδρυσαν οι ΗΠΑ μεταπολεμικά.¹⁴¹ Η κοινωνικοποίηση των ελίτ γίνεται κατά τους Ikenberry & Kupchan (1990: 290-2) με τρεις τρόπους: (α) Την κανονιστική πειθώ (*normative persuasion*), που βασίζεται στην ιδεολογική πειθώ και την υπερεθνική μάθηση των νορμών του ηγεμόνα, που προκύπτει από την αλληλεπίδραση και τις διπλωματικές, πολιτιστικές και άλλες επαφές. Όταν οι ελίτ που κυβερνούν στα υπόλοιπα κράτη πείθονται, αλλάζουν τις νόρμες που βασίζουν τη δράση τους και αλλάζουν και την εξωτερική πολιτική τους. (β) Εξωτερική παρακίνηση (*external inducement*), όπου ο ηγεμόνας παρέχει οικονομικά και στρατιωτικά κίνητρα στα υπόλοιπα κράτη, ώστε να αλλάξουν την εξωτερική πολιτική τους. Σε αυτήν την περίπτωση οι ελίτ προσπαθούν να αλλάξουν τις νόρμες τους, ώστε να έχουν την εσωτερική νομιμοποίηση και να αιτιολογείται η προηγούμενη αλλαγή στην εξωτερική πολιτική τους για να αποκομίσουν τα προσφερόμενα οφέλη (Ikenberry & Kupchan 1990: 293). (γ) Η κοινωνικοποίηση επέρχεται με εσωτερική ανασυγκρότηση, όταν ο ηγεμόνας επεμβαίνει άμεσα στις εσωτερικές πολιτικές δομές κάποιου κράτους και αλλάζει τις πολιτικές δομές του. Συνήθως μετά από κάποιον πόλεμο. Για την ήπια και συναινετική ηγεμονία, αυτός ο τρόπος κοινωνικοποίησης δεν χρήζει περαιτέρω ανάλυσης.

Μία σημαντική πτυχή της ηγεμονικής ισχύος είναι η δυνατότητα να ορίζει ποιο κράτος μπορεί να συμμετέχει στο διεθνές οικονομικό σύστημα και κατ' επέκταση στη διεθνή κοινωνία. Όσο πιο αναπτυγμένη είναι η παγκόσμια οικονομία, τόσο υψηλότερο είναι το κόστος εισόδου σε αυτήν (*entry cost*). Το αυξημένο κόστος εισόδου, επιβάλλει καλή εσωτερική οργάνωση και κινητοποίηση πόρων για ένα κράτος, προκειμένου να σταθεί

¹⁴⁰ Σχετική είναι η θέση του Harsanyi (1962c: 38) για τη δυσκολία στη διαπραγμάτευση μεταξύ κομμουνιστικών και μη κομμουνιστικών κρατών κατά τον ψυχρό πόλεμο.

¹⁴¹ Για τους πολυμερείς θεσμούς, βλ. Ruggie (1992).

σε μία ανοικτή διεθνή οικονομία. Ένα ισχυρό κράτος μπορεί να έχει τις παραγωγικές δυνατότητες να συμμετέχει στην παγκόσμια οικονομία. Όμως οι παραγωγικές δυνατότητες, θα πρέπει να συνοδεύονται από την κοινωνική αναγνώριση και αποδοχή των υπολοίπων κρατών, ειδικά των πιο αναπτυγμένων και των ΗΠΑ. Αλλιώς δεν θα ήταν δυνατόν να συμμετέχει σε μεγαλύτερο βαθμό στη διεθνή οικονομία, καθώς δεν θα είχε πρόσβαση σε ξένες αγορές.

Τα όρια μεταξύ διεθνούς συστήματος και διεθνούς κοινωνίας είναι στην ουσία και τα όρια μεταξύ περισσότερο πιθανής ήπιας και συναινετικής ηγεμονίας και περισσότερο πιθανής καταναγκαστικής ηγεμονίας,¹⁴² όπου η απειλή ή η χρήση βίας αποτελεί πιθανή επιλογή. Αυτό που διευκρινίζει τα όρια μεταξύ των δύο, είναι κατά τον Buzan (1993: 345) το γεγονός ότι τα κράτη δεν αναγνωρίζουν απλά ότι αποτελούν όμοιες μονάδες του συστήματος, αλλά επίσης ότι είναι νομικά ίσα. Η αμοιβαία αναγνώριση και η νομική ισότητα, σηματοδοτούν κατά τον Buzan (*ibid*) τη βάση ανάπτυξης κοινών κανόνων και θεσμών, και την αποδοχή μιας κοινής ταυτότητας. Σε αυτό το σημείο ο Buzan προσεγγίζει περισσότερο τις κονστρουκτιβιστικές προσεγγίσεις, με τα γνωστά προβλήματα της αλλαγής των ταυτοτήτων των δρώντων διά της αλληλεπίδρασης και τη δημιουργία κοινών ταυτοτήτων (ενδεικτικά Wendt 1994). Αν όμως βασίσουμε την κοινή ταυτότητα των κρατών-μελών της διεθνούς κοινωνίας στον ορθολογισμό, τότε μειώνεται η σημασία του προσδιορισμού των εννοιολογικών παραγόντων της διεθνούς πολιτικής.

Κατά τον Buzan (1993: 344-5) η διεθνής κοινωνία θα δημιουργηθεί αρχικά σε μία περιοχή του κόσμου, σε ένα «περιφερειακό υποσύστημα» και αργότερα θα εξαπλωθεί σε όλο το διεθνές σύστημα. Αυτό σημαίνει ότι το πολιτισμικό μοντέλο εξάπλωσης της διεθνούς κοινωνίας, θα υποστηριχθεί και από το λειτουργικό μοντέλο, όταν η διεθνής κοινωνία εξαπλώνεται πέρα από την πολιτισμική της βάση. Η διεθνής κοινωνία θα είναι άνισα αναπτυγμένη στις διάφορες περιοχές του κόσμου, ακόμα και αν έχει παγκόσμιες διαστάσεις, επειδή δεν είναι σαφώς προσδιορισμένη και κοινά αποδεκτή

¹⁴² Αυτές οι ταυτίσεις δεν μπορούν να είναι νομοτελειακές, αλλά αφορούν την τεκμηρίωση τάσεων σε κάθε περίπτωση. Μπορεί πάντα η σύγκρουση να οξυνθεί τόσο, ώστε η αποτελεσματική διαπραγμάτευση να είναι αδύνατη, ακόμα και μεταξύ των μελών της διεθνούς κοινωνίας και να επιλέξουν τη σύγκρουση αν θεωρήσουν ότι διακυβεύονται ζωτικά συμφέροντα. Η διεθνής αναρχία κάνει πιθανό αυτό το ενδεχόμενο, όσο θεωρητικό και αν φαντάζει σε μία δεδομένη συγκυρία. Για παράδειγμα η Βρετανία και η Γαλλία το 1990, ήταν πολύ δυσαρεστημένες από την ενοποίηση της Γερμανίας και ο φόβος για δυσάρεστες εξελίξεις παρέμεινε παρά τα 50 έτη που είχαν περάσει από τον πόλεμο (Kydd 1997: 125).

μία κοινή ταυτότητα των μελών της. Για αυτό η κοινή ταυτότητα μπορεί να προσδιοριστεί στο λειτουργικό μοντέλο με βάση τα συμπεριφορικά κριτήρια της Gesellschaft, παρά με τα πολιτισμικά κριτήρια της Gemeinschaft. Αυτή η άνιση ανάπτυξη της διεθνούς κοινωνίας, έχει ως συνέπεια τη δημιουργία ομόκεντρων κύκλων κοινωνικής ανάπτυξης. Τα κράτη που είναι στον πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας, θα έχουν σε μεγάλο βαθμό κοινές αξίες και πληρέστερα συστήματα [νομιμοποιημένων] κανόνων και θεσμών, από ότι τα κράτη που βρίσκονται στους εξωτερικούς κύκλους, που μπορεί σε ακραία περίπτωση, να συμμετέχουν στη διεθνή κοινωνία με βάση την τυπική αναγνώριση της κρατικής τους κυριαρχίας και μόνο. «Η ύπαρξη διεθνούς κοινωνίας δεν απαντάται με ένα ναι ή όχι. Στο ναι, είναι πιθανόν να υπάρχει ένα φάσμα πολλών επιπέδων ανάπτυξης και βαθμών συμμετοχής στη διεθνή κοινωνία» (Buzan 1993: 345).

Αντίστοιχα ο τρόπος άσκησης της ηγεμονικής ισχύος μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με τον ομόκεντρο κύκλο κοινωνικής ανάπτυξης στον οποίο εντάσσεται ένα κράτος και από το βαθμό συμμετοχής του στο διεθνές σύστημα. Ένα κράτος που είναι στον πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας και συμμετέχει με μεγαλύτερο βαθμό στους θεσμούς της (δηλαδή έχει μεγαλύτερη δυνατότητα αλληλεπίδρασης), θα είναι πιθανότερο η σχέση του με τον ηγεμόνα να βασίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό στη διαπραγμάτευση και στην ήπια και συναινετική άσκηση της ηγεμονικής ισχύος. Σε αυτήν την περίπτωση ο ορθολογισμός, ο φιλελευθερισμός και η δημοκρατία θα έχουν θετικά αποτελέσματα στην αποφυγή του άμεσου καταναγκασμού, καθώς θα συμβάλλουν στη δημιουργία συμβατών σημείων παραχωρήσεων μεταξύ ηγεμόνα και ηγεμονευόμενου.

Όσο ένα κράτος απομακρύνεται από τον πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας, έχει μικρότερη δυνατότητα αλληλεπίδρασης. Η συμμετοχή του στη διεθνή οικονομία είναι χαμηλή. Οι επιδράσεις της διεθνούς πολιτικής είναι μικρότερες στο εσωτερικό του, ώστε να αναδειχτεί μία πολιτική ελίτ που θα έχει περισσότερο συμβατούς στόχους με τα υπόλοιπα κράτη της διεθνούς κοινωνίας. Σε αυτή την περίπτωση αυξάνεται η πιθανότητα άσκησης καταναγκαστικής ισχύος από τον ηγεμόνα. Αν υπάρχει κοινωνική ασυμβατότητα μεταξύ ηγεμόνα και άλλου κράτους, τότε η χρήση καταναγκαστικής ισχύος είναι πιθανότερη. Για παράδειγμα οι ΗΠΑ χειρίζονται με διαφορετικό τρόπο τη

διαφωνία τους με χώρες όπως η Βρετανία, τη Γαλλία ή την Ολλανδία¹⁴³ και με τελείως διαφορετικό τρόπο τις διαφωνίες τους με χώρες όπως το Αφγανιστάν, που έγινε πεδίο επέμβασης στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Αν το Αφγανιστάν συμμετείχε στη διεθνή κοινωνία σε μεγαλύτερο βαθμό, τότε θα ήταν πιθανότερο να διαπραγματεύονταν με τις ΗΠΑ την έκδοση των τρομοκρατών για να δικαστούν για τα εγκλήματα τους. Το γεγονός ότι το καθεστώς των Ταλιμπάν είχε μία οριακή συμμετοχή στο διεθνές σύστημα και ακόμα λιγότερο στη διεθνή κοινωνία, καθώς και μία εξωτερική πολιτική που βασίζονταν περισσότερο στο θρησκευτικό φονταμενταλισμό, παρά σε ορθολογικούς υπολογισμούς κόστους-οφέλους, έκανε την στρατιωτική επέμβαση των ΗΠΑ κυρίαρχη επιλογή, σε σχέση με μία πιθανότατα αδιέξοδη διαπραγμάτευση.

Οι ηγεμονικές δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού μπορούν να αναπτυχθούν με δύο τρόπους: (1) Με διαπραγμάτευση και συναίνεση, που συνοδεύεται από την ήπια άσκηση της ηγεμονικής ισχύος. (2) Με καταναγκασμό και επιβολή, που σημαίνει τη χρήση της ηγεμονικής ισχύος, σύμφωνα με τις βασικές υποθέσεις του ρεαλισμού, ώστε ο ηγεμόνας να διαμορφώσει τη διεθνή τάξη που εξυπηρετεί τα στενά συμφέροντα του. Η διεθνής κοινωνία αποτελεί την παρεμβαίνουσα μεταβλητή για τον τρόπο που θα διαμορφωθούν.¹⁴⁴ Σε κράτη που εντάσσονται στον πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας, ο ηγεμόνας θα είναι σε θέση να διαπραγματευτεί αποτελεσματικά την οικοδόμηση μιας διεθνούς τάξης και των διεθνών θεσμών που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του σε σχέση με τα συμφέροντα των υπολοίπων. Η διεθνής κοινωνία προσδιορίζεται με βάση και το λειτουργικό μοντέλο ανάπτυξης της. Δεν στηρίζεται σε μία κοινή πολιτιστική ταυτότητα. Τα κράτη του πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας, μπορεί να χαρακτηρίζονται από φιλελευθερισμό και δημοκρατία. Ο φιλελευθερισμός διαμορφώνει μία κοινή αντίληψη για το πολιτικά ορθό και στη διεθνή πολιτική, καθώς και τη βάση της

¹⁴³ Οι παραπάνω χώρες, έχουν διαφορετική στρατιωτική και οικονομική ισχύ και διαφορετικό βαθμό πολιτικής ταύτισης με τις ΗΠΑ. Η Βρετανία και η Γαλλία είναι πυρηνικές δυνάμεις, ενώ η Ολλανδία έχει ένοπλες δυνάμεις που σίγουρα δεν μπορούν να αντιπαραταχθούν με αξιώσεις σε αυτές ισχυρότερων κρατών. Η Βρετανία έχει μία παραδοσιακά «ειδική σχέση» με τις ΗΠΑ, ενώ η Γαλλία ακολουθούσε μία πιο αυτόνομη εξωτερική πολιτική και πολιτική εθνικής άμυνας. Παρά τις διαφοροποιήσεις τους όμως και οι τρεις ανήκουν στον πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας.

¹⁴⁴ «Παρεμβαίνουσα μεταβλητή» (ΠΜ) είναι μια αυτή που εκφράζει ένα παρεμβαίνον φαινόμενο, το οποίο περιλαμβάνεται στην ερμηνεία μιας αιτιώδους θεωρίας. Τα παρεμβαίνοντα φαινόμενα προκαλούνται από την ανεξάρτητη μεταβλητή (ΑΜ: το αιτιώδες φαινόμενο της αιτιώδους θεωρίας) και προκαλούν την εξαρτημένη μεταβλητή (ΕΜ: το αιτιατό φαινόμενο της αιτιώδους θεωρίας ή υπόθεσης) (Van Evera 2000: 26-7). Ηγεμονική ισχύς (ΑΜ) → Διεθνής κοινωνία (ΠΜ) → Ανάπτυξη των ηγεμονικών δομών συνεργασίας με ήπια άσκηση της ηγεμονικής ισχύος (ΕΜ).

οικονομικής αλληλεπίδρασης δια του διεθνούς εμπορίου. Η δημοκρατία προσδίδει μία διαφάνεια στην εσωτερική πολιτική και δίνει τη δυνατότητα να τεκμηριωθεί η πρόθεση κάθε κράτους να συνεργαστεί και να ενταχθεί σε διεθνείς θεσμούς συνεργασίας, όπου ο ηγεμόνας έχει έναν εξέχοντα ρόλο στην επίλυση των προβλημάτων συλλογική δράσης.

Το αντάλλαγμα για την παροχή του συλλογική αγαθού από έναν ηγεμόνα, δεν είναι μόνο η αναγνώριση του ιδιαίτερου ρόλου του στη διεθνή κοινωνία και τη λειτουργία των διεθνών θεσμών της, αλλά και το δικαίωμα να προσδιορίζει τη διανομή του οφέλους από τη διεθνή συνεργασία, κατά τρόπο που να αναπαράγει τις συνθήκες της ηγεμονίας του, χωρίς όμως να ξεπερνά τα όρια ανοχής του συστήματος. Αυτά τα όρια προσδιορίζονται από την εξυπηρέτηση των βασικών στόχων κάθε κοινωνίας: Την προστασία της ζωής, της περιουσίας και την τήρηση των συμφωνιών. Δηλαδή τη διαφύλαξη της σταθερότητας του διεθνούς συστήματος, με βάση τη διαφύλαξη της κρατικής κυριαρχίας των υπολοίπων κρατών και μία αποτελεσματική κατανομή των διαθέσιμων πόρων, ώστε να έχουν τα κράτη τα μέσα διατήρησης της ανεξαρτησίας τους. Για αυτόν το λόγο τηρούνται και οι συμφωνίες διεθνούς συνεργασίας. Προκύπτουν από μία εποικοδομητική διαπραγμάτευση που γίνεται δυνατή από συμβατά σημεία παραχωρήσεων, με βάση στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας. Αυτό είναι περισσότερο εφικτό όταν τα κράτη συμμετέχουν στη διεθνή κοινωνία και τους θεσμούς της, έχουν εσωτερικεύσει σε ικανό βαθμό τους κοινωνικούς σκοπούς και έχουν μία ίδια κανονιστική αντίληψη για τον εργαλειακό ορθολογισμό, από τον οποίο προκύπτουν οι συμβατές στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας.

Αν τα κράτη δεν συμμετέχουν σε ικανό βαθμό στη διεθνή κοινωνία και τους θεσμούς της, τότε είναι πιθανότερο ο ηγεμόνας να ασκήσει την ισχύ του εναντίον τους με τρόπο καταναγκαστικό. Είτε για να επιτύχει την σύναψη μιας διεθνούς συμφωνίας συνεργασίας που θα εξυπηρετεί τους βασικούς σκοπούς της διεθνούς κοινωνίας, ή τα δικά του εγωιστικά συμφέροντα, εφόσον έχει την ανοχή των υπολοίπων κρατών. Είτε για να ανατρέψει μια πολιτική ελίτ που δεν επιτρέπει την αποτελεσματική διαπραγμάτευση συμφωνιών και άρα τη συμμετοχή του συγκεκριμένου κράτους στις ηγεμονικές δομές συνεργασίας.

Η συνεργατική όψη των ηγεμονικών δομών συνεργασίας και ανταγωνισμού είναι πιο εμφανής όσο πλησιάζουμε τον πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας. Η ανταγωνιστική όψη τους επικρατεί περισσότερο, έναντι κρατών που εντάσσονται σε ομόκεντρο κύκλο πιο μακριά από τον πυρήνα της. Στην πρώτη περίπτωση ο ηγεμόνας συμβάλλει στην υπέρβαση των προβλημάτων συλλογικής δράσης για την προώθηση των συλλογικών σκοπών. Στη δεύτερη περίπτωση, αν η δυνατότητα αποτελεσματικής διαπραγμάτευσης είναι περιορισμένη, είναι πιθανότερη η άσκηση καταναγκασμού.

Επίλογος – Συμπεράσματα

Η παρούσα διδακτορική διατριβή αποσκοπούσε στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνονται και λειτουργούν οι δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού, σε ένα διεθνές σύστημα όπου υπάρχει ένα ηγεμονικό κράτος. Το ηγεμονικό κράτος αναλαμβάνει να επιλύσει το πρόβλημα της συλλογικής δράσης και να προσφέρει το συλλογικό αγαθό της σταθερότητας της διεθνούς τάξης, ώστε να είναι δυνατή η επίτευξη των συλλογικών σκοπών.

Η διαμόρφωση και λειτουργία των ηγεμονικών δομών συνεργασίας και ανταγωνισμού μπορεί να γίνει με ήπια ή καταναγκαστική ηγεμονία. Ο ηγεμόνας συνήθως χρησιμοποιεί και τους δύο τρόπους. Το ζητούμενο ήταν η διερεύνηση των συνθηκών υπό τις οποίες ο ηγεμόνας ασκεί καταναγκασμό για να επιβάλλει τους διακανονισμούς που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του, ή είναι σε θέση να διαπραγματευτεί μία συναίνεση.

Ο ρεαλισμός στις διεθνείς σχέσεις είχε επικεντρωθεί στις επιπτώσεις της ανταγωνιστικής φύσης των διεθνών σχέσεων. Η υπέρβαση των προβλημάτων της διεθνούς αναρχίας και του ανταγωνισμού για την ισχύ, θεωρήθηκε μέχρι τώρα ότι μπορεί να επιτευχθεί με την ισορροπία της ισχύος, το συνασπισμό μεγάλων δυνάμεων (*concert*) και τη συλλογική ασφάλεια, ή την παγκόσμια κυβέρνηση. Η παρούσα ανάλυση ανέδειξε τις αδυναμίες αυτών των επιχειρημάτων. Η επιστημονική συζήτηση έχει αναπτύξει τη δυνατότητα του ρεαλισμού να ενσωματώσει τη διεθνή συνεργασία. Η αρχική απλοϊκή περιγραφή των διεθνών σχέσεων ως ένα πεδίο ανταγωνισμού για την ισχύ υπό συνθήκες διεθνούς αναρχίας, έχει εξελιχθεί σε μία περαιτέρω διερεύνηση των παραγόντων που οξύνουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών. Τα κράτη ανησυχούν για την ασφάλεια τους όταν υπάρχει η πιθανότητα σύγκρουσης, δεν λειτουργούν με βάση το γεγονός ότι δεν υπάρχει μία ανώτερη εξουσία που να μπορεί να αποτρέψει έναν ενδεχόμενο πόλεμο (Brooks 1997). Όσο τα κράτη έχουν συμβατά συμφέροντα και δέχονται ότι η ασφάλεια τους δεν κατοχυρώνεται μονομερώς, αλλά σε συνεργασία και με άλλα κράτη, τότε δεν υπάρχει κάποιος περιορισμός στις βασικές υποθέσεις του ρεαλισμού που να αποκλείει τη συνεργασία. Ένα ηγεμονικό κράτος μπορεί να κάνει δυνατή την υπέρβαση των προβλημάτων συλλογικής δράσης. Κατά τους ρεαλιστές,

υπάρχει πάντα η πιθανότητα η ισχύς να γίνει αντικείμενο κατάχρησης από το ηγεμονικό κράτος, εις βάρος των υπολοίπων κρατών.

Ο καταναγκασμός αποτελεί κεντρικό στοιχείο στις βασικές παραλλαγές της θεωρίας της ηγεμονικής σταθερότητας στις διεθνείς σχέσεις. Στην πρώτη παραλλαγή της θεωρίας, ο ηγεμόνας, ή «ηγέτης» όπως τον αναφέρει ο Kindleberger (1986 [1973], προσφέρει το συλλογικό αγαθό της σταθερότητας του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Αν δεν υπάρχει ένα κράτος ικανό και πρόθυμο να δράσει ως σταθεροποιητής του συστήματος, τότε κάθε τυχαίο σοκ στο ασταθές σύστημα θα μπορούσε να το θέσει σε τροχιά ύφεσης και κρίσης. Το διεθνές οικονομικό σύστημα έχει μία «λανθάνουσα» αστάθεια, η οποία μπορεί να επιδεινωθεί αν δεν υπάρχει ένας σταθεροποιητής (Kindleberger 1986 [1973]: 290). Σε αυτή την παραλλαγή της θεωρίας ο καταναγκασμός δεν είναι άμεσος και δεν απασχόλησε τον Kindlenerger.

Στη δεύτερη παραλλαγή της θεωρίας, που έχει πιο ρεαλιστική χροιά, ο ηγεμόνας μπορεί να επιλέξει να λειτουργεί σαν μία οιονεί κυβέρνηση, και να παρέχει το συλλογικό αγαθό φορολογώντας κατά κάποιο τρόπο τα υπόλοιπα κράτη για την παροχή του. Τα υπόλοιπα κράτη θα είναι απρόθυμα να φορολογηθούν, αλλά θα υποκύψουν στην ανώτερη ισχύ του ηγεμόνα. Αν λαμβάνουν καθαρά οφέλη από την παροχή του συλλογικού αγαθού, τότε μπορεί να αναγνωρίζουν και ένα βαθμό νομιμότητας στην ηγεμονία και να την αποδέχονται, ή και να την υποστηρίζουν (Snidal 1985a: 587). Ο εξαναγκασμός είναι πάντα πιθανός, αλλά επειδή έχει μεγάλο κόστος, κάθε τάξη επιδιώκεται να αποκτήσει και έναν βαθμό νομιμοποίησης και για αυτό ο ηγεμόνας είναι αναγκασμένος να διατηρεί λεπτές ισορροπίες. Ουσιαστικά ο ίδιος ηγεμόνας μπορεί να ασκεί «ήπια» και «καταναγκαστική» ηγεμονία κατά περίπτωση. Η ανάλυση αποσκοπούσε στη διερεύνηση των συνθηκών υπό τις οποίες καθεμία είναι πιθανότερη.

Ο θεσμικός νεοφιλελευθερισμός στις διεθνείς σχέσεις έχει προσπαθήσει να δώσει απάντηση σε αυτό το πρόβλημα των διεθνών σχέσεων, αναφορικά με το ρόλο του ηγεμόνα στη διεθνή συνεργασία, αναδεικνύοντας το ρόλο των διεθνών θεσμών (Keohane 1984). Το βασικό ερώτημα είναι αν οι διεθνείς θεσμοί αποκτούν ένα δικό τους ρόλο στη διεθνή συνεργασία, που μπορεί να υπερβεί τους συσχετισμούς ισχύος μεταξύ των κρατών. Η βιβλιογραφία για τους διεθνείς θεσμούς είναι βαθιά διχασμένη

σε αυτό το σημείο, με τους ρεαλιστές να υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις ότι οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να αποκτήσουν ένα δικό τους αυτόνομο ρόλο στις διεθνείς σχέσεις, ενώ οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν το αντίθετο (Mearsheimer 1994/95 πρβλ. Keohane & Martin 1995). Στις διεθνείς σχέσεις, κανένας διεθνής θεσμός δεν έχει τυπικά ανώτερη εξουσία από τα κυρίαρχα κράτη που αποτελούν μέλη του και δεν μπορεί να τα εξαναγκάσει να συμπεριφέρονται με βάση τυπικούς κανόνες. Μπορεί να διευκολύνουν τη συνεργασία μεταξύ των κρατών και να έχουν σημαντικό ρόλο στην επίτευξη συμφωνιών, αλλά η διαπραγμάτευση των συμφωνιών και η λειτουργία των διεθνών θεσμών, τελεί τελικά υπό την αίρεση των πολιτικών συσχετισμών ισχύος των κρατών και των συμφερόντων τους.

Σύμφωνα με την κονστρουκτιβιστική θέση κατά τον Wendt (1994 και 1999), αν αλλάξουν οι συλλογικές ταυτότητες των κρατών, τότε μπορούν να επιδιώξουν και συλλογικά συμφέροντα. Στο νεορεαλισμό (Waltz 1979) και το ρεαλισμό εν γένει, είναι δεδομένο ότι οι δρώντες είναι εγωιστές και το βασικό τους συμφέρον είναι η ασφάλεια, ή η ισχύς αντίστοιχα. Η θέση του Wendt (αναλύεται στο υποκεφάλαιο για την παγκόσμια κυβέρνηση) είναι ότι οι ταυτότητες και τα συμφέροντα αλλάζουν με την αλληλεπίδραση των δρώντων. Η ανάπτυξη των συλλογικών ταυτοτήτων των κρατών μπορεί να γίνει σε επίπεδο συστημικών διεργασιών λόγω της επίδρασης της αυξανόμενης αλληλεξάρτησης και την σύγκλιση των εθνικών αξιών, όπως η διάδοση της δημοκρατίας. Η μείωση της ετερογένειας των δρώντων συμβάλλει στη διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας (Wendt 1994: 390). Τελικό αποτέλεσμα θα είναι η θεσμοποίηση (*institutionalization*) της συλλογικής δράσης, ώστε να είναι φυσιολογικό για τα κράτη να θεωρούν ότι κάποια προβλήματα θα αντιμετωπίζονται σε διεθνές επίπεδο (Wendt 1994: 392). Σε αυτήν την περίπτωση ο ιδιαίτερος ρόλος του ηγεμόνα στην επίλυση του προβλήματος της συλλογικής δράσης μπορεί να μην είναι βαρύνων. Το βασικό ερώτημα είναι πως θα γίνει δυνατή αυτή η αλλαγή των συλλογικών ταυτοτήτων των κρατών, χωρίς την επίδραση των συσχετισμών ισχύος. Αν η συλλογική ταυτότητα κάποιων κρατών αλλάξει ταχύτερα προς την επίτευξη συλλογικών σκοπών, ενώ των υπολοίπων μείνει προσανατολισμένη στην προώθηση στενών συμφερόντων, τότε τα πρώτα κράτη θα επωμιστούν ένα δυσανάλογο κόστος συλλογικής δράσης και τα δεύτερα θα εξακολουθούν να συμπεριφέρονται ως «λαθρεπιβάτες». Επιπλέον, η ισχύς του ηγεμόνα μπορεί να είναι καθοριστική στην μετεξέλιξη των συλλογικών ταυτοτήτων των υπολοίπων κρατών σύμφωνα με τα

συμφέροντα του και άρα υπάρχει πάντα η πιθανότητα αυτή η μετεξέλιξη να εκφυλιστεί σε μία παραβίαση της κρατικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας τους, σύμφωνα με τις θέσεις του ρεαλισμού.

Η Αγγλική Σχολή διεθνών σχέσεων έχει συνεισφέρει την έννοια της διεθνούς κοινωνίας, την οποία οι Bull & Watson ορίζουν ως «μία ομάδα κρατών (ή πιο γενικά ως μία ομάδα ανεξάρτητων πολιτικών οντοτήτων) που δεν σχηματίζουν μόνο ένα σύστημα, από την άποψη ότι η συμπεριφορά του καθενός είναι απαραίτητος παράγοντας στους υπολογισμούς των άλλων, αλλά έχουν επίσης εγκαθιδρύσει μεταξύ τους με διάλογο και συναίνεση κοινούς κανόνες και θεσμούς που προσδιορίζουν τις σχέσεις τους και αναγνωρίζουν το κοινό τους συμφέρον στη διατήρηση αυτών των διακανονισμών» (αναφέρεται στο Buzan 1993: 330). Δεν διευκρινίζεται όμως πως εγκαθιδρύονται αυτοί οι κοινοί κανόνες και θεσμοί. Η Αγγλική σχολή ταλαντεύεται μεταξύ ρεαλισμού και κονστρουκτιβισμού, δίνοντας θεσμικό χαρακτήρα σε μηχανισμούς διατήρησης της διεθνούς τάξης που εισήγαγαν οι ρεαλιστές, όπως την ισορροπία της ισχύος και τις μεγάλες δυνάμεις. Η θέση του Clark (2009 και 2011) είναι ότι η ηγεμονία μπορεί να γίνει κατανοητή ως ένας θεσμός της διεθνούς κοινωνίας, που μπορεί να απολαμβάνει ένα βαθμό νομιμοποίησης της, σαν μετεξέλιξη του θεσμού των μεγάλων δυνάμεων που διαχειρίζονται το σύστημα με μία αίσθηση «κοινωνικής» υπευθυνότητας (Bull 2001: 117). Η κοινωνική αναγνώριση είναι αυτή που θα δίνει στην ηγεμονία το χαρακτήρα θεσμού. Όμως η προσπάθεια του Clark περιορίστηκε στην ένταξη της έννοιας της ηγεμονίας με τρόπο συμβατό με την Αγγλική Σχολή διεθνών σχέσεων, που θεωρούσε ότι η υπεροχή ενός μόνο κράτους θίγει το θεσμό της ισορροπίας της ισχύος και των μεγάλων δυνάμεων.

Σύμφωνα με τη ρεαλιστική προσέγγιση, οι κοινοί κανόνες και οι θεσμοί (συμπεριλαμβανομένης της ηγεμονίας ως θεσμού), δεν μπορούν να υπερβούν τις αδυναμίες των επιχειρημάτων του θεσμικού νεοφιλελευθερισμού στις διεθνείς σχέσεις, ούτε να εξηγήσουν λογικά την μετεξέλιξη των συλλογικών ταυτοτήτων των κρατών, που υποστηρίζουν οι κονστρουκτιβιστές. Εφόσον δεν υπάρχει μία ανώτερη τυπικά εξουσία από τα κράτη, οι μεγάλες δυνάμεις, όπως και ο ηγεμόνας, μπορούν να καταστούν οι τελικοί ρυθμιστές του συστήματος και να καταχραστούν την ισχύ τους.

Οι κοινές αξίες και οι θεσμοί έχουν τη σημασία τους για τη διεθνή συνεργασία και για τις ηγεμονικές δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού, αλλά δεν μπορούν να τις προσδιορίσουν. Η συνεργασία είναι ευκολότερη μεταξύ κρατών που είναι φιλελεύθερα και δημοκρατικά. Αυτό επιτρέπει υψηλό βαθμό αλληλεπίδρασης σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο, καλύτερη επικοινωνία και τελικά αναπτύσσεται ένα κοινό συμφέρον στη διατήρηση των θεσμικών διακανονισμών μεταξύ τους, που αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό μιας διεθνούς κοινωνίας κρατών.

Η ενσωμάτωση της έννοιας της διεθνούς κοινωνίας, είναι χρήσιμη στην ανάλυση της διεθνούς συνεργασίας και της ηγεμονίας, εφόσον γίνει με ρεαλιστικούς όρους. Βασική προϋπόθεση της διεθνούς κοινωνίας κρατών είναι η συναίσθηση ότι αποτελεί κοινό συμφέρον η διατήρηση των υπαρχόντων θεσμικών διακανονισμών, ακόμα και αυτών που έχει διαμορφώσει ένα ηγεμονικό κράτος, εφόσον είναι συμβατοί με τους βασικούς στόχους της διεθνούς κοινωνίας. Η διεθνής συνεργασία σε αυτήν την περίπτωση θα είναι αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων βιώσιμων συμφωνιών για όλα τα μέρη, ώστε να υπάρχει η προϋπόθεση τήρησης τους. Τα μέλη μιας κοινωνίας με διαμορφωμένη κοινή κουλτούρα, τείνουν να εισέρχονται σε μία διαπραγμάτευση με ένα βαθμό βεβαιότητας για τις προσδοκίες τους αναφορικά με την ωφελιμότητα του άλλου μέρους. Κατά τον Thies (2010: 694-5), η κοινωνικοποίηση στηρίζεται στους κανόνες, αλλά και στις νόρμες, αρχές και πεποιθήσεις, και μπορεί να θεωρηθεί στο πλαίσιο σχέσεων ρόλων μεταξύ των κρατών του συστήματος. Η θεωρία περί ρόλων είναι συμβατή με τον νεορεαλισμό, αν οριστούν οι ρόλοι ως παράγοντες δομικού μετασχηματισμού (Thies 2010: 698). Σύμφωνα με τον Snyder (1996: 169), οι παράγοντες δομικού μετασχηματισμού διαμορφώνουν τα αποτελέσματα των βασικών δομικών στοιχείων της διαδικασίας αλληλεπίδρασης των δρώντων, αλλά όχι την ίδια την αλληλεπίδραση. Είναι αναμενόμενο, όλα τα μέλη μιας δεδομένης κοινωνίας, να έχουν ουσιαστικά τις ίδιες αντιλήψεις περί ωφελιμότητας ως ορθολογικοί δρώντες. Οι «στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας» (Harsanyi 1962c) δίνουν τη δυνατότητα στα μέρη μιας διαπραγμάτευσης που είναι μέλη της ίδιας κοινωνίας, να έχουν βάσιμες προσδοκίες για τη συμπεριφορά του άλλου. Κάνουν δυνατή την αποτελεσματική διαπραγμάτευση των διεθνών συμφωνιών συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών της διεθνούς κοινωνίας, αφού δια της αλληλεπίδρασης τους φτάνουν σε «συμβατά σημεία παραχωρήσεων» (Harsanyi 1962c). Βασική υπόθεση του ρεαλισμού είναι ότι τα κράτη αποτελούν ορθολογικούς δρώντες. Αν προτάξουμε το επιχείρημα του Harsanyi, τότε τα μέλη της

διεθνούς κοινωνίας, είναι πιθανότερο να επιτυγχάνουν βιώσιμες συμφωνίες μεταξύ τους και με τον ηγεμόνα, για την προώθηση και συλλογικών σκοπών. Σε αυτήν την περίπτωση οι πιθανότητες άσκησης ισχύος και καταναγκασμού μεταξύ των μερών μιας διαπραγμάτευσης ώστε να επέλθει συμφωνία είναι μικρή. Κριτήριο ένταξης στη διεθνή κοινωνία, εκτός από την κοινή κουλτούρα, στην οποία συνεισφέρει η δημοκρατία και ο φιλελευθερισμός, είναι η κοινή αντίληψη για το τι συνιστά ορθολογική επιλογή στη διεθνή πολιτική. Όσο πιο κοντά στον πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας είναι τα κράτη, τόσο πιο πιθανό είναι να είναι σε θέση να διαπραγματευτούν αποτελεσματικές συμφωνίες συνεργασίας. Σε αυτή την περίπτωση, ο ηγεμόνας δεν θα χρησιμοποιήσει την ισχύ του καταχρηστικά ή για να ασκήσει καταναγκασμό, και οι δομές διεθνούς συνεργασίας θα διαμορφωθούν και θα λειτουργήσουν περισσότερο με διαπραγμάτευση και συναίνεση και λιγότερο με καταναγκασμό.

Οι ηγεμονικές δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού θα είναι περισσότερο καταναγκαστικές για κράτη που απομακρύνονται από τον πυρήνα της διεθνούς κοινωνίας. Δηλαδή με κράτη που όχι μόνο δεν είναι δημοκρατικά και φιλελεύθερα, αλλά και δεν είναι δυνατόν να επιτύχουν συμβατά σημεία παραχωρήσεων σε μία διαπραγμάτευση με τον ηγεμόνα διότι δεν μοιράζονται τις ίδιες στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας. Τα κράτη που επιδιώκουν τους δικούς τους ιδεολογικούς (και ανορθολογικούς με τα δεδομένα της διεθνούς κοινωνίας) στόχους στην εξωτερική πολιτική τους, έχουν διαφορετικές στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας. Η επιδίωξη της εξάπλωσης μιας πολιτικής ιδεολογίας, ή ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός, ενάντια σε κοινές αξίες και θεσμούς της διεθνούς κοινωνίας δεν δημιουργεί συμβατά σημεία παραχωρήσεων. Σε αυτήν την περίπτωση η ηγεμονική ισχύς είναι πιθανότερο να χρησιμοποιηθεί, όχι μόνο για την επίλυση των προβλημάτων συλλογικής δράσης, αλλά και για τον καταναγκασμό τέτοιων κρατών. Αυτό μπορεί να γίνει για την εξυπηρέτηση των συλλογικών συμφερόντων και στόχων της διεθνούς κοινωνίας στην οποία ανήκει και ο ηγεμόνας, ή για την εξυπηρέτηση των στενών συμφερόντων του ηγεμόνα, με την ανοχή των υπολοίπων κρατών, εφόσον ο καταναγκασμός που θα ασκήσει θα είναι η εξαίρεση στον κανόνα και δεν θα δοκιμάσει τις αντοχές του συστήματος κυρίαρχων κρατών.

Η εισαγωγή του κριτηρίου του ορθολογισμού και των κοινών στερεότυπων συναρτήσεων ωφελιμότητας για την ιδιότητα του μέλους της διεθνούς κοινωνίας, δίνει

ένα άλλο περιεχόμενο στις κοινές αξίες, θεσμούς και κουλτούρα που χαρακτηρίζουν τα κράτη-μέλη της διεθνούς κοινωνίας. Συμπληρώνοντας την υπάρχουσα βιβλιογραφία για τη σημασία της δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού στις διεθνείς σχέσεις, πέρα από κονστρουκτιβιστικές επιρροές, και με τρόπο συμβατό με τη ρεαλιστική προσέγγιση. Οι στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας του Harsanyi, αποτελούν τη βάση της συνεργασίας και της διαπραγμάτευσης συμφωνιών μεταξύ των μελών της διεθνούς κοινωνίας. Οι ηγεμονικές δομές συνεργασίας και ανταγωνισμού θα εγκαθιδρυθούν και θα λειτουργήσουν πιθανότατα χωρίς καταναγκασμό, εντός μιας διεθνούς κοινωνίας που αναγνωρίζει το ρόλο του ηγεμόνα σε ένα κράτος που προσφέρει το συλλογικό αγαθό της πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας. Ο καταναγκασμός είναι πιθανότερο να ασκηθεί από τον ηγεμόνα, έναντι κρατών που η εξωτερική τους πολιτική υπηρετεί ιδεολογικούς στόχους, ανορθολογικούς σε σχέση με τις στερεότυπες συναρτήσεις ωφελιμότητας της διεθνούς κοινωνίας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbot, Kenneth W. & Snidal, Duncan (1998): Why states act through formal international organizations. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 42, no. 3, pp. 3-32.
- Adler, Emanuel, Barnett, Michael (1998): *Security communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Angel, Norman (1910): *The great illusion, a study of the relation of military power in nations to their economic and social advantage*. New York and London: G. P. Putnam's Sons-The Knickerboker Press
- Ashley, Richard K. (1984): The poverty of neorealism. *International Organization*, vol. 38, no. 2, spring, pp. 225-286.
- Axelrod, Robert (1980a): Effective choice in the Prisoner's dilemma. *Journal of Conflict Resolution* 24, 1, pp. 3-25.
- Axelrod, Robert (1980b): More effective choice in the Prisoner's dilemma. *Journal of Conflict Resolution* 24, 3, pp. 379-403.
- Axelrod, Robert (1981): The emergence of cooperation among egoists. *The American Political Science Review*, vol. 75, no 2, pp. 306-318.
- Axelrod, Robert (1984): *The evolution of cooperation*. New York: Basic Books.
- Axelrod, Robert & Keohane, Robert (1985): Achieving cooperation under anarchy: Strategies and institutions. *World Politics* 38, 1, Oct. 1985, pp. 226-254.
- Aydin, Mustafa & Ifantis, Kostas (editors) (2004): *Turkish – Greek relations, the security dilemma in the Aegean*. London and New York: Routledge.
- Baldwin, David A. (1979): Power analysis and world politics, new trends versus old tendencies. *World Politics*, vol. 31, no. 2, January, pp. 161-194.
- Baldwin, David A. (2002): Power and international relations. Στο: *Handbook of international relations*, Carlsnaes et al. (editors) London: Sage Publications, 2002, pp. 177-191.
- Becker, Gary (1992): Habits, addictions and traditions. *Kyklos* 45, 3, pp. 327-346.
- Behr, Roy L. (1981): Nice guys finish last – Sometimes. *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 25, no 2, pp. 289-300.
- Betts, Alexander (2008): International cooperation in the global refugee regime. Oxford: University College Oxford, Global Economic Governance Programme, Working paper 2008/44.
- Betts, Richard (1992): Systems for peace or causes of war? Collective security, arms control and the new Europe. *International Security*, vol. 17, no 1, summer, pp. 5-43.
- Binmore, Ken (1998): Book review of Axelrod's "The complexity of cooperation". Πηγή διαδικτύου (19.2.2011): <http://jasss.soc.surrey.ac.uk/1/1/review1.html> .
- Booth, Ken (1991a): Security in anarchy: Utopian realism in theory and in practice. *International Affairs (Royal Institute of international Affairs)*, vol. 67, no. 3, July, pp. 527-545.
- Booth, Ken (1991b): Security and emancipation. *Review of International Studies*, vol. 17, no. 4, October, pp. 313-326.
- Boswell, Terry & Sweat, Michael (1991): Hegemony, long waves and major wars: A time series analysis of systemic dynamics, 1496-1967. *International Studies Quarterly*, vol. 35, no 2, June, pp. 123-149.

- Brooks, Stephen G. (1997): Dueling realisms. *International Organization*, vol. 51, no. 3, summer, pp. 445-477.
- Bull, Hedley (1968): Society and anarchy in international relations. Στο: *Diplomatic investigations, essays in the theory of international politics*, Butterfield, Herbert & Wight, Martin (editors), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1968, pp. 35-50.
- Bull, Hedley (2001): *Η άναρχη κοινωνία: Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Butterfield, Herbert (1968): The balance of power. Στο: *Diplomatic investigations, essays in the theory of international politics*. Butterfield, Herbert & Wight, Martin (editors), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1968, pp. 132-148.
- Buzan, Barry (1984): Economic structure and international security: the limits of the liberal case. *International Organization*, vol. 38, no. 4, autumn, pp. 597-624.
- Buzan, Barry (1993): From international system to international society: Structural realism and regime theory meet the English School. *International Organization*, vol. 47, no 3, summer, pp. 327-352.
- Buzan, Barry & Little, Richard (1994): The idea of international system: theory meets history. *International Political Science Review*, vol. 15, July, pp. 231-255.
- Buzan, Barry (2010): Culture and international society. *International Affairs*, vol. 86, no. 1, January, pp. 1-25.
- Buzan, Barry & Jones, Charles & Little, Richard (1993): *The logic of anarchy, neorealism to structural realism*. New York: Columbia University Press.
- Buzan, Barry & Little, Richard (2009): Waltz and world history: The paradox of parsimony. *International Relations*, vol. 23, no. 3, pp. 446-463.
- Carlsnaes, Walter & Thomas Risse & Beth A. Simmons, editors (2002): *Handbook of international relations*. London: Sage Publications.
- Carr, Edward (2000): *Η εικοσαετής κρίση: Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Clark, Ian (2009): Towards an English School theory of hegemony. *European Journal of International Relations*, vol. 15, no. 2, June, pp. 203-228.
- Clark, Ian (2011): *Hegemony in international society*. Oxford: Oxford University Press.
- Coase, Ronald (1937): The nature of the firm. *Economica – new series*, vol. 4, no. 16, November, pp. 386-405.
- Coase, Ronald (1960): "The Problem of Social Cost". *Journal of Law and Economics*, vol. 3, no. 1, pp. 1-44.
- Cohen, Benjamin J. (1990): The political economy of international trade. *International Organization*, vol. 44, no. 2, spring, pp. 261-281.
- Conybear, John A. (1980): International organization and the theory of property rights. *International Organization*, vol. 34, no. 3, summer, pp. 307-334.
- Conybear John A. (1984): Public goods, prisoners, dilemmas and the international political economy. *International Studies Quarterly*, vol. 28, no. 1, March, pp.5-22.
- Cox, Robert W. (1986): Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. Στο: *Neorealism and its critics*. Keohane, Robert (editor), New York: Columbia University Press, 1986, pp. 204-254.

- Cox, Robert W. (1987): *Production, power and world order: Social forces in the making of world history*. New York: Columbia University Press.
- Craig, Campbell (2007): Hans Morgenthau and the world state revisited. Στο: *Realism reconsidered: the legacy of Hans Morgenthau in international relations*, Williams, Michael C. (editor), Oxford: Oxford University Press, 2007, pp. 195-215.
- Dahl, Robert A. (1957): The concept of power. *Behavioral Science*, vol. 2, no. 3, July, pp. 201-215.
- Darity, William A. (editor, author) (2007): *International encyclopedia of social sciences*. MacMillan Library Reference, 2nd edition.
- Dessler, David (1989): What's at stake at the agent – structure debate? *International Organization*, vol. 43, no. 3, summer, pp. 441-473.
- Doyle, Michael W. (1986): *Empires*. Ithaca: Cornell University Press.
- Elman, Colin (1996): Horses for courses: Why not neorealist theories of foreign policy? *Security Studies*, vol. 6, no. 1, pp. 7-53.
- Elrod, Richard B. (1976): The concert of Europe, a fresh look at an international system. *World Politics*, vol. 28, no. 2, pp. 159-173.
- Eurostat (2009): *External and intra-European union trade, data 2002-2007*. Eurostat / European Commission, 2009 edition.
- Fearon, James D. (1998a): Bargaining, enforcement and international cooperation. *International Organization*, vol. 52, no. 2, pp. 269-305.
- Fearon, James D. (1998b): Domestic politics, foreign policy, and theories of international relations. *Annual Review of Political Science*, vol. 1, pp. 289-313.
- Fearon, James & Alexander Wendt (2002): Rationalism v. Constructivism: A skeptical view. Στο: *Handbook of international relations*. Carlsnaes et al. (editors), London: Sage Publications, 2002, pp. 52-72.
- Ferejohn, John (1991): Rationality and interpretation, parliamentary relations in early Stuart England. Στο: *The economic approach of politics, a critical reassessment of the theory of rational action*. Monroe, Kristen Renwick (editor), χ.τ.ε. Harper Collins Publishers, 1991, pp. 279-305.
- Foka-Kavaliaraki, Yulie & Hatzis, Aristides N. (2009): The foundations of a market economy: Contract, consent and coercion. *European View*, vol. 8, pp. 29-37.
- Foka-Kavaliaraki, Yulie & Hatzis, Aristides N. (2011): Rational After All: Toward an Improved Theory of Rationality in Economics. *Revue de Philosophie Economique*, vol. 12, no. 1, June, pp. 3-51.
- Frankel, Benjamin (1996): Restating the realist case: An introduction. *Security Studies*, vol. 5, no. 3, pp. 9-20.
- Friedman, Milton (1953): The methodology of positive economics. Πηγή διαδικτύου (8.5.2011): http://doc.cat-v.org/economics/milton_friedman/positive_economics
- Frohlich, N. & J. A. Oppenheimer (1970): I get by with a little help from my friends. *World Politics*, vol. 23, October, pp. 104-120.
- Frohlich, N. & J. Oppenheimer & O. R. Young (1971): *Political leadership and collective goods*. Princeton: Princeton University Press.
- Frohlich, N. & Hunt, Thomas & Oppenheimer, J. & Wagner, R. Harrison (1975): Individual contributions for collective goods, alternative models. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 19, no. 2, June, pp. 310-329.

- Fudenberg, Drew & Maskin, Eric (1986): The Folk theorem in repeated games with discounting or with incomplete information. *Econometrica* 54, 3, pp.533-554.
- Γέμτος, Πέτρος Α. (2004): *Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Παπαζήσης, τόμος Α και Β.
- Gilligan, Michael J. (2005): The transactions costs approach to understanding international institutions: An intellectual legacy of Robert Keohane. *Πηγή διαδικτύου* (Ιούνιος 2008) http://www.princeton.edu/~hmilner/conference_files/KEOHANE/Gilligan.pdf
- Gilligan, Michael J. (2011): A defense of the transaction costs approach to understanding international institutions. *Πηγή διαδικτύου* (17.8.2011): <http://www.nyu.edu/gsas/dept/politics/faculty/gilligan/transactions.pdf>
- Gilpin, Robert (1975): *US power and the multinational corporation: the political economy of foreign direct investment*. New York: Basic Books.
- Gilpin, Robert (1981): *War and change in world politics*. New York: Cambridge University Press.
- Gilpin, Robert (1984): The richness of the tradition of political realism. *International Organization* 38, 2, Spring 1984.
- Gilpin, Robert (1989): The theory of hegemonic war. Στο: *The origin and prevention of major wars*. Rotberg, Robert I. & Rabb, Theodore K. (editors), New York: Cambridge University Press, 1989, pp. 15-37.
- Gilpin, Robert (1998): *Η πολιτική οικονομία των διεθνών σχέσεων, τόμος Α'.* Αθήνα: Gutenberg.
- Gilpin, Robert (2001): *Global political economy, understanding the international economic order*. Princeton: Princeton University Press.
- Glaser, Charles L. (1994/95): Realists as optimists: Cooperation as self help. *International Security* 19, 3, pp. 50-90.
- Glaser, Charles L. (2010): *Rational theory of international politics, the logic of competition and cooperation*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Gouldner, Alvin W (1960): The norm of reciprocity, a preliminary statement. *American Sociological Review*, vol. 25, no 2, April 1960, pp. 161-178.
- Gotsis, George (2003): The Social Framework of the Economic Ideas of Formative Christianity. *Mésogeios (Méditerranée)*, 19 (2003), 25-33.
- Gowa, Joanne (1986): Anarchy, egoism and third images: The evolution of cooperation and international relations. *International Organization*, vol. 40, no. 1, winter, pp. 167-186.
- Gowa, Joanne (1989): Rational hegemons, excludable goods, and small groups: An epitaph for hegemonic stability theory? *World Politics*, vol. 41, no 3, April, pp. 307-324.
- Gowa, Joanne & Mansfield, Edward D. (1993): Power politics and international trade. *American Political Science Review*, vol. 87, no. 2, June, pp. 408-420.
- Grieco, Joseph (1988a): Anarchy and the limits of cooperation: A realist critique of the newest liberal institutionalism. *International Organization*, vol. 42, no. 3, pp. 485-507.
- Grieco, Joseph (1988b): Realist theory and the problem of international cooperation: Analysis with an amended Prisoner's Dilemma Model. *Journal of Politics*, vol. 50, no. 3, pp. 600-624.
- Grieco, Joseph (1993): Understanding the problem of international cooperation: The limits of neoliberal institutionalism and the future of realism. Στο:

- Neorealism and neoliberalism, the contemporary debate*. Baldwin, David A. (editor), New York: Columbia University Press, 1993, pp. 301-338.
- Grieco, Joseph & Robert Powell & Duncan Snidal (1993): The relative gains problem for international cooperation. *American Political Science Review* 87, 3, pp. 729-743.
 - Grunberg, Isabelle (1990): Exploring the myth of hegemonic stability theory. *International Organization*, vol.44, no 4, autumn, pp. 431-477.
 - Gulick, Edward Vose (1967): *Europe's classical balance of power*. New York: Norton & Company.
 - Guzzini, Stefano (1993): Structural power: The limits of neorealist analysis. *International Organization*, vol. 47, no. 3, summer, pp. 443-478.
 - Guzzini, Stefano (1998): *Realism in international relations and international political economy, the continuing story of a death foretold*. London & New York: Routledge.
 - Haas, Ernst B. (1953): The balance of power: prescription, concept or propaganda. *World Politics*, vol. 5, no. 4, July, pp. 442-477.
 - Haas, Ernst B. (1980): Why collaborate? Issue – linkage and international regimes. *World Politics*, vol. 32, no. 3, April, pp. 357-405.
 - Hanson, Donald W. (1984): Thomas Hobbes's "highway to peace". *International Organization*, vol. 38, no. 2, spring, pp. 329-354.
 - Hardin, Russell (1971): Collective action as an agreeable n-prisoners' dilemma. *Behavioral Science*, vol. 16, pp. 472-481.
 - Hardin, Russell (1982): *Collective action*. Washington: Resources for the future Inc.
 - Harris, Ian (1993): Order and Justice in "The anarchical society". *International Affairs*, vol.69, no 4, October, pp. 725-741.
 - Harsanyi, John C. (1962a): Measurement of social power, opportunity costs and the theory of two-person bargaining games. *Behavioral Science*, vol. 7, no. 1, pp. 67-80.
 - Harsanyi, John C. (1962b): Measurement of social power in n-person reciprocal power situations. *Behavioral Science*, vol. 7, no. 1, pp. 81-91.
 - Harsanyi, John C. (1962c): Bargaining in ignorance of the opponent's utility function. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 6, no. 1, March, pp. 29-38.
 - Harsanyi, John C. (1969): Rational choice models of political behavior vs. functionalist and conformist theories. *World Politics*, vol. 21, no. 4, July, pp. 513-538.
 - Hasenclever, Andreas & Peter Mayer & Volker Rittberger (1997a): *Theories of international regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.
 - Hasenclever, Andreas & Peter Mayer & Volker Rittberger (1997b): Regimes as links between states: Three theoretical perspectives. Πηγή διαδικτύου (10.2.2011) <http://tobias-lib.uni-tuebingen.de/dbt/volltexte/2000/142/tap29.pdf>
 - Hasenclever, Andreas & Peter Mayer & Volker Rittberger (2000): Integrating theories of international regimes. *Review of International Studies*, vol. 26, pp. 3-33.
 - Hayek, Friedrich A. (1982): *Law, legislation and liberty, a new statement of the liberal principles of justice and political economy*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
 - Heller, Mark A. (1980): The use and abuse of Hobbes: the state of nature in international relations. *Polity*, vol. 13, no. 1, autumn, pp. 21-32.

- Herz, John H. (1950): Idealist internationalism and the security dilemma. *World Politics*, vol. 2, no. 2, January, pp. 157-180.
- Hobbes, Thomas (2006): *Λεβιάθαν*. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.
- Hurd, Ian (1999): Legitimacy and authority in international politics. *International Organization*, vol. 53, no. 2, spring, pp. 379-408.
- Χατζής, Αριστείδης (2006): Ορολογία οικονομικής ανάλυσης του δικαίου. *Πηγή διαδικτύου (1.11.11): old.phs.uoa.gr/~hatzis/LS_Terminology.pdf*.
- Χατζής, Αριστείδης (2012): Το θεώρημα του Coase και η οικονομική ανάλυση του δικαίου. Υπό δημοσίευση στο συλλογικό τόμο: *Ο ρόλος της διακιοσύνης στην άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας*. Επιμέλεια Πόπη Καλαμπούκα-Γιαννοπούλου. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Χριστοδουλίδης, Θεόδωρος (1997): *Διπλωματική ιστορία τριών αιώνων, τόμος Β', από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919)*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης, τρίτη έκδοση.
- Ifestos, Panayiotis (1999): Revisit or abandon the imperfect westphalian model: Prospects and dilemmas of alternative approaches. Στο: *Security dilemmas in Eurasia*, Arvanitopoulos, Constantinos (editor), Nereus Editions-ΙΔΙΣ, 1999, σελ.19-52.
- Ikenberry, G. John (1996): The future of international leadership. *Political Science Quarterly*, vol.111, no. 3, autumn, pp. 385-402.
- Ikenberry, G. John (2011): *Liberal leviathan*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. John & Kupchan, Charles A. (1990): Socialization and hegemonic power. *International Organization*, vol. 44, no.3, summer, pp. 283-315.
- Jackson, Robert (1999): Sovereignty in world politics: A glance at the conceptual and historical landscape. *Political Studies*, vol. XLVII, pp.431-456.
- Jervis, Robert (1976): *Perception and misperception in international politics*. Princeton – New Jersey: Princeton University Press.
- Jervis, Robert (1978): Cooperation under the security dilemma. *World Politics*, vol. 30, no. 2, January, pp. 167-214.
- Jervis, Robert (1982): Security regimes. *International Organization*, vol. 36, no. 2, spring, pp. 357-378.
- Jervis, Robert (1988): Realism, game theory and cooperation. *World Politics*, vol. 40, no. 3, April, pp. 317-349.
- Jervis, Robert (1992): A political science perspective on the balance of power and the concert. *American Historical Review*, vol. 97, no. 3, June, pp. 716-724.
- Jervis, Robert (1999): Realism, neoliberalism and cooperation: Understanding the debate. *International Security* 24, 1, pp. 42-63.
- Johnson, James D. (1991): Rational choice as a reconstructive theory. Στο: *The economic approach to politics*. Monroe, Kristen Renwick, editor, New York: Harper Collins Publishers, 1991, pp. 113-142.
- Joffe, Josef (1984): Europe's American pacifier. *Foreign Policy*, vol. 54, spring, pp. 64-82.
- Kahler, Miles (1998): Rationality in international relations. *International Organization* 52, 4, pp. 919-941.
- Katzenstein, Peter J. & Keohane, Robert O. & Krasner, Stephen D. (1998): International Organization and the study of world politics. *International Organization*, vol. 52, no. 4, autumn, pp. 645-685.
- Keohane, Robert O. (1982): The demand for international regimes. *International Organization* vol. 36, no. 2, spring 1982, pp. 325-355.

- Keohane, Robert O. (1984): *After hegemony, cooperation and discord in the world political economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Keohane, Robert O. (1986): Reciprocity in international relations. *International Organization* vol. 40, no. 1, Winter 1986.
- Keohane, Robert O. (1988): International institutions: two approaches. *International Studies Quarterly*, vol. 32, no. 4, December, pp. 379-396.
- Keohane, Robert O. (1989): The theory of hegemonic stability and changes in international economic regimes, 1967-1977. Στο: *International institutions and state power: Essays in international relations theory*, Robert O. Keohane, Westview Press, 1989.
- Keohane, Robert O. (1993): Institutional theory and the neorealist challenge after the cold war. Στο: *Neorealism and neoliberalism: The contemporary debate*, Baldwin, David A. (editor), New York: Columbia University Press, 1993, pp. 269-300.
- Keohane, Robert O. (2002): *Power and governance in a partially globalized world*. London & New York: Routledge.
- Keohane, Robert O. & Nye, Joseph S. (1989): *Power and interdependence*. χ.τ.ε. Harper Collins Publishers, 2nd edition.
- Keohane, Robert O. & Martin, Lisa L. (1995): The promise of institutionalist theory. *International Security*, vol. 20, no 1, summer, pp. 39-51.
- Kissinger, Henry (1995): *Διπλωματία*. Αθήνα: Νέα Σύνορα-Αιβάνης.
- Kindleberger, Charles P. (1981): Dominance and leadership in the international economy: Exploitation, public goods, and free trade. *International Studies Quarterly*, vol. 25, no. 2, June, pp. 242-254.
- Kindleberger, Charles P. (1986 [1973]): *The world in depression, 1929-1939*. Berkley: University of California Press – revised and enlarged edition.
- Kindleberger, Charles P. (1986b): Hierarchy versus inertial cooperation. *International Organization*, vol. 40, no. 4, autumn, pp. 841-847.
- Κουλουμπής, Θεόδωρος (1995): *Διεθνείς σχέσεις, εξουσία και δικαιοσύνη*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Koremenos, Barbara & Lipson, Charles & Snidal, Duncan (2001): The rational design of international institutions. *International Organization*, vol. 55, no. 4, autumn, pp. 761-799.
- Krasner, Stephen D. (1976): State power and the structure of international trade. *World Politics*, vol. 28, no. 3, April, pp. 317-347.
- Krasner, Stephen D. (1982a): Regimes and the limits of realism, regimes as autonomous variables. *International Organization* 36, 2, spring 1982, pp. 497-510.
- Krasner, Stephen D. (1982b): Structural causes and regime consequences: Regimes as intervening variables. *International Organization* 36, 2, spring 1982, pp. 185-205.
- Krasner, Stephen D. (editor) (1983): *International regimes*. Ithaca – New York: Cornell University Press.
- Krasner, Stephen D. (1991): Global communications and national power: Life on the Pareto frontier. *World Politics*, vol. 43, no. 3, April, pp. 336-366.
- Krasner, Stephen D. (1995/96): Compromising Westphalia. *International Security*, vol. 20, no 3, Winter 1995/96.
- Krasner, Stephen D. (1999): *Sovereignty, organized hypocrisy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Kupchan, Charles A. & Kupchan, Clifford A. (1991): Concerts, collective security, and the future of Europe. *International Security*, vol. 16, no. 1, summer, pp. 114-161.
- Kupchan, Charles A. & Kupchan, Clifford A. (1995): The promise of collective security. *International Security*, vol. 20, no. 1, summer, pp. 52-61.
- Kydd, Andrew (1997): Sheep in sheep's clothing: Why security seekers do not fight each other. *Security Studies*, vol. 7, no. 1, autumn, pp. 114-154.
- Lake, David A. (1983): International economic structures and the American economic policy, 1877-1934. *World Politics*, vol. 35, no. 4, July, pp. 517-543.
- Lake, David A. (1984): Beneath the commerce of nations: A theory of international economic structures. *International Studies Quarterly*, vol. 28, no. 2, June, pp. 143-170.
- Lake, David A. (1993): Leadership, hegemony and the international economy: Naked emperor or tattered monarch with potential? *International Studies Quarterly*, vol. 37, no. 4, pp. 459-489.
- Lake, David A. (1996): Anarchy, hierarchy and the variety of international relations. *International Organization*, vol. 50, no. 1, winter, pp. 1-33.
- Lake, David A. (1999): Global governance, a relational contracting approach. Στο: *Globalization and governance*. Prakash, Aseem & Hart, Jeffrey A. (editors), London: Routledge, 1999.
- Lake, David A. (2003): The new sovereignty in international relations. *International Studies Review*, vol. 5, no. 3, September, pp. 303-323.
- Lake, David A. & Powell, Robert (editors) (1999): *Strategic choice and international relations*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Layne, Christopher (1994): Kant or Cant: The myth of democratic peace. *International Security*, vol. 19, no. 2, autumn, pp. 5-49.
- Lebow, Richard Ned (1994): The long peace, the end of cold war and the failure of realism. *International Organization*, vol. 48, no. 2, spring, pp. 249-277.
- Lentner, Howard H. (2006): Hegemony and power in international relations. Στο: *Hegemony and power, consensus and coercion in contemporary politics*. Haugaard, Mark & Lentner, Howard H., Oxford: Lexington Books, 2006, pp. 89-108.
- Levy, Jack S. (1988): Domestic politics and war. *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 18, no. 4, spring, pp. 653-673.
- Lijphart, Arend (1974): The structure of the theoretical revolution in international relations. *International Studies Quarterly*, vol. 18, no 1, March, pp. 41-74.
- Linklater, Andrew (1990): *Beyond realism and Marxism: Critical theory and international relations*. London: MacMillan Press Ltd.
- Lipson, Charles (1982): The transformation of trade: The sources and effects of regime change. *International Organization*, vol. 36, no. 2, spring, pp. 417-455.
- Lipson, Charles (1984): International cooperation in economic and security affairs. *World Politics*, vol. 37, no. 1, October, pp. 1-23.
- Mansfield, Edward (1992): The concentration of capabilities and international trade. *International Organization*, vol. 46, no 3, summer, pp. 731-744.
- Mantzavinos, C. & North, Douglas C. & Shariq, Syed (2003): Learning, institutions, and economic performance. Reprints of the Max Planck Institute for research on collective goods, 2003/13, Bonn. Πηγή διαδικτύου (11.11.11): sites.google.com/site/arilsonfavareto/North_Learning.pdf.

- Maoz, Zeev & Russett, Bruce (1993): Normative and structural causes of democratic peace. *American Political Science Review*, vol. 87, no. 3, September, pp. 624-638.
- Martin, Lisa (1999): The political economy of international cooperation. Στο: *Global public goods, International cooperation in the 21st century*. Kaul, Inge & Grunberg, Isabelle & Stern, Marc, Oxford: Oxford University Press, 1999, pp. 51-64.
- McKeown, Timothy J. (1983): Hegemonic Stability Theory and 19th Century Tariff Levels in Europe. *International Organization* vol. 37, no. 1, winter, pp. 73-91.
- Mearsheimer, John J. (1994/95): The false promise of international institutions. *International Security*, vol. 19, no. 3, winter, pp. 5-49.
- Mearsheimer, John J. (1995): A realist reply. *International Security*, vol. 20, no. 1, summer, pp. 82-93.
- Mearsheimer, John J. (2001): *The tragedy of great power politics*. New York – London: Norton & Company.
- Milner, Helen V. (1991): The assumption of anarchy in international relations theory: a critique. *Review of International Studies*, vol. 17, pp. 67-85.
- Milner, Helen V. (1992): Review: International theories of cooperation among nations, strengths and weaknesses. *World Politics*, vol. 44, no. 3, April, pp. 466-496.
- Milner, Helen V. (1997): *Interests, institutions and information, domestic politics and international relations*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Modelski, George (1978): The long cycle of global politics and the nation state. *Comparative studies in society and history*, vol. 20, no. 2, Varieties of modernization, April, pp. 214-235.
- Monroe, Kristen Renwick, editor (1991): *The economic approach to politics*. New York: Harper Collins Publishers.
- Morgenthau, Hans (1993 [1948]): *Politics among nations: The struggle for power and peace*. χ.τ.ε. McGraw – Hill, brief edition, revised by Kenneth W. Thompson.
- Murphy, Alexander B. (1996): The sovereign state system as political – territorial ideal: Historical and contemporary considerations. Στο: *State sovereignty as social construct*. Bierstecker, Thomas J & Weber, Cynthia, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, pp. 81-120.
- Morrow, James D. (1988): Social choice and system structure in world politics. *World Politics*, vol. 41, no. 1, October, pp. 75-97.
- Nagel, Jack H. (1968): Some questions about the concept of power. *Behavioral Science*, vol. 13, pp. 129-137.
- Navari, Cornelia (1996): Hobbes, the state of nature and the laws of nature. Στο: *Classical theories of international relations*. Clark, Ian & Neumann, Iver B. (editors), New York & London: St Martin's Press Inc., 1996, pp. 20-41.
- Niou, Emerson M. S. & Ordeshook, Peter C. & Rose, Gregory F. (1989): *The balance of power, stability in international systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nye, Joseph S. (1988): Neorealism and neoliberalism. *World Politics*, vol. 40, no. 2, January, pp. 235-251.
- Nye, Joseph S. (1990): The changing nature of world power. *Political Science Quarterly*, vol. 105, no. 2, pp. 177-192.

- Olson, Mancur (1991): *Η λογική της συλλογικής δράσης*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Olson, Mancur (2003): *Εξουσία και ευημερία, υπερβαίνοντας τις κομμουνιστικές και τις καπιταλιστικές δικτατορίες*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Olson, Mancur Jr. & Zeckhauser, Richard (1966): An economic theory of alliances. *The Review of Economics and Statistics*, vol. 48, no. 3, August, pp. 266-279.
- Osborne, Martin J. (2002): Nash equilibrium: Theory. *Πηγή διαδικτύου (1.11.11)*: <http://www.economics.utoronto.ca/osborne>.
- Owen, John M. (1994): How liberalism produces democratic peace. *International Security*, vol. 19, no 2, autumn, pp. 87-125.
- Oye, Kenneth A. (editor) (1985a): Special Issue of World Politics: Cooperation under anarchy. *World Politics*, vol. 38, no1 (October 1985).
- Oye, Kenneth A. (1985b): Explaining cooperation under anarchy, hypotheses and strategies. *World Politics*, vol. 38, no 1, pp. 1-24.
- Papasotiriou, Charalambos (1994): Liberal idealism versus realism: The Yugoslav case. Athens: ΙΔΙΣ, Occasional Research Papers special issue, July 1994.
- Πλατιάς, Αθανάσιος (1995): *Το νέο διεθνές σύστημα, ρεαλιστική προσέγγιση διεθνών σχέσεων*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ρούκουνας, Εμμανουήλ (1997): *Διεθνές δίκαιο, τόμος Α'.* Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας, β' έκδοση.
- Powell, Robert (1994): Anarchy in international relations theory: The neorealist – neoliberal debate. *International Organization* 48, 2, pp. 313-344.
- Ratliff, Jim (1996): A Folk theorem sampler. *Πηγή διαδικτύου (12.3.2011)*: <http://www.virtualperfection.com/gametheory/5.3.FolkTheoremSampler.1.0.pdf>
- Ruggie, John Gerard (1982): International regimes, transactions and change: embedded liberalism in the postwar economic order. *International Organization*, vol. 36, no. 2, spring, pp. 379-415.
- Ruggie, John Gerard (1992): Multilateralism: The anatomy of an institution. Στο: *Multilateralism matters, the theory and praxis of an institutional form*. Ruggie, John Gerard (editor), New York, Columbia University press, 1993, pp. 3-50.
- Russett, Bruce (1985): The mysterious case of vanishing hegemony; or, Is Mark Twain really dead? *International Organization*, vol. 39, no. 2, spring, pp. 207-231.
- Russett, Bruce (1993): *Grasping the democratic peace*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Samuelson, Paul (1938). A Note on the Pure Theory of Consumers' Behaviour. *Economica*, vol. 5, no. 17, pp. 61-71.
- Schelling, Thomas C. (1957): Bargaining, communication and limited war. *Conflict Resolution*, vol. 1, no. 1, March, pp. 19-36.
- Schelling, Thomas C. (1958): *Prospectus for a re-orientation of the game theory*. Santa Monica, California: The Rand Corporation, P1491. *Πηγή διαδικτύου (9.7.2011)*: <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2008/P1491.pdf>
- Schelling, Thomas C. (1960): *The strategy of conflict*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Schelling, Thomas C. (1973): Hockey helmets, concealed weapons, and daylight saving: A study of binary options with externalities. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 17, no. 3, September, pp. 381-428.

- Schelling, Thomas C. (1978): *Micromotives and macrobehaviour*. New York: W. W. Norton & Company.
- Schmidt, Brian C. (2005): Competing realist conceptions of power. *Millennium - Journal of International Studies*, vol. 33, pp. 523-549.
- Schroeder, Paul W. (1992): Did the Vienna settlement rest on a balance of power? *American historical Review*, vol. 97, no. 3, June, pp. 683-706.
- Schroeder, Paul W. (1994): Historical reality vs. neorealist theory. *International Security*, vol. 19, no 1, summer, pp. 108-148.
- Schweller, Randall L. (1994): Bandwagoning for profit, bringing the revisionist state back in. *International Security*, vol. 19, no. 1, summer, pp. 72-107.
- Schweller, Randall L. (1996): Neorealism's status quo bias: What security dilemma? *Security Studies*, vol. 5, no. 3, pp. 90-121.
- Schweller, Randall L. & Priess, David (1997): A tale of two realisms: Expanding the institutions debate. *Mershon International Studies Review*, vol. 41, no. 1, May, pp. 1-32.
- Selten, Reinhard (1975): Reexamination of the perfectness concept for equilibrium points in extensive games. *International Journal of Game Theory*, vol. 4, no. 1, pp. 25-55.
- Shannon, Vaughn P. (2005): Wendt's violation of the constructivist project: agency and why a world state is *not* inevitable. *European Journal of International Relations*, vol. 11, no. 4, pp. 581-587.
- Sheehan, Michael (1996): *The balance of power, history and theory*. New York: Routledge.
- Simmons, Beth A. (1998): Compliance with international agreements. *Annual Review of Political Science*, vol. 1, pp. 75-93.
- Skyrms, Brian (2001): *The stag hunt*. Presidential address, Pacific division of the American Philosophical Association. Πηγή διαδικτύου (30.5.2011) <http://www.lps.uci.edu/home/fac-staff/faculty/skyrms/StagHunt.pdf>.
- Smith, Steve (1999): Is the truth out there? Eight questions about international order. Στο: *International order and the future of world politics*. Hall, John A. & Paul, T.V. (editors), Cambridge: Cambridge University Press, 1999, pp. 99-119.
- Snidal, Duncan (1985a): The limits of hegemonic stability theory. *International Organization*, vol. 39, no 4, autumn, pp. 579-614.
- Snidal, Duncan (1985b): The game theory of international politics. *World Politics*, vol. 38, no 1, October, pp. 25-57.
- Snidal, Duncan (1985c): Coordination versus the prisoner dilemma: Implications for international cooperation and regimes. *American Political Science Review* 79, no. 4, December, pp.923-942.
- Snidal, Duncan (1991a): Relative gains and the pattern of international cooperation. *American Political Science Review* 85, 3, pp.701-726.
- Snidal, Duncan (1991b): International cooperation among relative gains maximizers. *International Studies Quarterly* 35, 4, pp. 387-402.
- Snidal, Duncan (1996): Political economy and international institutions. *International Review of Law and Economics*, vol. 16, pp. 121-137.
- Snidal, Duncan (2002): Rational choice and international relations. Στο: *Handbook of international relations*. Carlsnaes et al. London: Sage Publications, 2002, pp. 73-94.
- Snyder, Glenn H. (1996): Process variables in neorealist theory. *Security Studies*, vol. 5, no. 3, pp. 167-192.

- Spiro, David E. (1994): The insignificance of liberal peace. *International Security*, vol. 19, no 2, autumn, pp. 50-86.
- Spiezio, K. Edward (1990): British hegemony and major power war, 1815-1939: An empirical test of Gilpin's model of hegemonic governance. *International Studies Quarterly*, vol. 34, no 2, June, pp. 165-181.
- Spruyt, Hendrik (1994): Institutional selection in international relations: state anarchy as order. *International Organization*, vol. 48, no. 4, autumn, pp. 527-557.
- Σπυρόπουλος, Γεώργιος (2010): *Διεθνείς Σχέσεις: Ρεαλιστική προσέγγιση, Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Stein, Arthur (1980): The politics of linkage. *World Politics*, vol. 33, no. 1, October, pp. 62-81.
- Stein, Arthur (1982): Coordination and Collaboration: Regimes in an anarchic world. *International Organization* 26, 2, pp. 299-324.
- Stein, Arthur (1984): The hegemon's dilemma: Great Britain, the United States, and the international economic order. *International Organization*, vol. 38, no 2, spring, pp. 355-386.
- Stigler, George & Gary Becker (1977): De gustibus non est disputandum. *American Economic Review* 67, pp.76-90.
- Strange, Susan (1987): The persistent myth of lost hegemony. *International Organization*, vol. 41, no. 4, autumn, pp. 551-574.
- Strange, Susan (1994): *States and markets*. London: Pinter Publishers, 2nd edition.
- Taliaferro, Jeffrey W. (2000/01): Security seeking under anarchy, defensive realism revisited. *International Security*, vol. 25, no. 3, winter, pp. 128-161.
- Tang, Shiping (2008): Fear in international politics: Two positions. *International Studies Review*, vol. 10, no. 3, September, pp. 451-471.
- Tang, Shiping (2009): The security dilemma: A conceptual analysis. *Security Studies*, vol. 18, no. 3, pp. 587-623.
- Thiess, Cameron G. (2010): State socialization and structural realism. *Security Studies*, vol. 19, no. 4, pp. 689-717.
- Van Evera, Stephen (2000): *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης*. Αθήνα: Ποιότητα – Cornell University Press.
- Vincent, R. J. (1988): Hedley Bull and order in international politics. *Millennium – Journal of International Studies*, vol. 17, no 2, pp. 195-213.
- Wagner, R. Harrison (1983): The theory of games and the problem of international cooperation. *American Political Science Review*, vol. 77, no.2, June, pp. 330-346.
- Waltz, Kenneth N. (1959): *Man, the state, and war: A theoretical analysis*. NY: Columbia University Press.
- Waltz, Kenneth N. (1979): *Theory of international politics*. Reading, Massachusetts: Addison – Wesley Publishing Company.
- Waltz, Kenneth N. (1989): The origins of war in neorealist theory. Στο: *The origin and prevention of major wars*, Rotberg, Robert I. & Rabb, Theodore K. (editors), New York: Cambridge University Press, 1989, pp. 39-52.
- Waltz, Kenneth N. (1991): Realist thought and neorealist theory. Στο: *The evolution of theory in international relations*. Rothstein, Robert (editor), Columbia: University of South Carolina Press, pp. 21-38.
- Waltz, Kenneth N. (1996): International politics is not foreign policy. *Security Studies*, vol. 6, no. 1, pp. 54-57.

- Waltz, Kenneth N. (2000): Structural realism after the cold war. *International Security*, vol. 25, no. 1, summer, pp. 5-41.
- Watson, Adam (1992): *The evolution of international society*. New York: Routledge.
- Weber, Katja (1997): Hierarchy amidst anarchy: A transaction costs approach to international security cooperation. *International Studies Quarterly*, vol. 41, pp. 321-340.
- Wendt, Alexander (1992): Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*, vol. 46, no. 2, spring, pp. 391-425.
- Wendt, Alexander (1994): Collective identity formation and the international state. *American Political Science Review*, vol. 88, no. 2, June, pp. 384-396.
- Wendt, Alexander (1999): *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, Alexander (2003): Why a world state is inevitable. *European Journal of International Relations*, vol. 9, no. 4, pp. 491-542.
- Wendt, Alexander (2005): Agency, teleology and the world state: A reply to Shannon. *European Journal of International Relations*, vol. 11, no. 4, pp. 589-598.
- Wendt, Alexander & Friedheim, Daniel (1995): Hierarchy under anarchy: informal empire and the East German state. *International Organization*, vol. 49, no. 4, autumn, pp. 689-721.
- Wight, Martin (1968): The balance of power. Στο: *Diplomatic investigations, essays in the theory of international politics*. Butterfield, Herbert & Wight, Martin (editors), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1968, pp. 149-175.
- Wight, Martin (1998): *Διεθνής θεωρία, τα τρία ρεύματα σκέψης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Young, Oran R. (1982): Regime dynamics: The rise and fall of international regimes. *International Organization*, vol. 36, no 2, spring, pp. 277-297.
- Young, Oran R. (1986): Review: International regimes, toward a new theory of institutions. *World Politics*, vol. 39, no. 1, October, pp. 104-122.